T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM

LIBRI QVI SVPERSVNT CVM DEPERDITORVM FRAGMENTIS ET EPITOMIS OMNIVM

AD OPTIMORVM EXEMPLARIVM FIDEM
RECOGNITI
ATQVE
PROOEMIO BREVIARIIS LIBRORVM
INDICE RERVM LOCVPLETISSIMO
TABVLIS CHRONOLOGICIS HISTORICISQVE
ET COMMENTARIO PERPETVO SEORSVM EDITO
INSTRVCTI

A

GE. ALEX. RVPERTI.

VOLVMEN III.

GOTTINGAE MDCCCVII.
SVMTIBVS CAR. FRID. RVPRECHT.

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARVM
AB VRBE CONDITA
LIBER XXXI.

BREVIARIVM.

Cap. 1. Bella Punica, XV libris descripta, excipit Macedonicum, claritate gentis, imperii regumque antiquorum prope nobilius, ad quod renovandum Romani, Philippo infensi, precibus Atheniensium excitantur. 2. Consultatio de eo ad consules absentes rejicitur, legatique mittuntur ad Ptolemaeum Aegypti regem. Sub auspiciis P. Aelii consulis C. Oppius male res gerit adversus Bojos, et consul, horum finibus vastatis Romam redit. 3. M. Valerius Laevinus propraetor cum classe transmittit in Macedoniam, et M. Aurelius legatus scribit senatui, bellum id majore conatu capessendum esse. 4. Agri veterum P. Scipionis militum. Comitia consularia ac praetoria. Ludi Romani et plebeji. 5. Secundum rem divinam precationemque audiuntur legati Atheniensium, nuntiantes Philippum adpropinquare finibus suis, et literae Valerii Aureliique leguntur. 6. Rogatio de bello

Macedonico, a P. Sulpicio cof., cui provincia Macedonia forte evenerat, promulgata, primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquatur, eique intercedit Q. Balbius trib. pl. 7. Sulpicius concione iterum advocata legem fuadet. 8. Bellum a populo iubetur indiciturque Philippo regi. De exercitibus et provinciis confulum praetorumque agitur. 9. Ptolemaeus Athenienfibus Romanisve auxilium promittit; et ludi magni, de incerta primum pecunia, voventur. 10. Galli Liguresque, Hamilcare Poeno duce, qui in iis locis de Hafdrubalis exercitu fubftiterat, diripiunt Placentiam et Cremonam obpugnant: neque L. Furius Purpureo praetor fociis laborantibus fubcurrere audet. 11. Hinc C. Aurelius conful ad obprimendum Gallicum tumultum proficifci jubetur: et legati mittuntur ad Carthaginienfes, Mafiniffam ac Verminam. 12. Q. Minucio praetori in Bruttiis quaeftio de pecunia Locris ex Proferpinae thefauris nocte clam fublata mandatur. Prodigia expiantur, et carmen, a P. Licinio Tegula conditum, per Urbem canitur a virginibus. 13. Privatis pro tertia parte pecuniae, quam aerario olim mutuam dederant, ager publicus traditur vectigalis.

14. P. Sulpicius trajicit in Macedoniam, et C. Claudium Centhonem cum claffe et exercitu extemplo mittit ad Athenienfes obfidione liberandos: quibus bellum intulerat Philippus, motus Acarnanum precibus, quorum duo juvenes, per errorem ingreffi templum Cereris tempore Initiorum, interfecti fuerant. 15. Attalus Rhodiorumque legati, Athenas, fociam civitatem, profecti, inmodicis ornantur honoribus; fed focordia alunt bellum, cujus perfecti gloriam Romanis eripere potuiffent. 16. Philippus Maroneam, Aenum aliaque oppida capit, et obpugnat

Aby-

Abydum. 17. 18. *Abydeni, conditionibus tradendae urbis frustra latis, ad Saguntinorum rabiem versi, suos seque ipsi interficiunt.*

19. *Responsa legatis Romanorum data a Carthaginiensibus, Masinissa ac Vermina.* 20. *L. Cornelius Lentulus propraetor, ex Hispania reversus, cui diu praefuerat, ovans Urbem ingreditur.* 21. *L. Furius Cremonam obsidione eximit ingenti caede Gallorum.* 22. *C. Aurelius, profectus in Galliam, victorem exercitum a praetore adcipit; et alter consul, P. Sulpicius, circa Apolloniam hibernat: pars autem classis Romanae, a C. Claudio Corcyra Athenas traducta, ingentem sociis adfert spem.* 23. *Inde Claudius pervehitur Chalcidem, et capto oppido ingentique praeda in naves inposita Piraeeum redit.* 24. *Philippus sociae urbi serum fert auxilium, et raptim Athenas profectus Athenienses, Dipylo egressos, in portam compellit: eam vero inrumpere non audet, contentus omnia circa urbem diruisse.* 25. *Inde exercitum ducit Eleusinem, Megaram, Corinthum et Argos, ubi in concilio Achaeorum frustra eos inligare Romano bello conatur.* 26. *Tum junctus Philocli Eleusinis, Piraeei et Athenarum obpugnationem tentat, ac templa, in Attica pagatim sacrata, diruit.* 27. *L. Apustius legatus, a Sulpicio ad extrema Macedoniae depopulanda missus, Antipatriam, Codrionem et Ilion capit, funditque Athenagoram.* 28. *Sulpicius in castris ad Apsum fl. positis de bello consultat cum Pleurato, Amynandro, Dardanis, legatis Attali Rhodiisque. Nec Philippus, in Macedoniam regressus, bellum segnius adparat, et Perseum filium obsidere iubet angustias ad Pelagoniam.* 29 - 31. *In Panaetolio Philippi, Atheniensium Romanorumque legati audiuntur;* 32. *sed suspensa re dimittuntur ab Aetolis, utrius partis me-*

melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturis. 33. Sulpicius exercitum ducit per Dassaretiorum fines, ubi Romanorum Macedonumque equites aequis viribus pugnant. 34. Philippus cura eorum, qui in proelio ceciderant, sepeliendorum animos suorum magis frangit quam auget, filioque revocato castra sua non longe a Romanis communit. 35. 36. Vario Marte pugnatur. 37. Victoria Romanorum, et ingens regis periculum. 38. Temeritas regis et consulis segnities. Philippus, certior factus de transitu Pleurati Dardanorumque in Macedoniam, silenti agmine abit. 39. Angustias prope Eordaeam ab hoste occupatas Romani haud magno certamine superant. 40. Consul Orestidem et Dassaretiorum agros pervastat, et praeter Dardanos, Pleuratum et Illyrios etiam Aetoli, Athamanibus juncti, inpetus in Macedoniam faciunt. 41. 42. Hi Perrhaebiam et campos Thessaliae opimos populantur: sed a Philippo bis fusi repetunt Aetoliam. 43. Dardani etiam ab Athenagora repelluntur, et magna Aetolorum manus mercede conducta a Scopa principe gentis avehitur Aegyptum. 44. Athenienses adventu L. Apustii Attalique freti, omne odium in Philippum effundunt. 45. 46. Maritimae Attali Romanorumque expeditiones. 47. Aestate exeunte Apustius repetit Corcyram et Attalus Asiam. C. Aurelius in Gallia, a L. Furio jam pacata, bellum populando gerit; et hic praetor, ab eo in Etruriam missus, mox inde Romam contendit, Gallico triumpho imminens, quem, absente consule irato atque invidente, facilius inpetrari posse putat. 48. Variae de ea re Patrum sententiae. 49. Triumphus L. Furii. Ludi, a P. Scipione olim voti in Africa; et agri militum ejus. Victoria C. Cornelii Cethegi proc. in Hispania. C. Aurelii reditus et in-

indignatio propter honorem Furio habitum. Comitia consularia et praetoria. 50. Annona pervilis. Ludi Romani, plebeji ac funebres. Aediles curules creati non statiam occipere magistratum possunt, quia alter Hispaniam obtinet provinciam, alter flamen Dialis est, cui non licet in leges jurare. Itaque hujus frater pro eo jurare jubetur, et novi proconsules mittuntur in Hispaniam.

I. Me quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. Nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat; tamen, quum in mentem venit, tres et sexaginta annos (tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum) aeque multa volumina occupasse mihi, quam occuparint quadringenti octoginta octo anni a condita Urbe ad Ap. Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginiensibus intulit; jam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinem ac velut profundum invehi, et crescere paene opus, quod prima quaeque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore; claritate regum antiquorum vetustaeque fama gentis et magnitudine imperii, quo multam quondam Europae, majorem partem Asiae obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterum coeptum bellum adversus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depositum

 erat,

erat, quum Aetoli et belli et pacis fuissent causae. Vacuos deinde pace Punica jam Romanos et infensos Philippo, quum ob infidam adversus Aetolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Hannibali Poenisque, preces Atheniensium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

II. Sub idem fere tempus et ab Attalo rege, et Rhodiis legati venerunt, nunciantes, Asiae quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curae Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, qui tunc in provinciis erant, rejecta est. Interim ad Ptolemaeum Aegypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus; ut et adnuntiarent victum Hannibalem Poenosque, et gratias agerent regi, quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset, et peterent, ut, si coacti injuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Eodem fere tempore P. Aelius consul in Gallia, quum audisset a Bojis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultus ejus causa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium praefectum socium hac tumultuaria manu per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant) agrum Bojorum invadere jussit. Ipse eodem, aperto itinere, per medios montes duxit. Oppius, ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere ac tuto fecit. Delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (jam enim ma-

maturae erant segetes) profectus, neque explorato circa, nec stationibus satis firmis, quae armatae inermes atque operi intentos tutarentur, positis, inproviso inpetu Gallorum cum frumentatoribus est circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt caesa; inter quos ipse C. Oppius praefectus. Ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere; qui, nisi quod populatus est Bojorum fines, et cum Ingaunis Liguribus foedus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

III. Quum primum senatum habuit, universis postulantibus, ne quam prius rem, quam de Philippo sociorumque querelis, ageret; relatum extemplo est, decrevitque frequens senatus, ut P. Aelius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui, classe adcepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Laevinus propraetor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio adceptis, in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, et quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos, conciret homines ad arma; majore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset; haec eadem scribere Aurelium consulibus et senatui placuit.

IV. Exitu hujus anni quum de agris veterum militum relatum eſſet, qui ductu atque auſpicio P. Scipionis in Africa bellum perfeciſſent; decreverunt Patres, ut M. Junius praetor Vrbis, ſi ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum populi Romani eſſet, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Caecilius Metellus, C. et M. Servilii, (Geminis ambobus cognomen erat) L. et A. Hoſtilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Aelius Paetus, Q. Flaminius. Per eos dies, P. Aelio conſule comitia habente, creati conſules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Praetores exinde facti Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani ſcenici eo anno magnifice adparateque facti ab aedilibus curulibus, L. Valerio Flacco et L. Quinctio Flaminino. Biduum inſtauratum eſt. Frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miſerat, quaternis aeris populo cum ſumma fide et gratia diviſerunt. Et plebeji ludi ter toti inſtaurati ab aedilibus plebis, L. Apuſtio Fullone et Q. Minucio Rufo, qui ex aedilitate praetor creatus erat. Et Jovis epulum fuit ludorum cauſa.

V. Anno quingenteſimo ab Vrbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio conſulibus, bellum cum rege Philippo initum eſt, paucis menſibus poſt pacem Carthaginienſibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum conſulatus inibatur, P. Sulpicius conſul retulit; ſenatusque decrevit, uti conſules majoribus hoſtiis rem divinam facerent, quibus Diis ipſis videretur, cum precatione ea: *Quam rem ſenatus populusque Romanus de re publica deque ineundo novo bello in animo habe-*

haberet, ea res uti populo Romano sociisque ac nomini Latino bene ac feliciter eveniret: secundum rem divinam precationemque, ut de re publica deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies obportune inritandis ad bellum animis et literae a M. Aurelio legato et M. Valerio Laevino propraetore adlatae, et Atheniensium nova legatio venit, quae regem adpropinquare finibus suis nuntiaret brevique non agros modo, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronuntiassent consules, rem divinam rite perfectam esse, et precationem admisisse Deos haruspices respondere, laetaque exta fuisse, et prolationem finium victoriamque et triumphum portendi; tum literae Valerii Aureliique lectae, et legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum factum est, ut sociis gratiae agerentur, quod diu sollicitati ne obsidionis quidem metu fide decessissent. De auxilio mittendo tum respondere placere, quum consules provincias sortiti essent, atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

VI. P. Sulpicio provincia Macedonia sorte evenit, isque rogationem promulgavit, *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque, qui sub regno ejus essent, ob injurias armaque inlata sociis populi Romani, bellum indici.* Alteri consuli Aurelio Italia provincia obtigit. Praetores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. Id quum fessi diuturnitate et gravitate belli sua sponte homines taedio laborum

borum periculorumque fecerant, tum Q. Baebius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingreſſus, incuſaverat bella ex bellis ſeri, ne pace umquam frui plebs poſſet. Aegre eam rem paſſi Patres, laceratusque probris in ſenatu tribunus plebis; et conſulem pro ſe quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendae ediceret, caſtigaretque ſegnitiem populi, atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura eſſet.

VII. Conſul in campo Martio comitiis habitis, prius quam centurias in ſubfragium mitteret, concione advocata, *Ignorare*, inquit, *videmini mihi, Quirites, non, utrum bellum an pacem habeatis, vos conſuli: (neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terra marique ingens bellum molitur) ſed utrum in Macedoniam legiones transportetis, an hoſtem in Italiam adcipiatis. Hoc quantum interſit, ſit umquam ante alias, Punico certe proximo bello experti eſtis. Quis enim dubitat, quin, ſi Saguntinis obſeſſis fidemque noſtram inplorantibus inpigre tuliſſemus opem, ſicut patres noſtri Mamertinis tulerant, totum in Hiſpaniam averſuri bellum fuerimus, quod cunctando cum ſumma clade noſtra in Italiam adcepimus? Ne illud quidem dubium eſt, quin hunc ipſum Philippum, pactum jam per legatos literasque cum Hannibale in Italiam trajicere, miſſo cum claſſe Laevino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. Et quod tunc fecimus, quum hoſtem Hannibalem in Italia haberemus, id nunc, pulſo Italia Hannibale, devictis Carthaginienſibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, ſicut Sagunto expugnando Hannibalem paſſi ſumus, ſegnitiem noſtram experiri regem. Non quinto inde menſe,*

quem-

quemadmodum ab Sagunto Hannibal, ſed quinto inde die, quam ab Corintho ſolverit naves, in Italiam perveniet. Ne aequaveritis Hannibali Philippum, ne Carthaginienſibus Macedonas; Pyrrho certe aequabitis: dico, quantum vel vir viro, vel gens genti praeſtat. Minima adceſſio ſemper Epirus regno Macedoniae fuit, et hodie eſt. Peloponneſum totam in ditione Philippus habet, Argosque ipſos, non vetere fama magis, quam morte Pyrrhi nobilitatos. Noſtra nunc compara. Quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, ſalvis ducibus, ſalvis tot exercitibus, quos Punicum poſtea bellum abſumſit, adgreſſus Pyrrhus tamen concuſſit, et victor prope ad ipſam urbem Romam venit! Nec Tarentini modo oraque illa Italiae, quam majorem Graeciam vocant, ut linguam, ut nomen ſequutos crederes, ſed Lucanus et Bruttius et Samnis a nobis defecerunt. Haec vos, ſi Philippus in Italiam transmiſerit, quietura aut manſura in fide creditis? Manſerunt enim Punico poſtea bello. Numquam iſti populi, niſi quum deerit, ad quem deſciſcant, a nobis non deficient. Si piguiſſet vos in Africam trajicere, hodie in Italia Hannibalem et Carthaginienſes hoſtes haberetis. Macedonia potius, quam Italia, bellum habeat. Hoſtium urbes agrique ferro atque igni vaſtentur. Experti jam ſumus, foris nobis, quam domi, feliciora potentioraque arma eſſe. Ite in ſubfragium, bene juvantibus Diis, et, quae Patres cenſuerunt, vos jubete. Hujus vobis ſententiae non conſul modo auctor eſt, ſed etiam Dii inmortales; qui mihi ſacrificanti precantique, ut hoc bellum mihi, ſenatui vobisque et ſociis ac nomini Latino, claſſibus exercitibusque noſtris bene ac feliciter eveniret, laeta omnia proſperaque portendere.

VIII.

VIII. Ab hac oratione in fubfragium miffi, uti rogarat, bellum jufferunt. Subplicatio inde a confulibus in triduum ex fenatus confulto indicta eft, obfecratique circa omnia pulvinaria Dii, ut, quod bellum cum Philippo populus juffiffet, id bene ac feliciter eveniret. Confultique fetiales ab confule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum ipfi utique nuntiari juberent, an fatis effet, in finibus regni quod proximum praefidium effet, eo nuntiari? Fetiales decreverunt, utrum eorum feciffet, recte facturum. Confuli a Patribus permiffum, ut, quem videretur, ex iis, qui extra fenatum effent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus confulum praetorumque actum. Confules binas legiones fcribere juffi; veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permiffum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportaffet, voluntarios, quos poffet, duceret; invitum ne quem militem veterem ducendi jus effet. Praetoribus L. Furio Purpureoni et Q. Minucio Rufo quina millia focium Latini nominis conful daret: quibus praefidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo et ipfe juffus ex eo exercitu, quem P. Aelius conful habuiffet, ut quisque minime multa ftipendia haberet, legere, donec et ipfe quinque millia focium ac nominis Latini effeciffet: id praefidio Siciliae provinciae effet. M. Valerio Faltoni, qui praetor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium eft; uti propraetor in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi effet, quinque millia focium nominis Latini, qui eorum minime multa ftipendia haberet, legeret. Et confules

fules duas urbanas legiones fcribere juffi, quae, fi quo res pofceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli focietate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno ufura res publica erat.

IX. In ipfo adparatu belli legati ab rege Ptolemaeo venerunt, qui nuntiarunt, *Athenienfes adverfus Philippum petiffe ab rege auxilium. Ceterum, etfi communes focii fint, tamen, nifi ex auctoritate populi Romani, neque claffem, neque exercitum defendendi aut obpugnandi cujusquam caufa regem in Graeciam miffurum effe. Vel quieturum eum in regno, fi populo Romano focios defendere liceat; vel Romanos quiefcere, fi malint, paffurum, atque ipfum auxilia, quae facile adverfus Philippum tueri Athenas poffent, miffurum.* Gratiae regi ab fenatu actae, refponfumque, *Tutari focios populo Romano in animo effe: fi qua re ad id bellum opus fit, indicaturos regi, regnique ejus opes fcire fubfidia firma ac fidelia fuae rei publicae effe.* Munera deinde legatis in fingulos quinum millium aeris ex fenatus confulto miffa. Quum delectum confules haberent, pararentque, quae ad bellum opus effent; civitas religiofa, in principiis maxime novorum bellorum, fubplicationibus habitis jam, et obfecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid praetermitteretur, quod aliquando factum effet, ludos Jovi donumque vovere confulem, cui provincia Macedonia eveniffet, juffit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus adtulit, qui negavit, *ex incerta pecunia vovere debere, fi ea pecunia non poffet in bellum ufui effe. Reponi ftatim debere, nec cum alia pecunia mifceri. Quod nifi factum effet, votum rite folvi non poffe.* Quamquam et res, et auctor movebat, tamen ad

con-

conlegium pontificum referre consul jussus; si posset recte votum incertae pecuniae suscipi. Posse rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba consul, praeeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant; praeterquam quod tanta pecunia, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque facturum vovit. Toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ii primi de incerta.

X. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta est. Insubres Cenomanique et Boji, excitis Salyis Ilvatibusque et ceteris Ligustinis populis, Hamilcare Poeno duce, qui in iis locis de Hasdrubalis exercitu substiterat, Placentiam invaserant; et, direpta urbe ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinae urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, praesidiaque per muros disponenda; ut obsiderentur tamen prius, quam expugnarentur, nunciosque mitterent ad praetorem Romanum. L. Furius Purpureo tum provinciae praeerat: cetero ex senatus consulto exercitu dimisso, praeter quinque millia socium ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciae circa Ariminum substiterat. Is tum senatui scripsit, quo in tumulto provincia esset. *Duarum coloniarum, quae ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram obpugnari. Nec in exercitu suo satis praesidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia socium quadra-*

draginta millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda objicere velit, et tanta sua clade jam inflatos excidio coloniae Romanae augere hostium animos.

XI. His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse juberet, et aut ipse, si per commodum rei publicae posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur; aut L. Furio praetori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriae praesidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam: Carthaginem, ut nuntiarent, *civem eorum Hamilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Hasdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra foedus facere: exercitus Gallorum Ligurumque excivisse ad arma contra populum Romanum. Eum, si pax placeret, revocandum illis, et dedendum populo Romano esse.* Simul nuntiare jussi, *perfugas sibi non omnes redditos esse, ac magnam partem eorum palam Carthagini obversari dici: quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex foedere restituantur.* Haec ad Carthaginienses mandata. Masinissae gratulari jussi, *quod non patrium modo recuperasset regnum, sed, parte florentissima Syphacis finium adjecta, etiam auxisset.* Nuntiare praeterea jussi, *bellum cum rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses auxiliis juvisset, injuriasque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italia, coegisset classes exercitusque in Graeciam mitti; et, distinendo copias, causa inpri-*

mis fuisset serius in Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quae ferrent regi, vasa aurea argenteaque, toga purpurea et palmata tunica cum eburneo scipione, et toga praetexta cum curuli sella; jussique polliceri, *si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse judicasset, enise id populum Romanum merito ejus praestaturum.* Verminae quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque, et culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertentes. *Et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoque adnisurum, ne officiis in populum Romanum aut a Masinissa, aut ab ullo alio vincatur. Petere, ut rex sociusque et amicus ab senatu adpellaretur.* Responsum legatis est: *Et patrem ejus Syphacem sine causa ex socio et amico hostem repente populi Romani factum; et eum ipsum rudimentum adolescentiae bello lacessentem Romanos posuisse. Itaque pacem illi prius petendam a populo Romano esse, quam ut rex sociusque et amicus adpelletur. Nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse. Legatos Romanos in Africa fore, quibus mandaturum senatum, ut Verminae pacis dent leges, liberum arbitrium eis populo Romano permittente. Si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.* Legati cum iis mandatis in Africam missi C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius. Quinqueremes singulis datae.

XII. Literae deinde in senatu recitatae sunt Q. Minucii praetoris, cui Bruttii provincia erat; *Pecuniam Locris ex Proserpinae thesauris nocte clam sublatam: nec, ad quos pertineat faci-*

facinus, veſtigia ullo exſtare. Indigne paſſus ſenatus, non ceſſari ab ſacrilegiis, et ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxae ſimul ac poenae exemplum, homines deterrere. C. Aurelio conſuli negotium datum, ut ad praetorem in Bruttios ſcriberet: *ſenatui placere, quaeſtionem de expilatis theſauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius praetor triennio ante habuiſſet. Quae inventa pecunia eſſet, reponi. Si quo minus inventum foret, expleri: ac piacularia, ſi videretur, ſicut ante pontifices cenſuiſſent, fieri cauſa expiandae violationis ejus templi.* Prodigia etiam ſub idem tempus pluribus locis nuntiata adciderunt. In Lucanis coelum arſiſſe adferebant. Priverni ſereno per diem totum rubrum ſolem fuiſſe. Lanuvii templo Soſpitae Junonis nocte ſtrepitum ingentem exortum. Jam animalium obſcoeni fetus pluribus locis nuntiabantur. In Sabinis incertus infans natus, maſculus an femina eſſet. Alter ſexdecim jam annorum item ambiguo ſexu inventus. Fruſinone agnus cum ſuillo capite, Sinueſſae porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Foeda omnia et deformia errantisque in alienos fetus naturae viſa. Ante omnia abominati ſemimares juſſique, in mare extemplo deportari: ſicut proxime, C. Claudio, M. Livio conſulibus, deportatus ſimilis prodigii fetus erat. Nihilo minus decemviros adire libros de portento eo juſſerunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quae proxime ſecundum id prodigium factae eſſent, imperarunt. Carmen praeterea ab ter novenis virginibus cani per Vrbem juſſerunt, donumque Junoni Reginae ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius conſul ex decemvirorum reſponſo curavit. Car-

men, ficut patrum memoria Livius ita tum condidit P. Licinius Tegula.

XIII. Expiatis omnibus religionibus, (nam etiam Locris facrilegium perveftigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thefauros repofita) quum confules in provincias proficifci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio, M. Claudio confulibus mutuam dederant, tertia penfio debebatur eo anno, adierunt fenatum; quia confules, quum ad novum bellum, quod magna claffe magnisque exercitibus gerendum effet, vix aerarium fufficeret, negaverant effe, unde iis in praefentia folveretur. Senatus querentes eo non fustinuit, *Si in Punicum bellum pecunia data in Macedonicum quoque bellum uti res publica vellet; aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quam publicatam, pro beneficio, tamquam ob noxam, fuam pecuniam fore?* Quum et privati aequum poftularent, nec tamen folvendo aere alieno res publica effet, quod medium inter aequum et utile erat, decreverunt, *Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgo venales effe diceret, et fibimet emtis opus effe, agri publici, qui intra quinquagefimum lapidem effet, copia iis fieret. Confules agrum aeftimaturos, et in jugera affes vectigales, teftandi caufa publicum agrum effe, inpofituros; ut, fi quis, quum folvere poffet populus, pecuniam habere, quam agrum, mallet, reftitueret agrum populo.* Laeti eam conditionem privati adcepere. Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniae datus erat, adpellatus.

XIV. Tum P. Sulpicius, fecundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab Vrbe, Brundifium venit, et, veteribus militibus voluntariis ex Africano exer-

exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brundisio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei praesto fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C. Claudius Centho cum viginti longis navibus et militum copiis. Neque enim ipse rex Athenas obsidebat. Eo maxime tempore Abydum obpugnabat, jam cum Rhodiis et Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter proelio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, praeter ferociam insitam, foedus ictum cum Antiocho Syriae rege, divisaeque jam cum eo Aegypti opes; cui, morte audita Ptolemaei regis, ambo inminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna causa; dum ex vetere fortuna nihil praeter animos servant. Acarnanes duo juvenes per Initiorum dies, non initiati, templum Cereris, inprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facile eos sermo prodidit, absurde quaedam percunctantes; deductique ad antistites templi, quum palam esset, per errorem ingressos, tamquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam foede atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit; inpetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus, primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis praeda in Acarnaniam rediit; et inritatio animorum ea prima fuit. Postea justum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique, persequuti cedentem in Macedoniam Philippum, quum Aeginam venissent; rex Piraeeum, renovandae firmandaeque cum Atheniensibus

ſocietatis cauſa, trajecit. Civitas omnis obviam effuſa cum conjugibus ac liberis, ſacerdotes cum inſignibus ſuis intrantem urbem, ac Dii prope ipſi exciti ſedibus ſuis, exceperunt.

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quae vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis viſum, ſcribere eum, de quibus videretur, quam praeſentem aut referendis ſuis in civitatem beneficiis erubeſcere, aut ſignificationibus adclamationibusque multitudinis, adſentatione inmodica pudorem onerantis. In literis autem, quae miſſae in concionem recitataeque ſunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem ſociam; deinde rerum, quas adverſus Philippum geſſiſſet; ad poſtremum adhortatio; *Capeſſendum bellum, dum ſe, dum Rhodios, tum quidem, dum etiam Romanos haberent. Nequidquam poſtea, ſi tum ceſſaſſent, praetermiſſam occaſionem quaeſituros.* Rhodii deinde legati auditi ſunt; quorum recens erat beneficium, quod naves longas quatuor Athenienſium, captas nuper a Macedonibus recuperatasque, remiſerant. Itaque ingenti conſenſu bellum adverſus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo inmodici, deinde et Rhodiis habiti: tum primum mentio inlata de tribu, quam Attalida adpellarent, ad decem veteres tribus addenda: et Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Athenienſibus dederant. Secundum haec rex Attalus Aeginam ad claſſem ſe recipit. Rhodii Ciam ab Aegina, inde per inſulas Rhodum navigarunt; omnibus, praeter Andrum Parumque et Cythnum, quae praeſidiis Macedonum tenebantur, in ſocietatem adceptis.

Atta-

Attalum Aeginae miſſi in Aetoliam nuntii exſpectatique inde legati aliquamdiu nihil agentem tenuere; et neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque compoſita cum Philippo pace; et ipſe Rhodiique, ſi inſtitiſſent tunc Philippo, egregium liberatae per ſe Graeciae titulum habere potuiſſent. Patiendo rurſus eum in Helleſpontum trajicere, occupantemque Graeciae obportuna loca vires conligere, bellum aluere; gloriamque ejus geſti perfectique Romanis conceſſerunt.

XVI. Philippus magis regio animo eſt uſus; qui, quum Attalum Rhodiosque hoſtes non ſuſtinuiſſet, ne Romano quidem, quod inminebat, bello territus, Philocle quodam ex praefectis ſuis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Athenienſium agros miſſo, claſſe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipſe terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem primo inpetu expugnavit; Aenum inde cum magno labore, poſtremo proditione Ganymedis praefecti Ptolemaei, cepit. Deinceps alia caſtella, Cypſela et Doriſcon et Serrheum, occupat. Inde progreſſus ad Cherſoneſum, Elaeunta et Alopeconneſum, tradentibus ipſis, recepit. Callipolis quoque et Madytos dedita, et caſtella quaedam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admiſſis, regi portas clauſerunt. Ea obpugnatio diu Philippum tenuit: eripique ex obſidione, ni ceſſatum ab Attalo et Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in praeſidium, Rhodii quadriremem unam ex claſſe, quum ad Tenedum ſtaret, miſerunt. Eodem poſtea, quum jam vix ſuſtinerent obſidionem, et ipſe Attalus quum trajeciſſet, ſpem tantum auxilii ex propinquo

oſtendit, neque terra, neque mari adjutis ſociis.

XVII. Abydeni primo, tormentis per muros diſpoſitis, non terra modo adeuntes aditu arcebant, ſed navium quoque ſtationem infeſtam hoſti faciebant. Poſtea, quum et muri pars ſtrata ruinis, et ad interiorem raptim obpoſitum murum cuniculis jam perventum eſſet, legatos ad regem de conditionibus tradendae urbis miſerunt. Paciſcebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum ſociis navalibus, Attalique praeſidium emitti liceret, atque ipſis urbe excedere cum ſingulis veſtimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, niſi omnia permittentibus, reſpondiſſet; adeo renuntiata haec legatio ab indignatione ſimul ac deſperatione iram adcendit, ut, ad Saguntinam rabiem verſi, matronas omnes in templo Dianae, pueros ingenuos virginesque, infantes etiam cum ſuis nutricibus, in gymnaſium includi juberent; aurum et argentum in forum deferri, veſtem pretioſam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quae in portu erant, congeri; ſacerdotes victimasque adduci, et altaria in medio poni. Ibi delecti primum, qui, ubi caeſam aciem ſuorum, pro diruto muro pugnantem, vidiſſent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum veſtemque, quae in navibus eſſet, in mare dejicerent; tectis publicis privatisque, quam plurimis locis poſſent, ignes ſubjicerent: et, ſe facinus perpetraturos, praeeuntibus exſecrabile carmen ſacerdotibus, jure jurando adacti; tum militaris aetas jurare, neminem vivum, niſi victorem, acie exceſſurum. Hi, memores Deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox proelium diremtura eſſet, rex prior, territus rabie eorum, pugna ab-

abſtiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos et confectos vulneribus ac laſſitudine ſupereſſe proelio cernerent, luce prima ſacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

XVIII. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam miſſi erant, M. Aemilius trium conſenſu minimus natu, audita obſidione Abydenorum, ad Philippum venit. Qui, queſtus Attalo Rhodiisque arma inlata, et quod tum maxime Abydum obpugnaret, quum rex ab Attalo et Rhodiis ultro ſe bello laceſſitum diceret; *Num Abydeni quoque*, inquit, *ultro tibi intulerunt arma?* Inſueto vera audire ferocior oratio viſa eſt, quam quae habenda apud regem eſſet. *Aetas*, inquit, *et forma et ſuper omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primum velim, vos foederum memores ſervare mecum pacem. Si bello laceſſeritis, mihi quoque in animo eſt facere, ut regnum Macedonum nomenque, haud minus quam Romanum, nobile bello ſentiatis.* Ita dimiſſo legato, Philippus, auro argentoque, quae coacervata erant, adcepto, hominum praedam omnem amiſit. Tanta enim rabies multitudinem invaſit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem obcubuiſſent, perjuriumque aliis alii exprobantes, et ſacerdotibus maxime, qui, quos ad mortem devoviſſent, eorum deditionem vivorum hoſti feciſſent, repente omnes ad caedem conjugum liberorumque discurrerent, ſeque ipſi per omnes vias leti interficerent. Obſtupefactus eo furore rex ſubpreſſit inpetum militum, et, *triduum ſe ad moriendum Abydenis dare*, dixit. Quo ſpatio plura facinora in ſe victi ediderunt, quam infeſti edidiſſent victores; nec, niſi quem vincula aut alia neceſſitas mori

prohibuit, quisquam vivus in poteſtatem venit. Philippus, inpoſito Abydi praeſidio, in regnum rediit. Quum, velut Sagunti excidium Hannibali, ſic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos feciſſet, nuntii obcurrerunt, conſulem jam in Epiro eſſe, et Apolloniam terreſtres copias, navales Corcyram in hiberna deduxiſſe.

XIX. Inter haec legatis, qui in Africam miſſi erant de Hamilcare Gallici exercitus duce, reſponſum a Carthaginienſibus eſt, nihil ultra ſe facere poſſe, quam ut exſilio eum mulctarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas et fugitivos, quos inquirendo veſtigare potuerint, reddidiſſe; et de ea re miſſuros legatos Romam, qui ſenatui ſatis facerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miſerunt. Inde in Numidiam ad regem profecti legati. Dona data Maſiniſſae, mandataque edita. Equites mille Numidae (quum duo millia daret) adcepti. Ipſe in naves inponendos curavit, et cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei, in Macedoniam miſit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is, ad primos fines regni legatis obviam progreſſus, ut ſcriberent ipſi, quas vellent, pacis conditiones, permiſit. Omnem pacem bonam juſtamque fore ſibi cum populo Romano. Datae leges pacis, juſſusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro conſule ex Hiſpania rediit. Qui quum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter feliciterque geſtas expoſuiſſet, poſtulaſſetque, ut triumphanti ſibi invehi liceret in Vrbem; *res triumpho dignas eſſe* cenſebat ſenatus, *ſed exemplum a majoribus non adcepiſſe,*

pisse, ut, qui neque dictator, neque consul, neque praetor res gessisset, triumpharet. Pro consule illum Hispaniam provinciam, non consulem, aut praetorem, obtinuisse. Decurrebatur tamen eo, ut ovans Vrbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. Postremo victus consensu Patrum tribunus cessit, et ex senatus consulto L. Lentulus ovans Vrbem est ingressus. Argenti tulit ex praeda quadraginta quatuor millia pondo; auri duo millia quadringenta quinquaginta. Militibus ex praeda centum viginti asses divisit.

XXI. Jam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, et quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. Itaque L. Furius, magnis itineribus ab Arimino adversus Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendae fuit, si protenus de via ad castra obpugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto praesidio. Lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli, clamore suorum ex agris revocati, omissa praeda, quae in manibus erat, castra repetivere, et postero die in aciem progressi. Nec Romanus moram pugnandi fecit. Sed vix spatium instruendi fuit: eo cursu hostes in proelium venerunt. Dextra ala (in alas divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duae Romanae legiones. M. Furius dextrae alae, legionibus M. Caecilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) praepositi. Praetor secum duos legatos, Cn. Laetorium et P. Titinium, habebat; cum quibus circumspicere et obire ad omnes hostium

ftium fubitos conatus poffet. Primo Galli, omni multitudine in unum locum connifi, obruere atque obterere fefe dextram alam, quae prima erat, fperarunt poffe. Ubi id parum procedebat, circumire a cornibus, et amplecti hoftium aciem (quod in multitudine adverfus paucos facile videbatur) conati funt. Id ubi vidit praetor, ut et ipfe dilataret aciem, duas legiones ex fubfidiis dextra laevaque alae, quae in prima acie pugnabat, circumdat, aedemque Deo Jovi vovit, fi eo die hoftes fudiffet. L. Valerio imperat, ut parte duarum legionum equites, altera fociorum equitatum in cornua hoftium emittat, nec circumire eos aciem patiatur. Simul et ipfe, ut extenuatum mediam deductis cornibus aciem Gallorum vidit, figna inferre confertos milites, et perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, et medii a pediti pulfi: ac repente, quum omni parte caede ingenti fternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effufa repetunt caftra. Fugientes perfequutus eques, mox et legiones infequutae in caftra inpetum fecerunt. Minus fex millia hominum inde effugerunt. Caefa aut capta fupra quinque et triginta millia cum fignis militaribus feptuaginta, carpentis Gallicis, multa praeda oneratis, plus ducentis. Hamilcar dux Poenus eo proelio cecidit, et tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria laetaque Romae fuit. Literis adlatis, fubplicatio in triduum decreta eft. Romanorum fociorumque ad duo millia eo proelio ceciderunt: plurimi dextrae alae, in quam primo inpetu vis ingens hoftium inlata eft. Quamquam per praetorem prope debellatum erat, conful quoque C. Aurelius, per-

perfectis, quae Romae agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a praetore adcepit. Conful alter, quum auctumno ferme exacto in provinciam veniffet, circa Apolloniam hibernabat. Ab claffe, quae Corcyrae fubducta erat, C. Claudius triremesque Romanae, (ficut ante dictum eft) Athenas miffae, quum Piraeeum perveniffent, defpondentibus jam animos fociis fpem ingentem adtulerant. Nam et terreftres ab Corintho, quae per Megaram incurfiones in agros fieri folitae erant, non fiebant; et praedonum a Chalcide naves, quae non mare folum infeftum, fed etiam omnes maritimos agros Athenienfibus fecerant, non modo Sunium fuperare, fed nec extra fretum Euripi committere aperto mari fe audebant. Supervenerunt his tres Rhodiae quadriremes, et erant Atticae tres apertae naves, ad tuendos maritimos agros comparatae. Hac claffe fi urbs agrique Athenienfium defenderentur, fatis in praefentia exiftimanti Claudio effe, majoris etiam rei fortuna oblata eft.

XXIII. Exfules ab Chalcide, regiorum injuriis pulfi, adtulerunt, occupari Chalcidem fine certamine ullo poffe. Nam et Macedonas, quia nullus in propinquo fit hoftium metus, vagari paffim, et oppidanos, praefidio Macedonum fretos, cuftodiam urbis neglegere. His auctoribus profectus, quamquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ad primas anguftias Euboeae poffet; ne fuperato promontorio confpiceretur, claffem in ftatione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit; et tranquillo pervectus Chalcidem, paullo ante lucem, qua infrequentiffima urbis funt, paucis militibus turrim proximam murumque circa fcalis cepit, alibi fopi-

ſopitis cuſtodibus, alibi nullo cuſtodiente. Progreſſi inde ad frequentia aedificiis loca, cuſtodibus interfectis, refractaque porta, ceteram multitudinem armatorum adceperunt. Inde in totam urbem diſcurſum eſt, aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt et horrea regia, et armamentarium cum ingenti adparatu machinarum tormentorumque. Caedes inde paſſim fugientium pariter ac repugnantium fieri coepta eſt. Nec ullo jam, qui militaris aetatis eſſet, non aut caeſo, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane praefecto praeſidii interfecto, praeda omnis primo in forum conlata, deinde in naves inpoſita. Carcer etiam ab Rhodiis refractus, emiſſique captivi, quos Philippus tamquam in tutiſſimam cuſtodiam condiderat. Statuis inde regis dejectis truncatisque, ſigno receptui dato, conſcenderunt naves, et Piraeeum, unde profecti erant, redierunt. Quod ſi tantum militum Romanorum fuiſſet, ut et Chalcis teneri, et non deſeri praeſidium Athenarum potuiſſet; magna res principio ſtatim belli, Chalcis et Euripus ademta regi forent. Nam ut terra Thermopylarum anguſtiae Graeciam, ita mari fretum Euripi claudit.

XXIV. Demetriade tum Philippus erat. Quo quum eſſet nuntiata clades ſociae urbis, quamquam ſerum auxilium perditis erat, tamen, quae proxima auxilio eſt, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum et trecentis equitibus extemplo profectus, curſu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius obprimi Romanos poſſe. A qua deſtitutus ſpe, nec quidquam aliud, quam ad deforme ſpectaculum ſemirutae ac fumantis ſociae urbis quum veniſſet, paucis vix, qui ſepe-

ſepelirent bello abſumtos, relictis, aeque raptim ac venerat, transgreſſus ponte Euripum, per Boeotiam Athenas ducit, pari incepto haud diſparem eventum ratus reſponſurum. Et reſpondiſſet, ni ſpeculator, (hemerodromos vocant Graeci, ingens die uno curſu emetientes ſpatium) contemplatus regium agmen e ſpecula quadam, praegreſſus noctae media Athenas perveniſſet. Idem ibi ſomnus eademque neglegentia erat, quae Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido et praetor Athenienſium et Dioxippus praefectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba ſignum ex arce dari jubent, ut hoſtes adeſſe omnes ſcirent. Ita undique ad portas, ad muros diſcurrunt. Paucas poſt horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem, adpropinquans urbi, conſpectis luminibus crebris, et fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, ſuſtinuit ſigna; et conſidere ac conquieſcere agmen juſſit, vi aperta propalam uſurus, quando parum dolus profuerat. Ab Diphylo adceſſit, porta ea, velut in ore urbis poſita, major aliquanto patentiorque, quam ceterae, eſt; et intra eam extraque latae ſunt viae, ut et oppidani dirigere aciem a foro ad portam poſſent, et extra limes mille ferme paſſus, in Academiae gymnaſium ferens, pediti equitique hoſtium liberum ſpatium praeberet. Eo limite Athenienſes cum Attali praeſidio et cohorte Dioxippi, acie intra portam inſtructa, ſigna extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere ſe hoſtes in poteſtate ratus, et diu optata caede (neque enim ulli Graecarum civitatium infeſtior erat) expleturum, cohortatus milites, *ut, ſe intuentes, pugnarent, ſcirentque ibi ſigna, ibi aciem eſſe*

esse debere, ubi rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus; quod, ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, injecit. Plurimos manu sua cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam consequutus et ipse, quum majorem in angustiis trepidantium edidisset caedem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit; quia, qui in turribus portae erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis gymnasiumque et lucus erat circumjectus) posuit. Sed Cynosarges et Lyceum, et quidquid sancti amoenive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solum, sed etiam sepulcra; nec divini humanive juris quidquam prae inpotenti ira est servatum.

XXV. Postero die, quum primo clausae fuissent portae, deinde subito apertae, quia praesidium Attali ab Aegina, Romanique ab Piraeeo intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. Inde Eleusinem profectus, spe inproviso templi castellique, quod et inminet et circumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, et classem a Piraeeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram ac protenus Corinthum ducit; et quum Argis Achaeorum concilium esse audisset, inopinantibus Achaeis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabin tyrannum Lacedaemoniornm; qui, translato imperio

perio a Philopoemene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilabſa cernens Achaeorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vaſtabat, et jam urbibus quoque erat terribilis. Adverſus hunc hoſtem, quum, quantum ex quaque civitate militum ſcriberetur, conſultarent; Philippus, demturum ſe eis curam, quod ad Nabin et Lacedaemonios adtineret, pollicitus, nec tantum agros ſociorum populationibus prohibiturum, ſed terrorem omnem belli in ipſam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturum. Haec oratio quum ingenti hominum adſenſu adciperetur: *Ita tamen aequum eſt*, inquit, *me veſtra, meis armis tutari, ne mea interim nudentur praeſidiis. Itaque, ſi vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum et Chalcidem et Corinthum tuenda ſatis ſit, ut, meis ab tergo tutis, ſecurus bellum Nabidi inferam et Lacedaemoniis.* Non ſefellit Achaeos, quo ſpectaſſet tam benigna pollicitatio auxiliumque oblatum adverſus Lacedaemonios; id quaeri, ut obſidem Achaeorum juventutem educeret ex Peloponneſo, ad inligandam Romano bello gentem. Et id quidem coarguere Cycliadas praetor Achaeorum nihil adtinere ratus, id modo quum dixiſſet, non licere legibus Achaeorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati eſſent; decreto de exercitu parando adverſus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimiſit; inter adſentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magna ſpe depulſus, voluntariis paucis militibus conſcriptis, Corinthum atque in Atticam terram rediit.

XXVI. Per eos ipſos dies, quibus Philippus in Achaja fuit, Philocles praefectus regius,

ex Euboea profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, e regione Eleusinis saltum Cithaeronis transscendit. Inde dimidia parte militum ad praedandum passim per agros dimissa, cum parte ipse obcultus loco ad insidias obportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in praedantes suos inpetus fieret, repente hostes effusos ex inproviso adoriretur. Non fefellere insidiae. Itaque revocatis, qui discurrerant ad praedandum, militibus, instructisque, ad obpugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se venienti ex Achaja conjunxit. Tentata et ab ipso rege obpugnatio ejus castelli est. Sed naves Romanae, a Piraeeo venientes, intromissumque praesidium absistere incepto coegerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piraeeum pergit; ut, quum Philocles subeundo muros et comminanda obpugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piraeeum levi cum praesidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piraeei, quam Eleusinis, facilior, iisdem fere defendentibus, obpugnatio fuit. A Piraeeo Athenas repente duxit. Inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semiruti muri, qui brachiis duobus Piraeeum Athenis jungit, repulsus, omissa obpugnatione urbis, diviso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, quum priorem populationem sepulcris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, templa Deum, quae pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi jussit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, et copia domestici marmoris, et in-

ingeniis artificum, praebuit huic furori materiam. Neque enim diruere modo ipsa templa, ac simulacra evertere satis habuit, sed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi jussit; et, postquam non tam ira satiata, quam irae exercendae materia haec deerat, agro hostium in Boeotiam excessit, nec aliud quidquam dignum memoria in Graecia egit.

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen habebat castra; quo arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius, extrema Macedoniae populatus, Corrago et Gerrunio et Orgesso castellis primo inpetu captis, ad Antipatriam in faucibus angustis sitam urbem, venit. Ac primo evocatos principes ad conloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus; deinde, ubi, magnitudine ac moenibus situque urbis freti, dicta adspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit, puberibusque interfectis, praeda omni militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum et munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Praesidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna praeda Athenagoras quidam regius praefectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit. Ad quorum clamorem et trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere inpetum Romanorum militum regii. Multi ex iis occisi, plures capti.

Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

XXVIII. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes adcolae Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilaedi filius, et Amynander Athamanum rex, et ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum et Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Aetolos concitandos ad bellum adtribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Aeginae rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur, qua adjuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgueret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) adparabat bellum. Filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui aetatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quae ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum et Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium praedae ac praemio essent, diruit. Ad Aetolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

XXIX. Concilium Aetolorum statuta die, quod Panaetolium vocant, futurum erat. Huic ut obcurrerent, et legati regis iter adcelerarunt, et ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium obcurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum foedus erat, auditi sunt. Qui, *nulla nova re, nihil se novi habere, quod adferrent*, dixerunt: *qui-*

quibus enim de caufis, experta inutili focietate Romana, pacem cum Philippo feciffent, compofitam femel fervare eos debere. An imitari, inquit unus ex legatis, *Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis? qui, quum legatis veftris Romae refponderi ita juffiffent, Quid ad nos venitis, Aetoli, fine quorum auctoritate pacem cum Philippo fecistis? iidem nunc, ut bellum fecum adverfus Philippum geratis, poftulant. Et antea propter vos, et pro vobis arma fumta adverfus eum fimilabant; nunc vos in pace effe cum Philippo prohibent. Meffanae ut auxilio effent, primo in Siciliam confcenderunt: iterum, ut Syracufas obpreffas ab Carthaginienfibus in libertatem eximerent. Et Meffanam et Syracufas et totam Siciliam ipfi habent, vectigalemque provinciam fecuribus et fafcibus fubjecerunt. Scilicet, ficut vos Naupacti legibus veftris per magiftratus a vobis creatos concilium habetis, focium hoftemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri veftro; fic Siculorum civitatibus Syracufas aut Meffanam aut Lilybaeum indicitur concilium. Praetor Romanus conventus agit: eo imperio evocati conveniunt: excelfo in fubgeftu fuperba jura reddentem, ftipatum lictoribus vident: virgae tergo, fecures cervicibus imminent; et quotannis alium atque alium dominum fortiuntur. Nec id mirari debent aut poffunt, quum Italiae urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis crevit urbs Romana, ejusdem fubjectas videant imperio. Capua quidem, fepulcrum ac monimentum Campani populi, elato et extorri ejecto ipfo populo, fupereft; urbs trunca, fine fenatu, fine plebe, fine magiftratibus, prodigium; relicta crudelius habitanda, quam fi deleta foret. Furor eft, fi alienigenae homines,*

plus lingua et moribus et legibus, quam maris terrarumque ſpatio, discreti, haec tenuerint, ſperare, quidquam eodem ſtatu manſurum. Philippi regnum obſicere aliquid videtur libertati veſtrae; qui, quum merito veſtro vobis infeſtus eſſet, et nihil a vobis ultra, quam pacem, petiit, fidemque hodie pacis pactae deſiderat. Adſuefacite his terris legiones externas, et jugum accipite. Sero ac nequidquam, quum dominum Romanum habebitis, ſocium Philippum quaeretis. Aetolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguae homines, leves ad tempus ortae cauſae disjungunt conjunguntque: cum alienigenis, cum barbaris aeternum omnibus Graecis bellum eſt eritque. Natura enim, quae perpetua eſt, non mutabilibus in diem cauſis, hoſtes ſunt. Sed, unde coepit oratio mea, ibi deſinet. Hoc eodem loco iidem homines de ejusdem Philippi pace triennio ante decreviſtis, iisdem inprobantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam et compoſitam turbare volunt. In qua conſultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video.

XXX. Secundum Macedonas, ipſis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Athenienſes, qui foeda paſſi juſtius in crudelitatem ſaevitiamque regis invehi poterant, introducti ſunt. Deploraverunt vaſtationem populationemque miſerabilem agrorum. *Neque id ſe queri, quod hoſtilia ab hoſte paſſi forent: eſſe enim quaedam belli jura; quae ut facere, ita pati ſit fas. Sata exuri, dirui tecta, praedas hominum pecorumque agi, miſera magis, quam indigna, patienti eſſe. Verum enim vero id ſe queri, quod is, qui Romanos alienigenas et barbaros vocet, adeo omnia ſimul divina humanaque jura polluerit, ut priore populatione cum infernis Diis, ſecunda cum ſuperis bellum nefarium*

rium gesserit: omnia sepulcra monimentaque diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi. Delubra sibi fuisse, quae quondam pagatim habitantes, in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint. Circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta et truncata simulacra Deum inter prostratos jacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem eum, si liceat, Aetoliam Graeciamque omnem facturum. Urbis quoque suae similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent. Eodem enim scelere urbem colentes Deos praesidemque arcis Minervam petitam; eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piraeei Jovem Minervamque: sed ab eorum non templis modo, sed etiam moenibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quae sola religione tuta fuerint, saevisse. Itaque se orare atque obsecrare Aetolos, ut, miserti Atheniensium, ducibus Diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundum Deos plurimum possint, bellum susciperent.

XXXI. Tum Romanus legatus: *Totam orationis meae formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. Nam et Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro adcusando Romanos, defensionem ut adcusatione potiorem haberem, effecerunt; et Athenienses in Deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultra possim? Eadem Cianos, Abydenos, Aeneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios hinc ex Achaja, existimate queri; graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit.*

Nam quod ad ea adtinet, quae nobis objecit; nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium et Capuam et Syracusas nobis objecit. Rhegium Pyrrhi bello legio a nobis, Rheginis ipsis, ut mitteremus, orantibus, in praesidium missa, urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? an bello persequuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam tergo et cervicibus poenas sociis pendere quum coegissemus, urbem, agros, suaque omnia cum libertate legibusque Rheginis reddidimus? Syracusanis obpressis ab externis tyrannis, quo indignius esset, quum tulissemus opem, et fatigati prope per triennium terra marique urbe munitissima obpugnanda essemus, quum iam ipsi Syracusani servire tyrannis, quam capi a nobis mallent, captam iisdem armis et liberatam urbem reddidimus. Neque insitias imus, Siciliam provinciam nostram esse, et civitates, quae in parte Carthaginiensium fuerunt, et uno animo cum illis adversus nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse. Quin contra hoc et vos et omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum poenae, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos poeniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos foedere primum, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremo civitate nobis conjunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiae populorum, praesidio nostro foede interfecto, ad Hannibalem defecerunt: deinde, indignati se obsideri a nobis, Hannibalem ad obpugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis durius, quam

pro

pro merito ipsorum, statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciverunt, quam a nobis subplicio adfecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus; urbem innoxiam stare incolumem pateremur; ut, qui hodie videat eam, nullum obpugnatae captaeve ibi vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam dico? quum Carthagini victae pacem ac libertatem dederimus. Magis illud est periculum, ne, nimis facile victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam adversus nos fortunam belli incitemus. Haec pro nobis dicta sint, haec adversus Philippum; cujus domestica parricidia et cognatorum amicorumque caedes et libidinem inhumaniorem prope, quam crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniae estis, melius nostis. Quod ad vos adtinet, Aetoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, adcepisse. Et nos, quum alia majora urguerent, depositum a vobis bellum et ipsi omisimus. Nunc et nos, Deum benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus, et vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est; nisi perire cum Philippo, quam vincere cum Romanis, mavultis.

XXXII. Haec dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus praetor Aetolorum, pecunia, ut fama est, ab rege adcepta, nihil aut huic aut illi parti adsensus, *Rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quam celeritatem*, dixit. *Celerem enim poenitentiam, sed eamdem seram atque inutilem, sequi, quum*

praecipitata raptim consilia neque revocari, neque in integrum restitui possint. Deliberationis autem ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse, quum legibus cautum esset, ne de pace bellove, nisi in Panaetolico et Pylaico concilio, ageretur, decernerent extemplo, ut praetor sine fraude, quum de bello aut de pace agere velit, advocet concilium; et, quod tum referatur decernaturque, ut perinde jus ratumque sit, ac si in Panaetolico aut Pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti ajebat. Nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos. Haec in concilio Aetolorum acta.

XXXIII. Philippus inpigre terra marique parabat bellum: navales copias Demetriadem in Thessaliam contrahebat. Attalum Romanamque classem principio veris ab Aegina ratus moturos, navibus maritimaeque orae praefecit Heraclidem, quem et ante praefecerat. Ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Aetolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur jam bellum. Per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, praebentibus agris. Oppida vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. Quaedam vi expugnata, quaedam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lyncum stativa posuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa pavoremque ingentem hominum cernebat; sed

parum

parum gnarus, quam partem petiſſet conſul, alam equitum ad explorandum, quonam hoſtes iter intendiſſent, miſit. Idem error apud conſulem erat. Moviſſe ex hibernis regem ſciebat, quam regionem petiſſet ignorans. Is quoque ſpeculatum miſerat equites. Hae duae alae ex diverſo, quum diu incertis itineribus vagatae per Daſſaretios eſſent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus eſt, hoſtes adpropinquare. Itaque prius, quam in conſpectum venirent, equos armaque expedierant. Nec mora, ubi primum hoſtem videre, concurrendi facta eſt. Forte et numero et virtute, utpote lecti utrimque, haud inpares, aequis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipſorum equorumque, incerta victoria, diremit proelium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque et triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati quidquam, in qua regione caſtra hoſtium eſſent, aut illi ad regem, aut hi ad conſulem retulerunt. Per transfugas cognitum eſt, quos levitas ingeniorum ad cognoſcendas hoſtium res in omnibus bellis praebet.

XXXIV. Philippus, aliquid et ad caritatem ſuorum, et ut promtius pro eo periculum adirent, ratus profecturum ſe, ſi equitum, qui ceciderant in expeditione, ſepeliendorum curam habuiſſet, adferri eos in caſtra juſſit, ut conſpiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inaeſtimabile eſt, quam animi multitudinis. Quod promtiores ad ſubeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incuſſit: nam qui haſtis ſagittisque et rara lanceis vulnera facta vidiſſent, cum Graecis Illyriisque pugnare adſueti, poſtquam gladio Hiſpanienſi de-

detruncata corpora brachiis abſciſis, aut tota cervice deſecta diviſa a corpore capita patentiaque viſcera et foeditatem aliam vulnerum viderunt, adverſus quae tela quosque viros pugnandum eſſet, pavidi vulgo cernebant. Ipſum quoque regem terror cepit, nondum juſto proelio cum Romanis congreſſum. Itaque, revocato filio praeſidioque, quod in Pelagoniae faucibus erat, ut iis copiis ſuas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipſe, cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis, ad hoſtem profectus, paullo plus ducentos paſſus a caſtris Romanis tumulum propinquum Athaco foſſa ac vallo communivit; ac, ſubjecta cernens Romana caſtra, admiratus eſſe dicitur et univerſam ſpeciem caſtrorum, et deſcripta ſuis quaeque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; et negaſſe, barbarorum ea caſtra ulli videri poſſe. Biduum conſul et rex, alter alterius conatus exſpectantes, continuere ſuos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

XXXV. Rex vero, tam celerem aleam univerſi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, ſicut alio diximus loco, eſt genus) et Cretenſes trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad laceſſendos hoſtium equites miſit. Ab Romanis autem (aberat acies eorum paullo plus quingentos paſſus) velites et equitum duae ferme alae emiſſae, ut numero quoque eques pedesque hoſtem aequarent. Credidere regii, genus pugnae, quo adſuerant, fore, ut equites, in vicem inſequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum veloci-

locitas ad excurſiones et inpetus ſubitos uſui eſſet, Cretenſes in invehentem ſe effuſe hoſtem ſagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior, inpetus Romanorum. Nam haud ſecus, quam ſi tota acie dimicarent, et velites, emiſſis haſtis, cominus gladiis rem gerebant, et equites, ut ſemel in hoſtem evecti ſunt, ſtantibus equis, partim ex ipſis equis, partim deſilientes inmiſcentesque ſe peditibus, pugnabant. Ita nec eques regius equiti par erat, inſuetus ad ſtabilem pugnam; nec pedes concurſator et vagus et prope ſeminudus genere armorum veliti Romano, parmam gladiumque habenti pariterque et ad ſe tuendum, et ad hoſtem petendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec alia re, quam velocitate, tutantes ſe, in caſtra refugerunt.

XXXVI. Uno deinde intermiſſo die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturae pugnaturus rex eſſet, nocte caetratos, quos peltaſtas vocant, loco obportuno inter bina caſtra in inſidijs abdiderat, praeceperatque Athenagorae et equitibus, ut, ſi aperto proelio procederet res, uterentur fortuna; ſi minus, cedendo ſenſim ad inſidiarum locum hoſtem pertraherent. Et equitatus quidem ceſſit; duces caetratae cohortis, non ſatis exſpectato ſigno, ante tempus excitatis ſuis, occaſionem bene gerendae rei amiſere. Romanus, et aperto proelio victor, et tutus a fraude inſidiarum, in caſtra ſeſe recepit. Poſtero die omnibus copiis conſul in aciem deſcendit, ante prima ſigna locatis elephantis; quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, uſi ſunt. Ubi latentem intra vallum ſenſit, exprobrans metum ſubceſſit. Poſtquam ne tum quidem pote-

potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo invasuris; octo ferme inde millia, intervallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, ut cresceret simul et neglegentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu et Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu aequare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana et frumentatores constituit signa. Inde, copiis divisis, partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim caedes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuntius cladis pervenerat, quia refugientes in regiam stationem incidebant; et plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis ad caedem, interficiebantur. Tandem inter medias hostium stationes elabsi quidam trepidi, tumultum magis, quam certum nuntium, intulerunt castris.

XXXVII. Consul, equitibus jussis, qua quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones e castris educit, et agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exsistentibus loco. Pars obvios habuerunt hostes. Pluribus locis simul pugna coepit. Regia statio atrocissimum proelium edebat: Nam et ipsa multitudine equitum peditumque prope justa acies erat; et Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam infereban-

rebantur. Eo quoque fuperiores Macedones erant, quod et rex ipfe hortator aderat, et Cretenfium auxiliares multos ex inprovifo vulnerabant, conferti praeparatique in difperfos et effufos pugnantes. Quod fi modum in infequendo habuiffent, non in praefentis modo certaminis gloriam, fed in fummam etiam belli profectum foret: nunc aviditate caedis intemperantius infequuti in praegreffas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere; et fugiens eques. ut primo figna fuorum vidit. Convertit in effufum hoftem equos: verfaque momento temporis fortuna pugnae eft, terga dantibus, qui modo fequuti erant. Multi cominus congreffi, multi fugientes interfecti. Nec ferro tantum periere, fed in paludes quidam conjecti profundo limo cum ipfis equis haufti funt. Rex quoque in periculo fuit: nam, ruente faucio equo, praeceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens obprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipfe defiluit, pavidumque regem in equum fubjecit. Ipfe, quum pedes aequare curfu fugientes non poffet equites, ab hoftibus ad cafum regjs concitatis confoffus periit. Rex, circumvectus paludes pervias inviasque, trepida fuga, in caftra tandem, jam defperantibus plerisque incolumem evafurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo proelio periere: centum ferme capti; octoginta admodum ornati equi, fpoliis fimul armorum relatis, abducti.

XXXVIII. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, confulem fegnitiae adcufarent. Nam et Philippo quiefcendum fuiffe, quum paucis diebus hoftes, exhaufto circa omni agro, ad ultimum inopiae venturos fciret; et confulem, quum equitatum hoftium levemque

arma-

armaturam fudiffet, ac prope regem ipfum cepiffet, protenus ad caftra hoftium ducere debuiffe. Nec enim manfuros ita perculfos hoftes fuiffe, debellarique momento temporis potuiffe. Id dictu, quam re, ut pleraque, facilius. Nam fi omnibus peditum quoque copiis rex congreffus fuiffet, forfitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculfi ex proelio intra vallum, protenus inde fupervadentem munimenta victorem hoftem fugerent, exfui caftris potuerit rex. Quum vero integrae copiae peditum in caftris manfiffent, ftationes ante portas, praefidiaque difpofita effent, quid, nifi ut temeritatem regis, effufe paullo ante fequuti perculfos equites, imitaretur, profeciffet? neque enim ne regis quidem primum confilium, quo inpetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, fi modum profperae pugnae inpofuiffet. Eo quoque minus eft mirum, tentaffe eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque, ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam transfcendiffe. Quibus fi undique circumventus copiis foret, fedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, fecundum duas adverfas equeftres pugnas, multo minus tutam moram in iisdem ftativis fore Philippus ratus, quum abire inde et fallere abiens hoftem vellet, caduceatore fub occafum folis ad confulem miffo, qui inducias ad fepeliendos equites peteret, fruftratus hoftem, fecunda vigilia, multis ignibus per tota caftra relictis, filenti agmine abiit.

XXXIX. Corpus jam curabat conful, quum, veniffe caduceatorem, et quid veniffet, nuntiatum eft. Refponfo tantum dato, mane poftero die fore copiam conveniendi; id quod quaefitum erat, nox dieique infequentis pars ad

ad praecipiendum iter Philippo data est. Montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petit. Consul, prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abisse hostem quum sensisset, ignarus qua sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. Inde ad Pluvinam est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus, quum primo ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem praebuit subitum hosti. Movere itaque ex Pluvina Romani, et ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde et ipse, vallo super ripam amnis ducto, (Erigonum incolae vocant) consedit. Inde satis comperto, Eordaeam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, praecessit. Ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia subpeditabat, permuniit; atque (ut ipse rebatur) viam suapte natura difficilem objectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque sylvestria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum; quae, nisi ubi praelongis hastis velut vallum ante clypeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usus est. Thracas quoque romphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter objectos undique ramos impediebant. Cretensium una cohors non inutilis erat; sed ea quoque ipsa ut, si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum equitemque sagittas conjicere poterat, ita ad-

versus scuta Romana nec ad trajiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quidquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim tota valle jacentibus incessebant hostem. Ea, majore cum sonitu, quam vulnere ullo, pulsatio scutorum parumper subcedentes Romanos tenuit. Deinde, iis quoque spretis, partim, testudine facta, per adversos vadunt hostes; partim, brevi circuitu quum in jugum collis evasissent, trepidos ex praesidiis stationibusque Macedonas deturbant, et, ut in locis inpeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant.

XL. Ita angustiae minore certamine, quam quod animis proposuerant, superatae, et in Eordaeam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit. Inde inpetum in Orestidem fecit, et oppidum Celetrum est adgressus, in peninsula situm. Lacus moenia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis, imperium abnuere; deinde, postquam signa ferri ac testudine subcedi ad portam obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit, urbemque Pelium vi cepit. Servitia inde cum cetera praeda abduxit, et libera capita sine pretio dimisit; oppidumque iis reddidit, praesidio valido inposito. Nam et sita obportune urbs erat ad inpetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca iam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Aetoli et Athamanes et Dardani et tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos, jam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum

cum expeditis peditibus ac majore parte equitatus misit, jussum instare ab tergo abeuntibus, et, carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Aetolos Damocritus praetor, qui morae ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat, post famam equestris ad Octolophum pugnae, Dardanorumque et Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad haec classis Romanae adventum in Oreum, et, super circumfusas tot Macedoniae gentes, maritimam quoque instantem obsidionem.

XLI. Hae causae Damocritum Aetolosque restituerant Romanis; et, Amynandro rege Athamanum adjuncto, profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate; quia regium habebant praesidium. Ceterum intra paucos dies captum est Cercinium atque incensum. Qui superfuerant e magna clade, liberi servique, inter ceteram praedam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Boeben paludem, relictis urbibus, montes coegit petere. Aetoli, inopia praedae inde aversi, in Perrhaebiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt foedeque diripiunt: qui Malloeam incolunt, voluntate in deditionem societatemque adcepti. Ex Perrhaebia Gomphos petendi Amynander auctor erat: et imminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Aetoli campos Thessaliae opimos ad praedam petiere; sequente, quamquam non probante, Amynandro, nec effusas populationes Aetolorum, nec castra, quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi, posita. Itaque, ne temeritas eorum neglegentiaque sibi ac suis etiam cladis alicujus causa esset,

quum campeſtribus locis ſubjicientes eos caſtra Phecado urbi videret, ipſe paullo plus quingentorum paſſuum inde tumulum ſuis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Aetoli, niſi quod populabantur, vix meminiſſe viderentur, ſe in hoſtium agro eſſe, alii palati ſemiermes vagarentur, alii in caſtris ſine ſtationibus per ſomnum vinumque dies noctibus aequarent; Philippus inopinantibus advenit. Quem quum adeſſe refugientes ex agris quidam pavidi nuntiaſſent, trepidare Damocritus ceterique duces; et erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo ſopiti jacebant. Excitare igitur alii alias, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros praedabantur: tantaque trepidatio fuit, ut ſine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum univerſi ſexcentorum aegre ſimul equites peditesque numerum expleſſent, incidunt in regium equitatum, numero, animis armisque praeſtantem. Itaque primo inpetu fuſi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt caſtra. Caeſi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclufere.

XLII. Philippus, ſuis jam vallo adpropinquantibus, receptui cani juſſit. Fatigatos enim equos virosque non tam proelio, quam itineris ſimul longitudine, ſimul praepropera celeritate, habebat. Itaque turmatim equites in vicemque manipulos levis armaturae aquatum ire et prandere jubet; alios in ſtatione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, et ipſis imperatum, ut, ſtatutis ſignis armisque ante ſe poſitis, raptim cibum caperent, binis ternisve ſummum ex ma-

manipulis aquandi caufa miffis: interim eques cum levi armatura paratus inftructusque ftetit, fi quid hoftis moveret. Aetoli, (iam enim et, quae per agros multitudo fparfa fuerat, receperat fe in caftra) ut defenfuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hoftes ipfi feroces ex tuto fpectabant. Poftquam mota figna Macedonum funt, et fubcedere ad vallum parati atque inftructi coepere, omnes repente, relictis ftationibus, per averfam partem caftrorum ad tumulum, ad caftra Athamanum perfugiunt. Multi in hac quoque tam trepida fuga capti caefique funt Aetolorum. Philippus, fi fatis diei fupereffet, non dubius, quin Athamanes quoque exfui caftris potuiffent; die per proelium, deinde per direptionem caftrorum abfumto, fub tumulo in proxima planitie confedit, prima luce infequentis diei hoftem adgreffurus. Sed Aetoli eodem pavore, quo fua caftra reliquerant, nocte proxima difperfi fugerunt. Maximo ufui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, fummis montibus per calles ignotos fequentibus eos hoftibus in Aetoliam perduxerunt. Non ita multos in difperfa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut defertum tumulum vidit, ad carpendum hoftium agmen mifit.

XLIII. Per eos dies et Athenagoras regius praefectus, Dardanos recipientes fe in fines adeptus, poftremum agmen primo turbavit. Dein, poftquam Dardani converfis fignis direxere aciem, aequa pugna jufto proelio erat. Vbi rurfus procedere Dardani coepiffent, equite et levi armatura regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos inmobilibus armis, vexabant; et loca ipfa adjuvabant.

 Occifi

Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim et pugnant, et cedunt. Ita damna Romano adcepta bello, duabus per obportunas expeditiones coercitis gentibus, restitueraat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemaeo missus, sex millia peditum et equites mercede conductos Aegyptum avexit: nec ex juventute Aetolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futurae solitudinis admonens, (incertum cura gentis, an ut adversaretur Scopae, parum donis cultus) partem juniorum castigando domi continuisset. Haec ea aestate ab Romanis Philippoque gesta erant.

XLIV. Classis a Corcyra ejusdem principio aestatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllaeum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum vero Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii praesentis spem effudit. Nec umquam ibi desunt linguae promtae ad plebem concitandam; quod genus, quum in omnibus liberis civitatibus, tum praecipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesque scivit, *ut Philippi statuae, imagines omnes nominaque earum, item majorum ejus virilis ac muliebris sexus omnium tollerentur delerenturque: dies festi, sacra, sacerdotes, quae ipsius majorumve ejus honoris causa instituta essent, omnia profanarentur. Loca quoque, in quibus positum aliquid inscriptumve honoris ejus causa*

causa fuisset, detestabilia esse, neque in iis quidquam postea poni dedicarique placere eorum, quae in loco puro poni dedicarique fas esset. Sacerdotes publicos, quotiescumque pro populo Atheniensi sociisque et exercitibus et classibus eorum precarentur, toties detestari atque exsecrari Philippum, liberos ejus regnumque, terrestres navalesque copias, Macedonum genus omne nomenque. Additum decreto, *Si quis quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem jussurum: si quis contra ignominiam prove honore ejus dixisset fecissetve, qui occidisset eum, jure caesurum.* Postremo inclusum, *ut omnia, quae adversus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo servarentur.* Athenienses quidem literis verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant.

XLV. Attalus Romanique, quum Piraeeum primo ab Hermione petissent, paucos ibi morati dies, oneratique aeque inmodicis ad honores sociorum, ac quae in ira adversus hostem fecerant, Atheniensium decretis, navigant a Piraeeo Andrum: et quum in portu, quem Gaureleon vocant, constitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem, quam vim experiri, mallent; postquam praesidio regio arcem teneri, nec se potestatis suae esse respondebant; expositis copiis omnique adparatu urbium obpugnandarum, diversis partibus rex et legatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Graecos Romana signa armaque non ante visa animique militum, tam promte subcedentium muros, terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta est: urbe hostes potiti. Et in arce quum biduum loci se magis, quam armo-

armorum, fiducia tenuissent, tertio die pacti ipsi praesidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Boeotiae transveherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa: praedam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, et Macedonum fere omnibus et quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. Postea et ab Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriae facilius ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. Ibi dies aliquot obpugnanda urbe nequidquam absumti; et, quia vix operae pretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticae is locus est) Issaeorum viginti lembi classi Romanorum adjuncti sunt. Ii missi ad populandos Carystiorum agros. Cetera classis Geraestum, nobilem Euboeae portum, dum a Carysto Issaei redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio praeter Scyrum insulam Icum pervenere, ibi paucos dies, saeviente Borea, retenti; ubi prima tranquillitas data est, Sciathum trajecere, vastatam urbem direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites frumentum, et si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere. Praedae nec erat quidquam, nec meruerant Graeci, cur diriperentur. Inde Cassandream petentes primo ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere. Inde quum, superato promontorio, ad ipsa moenia urbis circumagere classem vellent, saeva coorta tempestate, prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. Nam, conlectis in unum navibus expositisque copiis, ad-

adgreſſi urbem, cum multis vulneribus repulſi, (et erat validum ibi regium praeſidium) irrito incepto regreſſi Canaſtraeum Pallenes trajecere. Inde, ſuperato Toronae promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primo ager vaſtatus, deinde ipſa urbs vi capta ac direpta. Nec ultra progreſſi (jam enim et graves praeda naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum et ab Sciatho Euboeam repetunt.

XLVI. Ibi relicta claſſe, decem navibus expeditis ſinum Maliacum intravere, ad colloquendum cum Aetolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Aetolus princeps legationis ejus fuit, quae ad communicanda conſilia Heracleam cum rege et cum Romano legato venit. Petitum ex foedere ab Attalo eſt, ut mille milites praeſtaret. Tantum enim numerum bellum gerentibus adverſus Philippum debebat. Id negatum Aetolis: quod illi quoque gravati prius eſſent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente ſacra profanaque, abstrahere eum inde reſpectu rerum ſuarum potuiſſent. Ita Aetoli cum ſpe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimiſſi. Apuſtius cum Attalo ad claſſem rediit. Inde conſultari de Oreo obpugnando coeptum. Valida ea civitas et moenibus, et, quia ante fuerat tentata, firmo erat praeſidio. Conjunxerant ſe iis poſt expugnationem Andri cum praefecto Ageſimbroto viginti Rhodiae naves, tectae omnes. Eam claſſem in ſtationem ad Zelaſium miſerunt, (Iſthmiae id ſuper Demetriadem promontorium eſt perobportune objectum) ut, ſi quid inde moverent Macedonum naves, in praeſidio eſſent. Heraclides praefectus regius claſſem ibi tenebat, magis

per occaſionem, ſi quam neglegentia hoſtium dediſſet, quam aperta vi quidquam auſurus. Oreum diverſi Romani et rex Attalus obpugnabant: Romani [a maritima arce, regii adverſus vallem inter duas jacentem arces, qua et muro interſepta urbs eſt. Et ut loca diverſa, ſic diſpari modo etiam obpugnabant: Romani teſtudinibus et vineis et ariete admovendo muris; regii balliſtis catapultisque et alio omni genere tormentorum tela ingerentes. Et pondere ingenti ſaxa jaciebant et cuniculos, et quidquid aliud priore obpugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones, quam ante, tuebantur urbem arcesque, ſed etiam praeſentioribus animis, et, caſtigationibus regis in admiſſa culpa, ſimul minarum, ſimul promiſſionum in futurum memores, ita ut parum in expugnatione celeri ſpei eſſet. Interim et aliud agi poſſe ratus legatus, relictis, quot ſatis videbantur ad opera perficienda, militibus, trajicit in proxima continentis; Lariſſamque (non illam in Theſſalia nobilem urbem, ſed alteram, quam Cremaſten vocant) ſubito adventu, praeter arcem, cepit. Attalus quoque Aegeleon, nihil minus quam tale quidquam in alterius obpugnatione urbis timentibus, obpreſſit. Et jam quum opera in effectu erant circa Oreum, tum praeſidium, quod intus erat, labore adſiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, et vulneribus confectum. Muri quoque pars, ariete incuſſo ſubruta, multis jam locis prociderat; perque apertum ruina iter nocte Romani, quodque ſuper portum eſt, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, ſigno ex arce dato ab Romanis, et ipſe urbem invaſit, ſtratis magna ex parte muris; praeſidium oppidanique in alteram arcem perfugere;

gere; unde biduo poſt deditio facta. Vrbs regi, captiva corpora Romanis ceſſere.

XLVII. Jam auctumnale aequinoctium inſtabat: et eſt ſinus Euboicus, quem Coela vocant, ſuſpectus nautis. Itaque, ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piraeeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apuſtius, triginta navibus ibi relictis, ſuper Maleam navigat Corcyram. Regem ſpatium Initiorum Cereris, ut ſacris intereſſet, tenuit. Secundum Initia et ipſe in Aſiam ſe recepit, Ageſimbroto et Rhodiis domum remiſſis. Haec ea aeſtate terra marique adverſus Philippum ſociosque ejus a conſule et legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo et Rhodiis, geſta. Conſul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam veniſſet, haud clam tulit iram adverſus praetorem, quod abſente ſe rem geſſiſſet. Miſſo igitur eo in Etruriam, ipſe in agrum hoſtium legiones induxit; populandoque, cum praeda majore, quam gloria, bellum geſſit. L. Furius, ſimul quod in Etruria nihil erat rei, quod gereret, ſimul Gallico triumpho imminens, eumque, abſente conſule irato atque invidente, facilius inpetrari poſſe ratus, Romam inopinato quum veniſſet, ſenatum in aede Bellonae habuit; expoſitisque rebus geſtis, ut triumphanti ſibi in Vrbem invehi liceret, petit.

XLVIII. Apud magnam partem ſenatus et magnitudine rerum geſtarum valebat et gratia. Majores natu negabant triumphum, *et quod alieno exercitu rem geſſiſſet, et quod provinciam reliquiſſet aviditate rapiendi per occaſionem triumphi; id vero eum nullo exemplo feciſſe.* Conſulares praecipue, *exſpectandum fuiſſe conſulem*, dicebant. *Potuiſſe enim caſtris prope Vrbem poſitis, tutanda colonia, ita ut*

acie

acie non decerneret, in adventum ejus rem extrahere: et, quod praetor non fecisset, senatui faciendum esse. Consulem exspectarent: ubi coram disceptantes consulem et praetorem audissent, verius de causa existimaturos esse. Magna pars senatus nihil praeter res gestas, et an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum debere. *Ex duabus coloniis, quae velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus obpositae fuissent, quum una direpta et incensa esset, trajecturumque id incendium, velut ex continentibus tectis, in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem praetori faciendum fuisse? Nam, si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum praetori dederit, (potuisse enim, si non cum praetoris, sed consulis, exercitu rem geri voluerit, ita finire senatus consultum, ne per praetorem, sed per consulem, gereretur) aut consulem, qui non, quum exercitum ex Etruria transire in Galliam jussisset, ipse Arimini obcurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non exspectare belli tempora moras et dilationes imperatorum; et pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnae spectari oportere. Fusos caesosque hostes: castra capta ac direpta: coloniam liberatam obsidione: alterius coloniae captivos recuperatos restitutosque suis: debellatum uno proelio esse. Non homines tantum ea victoria laetatos, sed Diis quoque inmortalibus per triduum subplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere, res publica a L. Furio praetore gesta esset. Data fato etiam quodam Furiae genti Gallica bella.*

XLIX. Hujus generis orationibus ipsius amicorumque victa est, praesentis gratia praetoris,

toris, absentis consulis majestas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius praetor. In aerarium tulit trecenta viginti millia aeris, argenti centum septuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia praelata, neque milites sequuti. Omnia, praeter victoriam, penes consulem esse adparebat. Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa voverat, magno adparatu facti: et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera adciperet. Eum agrum decemviri adsignarent. Triumviri inde creati ad subplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis adtenuatae vires ejus coloniae erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. Quindecim millia Hispanorum eo proelio dicuntur caesa, signa militaria capta octo et septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum caussa venisset, non id, quod animis praeceperant, questus est, *non exspectatum se ab senatu, neque disceptandi cum praetore consuli potestatem factam;* sed *ita triumphum decresse senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent, verba audiret. Majores ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, centuriones, milites denique triumpho adessent, ut veritas rerum gestarum ejus, cui tantus honos haberetur, publice videretur. Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem*

ſaltem fuiſſe, quem percunctari poſſet ſenatus, quid veri praetor vanive referret? Comitiis deinde diem edixit: quibus creati ſunt conſules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Praetores inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Baebius Tamphilus.

L. Annona quoque eo anno pervilis fuit. Frumenti vim magnam ex Africa advectam aediles curules M. Claudius Marcellus et Sex. Aelius Paetus binis aeris in modios populo diviſerunt: et ludos Romanos magno adparatu fecerunt; diem unum inſtaurarunt: ſigna aenea quinque ex mulctaticio argento in aerario poſuerunt. Plebeji ludi ab aedilibus L. Terentio Maſſiliota et Cn. Baebio Tamphilo, quem praetorem deſignaverant, ter toti inſtaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Laevini cauſa, a P. et M. filiis ejus facti; et munus gladiatorium datum ab iis. Paria quinque et viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir ſacrorum, mortuus. In ejus locum M'. Acilius Glabrio ſubſectus. Comitiis aediles curules creati ſunt forte ambo, qui ſtatim occipere magiſtratum non poſſent. Nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, quum Hiſpaniam obtineret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem praeſentem creaverant, quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat; magiſtratum autem plus quinque dies, niſi qui juraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus ſolveretur, ſenatus decrevit, ut, ſi aedilis, qui pro ſe juraret, arbitratu conſulum daret, conſules, ſi eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, praetor deſignatus. Tribuni

buni ad plebem tulerunt, plebesque fcivit, ut perinde effet, ac fi ipfe aedilis juraffet. Et de altero aedile fcitum plebis eft factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hifpaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius aedilis curulis ad magiftratum gerendum veniret, et L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos poft annos. Plebes Cn. Cornelio Lentulo et L. Stertinio pro confulibus imperium effe in Hifpania juffit.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XXXII.

BREVIARIUM.

CAP. I. *Provinciae et legiones divifae. Feriae Latinae inftauratae ob carnem non datam legatis Ardeatium. Prodigia nuntiata ac procurata.* 2. *Carthaginienfes argentum in ftipendium impofitum primum Romam advehunt, iisque petentibus obfidum pars redditur, pars alio traducitur. Gaditanis petentibus remittitur, ne praefectus mittatur Gades; et Narnienfibus colonorum numerus expletur.* 3. *P. Villius conful in Macedonia comprimit feditionem militum, miffionem poftulantium.* 4. *Philippus fruftra obpugnat Thaumacos, et inde in Macedoniam in hiberna copias reducit.* 5. *Ibi popularium animos fibi conciliat, Heraclide in vincula conjecto;*

jecto; belloque magna cura adparato, cum Athenagora ad Acum amnem idonea munit loca. 6. Conſul adverſus eum nihil memorabile gerit. 7. Cenſores creantur P. Cornelius Scipio Africanus et P. Aelius Paetus. L. Manlius Acidinus, ex Hiſpania decedens, ovans Vrbem ingreditur. Cn. Baebius Tamphilus praetor, circumventus a Gallis Inſubribus, multos milites amittit, et, exercitu L. Lentulo conſuli tradito, abire Romam jubetur. Creantur conſules, (Sex. Aelius Paetus et T. Quinctius Flamininus, qui conſulatum ex quaeſtura petierat) et praetores. Ludi plebeji et Romani. 8. Conſules praetoresque ſortiuntur provincias, et delectus habetur. Attalus nuntiat ſenatui Rom., regnum ſuum invadi ab Antiocho.

9. Prodigiis procuratis Aelius proficiſcitur in Galliam, Quinctius in Macedoniam. 10. Philippus et conſul in arctiſſimis Aciripis faucibusque Epiri veniunt in conloquium; ſed re infecta recedunt. 11. Paſtor quidam, a Charopo principe Epirotarum miſſus, partem exercitus Romani per ſaltum, a Macedonibus obſeſſum, ſupra caput eorum deducit in verticem montis. 12. Pugna inde exorta hoſtes circumventi fugiunt, petuntque Theſſaliam. 13. Ibi rex urbes ſociorum, mox futuros hoſtium, incendit, et in Macedoniam regreditur: quo facto Aetoli, 14. Amynander et Athamanes multa Theſſaliae oppida diripiunt. 15. Eamdem terram vaſtat T. Quinctius. 16. Interea frater ejus, L. Quinctius, cum claſſe Rom. Piraeeum, et inde, conjunctus Attali Rhodiorumque navibus, Euboeam petit, capitque Eretriam 17. et Cariſtum. Conſul vero Atracem diu ac fruſtra obpugnat: 18. nec rationem procul a mari et in Theſſalia belli cladibus evaſtata hibernandi ullam cernens transgreditur in Phocidem, et nonnulla ejus

oppida

oppida castellaque expugnat. 19. Eo auctore a fratre, Atheniensibus, Attalo ac Rhodiis, Corinthum obpugnare parantibus, ad Achaeos eorumque praetorem, Aristaenum, qui Cycliadae subcesserat Romanisque gentem jungi cupiebat, legati mittuntur: quorum perpetuis orationibus Sicyone absumitur dies. 20. 21. Aristaenus suadet societatem Romanam. 22. Inter demiurgos seu magistratus Achaeorum certamen oritur nihilo segnius, quam inter multitudinem, et prius, quam decretum sit, Dymaei, Megalopolitani ac quidam Argivorum relinquunt concilium. 23. Ceteri Achaeorum populi societatem cum Attalo ac Rhodiis praesenti confirmant decreto, cum Romanis in id tempus differunt, quo Romam mitti possint legati. Tum Corinthus omni vi obpugnatur; sed inrito tandem incepto Attalus Piraeeum, Romani Corcyram petunt. 24. Interim consul in Phocide scalis capit Elatiam. 25. Ceterum adventu in Achaiam Philoclis regii praefecti non Corinthus tantum liberatur obsidione, sed Argos quoque ei proditur.

26. Sex. Aelius in Gallia totum prope annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias consumit. Circa Vrbem vero tumultus paene excitatur a servis conjurantibus, quorum magna vis erat Setiae cum obsidibus Carthaginiensium. 27. Attalus legatos Romam, et Masinissa triticum auxiliaque ad exercitum Rom. mittit. M. Porcius Cato e Sardinia fugat feneratores, sumtusque a sociis in cultum praetorum factos circumcidit aut tollit. Consules creantur C. Cornelius Cethegus et Q. Minucius Rufus, primumque illo anno sex praetores. 28. Consulibus, Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, bellum mandatur cum Gallis Cisalpinis, et Quinctiis imperium in Macedonia prorogatur. 29. Prodigia procurantur; et quin-

que coloniae deducuntur in oram maritimam. Consules ambo in Galliam proficiscuntur, et brevi omnia fere cis Padum sub ditionem Rom. redigunt. 30. Insubres a Cornelio vincuntur, et Cenomani, ad defectionem ab iis sollicitati, dedunt se Romanis. 31. Minucius populatur agros Bojorum, et Ligustinos Ilvates subigit.

32. T. Quinctius Opuntem obpugnare statuit, et Philippo petenti conloquium concedit prope Nicaeam. 33-36. Res altercationibus, regis maxime sociorumque consulis, teritur, et bis differtur in alium diem. Tandem inducias facere placet, donec legati Romam mittantur ad senatum. 37. Hi infecta pace redeunt. 38. Philippus, de longinquis Achaiae oppidis sollicitus, Philocli solam Corinthum dat tuendam, et Argos Nabidi velut fiduciarium tradit. Is ibi saevit in principes, 39. et mox a Quinctio atque Attalo conloquium petit inpetratque, in quo de conditionibus amicitiae agitur. 40. Auxilia mittit Romanis, et, Lacedaemonem regressus, Argos praesidio firmatos uxorem remittit ad feminas spoliandas. Quinctius, Philocle et Corintho frustra tentatis, Anticyram; Attalus Sicyonem et inde Cenchreas trajicit.

I. Consules praetoresque, quum Idibus Martiis magistratum inissent, provincias sortiti sunt. L. Cornelio Lentulo Italia, P. Villio Macedonia; praetoribus, L. Quinctio urbana, Cn. Baebio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus consul novas legiones scribere jussus; Villius a P. Sulpicio exercitum adcipere. In subplementum ejus, quantum militum videretur, ut scriberet, ipsi permissum. Praetori Baebio legiones, quas

C. Aurelius conful habuiffet, ita decretae, ut retineret eas, donec conful novo cum exercitu fubcederet. In Galliam ubi is veniffet, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, praeter quinque millia focium. His obtineri circa Ariminum provinciam fatis effe. Prorogato imperio praetoribus prioris anni, (Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hifpania, Sicilia, Sardinia ftipendia per multos annos feciffent, agrum adfignandum curaret; Q. Minucio. ut in Bruttiis idem de conjurationibus quaeftiones, quas praetor cum fide curaque exercuiffet, perficeret, et eos, quos facrilegii compertos in vinculis Romam mififfet, Locros mitteret ad fubplicium, quaeque fublata ex delubro Proferpinae effent, reponenda cum piaculis curaret) feriae Latinae pontificum decreto inftauratae funt; quod legati ab Ardea quefti in fenatu erant, fibi in monte Albano Latinis carnem, ut adfolet, datam non effe. Ab Sueffa nuntiatum eft, duas portas, quodque inter eas muri erat, de coelo tactum: et Formiani legati aedem Jovis, item Oftienfes aedem Jovis, et Veliterni Apollinis et Sanci aedes, et in Herculis aede capillum enatum: et ex Bruttiis ab Q. Minucio propraetore fcriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos effe. Inde a P. Sulpicio proconfule ex Macedonia literae adlatae, in quibus inter cetera fcriptum erat, lauream in puppi navis longae enatam. Priorum prodigiorum caufa fenatus cenfuerat, ut confules majoribus hoftiis, quibus Diis videretur, facrificarent. Ob hoc unum prodigium harufpices in fenatum vocati, atque ex refponfo eorum fubplicatio populo in diem unum edicta, et ad omnia pulvinaria res divinae factae.

II. Carthaginienses eo anno argentum in stipendium inpositum primum Romam advexerunt. Id quia probum non esse quaestores renuntiaverant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romae mutua sumta, intertrimentum argenti subpleverunt. Petentibus deinde, ut, si jam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditi obsides. De ceteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode essent, alio traducerentur, concessum, ut Signiam et Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne praefectus Gades mitteretur, adversus quod iis, in fidem populi Romani venientibus, cum L. Marcio Septimo convenisset. Et Narniensium legatis querentibus, ad numerum sibi colonos non esse, et inmixtos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa tresviros creare L. Cornelius consul jussus. Creati P. et Sex. Aelii (Paetis fuit ambobus cognomen) et C. Cornelius Lentulus. Quod Narniensibus datum erat, ut colonorum numerus cogeretur, id Cosani petentes non inpetraverunt.

III. Rebus, quae Romae agendae erant, perfectis, consules in provincias profecti. P. Villium, in Macedoniam quum venisset, atrox seditio militum, jam ante irritata, nec satis in principio compressa, excepit. Duo millia ea militum fuere, qui ex Africa post devictum Hannibalem in Siciliam, inde anno fere post in Macedoniam pro voluntariis transportati erant. Id voluntate factum negabant: *Ab tribunis recusantes in naves inpositos. Sed utcumque, seu injuncta, seu suscepta foret militia, et eam exhaustam, et finem aliquem militandi fieri aequum esse. Multis annis sese Italiam non vidisse.*

vidisse. Consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia. Confectos jam se labore, opere, exsangues tot adceptis vulneribus esse. Consul, *causam postulandae missionis probabilem, si modeste peteretur, videri*, dixit. *Seditionis nec eam, nec ullam aliam satis justam causam esse. Itaque si manere ad signa et dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum. Modestia facilius, quam pertinacia, quod velint, impetraturos.*

IV. Thaumacos eo tempore Philippus summa vi obpugnabat aggeribus vineisque; et jam arietem muris admoturus erat. Ceterum incepto absistere eum coegit subitus Aetolorum adventus, qui, Archidamo duce inter custodias Macedonum moenia ingressi, nec die, nec nocte finem ullum erumpendi, nunc in stationes, nunc in opera Macedonum, faciebant. Et adjuvabat eos natura ipsa loci. Namque Thaumaci a Pylis sinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, ipsis faucibus inminentes, quas Coela vocant: Thessaliaeque transeunti confragosa loca inplicatasque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repente, velut maris vasti, sic inmensa panditur planities, ut subjectos campos terminare oculis haud facile queas. Ab eo miraculo Thaumaci adpellati. Nec altitudine solum tuta urbs, sed quod, saxo undique absciso, rupibus inposita est. Hae difficultates, et quod haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut absisteret incepto Philippus, effecerunt. Hiems quoque jam instabat, quum inde abscessit, et in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

V. Ibi ceteri quidem, data quantacumque quiete temporis, simul animos corporaque remiserant. Philippum quantum ab adsiduis

laboribus itinerum pugnarumque laxaverat annus, tanto magis intentum in universum eventum belli curae augunt, non hostes modo timentem, qui terra marique urgebant; sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne et illi ad spem amicitiae Romanorum deficerent, et Macedonas ipsos cupido novandi res caperet. Itaque et in Achajam legatos misit, simul qui jus jurandum (ita enim pepigerant, quotannis juraturos in verba Philippi) exigerent; simul qui redderent Achaeis Orchomenon et Heraeam et Triphyliam, Eleis Alipheram, contendentibus, numquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui, quia una esset ex iis, quae ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributae forent. Et cum Achaeis quidem per haec societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide. Nam quum eum maximae invidiae sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincula conjecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando umquam ante alias, tum magna cura adparavit, exercuitque in armis et Macedonas, et mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque levis armaturae erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quae ad Antigoneam fauces sunt, (Stena vocant Graeci) misit. Ipse post paucis diebus graviore sequutus agmine, quum situm omnem regionis adspexisset, maxime idoneum ad muniendum locum credidit esse praeter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum Aeropum, alterum Asnaum incolae vocant, angusta valle fluit, iter exiguum super ripam praebens. Asnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire jubet; ipse in Aeropo posuit castra.

Qua

Qua abscisae rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat; quae minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est. Tabernaculum regium pro vallo, in conspecto maxime tumulo, ut terrorem hostibus suisque spem ex fiducia faceret, positum.

VI. Consul, per Charopum Epiroten certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, et ipse, quum Corcyrae hibernasset, vere primo in continentem trajectus, ad hostem ducere pergit. Quinque millia ferme ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, utrum per insessum ab hoste saltum, quamquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret, an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitanti nuntius venit, T. Quinctius consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia recto itinere nequierit, omnibus a rege insessis, sequutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis; ponte raptim facto, in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse; fusum fugatumque regem, castris exsutum; duodecim millia hostium eo proelio caesa, capta duo millia et ducentos, et signa militaria centum triginta duo, equos ducentos triginta: aedem etiam Jovi in eo proelio votam, si res prospere gesta esset. Ceteri Graeci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrum-

que bellum insequentem consulem T. Quinctium adcepisse tradunt.

VII. Dum haec in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romae substiterat, comitia censoribus creandis habuit. Multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus et P. Aelius Paetus. Hi, magna inter se concordia, et senatum sine ullius nota legerunt, et portoria venalium Capuae Puteolisque, item Castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt; colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, et sub Tifatis Capuae agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus, ex Hispania decedens, prohibitus a P. Porcio Laeca tribuno plebis, ne ovans rediret, quum ab senatu inpetrasset, privatus Vrbem ingrediens mille ducenta pondo argenti, triginta pondo ferme auri in aerarium tulit. Eodem anno Cn. Baebius Tamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam adceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, prope cum toto exercitu est circumventus: supra sex millia et sexcentos milites amisit. Tanta ex eo bello, quod jam timeri desierat, clades adcepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab Vrbe excivit. Qui, ut in provinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu adcepto, praetorem multis probris increpitum provincia decedere atque abire Romam jussit. Neque ipse consul memorabile quidquam gessit, comitiorum causa Romam revocatus; quae ipsa per M. Fulvium et M'. Curium tribunos plebis inpediebantur, quod T. Quinctium Flamininum consulatum ex quaestura petere non patiebantur. *Jam aedilitatem praeturamque fasti-*

fastidiri: nec per honorum gradus, documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad consulatum, sed transscendendo media summa imis continuare. Res ex campestri certamine in senatum venit. Patres censuerunt, *Qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo creandi, quem velit, potestatem fieri aequum esse.* In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati consules Sex. Aelius Paetus et T. Quinctius Flamininus. Inde Praetorum comitia habita. Creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui aediles plebis fuerant. Ab iis ludi plebeji instaurati: et epulum Jovis fuit ludorum causa. Et ab aedilibus curulibus, C. Valerio Flacco flamine Diali et C. Cornelio Cethego ludi Romani magno adparatu facti. Ser. et C. Sulpicii Galbae pontifices eo anno mortui sunt. In eorum locum M. Aemilius Lepidus et Cn. Cornelius Scipio pontifices subfecti sunt.

VIII. Sex. Aelius Paetus, T. Quinctius Flamininus consules, magistratu inito, senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt Patres, *ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se sortirenturve. Vtri eorum Macedonia evenisset, in subplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet et trecentos equites. Item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites.* Alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli proragatum imperium est; vetitusque aut ipse provincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus novis consul venisset. Sortiti consules provincias. Aelio Italia, Quinctio Macedonia evenit. Praetores, L. Cornelius Me-

rula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam eſt ſortitus. Delectus inde haberi eſt coeptus. Nam, praeter conſulares exercitus, praetores quoque juſſi ſcribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum ſocium Latini nominis et trecentos equites; Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita ut hi praetores ambo, quum in provincias veniſſent, veteres dimitterent pedites equitesque. Attali deinde regis legatos in ſenatum conſules introduxerunt. Hi, regem claſſe ſua copiisque omnibus terra marique Romanam rem juvare, quaeque imperarent Romani conſules, inpigre atque obedienter ad eam feciſſe, quum expoſuiſſent, *Vereri* dixerunt, *ne id praeſtare ei per Antiochum regem ultra non liceret. Vacuum namque praeſidiis navalibus terreſtribusque regnum Attali Antiochum invaſiſſe. Itaque Attalum orare Patres conſcriptos, ſi ſua claſſe ſuaque opera uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipſi praeſidium ad regnum ejus tutandum: ſi id nollent, ipſum ad ſua defendenda cum claſſe ac reliquis copiis redire paterentur.* Senatus legatis ita reſponderi juſſit, *Quod rex Attalus claſſe copiisque aliis duces Romanos juviſſet, id gratum ſenatui eſſe. Auxilia nec ipſos miſſuros Attalo adverſus Antiochum, ſocium et amicum populi Romani; nec Attali auxilia retenturos, ultra quam regi commodum eſſet. Semper populum Romanum alienis rebus, arbitrio alieno, uſum. Et principium et finem in poteſtate ipſorum, qui ope ſua velint adjutos Romanos, eſſe. Legatos ad Antiochum miſſuros, qui nuntient, Attali naviumque ejus et militum opera adverſus Philippum communem hoſtem uti populum Romanum,*

num. Gratum eum facturum et ſenatui, ſi regno Attali abstineat, belloque abſiſtat. Aequum eſſe, ſocios et amicos populi Romani reges inter ſe quoque ipſos pacem ſervare.

IX. Conſulem T. Quinctium, ita habito delectu, ut eos fere legeret, qui in Hiſpania aut Africa meruiſſent ſpectatae virtutis milites; properantem in provinciam prodigia nuntiata atque eorum procuratio Romae tenuerunt. De coelo tacta erant via publica Vejis, forum et aedes Jovis Lanuvii, Herculis aedes Ardeae, Capuae murus et turres et aedes, quae Alba dicitur. Coelum ardere viſum erat Arretii. Terra Velitris trium jugerum ſpatio caverna ingenti deſederat. Sueſſae Auruncae nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum, et Sinueſſae porcum humano capite. Eorum prodigiorum cauſa ſubplicatio unum diem habita: et conſules rebus divinis operam dederunt, placatisque Diis, profecti in provincias ſunt. Aelius cum C. Helvio praetore in Galliam: exercitumque ab L. Lentulo adceptum, quem dimittere debebat, praetori tradidit; ipſe novis legionibus, quas ſecum adduxerat, bellum geſturus. Neque memorabilis rei quidquam geſſit. Et T. Quinctius alter conſul maturius, quam priores ſoliti erant conſules, a Brundiſio quum transmiſiſſet, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. Ab Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit; et in caſtra Romana magnis itineribus contendit: inde Villio dimiſſo, paucos moratus dies, dum ſe copiae ab Corcyra adſequerentur, conſilium habuit, utrum recto itinere per caſtra hoſtium vim facere conaretur; an, ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Daſſaretios potius Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. Viciſſetque ea ſen-

ſententia, ni timuiſſet, ne, quum a mari longius receſſiſſet, miſſo e manibus hoſte, ſi (quod antea fecerat) ſolitudinibus ſilvisque ſe tutari rex voluiſſet, ſine ullo effectu aeſtas extraheretur. Vtcumque eſſet igitur, illo ipſo tam iniquo loco adgredi hoſtem placuit. Sed magis fieri id placebat, quam, quomodo fieret, ſatis expediebat.

X. Dies quadraginta ſine ullo conatu ſedentes in conſpectu hoſtium abſumſerant. Inde ſpes data Philippo eſt, per Epirotarum gentem tentandae pacis; habitoque conſilio delecti ad eam rem agendam, Pauſanias praetor et Alexander magiſter equitum, conſulem et regem, ubi in arctiſſimas ripas Aous cogitur amnis, in conloquium adduxerunt. Summa poſtulatorum conſulis erat, praeſidia ex civitatibus rex deduceret: iis, quorum agros urbesque populatus eſſet, redderet res, quae comparerent: ceterorum aequo arbitrio aeſtimatio fieret. Philippus *aliam aliarum civitatium conditionem eſſe* reſpondit. *Quas ipſe cepiſſet, eas liberaturum. Quae ſibi traditae a majoribus eſſent, earum hereditaria ac juſta poſſeſſione non exceſſurum. Si quas quererentur belli clades eae civitates, cum quibus bellatum foret; arbitrio, quo vellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuiſſet, ſe uſurum.* Conſul, *Nihil ad id quidem arbitro aut judice opus eſſe*, dicere. *Cui enim non adparere, ab eo, qui prior arma intuliſſet, injuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello laceſſitum, ipſum priorem vim omnibus feciſſe.* Inde quum ageretur, quae civitates liberandae eſſent, Theſſalos primos omnium nominavit conſul. Ad id vero adeo adcenſus indignatione eſt rex, ut exclamaret, *quid victo gravius imperares, T. Quincti?* atque ita ſe ex conloquio proripuit. Et temperatum

ratum aegre eſt, quin miſſilibus, quia diremti medio amni fuerant, pugnam inter ſe conſererent. Poſtero die per excurſiones ab ſtationibus primo in planitie, ſatis ad id patenti, multa levia commiſſa proelia ſunt: deinde recipientibus ſe regiis in arcta et confragoſa loca, aviditate adcenſi certaminis eo quoque Romani penetravere. Pro his ordo et militaris diſciplina et genus armorum erat, aptum urguendis regiis; pro hoſte loca et catapultae balliſtaeque, in omnibus prope rupibus, quaſi in muris, diſpoſitae. Multis hinc atque illinc vulneribus adceptis, quum etiam, ut in proelio juſto, aliquot cecidiſſent, nox pugnae finem fecit.

XI. Quum in hoc ſtatu res eſſet, paſtor quidam, a Charopo principe Epirotarum miſſus, deducitur ad conſulem. *Is ſe in eo ſaltu, qui regiis tunc oneratus caſtris erat, armentum paſcere* ait: *omnes montium eorum amfractus callesque noſſe. Si ſecum aliquos mittere velit, non iniquo nec perdifficili aditu ſupra caput hoſtium deducturum. Haec*, Charopus renuntiari jubet, *ita crederet, ut ſuae potius omnia, quam illius, poteſtatis eſſent.* Quum magis vellet credere, quam auderet, conſul, mixtumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri ſpem oblatam ſtatuit; et, ut averteret rem a ſuſpicione, biduo inſequenti laceſſere hoſtem, diſpoſitis ab omni parte copiis, ſubcedentibusque integris in locum defeſſorum, non deſtitit. Quatuor millia inde lecta peditum et trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere jubet: ubi ad invia equiti ventum ſit, in planitie aliqua locari equitatum; pedites, qua dux monſtraret viam, ire: ubi, ut polliceretur, ſuper caput hoſtium perven-

ventum ſit, fumo dare ſignum; nec ante clamorem tollere, quam ab ſe ſigno adcepto pugnam coeptam arbitrari poſſet. Nocte itinera fieri jubet, (et pernox forte luna erat) interdiu cibi quietisque ſumeret tempus. Ducem promiſſis ingentibus oneratum, ſi fides exſtaret, vinctum tamen tribuno tradit. His copiis ita dimiſſis, eo intentius Romanus undique inſtat capi ſtationes.

XII. Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepiſſe ac tenere ſe fumo ſignificarent; tum vero, trifariam diviſis copiis, conſul valle media cum militum robore ſubcedit; cornua dextra laevaque admovet caſtris. Nec ſegnius hoſtes obviam eunt; et, dum, aviditate certaminis provecti, extra munitiones pugnant, haud paullo ſuperior eſt Romanus miles et virtute, et ſcientia, et armorum genere. Poſtquam, multis vulneratis interfectisque, recepere ſe regii in loca, aut munimento, aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua nec faciles ad receptum anguſtias progreſſos. Neque inpunita temeritate inde recepiſſent ſeſe, ni clamor primum ab tergo auditus, dein pugna etiam coepta, amentes repentino terrore regios feciſſet. Pars in fugam effuſi ſunt: pars magis, quia locus fugae deerat, quam quod animi ſatis eſſet ad pugnam, quum ſubſtitiſſent, ab hoſte, et a fronte et ab tergo urguente, circumventi ſunt. Deleri totus exercitus potuit, ſi fugientes perſequuti victores eſſent: ſed equitem anguſtiae locorumque aſperitas, peditem armorum gravitas inpediit. Rex primo effuſe ac ſine reſpectu fugit; dein, quinque millium ſpatium progreſſus, quum ex iniquitate locorum, id quod erat, ſuſpicatus eſſet, ſequi non poſſe hoſtem, ſubſtitit in tumulo quodam,

dimi-

dimifitque fuos per omnia juga vallesque, qui palatos in unum conligerent. Non plus duobus millibus hominum amiffis, cetera omnis multitudo, velut fignum aliquod fequuta, in unum quum conveniffet, frequenti agmine petunt Theffaliam. Romani, quoad tutum fuit infequuti, caedentes fpoliantesque caefos, castra regia, etiam fine defenforibus difficili aditu, diripiunt, atque ea nocte in fuis caftris manferunt.

XIII. Poftero die conful per ipfas anguftias, qua fe inter valles flumen infinuat, hoftem fequitur. Rex primo die ad Caftra Pyrrhi pervenit. Locus, quem ita vocant, eft in Triphylia terrae Melotidis. Inde poftero die (ingens iter agminis, fed metus urguebat) in montem Lingon perrexit. Ipfi montes Epiri funt, interjecti Macedoniae Theffaliaeque. Latus, quod vergit in Theffaliam, oriens fpectat: feptemtrio a Macedonia objicitur. Veftiti frequentibus fylvis funt. Juga fumma campos patentes aquasque perennes habent. Ibi ftativis rex per aliquot dies habitis fluctuatus animo eft, utrum protenus in regnum fe reciperet, an reverti in Theffaliam poffet. Inclinavit fententia, fuum in Theffaliam agmen demittere, Triccamque proximis limitibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. Homines, qui fequi poffent, fedibus excibat; oppida incendebat; rerum fuarum, quas poffent, ferendarum fecum dominis jus fiebat: cetera militis praeda erat. Nec, quod ab hofte crudelius pati poffent, reliqui quidquam fuit, quam quae ab fociis patiebantur. Haec etiam facienti Philippo acerba erant; fed e terra, mox futura hoftium, corpora faltem eripere fociorum volebat. Ita evaftata funt oppida, Phacium, Irefiae, Euhydrium, Eretria, Palae-

laepharus. Pheras quum peteret, exclusus, quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat, omisso incepto, in Macedoniam transscendit. Nam etiam Aetolos adpropinquare fama erat: qui, audito proelio: quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius evastatis circa Sperchias et Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam, Cymines et Angeas primo inpetu potiti sunt. A Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda moenia facto, repulsi sunt. Callithera inde adgressi, similem inpetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt; compulsisque intra moenia, qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde et Calathana vicos expugnant diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniae simili metu a cultoribus desertae sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in praesidium incidit, quod Thaumacum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur. Incondita inermisque multitudo, mixta inbelli turba, ab armatis caesa est. Xyniae desertae diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt, obportune Dolopiae inminens castellum. Haec raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Amynander atque Athamanes, post famam prosperae pugnae Romanorum, quieverunt.

XIV. Ceterum Amynander, quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico praesidio, quum Gomphos peteret, oppidum protenus nomine Phecam, situm inter Gomphos saucesque angustas, quae ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. Inde Gomphos adortus, et per aliquot dies summa vi urbem tuentes, quum scalas ad moenia erexisset, eo demum metu perpulit ad deditionem.

Haec

Haec traditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. Dedidere deinceps sese, qui Argenta quique Pherinum et Thimarum et Lisinas et Stimonem et Lampsum habent aliaque castella juxta ignobilia. Dum Athamanes Aetolique, submoto Macedonum metu, in aliena victoria suam praedam faciunt, Thessaliaque a tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemve socium crederet, vastatur; consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, etsi probe scit, cui parti, Charopo principe excepto, Epirotae favissent, tamen, quia ab satis faciendi quoque cura imperata enise facere videt, ex praesenti eos potius, quam ex praeterito, aestimat habitu, et ea ipsa facilitate veniae animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuntiis Corcyram, ut onerariae naves in sinum venirent Ambracium; ipse, progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Amynandro cum suis auxiliis adcito; non tam virium ejus egens, quam ut duces in Thessaliam haberet. Ab eodem consilio et plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia adcepti.

XV. Primam urbium Thessaliae Phaloriam est adgressus. Duo millia Macedonum in praesidio habebat, qui primo summa vi restiterunt, quantum arma, quantum moenia tueri poterant: sed obpugnatio continua, non die, non nocte remissa, (quum consul in eo verti crederet ceterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent) vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phaloria, legati a Metropoli et a Piera dedentes urbes venerunt. Venia eisdem petentibus datur. Phaloria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. Quem locum quum vel modico prae-

ſidio tutum ac prope inexpugnabilem vidiſſet, paucis in ſtationem proximam telis conjectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit: degreſſusque in campos Theſſaliae, quum jam omnia exercitui deeſſent, quia Epirotarum pepercerat agris, explorato ante, utrum Leucadem, an ſinum Ambracium onerariae tenuiſſent, frumentatum Ambraciam in vicem cohortes miſit. Et eſt iter a Gomphis Ambraciam; ſicut inpeditum ac difficile, ita ſpatio perbrevi. Intra paucos itaque dies, transvectis a mari commeatibus, repleta omni rerum copia ſunt caſtra. Inde Atracem eſt profectus. Decem ferme millia ab Lariſſa abeſt: ex Perrhaebia oriundi ſunt: ſita eſt urbs ſuper Peneum amnem. Nihil trepidavere Theſſali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus, ſicut in Theſſaliam ipſe progredi non audebat, ita, intra Tempe ſtativis poſitis, ut quisque locus ab hoſte tentabatur, praeſidia per occaſiones ſubmittebat.

XVI. Sub idem ferme tempus, quo conſul adverſus Philippum primum in Epiri faucibus caſtra poſuit, et L. Quinctius, frater conſulis, cui claſſis cura maritimaeque orae imperium mandatum ab ſenatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus, poſtquam profectam inde claſſem audivit, nihil morandum ratus, quum ad Zamam inſulam adſequutus eſſet, dimiſſo L. Apuſtio, cui ſucceſſerat, tarde inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navibus, quae cum commeatu ſequebantur, pervenit. A Malea, juſſis ceteris, quantum maxime poſſent maturate, ſequi, ipſe tribus quinqueremibus expeditis Piraeeum praecepit, adcepitque naves ibi relictas ab L. Apuſtio legato ad praeſidium Athenarum. Eodem tempore duae ex Aſia claſſes pro-

profectae, una cum Attalo rege; (eae quatuor et viginti quinqueremes erant) Rhodia altera viginti navium tectarum: Agesimbrotus praeerat. Hae circa Andrum insulam classes conjunctae Euboeam, inde exiguo distantem freto, trajecerunt. Carystiorum primum agros vastarunt: deinde, ubi Carystus, praesidio a Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam adcesserunt. Eodem et L. Quinctius cum iis navibus, quae Piraeei fuerant, Attali regis adventu audito, venit, jussitque, ut, quae ex sua classe venissent naves, Euboeam peterent. Eretria summa vi obpugnabatur. Nam et trium junctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant, et agri adfatim materiae praebebant ad nova molienda opera. Oppidani primo haud inpigre tuebantur moenia: deinde fessi vulneratique aliquot, quum et muri partem eversam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt. Sed praesidium erat Macedonum, quos non minus, quam Romanos, metuebant; et Philocles regius praefectus a Chalcide nuntios mittebat, se in tempore adfuturum, si sustinerent obsidionem. Haec mixta metu spes ultra, quam vellent, aut quam possent, trahere eos tempus cogebat. Deinde, postquam Philoclem repulsum trepidantemque refugisse Chalcidem adceperunt, oratores extemplo ad Attalum, veniam fidemque ejus petentes, miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt, et ea modo parte, qua murus dirutus erat, ceteris neglectis, stationes armatas obponunt; Quinctius, noctu ab ea parte, quae minime suspecta erat, inpetu facto, scalis urbem cepit. Oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit;

deinde in deditionem venit. Pecuniae aurique et argenti haud ſane multum fuit: ſigna, tabulae priſcae artis, ornamentaque ejus generis plura, quam pro urbis magnitudine aut opibus ceteris, inventa.

XVII. Caryſtus inde repetita; unde, prius quam e navibus copiae exponerentur, omnis multitudo, urbe deſerta, in arcem confugit. Inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. Oppidanis extemplo vita ac libertas conceſſa eſt: Macedonibus treceni numi in capita ſtatutum eſt pretium, et ut armis traditis abirent. Hac ſumma redemti, in Boeotiam inermes trajecti. Navales copiae, duabus claris urbibus Euboeae intra dies paucos captis, circumvectae Sunium Atticae terrae promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Conſul interim omnium ſpe longiorem atrocioremque obpugnationem habuit: et ea, qua minimum credidiſſet, reſiſtebant hoſtes. Nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: ſi aditum armatis in urbem patefeciſſet, fugam inde caedemque hoſtium fore, qualis captis urbibus fieri ſolet. Ceterum poſtquam, parte muri arietibus decuſſa, per ipſas ruinas transſcenderunt in urbem armati, illud principium velut novi atque integri laboris fuit. Nam Macedones, qui in praeſidio erant et multi et delecti, gloriam etiam egregiam rati, ſi armis potius et virtute, quam moenibus, urbem tuerentur, conferti, pluribus introrſus ordinibus acie firmata, quum transſcendere ruinas ſenſiſſent Romanos, per inpeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id conſul aegre paſſus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandae moram urbis, ſed ad ſummam univerſi belli, pertinere ratus, quod ex mo-

momentis parvarum plerumque rerum penderet, purgato loco, qui ſtrage ſemiruti muri cumulatus erat, turrem ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit, et cohortes in vicem ſub ſignis, quae cuneum Macedonum, (phalangem ipſi vocant) ſi poſſent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca anguſta, haud late patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnaeque hoſti aptius erat. Vbi conferti haſtas ingentis longitudinis prae ſe Macedones objeciſſent, velut in conſtructam denſitate clipeorum teſtudinem Romani, pilis nequidquam emiſſis, quum ſtrinxiſſent gladios; neque congredi propius, neque praecidere haſtas poterant: et, ſi quas incidiſſent, aut praefregiſſent, haſtilia fragmento ipſo acuto, inter ſpicula integrarum haſtarum, velut vallum explebant. Ad hoc et muri pars adhuc integra utraque tuta praeſtabat latera; nec ex longo ſpatio aut cedendum, aut inpetus faciendus erat: quae res turbare ordines ſolet. Adceſſit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. Nam quum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota una in altiorem orbitam depreſſa ita turrim inclinavit, ut ſpeciem ruentis hoſtibus trepidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis praebuerit.

XVIII. Quum parum quidquam ſubcederet, conſul minime aequo animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur: ſimul nec maturam expugnandi ſpem, nec rationem procul a mari et in evaſtatis belli cladibus locis hibernandi ullam cernebat. Itaque relicta obſidione, quia nullus in tota Acarnaniae atque Aetoliae ora portus erat, qui ſimul et omnes onerarias,

quae commeatum exercitui portabant, caperet, et tecta ad hibernandum legionibus praeberet, Anticyra in Phocide, in Corinthium versa sinum, ad id obportunissime sita visa; quia nec procul Thessalia hostiumque locis abibant, et ex adverso Peloponnesum exiguo maris spatio divisam, ab tergo Aetoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac Boeotiam habebant. Phocidis primo inpetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in obpugnando praebuit morae. Ambrysus inde Hyampolisque receptae. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis, nec operibus capi poterat. Lacessendo missilibus eos, qui in praesidio erant, quum ad excursiones elicuissent, refugiendo in vicem insequendoque, et levibus sine effectu certaminibus, eo neglegentiae et contemtus adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permixti inpetum Romani facerent. Sex alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, quam armis, in potestatem venerunt. Elatia clausit portas; nec, nisi vi cogerentur, recepturi moenibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum.

XIX. Elatiam obsidenti consuli rei majoris spes adfulsit, Achaeorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadam, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Aristaenus, qui Romanis gentem jungi volebat, praetor erat. Classis Romana cum Attalo et Rhodiis Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum obpugnare. Optimum igitur ratus est, prius quam eam rem adgrederentur, legatos ad gentem Achaeorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum iis contributuros in

in antiquum gentis concilium. Auctore conſule, legati a fratre ejus L. Quinctio et Attalo et Rhodiis et Athenienſibus ad Achaeos miſſi. Sicyone datum iis eſt concilium. Erat autem non admodum ſimplex habitus animorum inter Achaeos. Terrebat eos Lacedaemonius, gravis et adſiduus hoſtis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis et veteribus et recentibus obligati erant: regem ipſum ſuſpectum habebant pro ejus crudelitate perfidiaque, neque ex iis, quae tum ad tempus faceret, aeſtimantes, graviorem poſt bellum dominum futurum cernebant. Neque ſolum, quid in ſenatu quisque civitatis ſuae, aut in communibus conciliis gentis pro ſententia dicerent, ignorabant; ſed ne ipſis quidem ſecum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, ſatis conſtabat. Ad homines ita incertos introductis legatis poteſtas dicendi facta eſt. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, poſt eos Rhodii disſeruerunt. Philippi deinde legatis dicendi poteſtas facta eſt. Poſtremi Athenienſes, ut refellerent Macedonum dicta, auditi ſunt. Ii fere atrociſſime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba paſſi erant, invecti ſunt. Et illa quidem concio ſub occaſum ſolis, tot legatorum perpetuis orationibus die abſumto, dimiſſa eſt.

XX. Poſtero die advocatur concilium: ubi quum per praeconem, ſicut Graecis mos eſt, ſuadendi, ſi quis vellet, poteſtas a magiſtratibus facta eſſet, nec quisquam prodiret; diu ſilentium aliorum alios intuentium fuit. Neque mirum, ſi, quibus ſua ſponte, volutantibus res inter ſe pugnantes, obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque inſuper turbaverant, utrimque quae diſſicilia

 eſſent,

eſſent, promendo admonendoque, per totum diem habitae. Tandem Ariſtaenus praetor Achaeorum, ne tacitum concilium dimitteret, *Vbi*, inquit, *illa certamina animorum, Achaei, ſunt, quibus in conviviis et circulis, quum de Philippo et Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? Nunc in concilio, ad eam rem unam indicto, quum legatorum utrimque verba audieritis, quum referant magiſtratus, quum praeco ad ſuadendum vocet, obmutuiſtis. Si non cura communis ſalutis, ne ſtudia quidem, quae in hanc aut illam partem animos veſtros inclinarunt, vocem cuiquam poſſunt exprimere? quum praeſertim nemo tam hebes ſit, qui ignorare poſſit, dicendi ac ſuadendi, quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occaſionem eſſe, prius quam quidquam decernamus. Vbi ſemel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili foedere defendendum.* Haec adhortatio praetoris non modo quemquam unum elicuit ad ſuadendum; ſed ne fremitum quidem aut murmur concionis tantae, ex tot populis congregatae, movit.

XXI. Tum Ariſtaenus praetor rurſus: *Non magis conſilium vobis, principes Achaeorum, deeſt, quam lingua: ſed ſuo quisque periculo in commune conſultum non vult. Forſitan ego quoque tacerem, ſi privatus eſſem. Nunc praetor video, aut non dandum concilium legatis fuiſſe, aut inde ſine reſponſo eos dimittendos non eſſe. Reſpondere autem, niſi ex veſtro decreto, qui poſſum? Et quando nemo veſtrum, qui in hoc concilium advocati eſtis, pro ſententia quidquam dicere vult, aut audet; orationes legatorum, heſterno die dictas, pro ſententiis percenſeamus, perinde ac non poſtulaverint, quae e re ſua eſſent, ſed ſuaſerint, quae nobis*

nobis censerent utilia esse. Romani Rhodiique et Attalus societatem amicitiamque nostram petunt, et in bello, quod adversus Philippum gerunt, se a nobis adjuvari aequum censent. Philippus societatis secum admonet et juris jurandi, et modo postulat, ut secum stemus; modo, ne intersimus armis, contentum ait se esse Nulline venit in mentem, cur, qui nondum socii sunt, plus petant, quam socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neque inpudentia Romanorum. Achaei portus et dant fiduciam postulantibus, et demunt. Philippi praeter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, urbium Euboeae spolia prae se ferens; consulem legionesque ejus, exiguo maris spatio disjunctas, Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miramini, cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus adversus Romanos, modo egerit; qui, si ex eodem foedere ac jure jurando, cujus nobis religionem injiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus et ab Nabide ac Lacedaemoniis et ab Romanis defendat, non modo praesidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inventurus: non, Hercle, magis, quam ipse Philippus priore anno, qui, pollicendo se adversus Nabidem bellum gesturum, quum tentasset nostram juventutem hinc in Euboeam extrahere; postquam nos neque decernere id sibi praesidium, neque velle inligari Romano bello vidit, oblitus societatis ejus, quam nunc jactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedaemoniis reliquit. Ac mihi quidem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Elevabat Romanum bellum, eventumque ejus eumdem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quam prae-

praeſens nos veteres ſocios ſimul ab Nabide ac Romanis tueatur? Nos, dico? quid ita paſſus eſt Eretriam Caryſtumque capi? quid ita tot Theſſaliae urbes? quid ita Locridem Phocidemque? quid ita nunc Elatiam obpugnari patitur? cur exceſſit faucibus Epiri clauſtrisque illis inexpugnabilibus ſuper Aoum amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate, relictoque, quem inſidebat, ſaltu, penitus in regnum abiit? Si ſua voluntate tot ſocios reliquit hoſtibus diripiendos, quid recuſare poteſt, quin et ſocii ſibi conſulant? ſi metu, nobis quoque ignoſcat timentibus. Si victus armis ceſſit, Achaei arma Romana ſuſtinebimus, Cleomedon, quae vos Macedones non ſustinuiſtis? An tibi potius credamus, Romanos non majoribus copiis nec viribus nunc bellum gerere, quam antea geſſerint, potius quam res ipſas intueamur? Aetolos tum claſſe adjuverunt; nec duce conſulari, nec exercitu bellum geſſerunt: ſociorum Philippi maritimae urbis in terrore ac tumultu erant; mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Aetolos, nequidquam opem Romanorum inplorantes, depopularetur. Nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per ſexdecim annos velut intra viſcera Italiae toleraverunt, non praeſidium Aetolis bellantibus miſerunt, ſed ipſi duces belli arma terra marique ſimul Macedoniae intulerunt. Tertius jam conſul ſumma vi gerit bellum. Sulpicius, in ipſa Macedonia congreſſus, fodit fugavitque regem; partem opulentiſſimam regni ejus depopulatus: nunc Quinctius tenentem clauſtra Epiri, natura loci, munimentis exercituque fretum, caſtris exſuit; fugientem in Theſſaliam perſequutus, praeſidia regia ſociasque ejus urbes prope in conſpectu regis ipſius expugnavit. Ne ſint vera, quae Athenienſes modo legati de crudelitate, avaritia, libi-

libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quae in terra Attica ſcelera in ſuperos inferosque Deos ſunt admiſſa; multo minus, quae Ciani Abydenique, qui procul a nobis abſunt, paſſi ſunt: noſtrorum ipſi vulnerum, ſi vultis, obliviſcamur; caedes direptionesque bonorum Meſſenae in media Peloponneſo factas; et hoſpitem Cypariſſiae Garitenem contra jus omne ac fas inter epulas prope ipſas occiſum: et Aratum patrem filiumque Sicyonios, quum ſenem infelicem parentem etiam adpellare ſolitus eſſet, interfectos; filii etiam uxorem libidinis cauſa in Macedoniam absportatam: cetera ſtupra virginum matronarumque oblivioni dentur: ne ſint cum Philippo res, cujus crudelitatis metu obmutuiſtis omnes: (nam quae alia tacendi advocatis in concilium cauſa eſt?) cum Antigono, mitiſſimo ac juſtiſſimo rege, et de nobis omnibus optime merito, exiſtimemus disceptationem eſſe: num id poſtularet facere nos, quod tum fieri non poſſet? Peninſula eſt Peloponneſus, anguſtis Iſthmi faucibus continenti adhaerens, nulli apertior neque obportunior, quam navali, bello. Si centum tectae naves et quinquaginta leviores apertae et triginta Iſſaici lembi maritimam oram vaſtare, et expoſitas prope in ipſis litoribus urbes coeperint obpugnare, in mediterraneas ſcilicet nos urbes recipiemus? tamquam non inteſtino et haerente in ipſis viſceribus uramur bello? Quum terra Nabis et Lacedaemonii, mari Romana claſſis urguebunt; unde regiam ſocietatem et praeſidia Macedonum inplorem? an ipſi noſtris armis ab hoſte Romano tutabimur urbes, quae obpugnabuntur? egregie enim Dymas priore bello ſumus tutati. Satis exemplorum nobis alienae clades praebent; ne quaeramus, quemadmodum ceteris exemplo ſimus. Nolite, quia ultro Romani petunt

petunt amicitiam, id, quod optandum vobis ac ſumma ope petendum erat, faſtidire. Metu enim videlicet compulſi in aliena terra, quia ſub umbra auxilii veſtri latere volunt, in ſocietatem veſtram confugiunt, ut portubus veſtris recipiantur, ut commeatibus utantur. Mare in poteſtate habent; terras, quascumque adeunt, extemplo ditionis ſuae faciunt. Quod rogant, cogere poſſunt; quia peperciſſe volunt, committere vos, cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modo, tamquam mediam et tutiſſimam vobis viam conſilii, ut quieſceretis abstineretisque armis, oſtendebat; ea non media, ſed nulla via eſt. Etenim, praeterquam quod aut adcipienda, aut adſpernanda vobis Romana ſocietas eſt, quid aliud quam, nusquam gratia ſtabili, velut qui eventum exſpectaverimus, ut fortunae adplicaremus noſtra conſilia, praeda victoris erimus? Nolite, ſi, quod omnibus votis petendum erat, ultro obfertur, faſtidire. Non, quemadmodum hodie utrumque vobis licet, ſic ſemper liciturum eſt. Nec ſaepe, nec diu eadem occaſio erit. Liberare vos a Philippo jam diu magis vultis, quam audetis. Sine veſtro labore et periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis claſſibus exercitibusque mare trajecerunt. Hos ſi ſocios adſpernamini, vix ſanae mentis eſtis; ſed, aut ſocios, aut hoſtes habeatis, oportet.

XXII. Secundum orationem praetoris murmur ortum aliorum cum adſenſu, aliorum inclementer adſentientes increpantium: et jam non ſinguli tantum, ſed populi univerſi, inter ſe altercabantur. Tum inter magiſtratus gentis (damiurgos vocant; decem numero creantur) certamen nihilo ſegnius, quam inter multitudinem, eſſe. Quinque relaturos ſe de ſocietate Romana ajebant, ſubfragiumque daturos:

turos: quinque lege cautum teſtabantur, ne quid, quod adverſus Philippi ſocietatem eſſet, aut referre magiſtratibus, aut decernere concilio jus eſſet. Hic quoque dies jurgiis eſt conſumtus. Supererat unus juſti concilii dies: (tertio enim lex jubebat decretum fieri) in quem adeo exarſere ſtudia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Rhiſiaſus (Pellenenſis erat) filium damiurgum, nomine Memnonem, habebat, partis ejus, quae decretum recitari perrogarique ſententias prohibebat. Is, diu obteſtatus filium, ut conſulere Achaeos communi ſaluti pateretur, neu pertinacia ſua gentem univerſam perditum iret, poſtquam parum proficiebant preces, juratus ſe eum ſua manu interemturum, nec pro filio, ſed pro hoſte, habiturum, minis pervicit, ut poſtero die conjungeret iis ſe, qui referebant. Qui quum plures facti referrent, omnibus fere populis haud dubie adprobantibus relationem, ac prae ſe ferentibus, quid decreturi eſſent; Dymaei ac Megalopolitani et quidam Argivorum, prius quam decretum fieret, conſurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo, neque inprobante. Nam Megalopolitanos, avorum memoria pulſos ab Lacedaemoniis, reſtituerat in patriam Antigonus; et Dymaeis, captis nuper direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos, ubicumque ſervirent, Philippus juſſiſſet, non libertatem modo, ſed etiam patriam, reddiderat. Jam Argivi, praeterquam quod Macedonum reges ab ſe oriundos credunt, privatis etiam hoſpitiis familiarique amicitia plerique inligati Philippo erant. Ob haec concilio, quod inclinaverat ad Romanam ſocietatem jubendam, exceſſerunt; veniaque iis hujus ſeceſſionis fuit, et magnis et recentibus obligatis beneficiis.

XXIII.

XXIII. Ceteri populi Achaeorum, quum ſententias perrogarentur, ſocietatem cum Attalo ac Rhodiis praeſenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia injuſſu populi non poterat rata eſſe, in id tempus, quo Romam mitti legati poſſent, dilata eſt. In praeſentia tres legatos ad L. Quinctium mitti placuit, et exercitum omnem Achaeorum ad Corinthum admoveri; captis Cenchreis, jam urbem ipſam Quinctio obpugnante. Et hi quidem e regione portae, quae fert Sicyonem, poſuerunt caſtra. Romani ad Cenchreas verſam partem urbis, Attalus, traducto per Iſthmum exercitu, ab Lechaeo, alterius maris portu, obpugnabant; primo ſegnius, ſperantes ſeditionem intus fore inter oppidanos ac regium praeſidium. Poſtquam uno animo omnes, et Macedones tamquam communem patriam tuebantur, et Corinthii ducem praeſidii Androſthenem, haud ſecus quam civem et ſubfragio creatum ſuo, imperio juſto patiebantur; omnis inde ſpes pugnantibus in vi et armis et operibus erat. Vndique aggeres haud facili aditu ad moenia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani obpugnabant, aliquantum muri diruerat. In quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurriſſent, atrox proelium inter eos ac Romanos ortum eſt. Ac primo multitudine facile expellebantur Romani: adſumtis deinde Achaeorum Attalique auxiliis, aequabant certamen; nec dubium erat, quin Macedonas Graecosque facile loco pulſuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Hannibalis exercitu metu poenae a Romanis Philippum ſequuti, pars navales ſocii, relictis nuper claſſibus, ad ſpem honoratioris militiae transgreſſi. Hos deſperata

rata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quam audaciam, adcendebat. Promontorium est adversus Sicyonem Junonis, quam vocant Acraeam, in altum excurrens: trajectus inde Corinthum, septem millia ferme passuum. Eo Philocles, regius et ipse praefectus, mille et quingentos milites per Boeotiam duxit. Praesto fuere ab Corintho lembi, qui praesidium id adceptum Lechaeum trajicerent. Auctor erat Attalus, incensis operibus, omittendae extemplo obpugnationis. Pertinacius Quinctius in incepto perstabat. Is quoque ut pro omnibus portis disposita vidit praesidia regia, nec facile erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. Ita inrito incepto, dimissis Achaeis, reditum ad naves est. Attalus Piraeeum, Romani Corcyram petierunt.

XXIV. Dum haec ab navali exercitu geruntur, consul, in Phocide ad Elatiam castris positis, primo conloquiis rem per principes Elatiensium tentavit: postquam, nihil esse in manu sua, et plures validioresque esse regios, quam oppidanos, respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est adgressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat prorutum, quum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul et cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit; et ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani et ruinas muri supervadebant, et scalas ad stantia moenia inferebant; et, dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transscenderunt. Quo tumultu audito,

audito, territi hoſtes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque inſequente turba, confugerunt. Ita urbe potitur conſul. Qua direpta, miſſis in arcem, qui vitam regiis, ſi abire vellent inermes, libertatem Elatienſibus pollicerentur, fideque in haec data, poſt paucos dies arcem recepit.

XXV. Ceterum adventu in Achajam Philoclis regii praefecti non Corinthus tantum liberata obſidione, ſed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita eſt, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut ominis cauſa praetores pronuntiare Jovem Apollinemque et Herculem. Additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur. Cujus nomen poſt pactam cum Romanis ſocietatem quia praeco non adjecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor ſubjicientium Philippi nomen, jubentiumque legitimum honorem uſurpare; donec cum ingenti adſenſu nomen recitatum eſt. Hujus fiducia favoris Philocles arceſſitus nocte occupat collem inminentem urbi, (Lariſſam eam arcem vocant) poſitoque ibi praeſidio, quum lucis principio ſignis infeſtis ad ſubjectum arci forum vaderet, inſtructa acies ex adverſo obcurrit. Praeſidium erat Achaeorum nuper inpoſitum, quingenti fere juvenes delecti omnium civitatium. Aeneſidemus Dymaeus praeerat. Adhortator a praefecto regio miſſus, qui excedere urbe juberet, (neque enim pares eos oppidanis ſolis, qui idem quod Macedones ſentirent, nedum adjunctis Macedonibus, eſſe, quos ne Romani quidem ad Corinthum ſuſtinuiſſent) primo nihil, nec ducem, nec ipſos movit: poſt paullo, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine

agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Aenesidemus, ne flos Achaeorum juventutis simul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipse, quo loco steterat armatus, cum paucis clientibus non excessit. Missus a Philocle, qui quaereret, quid sibi vellet? nihil fatus, tantummodo, quum projecto prae se clipeo staret, *in praesidio creditae urbis moriturum se armatum*, respondit. Tum jussu praefecti a Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achaeos et Romanos societatem duae nobilissimae civitates; Argi et Corinthus, in potestate regis erant. Haec ab Romanis ea aestate in Graecia terra marique gesta.

XXVI. In Gallia nihil sane memorabile ab Sex. Aelio consule gestum. Quum duos exexcitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul praefuerat, (ipse ei C. Helvium praetorem praefecit) alterum, quem in provinciam adduxit; totum prope annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumsit. Quemadmodum Gallia praeter spem quieta eo anno fuit, ita circa Vrbem servilis prope tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Setiae custodiebantur. Cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat. Augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, et ab ipsis Setinis captiva aliquot, nationis ejus ex praeda emta mancipia. Quum conjurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam et Circejos, servitia sollicitarent; satis jam omnibus praeparatis, ludis, qui

Setiae propediem futuri erant, ſpectaculo intentum populum adgredi ſtatuerant; Setia per caedem et repentinum tumultum capta, Norbam et Circejos occupare. Hujus rei tam foedae indicium Romam ad L. Cornelium Merulam praetorem Vrbis delatum eſt. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia, quae acta futuraque erant, expoſuerunt. Quibus domi cuſtodiri juſſis, praetor, ſenatu vocato edoctoque, quae indices adferrent, proficiſci ad eam conjurationem quaerendam atque obprimendam juſſus, cum quinque legatis profectus, obvios in agris ſacramento rogatos arma capere et ſequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus, quo pergeret, ignaris, venit. Ibi raptim principibus conjurationis comprehenſis, fuga ſervorum ex oppido facta eſt. Dimiſſi deinde per agros, qui veſtigarent. Egregia duorum opera ſervorum indicum et unius liberi fuit. Ei centum millia gravis aeris dari Patres juſſerunt; ſervis vicena quina millia aeris et libertatem. Pretium eorum ex aerario ſolutum eſt dominis. Haud ita multo poſt, ex ejusdem conjurationis reliquiis, nuntiatum eſt, ſervitia Praeneſte occupatura. Eo L. Cornelius praetor profectus, de quingentis fere hominibus, qui in ea noxa erant, ſubplicium ſumſit. In timore civitas fuit, obſides captivosque Poenorum ea moliri. Itaque et Romae vigiliae per vicos ſervatae, juſſique circumire eas minores magiſtratus; et triumviri carceris lautumiarum intentiorem cuſtodiam habere juſſi; et circa nomen Latinum a praetore literae miſſae, ut et obſides in privato ſervarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur, et captivi ne minus decem

pondo

pondo compedibus vincti in nulla alia, quam in carceris publici, cuſtodia eſſent.

XXVII. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream ducentum quadraginta ſex pondo in Capitolio poſuerunt, gratiasque ſenatui egerunt, quod Antiochus, legatorum Romanorum auctoritàte motus, finibus Attali exercitum deduxit. Eadem aeſtate equites ducenti et elephanti decem et tritici modium ducenta millia ab rege Maſiniſſa ad exercitum, qui in Graecia erat, pervenerunt. Idem ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus et veſtimenta exercitui miſſa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, ſanctus et innocens, aſperior tamen in fenere coercendo habitus: fugatique ex inſula feneratores, et ſumtus, quos in cultum praetorum ſocii facere ſoliti erant, circumciſi aut ſublati. Sex. Aelius conſul ex Gallia comitiorum cauſa Romam quum rediſſet, creavit conſules C. Cornelium Cethegum et Q. Minucium Rufum. Biduo poſt praetorum comitia habita. Sex praetores illo anno primum creati, creſcentibus jam provinciis, et latius pateſcente imperio. Creati autem hi; L. Manlius Vulſo, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sempronius et Helvius ex iis aediles plebis erant. Curules aediles Q. Minucius Thermus et Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater inſtaurati.

XXVIII. C. Cornelio et Q. Minucio conſulibus, omnium primum de provinciis conſulum praetorumque actum. Prius de praetoribus transacta res, quae transigi ſorte poterat. Vrbana Sergio, peregrina juris dictio Minucio obtigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hiſpaniam Sempronius citeriorem,

Helvius ulteriorem eſt ſortitus. Conſulibus Italiam Macedoniamque ſortiri parantibus, L. Oppius et Q. Fulvius tribuni plebis inpedimento erant, *quod longinqua provincia Macedonia eſſet, neque ulla alia res majus bello inpedimentum ad eam diem fuiſſet, quam quod, vixdum inchoatis rebus, in ipſo conatu gerendi belli prior conſul revocaretur. Quartum jam annum eſſe ab decreto Macedonico bello. Quaerendo regem et exercitum ejus Sulpicium majorem partem anni abſumſiſſe. Villium, congredientem cum hoſte, re infecta revocatum. Quinctium, rebus divinis Romae majorem partem anni retentum, ita geſſiſſe tamen res, ut, ſi aut maturius in provinciam veniſſet, aut hiems magis ſera fuiſſet, potuerit debellare. Nunc prope in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut, niſi ſucceſſor inpediat, perfecturus aeſtate proxima videatur.* His orationibus pervicerunt, ut conſules in ſenatus auctoritate fore dicerent ſe, ſi idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam conſultationem, Patres conſulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt. T. Quinctio prorogarunt imperium, donec ſubceſſor ei veniſſet. Conſulibus binae legiones decretae, et ut bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defeciſſent a populo Romano, gererent. Quinctio in Macedoniam ſubplementum decretum, peditum quinque millia et trecenti equites, et ſociorum navalium tria millia. Praeeſſe idem, qui praeerat, claſſi L. Quinctius Flamininus juſſus. Praetoribus in Hiſpanias octona millia peditum ſocium ac Latini nominis data, et quadringeni equites, ut dimitterent veterem ex Hiſpaniis militem; et terminare juſſi, qua ulterior citeriorve provincia ſervaretur. Macedonia legatos P. Sulpicium et P. Villium,

qui

qui consules in ea provincia fuerant, adjecerunt.

XXIX. Prius quam consules praetoresque in provincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit; quod aedes Vulcani Summanique Romae, et quod Fregellis murus et porta de coelo tacta erant; et Frusinone inter noctem lux orta; et Asculo agnus biceps cum quinque pedibus natus; et Formiis duo lupi, oppidum ingressi, obvios aliquot laniaverant: Romae non in urbem solum, sed in Capitolium penetraverat lupus. C. Acilius tribunus plebis tulit, ut quinque coloniae in oram maritimam deducerentur; duae ad ostia fluminum Vulturni Liternique, una Puteolos, una ad castrum Salerni: his Buxentum adjectum. Trecenae familiae in singulas colonias jubebantur mitti. Triumviri deducendis iis, qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus. Delectu rebusque aliis divinis humanisque, quae per ipsos agenda erant, perfectis, consules ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cenomanis adsumtis, Q. Minucius in laeva Italiae ad inferum mare flexit iter, Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium et Litubium, utraque Ligurum, et duae gentis ejusdem civitates, Celelates Cerdiciatesque, sese dediderunt. Et jam omnia cis Padum, praeter Gallorum Boios, Ilvates Ligurum, sub ditione erant. Quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quae se dediderant. Inde in agrum Bojorum legiones duxit.

XXX. Bojorum exercitus haud ita multo ante trajecerat Padum, junxeratque se Insubribus

bribus et Cenomanis; quod ita adceperant, conjunctis legionibus consules rem gesturos, ut et ipsi conlatas in unum vires firmarent. Postquam fama adcidit, alterum consulem Bojorum urere agros, seditio extemplo orta est. Postulare Boji, ut laborantibus opem universi ferrent. Insubres negare, se sua deserturos: Ita divisae copiae, Bojisque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincii ripam consederunt. Infra eum locum quinque millia passuum et consul Cornelius eidem flumini castra adplicuit. Inde mittendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis erat, ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum juventutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adjunxisse; excitis ad se principibus, id agere ac moliri coepit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani, et, signis sublatis, aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. Et id quidem inpetrari nequiit. In id data fides consuli est, ut in acie aut quiescerent, aut, si qua etiam occasio fuisset, adjuvarent Romanos. Haec ita convenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quaedam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque, quum in aciem eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam inclinarent, post signa in subsidiis eos locaverunt. Consul principio pugnae vovit aedem Sospitae Junoni, si eo die hostes fusi fugatique essent. A militibus clamor sublatus, compotem voti consulem se facturos, et inpetus in hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam et a Cenomanis, terga repente in ipso certamine adgressis, tumultum ancipitem injectum auctores sunt, caesaque in medio quinque et triginta mil-

millia hoſtium, quinque millia et ſeptingentos vivos captos: in iis Hamilcarem Poenorum imperatorem, qui belli cauſa fuiſſet: ſigna militaria centum triginta, et carpenta ſupra ducenta. Oppida, quae defectionem ſequuta erant, dediderunt ſe Romanis.

XXXI. Minucius conſul primo effuſis populationibus peragraverat fines Bojorum: deinde, ut, relictis Inſubribus, ad ſua tuenda receperant ſeſe, caſtris ſe tenuit, acie dimicandum cum hoſte ratus. Nec Boji detrectaſſent pugnam, ni fama victos Inſubres adlata animos fregiſſet. Itaque, relicto duce caſtrisque, diſſipati per vicos, ſua ut quisque defenderent, rationem gerendi belli hoſti mutarunt. Omiſſa enim ſpe per unam dimicationem rei decernendae, rurſus populari agros et urere tecta vicosque expugnare coepit. Per eosdem dies Claſtidium incenſum. Inde in Liguſtinos Ilvates, qui ſoli non parebant, legiones ductae. Ea quoque gens, ut Inſubres acie victos, Bojos, ita ut tentare ſpem certaminis metuerent, territos audivit, in ditionem venit. Literae conſulum a Gallia de geſtis proſpere ſub idem tempus Romam adlatae. M. Sergius praetor Vrbis in ſenatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit. Subplicatio in quatriduum decreta. Hyems jam eo tempore erat.

XXXII. Quum T. Quinctius, capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna diſpoſita haberet, Opunte ſeditio orta eſt. Factio una Aetolos, qui propiores erant, altera Romanos arceſſebat. Aetoli priores venerunt: ſed opulentior factio, excluſis Aetolis, miſſoque ad imperatorem Romanam nuntio, usque in adventum ejus tenuit urbem. Arcem regium tenebat praeſidium, neque, ut deſcenderent

 inde,

inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis confulis Romani, perpelli potuerunt. Mora, cur non extemplo obpugnarentur, ea fuit, quod caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens conloquio. Id gravate conceffum regi eft: non quin cuperet Quinctius, per fe partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum: necdum enim fciebat, utrum fubceffor fibi alter ex novis confulibus mitteretur; an, quod, fumma vi ut tenderent, amicis et propinquis mandaverat, imperium prorogaretur: aptum autem fore conloquium credebat, ut fibi liberum effet, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In finu Maliaco prope Nicaeam litus elegere. Eo rex ab Demetriade cum quinque lembis et una nave roftrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, et Achaeorum exful vir infignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat, et Dionyfodorus Attali legatus, et Agefimbrotus praefectus Rhodiae claffis, et Phaeneas princeps Aetolorum, et Achaei duo, Ariftaeus et Xenophon. Inter hos Romanus, ad extremum litus progreffus, quum rex in proram navis in ancoris ftantis proceffiffet, *Commodius*, inquit, *fi in terram egrediaris, et ex propinquo dicamus in vicem audiamusque.* Quum rex facturum fe id negaret; *Quem tandem*, inquit Quinctius, *times?* Ad hoc ille fuperbo et regio animo: *Neminem equidem timeo, praeter Deos inmortales. Non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minime Aetolis. Iftud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum eft, qui cum hofte ad conloquium congrediuntur, ut nulla fides fit. Non tamen*, inquit rex, *T. Quincti, par perfidiae praemium eft, fi fraude agatur, Phi-*

Philippus et Phaeneas. Neque enim aeque difficulter Aetoli praetorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant. Secundum haec silentium fuit.

XXXIII. Quum Romanus eum aequum censeret priorem dicere, qui petisset conloquium, rex, ejus esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui adciperet; tum Romanus, *Simplicem suam orationem esse, ea enim se dicturum, quae ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Graeciae civitatibus regi praesidia esse. Captivos et transfugas sociis populi Romani reddendos. Restituenda Romanis ea Illyrici loca, quae post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemaeo regi Aegypti reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemaei mortem occupasset. Suas populique Romani conditiones has esse: ceterum et sociorum audiri postulata verum esse.* Attali regis legatus, *Naves captivosque, quae ad Chium navali proelio capta essent, et Nicephorium Venerisque templum, quae spoliasset evastassetque, pro inconruptis restitui.* Rhodii Peraeam (regio est continentis adversus insulam, vetustae eorum ditionis) repetebant, postulabantque *praesidia deduci ab Jasso et Bargyliis et Euromensium urbe, et in Hellesponto Sesto atque Abydo; et Perinthum Byzantiis in antiqui formulam juris restitui, et liberari omnia Asiae emporia portusque.* Achaei Corinthum et Argos repetebant. Praetor Aetolorum Phaeneas quum eadem fere, quae Romani, ut Graecia decederetur, postulasset, redderenturque Aetolis urbes, quae quondam juris ac ditionis eorum fuissent; excepit orationem ejus princeps Aetolorum Alexander, vir, ut inter Aetolos, facundus. *Jam dudum se reticere,* ait, *non quo quidquam agi putet eo conloquio,*

loquio, ſed ne quem ſociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute umquam geſſiſſe. In conloquiis inſidiari et captare; in bello non congredi aequo campo, neque conlatis ſignis dimicare, ſed refugientem incendere ac diripere urbes, et vincentium praemia victum conrumpere. At non ſic antiquos Macedonum reges, ſed acie bellare ſolitos, urbibus parcere, quantum poſſent, quo opulentius imperium haberent. Nam, de quorum poſſeſſione dimicetur, tollentem nihil ſibi praeter bellum relinquere, quod conſilium eſſe? Plures priore anno ſociorum urbes in Theſſalia evaſtaſſe Philippum, quam omnes, qui umquam hoſtes Theſſaliae fuerint. Ipſis quoque Aetolis eum plura ſocium, quam hoſtem, ademiſſe. Lyſimachiam, pulſo praetore et praeſidio Aetolorum, occupaſſe eum. Cium item ſuae ditionis urbem funditus evertiſſe ac deleſſe. Eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Lariſſam et Pharſalum.

XXXIV. Motus oratione Alexandri Philippus navem, ut exaudiretur, propius terram adplicuit. Orſum eum dicere, in Aetolos maxime, violenter Phaeneas interfatus, *Non in verbis rem verti*, ait: *aut bello vincendum, aut melioribus parendum eſſe. Adparet id quidem*, inquit Philippus, *etiam caeco;* jocatus in valetudinem oculorum Phaeneae. Et erat dicacior natura, quam regem decet, et ne inter ſeria quidem riſu ſatis temperans. Indignari inde coepit, *Aetolos, tamquam Romanos, decedi Graecia jubere; qui, quibus finibus Graecia ſit, dicere non poſſint. Ipſius enim Aetoliae Agraeos Apodotosque et Amphilochos, quae permagna eorum pars ſit, Graeciam non eſſe. An, quod a ſociis eorum non abſtinuerim, juſtam*

justam querelam habent, quum ipsi pro lege hunc antiquitus morem servent, ut adversus socios ipsi suos, publica tantum auctoritate demta, juventutem suam militare sinant, et contrariae persaepe acies in utraque parte Aetolica auxilia habeant? Neque ego Cium expugnavi, sed Prusiam socium et amicum obpugnantem adjuvi; et Lysimachiam ab Thracibus vindicavi: sed, quia me necessitas ad hoc bellum a custodia ejus avertit, Thraces habent. Et Aetolis haec. Attalo autem Rhodiisque nihil jure debeo. Non enim a me, sed ab illis, principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causa Peraeam Rhodiis et naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam. Nam quod ad Nicephorium Venerisque templi restitutionem adtinet; quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi, quo uno modo luci sylvaeque caesae restitui possunt, curam inpensamque sationis me praestaturum: quoniam haec inter se reges postulare et respondere placet. Extrema ejus oratio adversus Achaeos fuit: in qua, orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum jussit, omnes divinos humanosque honores complexa; atque ad ea adjecit recens de exercitu, quo ab se descivissent. Invectusque graviter in perfidiam eorum, *Argos tamen se redditurum eis*, dixit. *De Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse; quaesiturumque simul ab eo, utrum iis tantum urbibus decedere se aequum censeat, quas a se ipso captas jure belli habeat, an iis etiam, quas a majoribus suis adcepisset.*

XXXV. Parantibus Achaeis Aetolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem conloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani socii-

sociique in castra redierunt. Quinctius postero die ad Nicaeam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippus nullus usquam nec nuntius ab eo per aliquot horas veniebat: et jam desperantibus venturum repente adparuerunt naves. At ipse quidem, *quum tam gravia et indigna imperarentur, inopem consilii diem se consumsisse deliberando,* ajebat. Vulgo credebatur, de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achaeis Aetolisque ad respondendum. Et eam opinionem ipse adfirmavit, petendo, ut, submotis aliis, ne tempus altercando tereretur, et aliquis finis rei inponi posset, cum ipso imperatore Romano liceret sibi conloqui. Id primo non adceptum, ne excludi conloquio viderentur socii: deinde, quum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Ap. Claudio tribuno militum, ceteris submotis, ad extremum litus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi quum aliquamdiu secreto loquuti essent, quae acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quinctius haec retulit ad socios. *Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captivi. Attalo naves et cum iis captos navales socios; Rhodiis regionem, quam Peraeam vocant, reddere: Jasso et Bargyliis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non reddere. Achaeis, non Argis modo, sed etiam Corintho cessurum.* Nulli omnium placere partium, quibus cessurus, aut non cessurus esset, destinatio. *Plus enim amitti in iis, quam adquiri: nec unquam, nisi tota deduxisset Graecia praesidia, causas certaminum deponere.*

XXXVI. Quum haec toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul ſtantem vox eſt perlata. Itaque a Quinctio petit, ut rem totam in poſterum diem differret: profecto aut perſuaſurum ſe, aut perſuaderi ſibi paſſurum. Litus ad Thronium conloquio deſtinatur. Eo mature conventum eſt. Ibi Philippus primo et Quinctium et omnes, qui aderant, rogare, ne ſpem pacis turbare vellent. Poſtremo petere tempus, quo legatos Romam ad ſenatum mittere poſſet. *Aut his conditionibus ſe pacem inpetraturum, aut, quascumque ſenatus dediſſet, leges pacis adcepturum.* Id ceteris haudquaquam placebat. Nec enim aliud, quam moram et dilationem ad conligendas vires, quaeri. Quinctius, *verum id futurum fuiſſe,* dicere, *ſi aeſtas et tempus rerum gerendarum eſſet, nunc, hyeme inſtante, nihil amitti, dato ſpatio ad legatos mittendos. Nam neque ſine auctoritate ſenatus quidquam eorum ratum fore, quae cum rege ipſi pepigiſſent; et explorari (dum bello neceſſariam quietem ipſa hyems daret) ſenatus auctoritatem poſſe.* In hanc ſententiam et ceteri ſociorum principes conceſſerunt; induciisque datis in duos menſes, et ipſos mittere ſingulos legatos ad edocendum ſenatum, ne fraude regis caperetur, placuit. Additum induciarum pacto, ut regia praeſidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipſe Quinctius cum ſociorum legatis Amynandrum Athamanum regem, ut ſpeciem legationi adjiceret, Q. Fabium, (uxoris Quinctii ſororis filius erat) et Q. Fulvium et Ap. Claudium miſit.

XXXVII. Vt ventum Romam eſt, prius ſociorum legati, quam regis, auditi ſunt. Cetera eorum oratio conviciis regis conſumta eſt.

eſt. Moverunt eo maxime ſenatum, demonſtrando maris terrarumque regionis ejus ſitum; ut omnibus adpareret, ſi Demetriadem in Theſſalia, Chalcidem in Euboea, Corinthum in Achaja rex teneret, non poſſe liberam Graeciam eſſe; et ipſum Philippum, non contumelioſius, quam verius, compedes eas Graeciae adpellare. Legati deinde regis intromiſſi. Quibus, longiorem exorſis orationem, brevis interrogatio, ceſſurusne iis tribus urbibus eſſet, ſermonem incidit. quum mandati ſibi de his nominatim negarent quidquam. Sic infecta pace regii dimiſſi. Quinctio liberum arbitrium pacis ac belli permiſſum. Quod ut ſatis adparuit, non taedere belli ſenatum, et ipſe, victoriae, quam pacis, avidior, neque conloquium poſtea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quae omni Graecia decedi nuntiaret, admiſſurum dixit.

XXXVIII. Philippus quum acie decernendum videret, et undique ad ſe contrahendas vires, maxime de Achajae urbibus, regionis ab ſe diverſae, et magis tamen de Argis, quam de Corintho, ſollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciariam dare, ut victori ſibi reſtitueret; ſi quid adverſi adcidiſſet, ipſe haberet: Philocli, qui Corintho Argisque praeerat, ſcribit, ut tyrannum ipſe conveniret. Philocles, praeterquam quod jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futurae regi cum tyranno amicitiae, filias ſuas regem Nabidis filiis matrimonio conjungere velle. Tyrannus primo negare, aliter urbem eam ſe adcepturum, niſi Argivorum ipſorum decreto arceſſitus ad auxilium urbis eſſet. Deinde, ut frequenti concione non adſpernatos modo, ſed abominatos etiam nomen tyranni audivit,

cau-

causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere, ub velìet, urbem, Philoclem jussit. Nocte, ignaris omnibus, adceptus in urbem est tyrannus. Prima luce occupat superiora omnia loca; portaeque clausae. Paucis principum tumultum inter primum elabsis, eorum absentium direptae fortunae; praesentibus aurum atque argentum ablatum: pecuniae imperatae ingentes. Qui non cunctanter contulere, sine contumelia et laceratione corporum sunt dimissi: quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extorti. Concione inde advocata, rogationem promulgavit unam de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates adcendendam.

XXXIX. Postquam in potestate Argivorum civitas erat, nihil ejus memor tyrannus, a quo eam civitatem et quam in conditionem adcepisset, legatos Elatiam ad Quinctium et Attalum Aeginae hibernantem mittit, qui nuntiarent, *Argos in potestate sua esse. Eo si veniret Quinctius ad conloquium, non diffidere, sibi omnia cum eo conventura.* Quinctius, ut eo quoque praesidio Philippum nudaret, quum adnuisset se venturum, mittit ad Attalum, ut ab Aegina Sicyonem sibi obcurreret; ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas iis forte ipsis diebus L. Quinctius frater ejus adduxerat ex hibernis Corcyrae, Sicyonem transmisit. Jam ibi Attalus erat; qui, quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum, eundem diceret, in sententiam suam Quinctium traduxit, ne in urbem ipsam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica vocatur. In eo loco ut congrederentur, convenit. Quinctius cum fratre et tribunis militum paucis,

paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achaeorum praetor cum auxiliaribus paucis venit. Tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt. Progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium fere interjacentis campi; inermis Quinctius cum fratre et duobus tribunis militum: inermi item regi praetor Achaeorum et unus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, *quod armatus ipse armatisque septus, quum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in conloquium venisset. Neque enim se illos timere,* dixit, *sed exsules Argivorum.* Inde, ubi de conditionibus amicitiae coeptum agi est, Romanus duas postulare res: unam, ut bellum cum Achaeis finiret; alteram, ut adversus Philippum mitteret secum auxilia. Ea se missurum dixit. Pro pace cum Achaeis induciae impetratae, donec bellum cum Philippo finiretur.

XL. De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est nata, quum fraude Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret; ille, ab ipsis Argivis, ut se defenderet, adcitum. Concionem Argivorum rex postulabat, ut id sciri posset. Nec tyrannus abnuere; sed, deductis ex urbe praesidiis, liberam concionem, non inmixtis Lacedaemoniis, declaraturam, quid Argivi vellent, praeberi debere dicebat rex. Tyrannus negavit deducturum. Haec disceptatio sine exitu fuit. De conloquio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, induciisque inter Nicostratum praetorem Achaeorum et Lacedaemoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quinctius Corinthum est profectus, et ad portam cum Cretensium cohorte adcessit,

ut

ut Philocli praefecto urbis adpareret, tyrannum a Philippo defciffe. Philocles et ipfe ad imperatorem Romanum in conloquium venit, hortantique, ut extemplo transiret urbemque traderet, ita refpondit, ut diftuliffe rem magis, quam negaffe, videretur. A Corintho Quinctius Anticyram trajecit; inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem mifit. Attalus ab Argis Sicyonem eft profectus. Ibi et civitas novis honoribus veteres regis honores auxit; et rex ad id, quod facrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis, tum quoque, ne fine aliqua munificentia praeteriret civitatem fociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit et decem millia medimnum frumenti. Atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, firmato praefidio Argis, Lacedaemonem regreffus, quum ipfe viros fpoliaffet, ad feminas fpoliandas uxorem Argos remifit. Ea nunc fingulas inluftres, nunc fimul plures genere inter fe junctas domum arceffendo, blandiendoque ac minando, non aurum modo iis, fed poftremo veftem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XXXIII.

BREVIARIVM.

Cap. I. T. Quinctius Flamininus Boeotos ad ſocietatem cum Romanis adſciſcere cupiens, cum Attalo multisque legatis Thebas venit. 2. In concilio ibi habito rex concidit, et ſocietas illa iungitur. 3. Philippus copias ſubpletas Dium contrahit ibique exercet quotidie. Quinctius, ab Elatia profectus, Thermopylas et inde, auxiliis Aetolorum aliorumque populorum contractis, in Phthiotidem transgreditur. 4. Rex milites adhortatur et recenſet. 5. Quinctius fruſtra tentat Thebas Phthioticas, et vallos caedere ſecumque ferre jubet milites, ut paratus omni loco caſtris ſit ponendis. 6. Poſtero die Pheras, et inde Scotuſſam movet caſtra, quo et hoſtis, velut ex praedicto, contendit. 7. Mox utraque caſtra, ad Cynoscephalas poſita, in conſpectu ſunt, et jam a paucis laceſſitur pugna. 8. Omnes utrimque copiae in aciem educuntur. 9. 10. Romani vincunt. 11. Quinctius Lariſſam proficiſcitur, regique petenti et inducias dat et conloquium, frementibus nequidquam Aetolis, gente avida praede et ſuperba. 12. In conſilium prius advocat ſocios, disceptatque cum Aetolis. 13. Tum frequens Romanorum ſociorumque concilium datur regi, et cum eo, omnia priore conloquio poſtulata concedente, ita convenit, ut

datis

datis obſidibus de pacis legibus dictis Romam mittat legatos. 14 15. Eodem tempore Nicoſtratus praetor Achaeorum juſto proelio fudit ducem regium Androſthenem, omnemque Achaiam magno liberavit metu. 16. Acarnanes, qui ſoli Graecorum fidi Macedonibus manſerant, auctore L. Quinctio concilium Leucadem indicunt, in quo ſuadentibus eorum principibus, Archelao, Bianore et Zeuxida, decretum fit ſocietatis Rom., ſed mox tollitur. 17 Hinc Leucas a Flaminino legato vi capitur, et Acarnanes mox omnes in deditionem ejus veniunt, certiores facti de fratris victoria. 18. Pauſiſtratus quoque, Rhodiorum praetor, vindicat a Philippo Peraeam, fuſo Dinocrate, praefecto regio. 19. Ipſius Macedoniae ſuperiora evaſtantur a Dardanis; qui tamen oppreſſi a Philippo caeduntur et in fines ſuos redeunt. Sub idem vero tempus et Hiſpania rebellat, et bellum molitur Antiochus, rex Syriae, ſimul tentaturus civitates Ptolemaei in Coele Syria, Cilicia et Caria, ſimul Philippum exercitu navibusque adjuturus. 20. Rhodii conſilium capiunt obviam eundi claſſe Antiocho, et tuentur libertatem civitatium ſociarum Ptolemaei. 21. Attali virtutes et mors. Ingens bellum in Hiſpania ulteriore coortum opera Colcae et Luſcini regulorum.

22. Q. Minucius et C. Cornelius coſſ. ob res communi conſilio in Gallia proſpere geſtas poſtulant triumphum, ſed interceſſione et perſeverantia Atinii Vrſaniique tribunorum plebis victi ſeparatim de eo referunt. 23. Cornelio triumphus decernitur omnium conſenſu: Minucius in monte Albano triumphat. 24 Creantur conſules, (L. Furius Purpureo et M. Claudius Marcellus) poſteroque die praetores. Literae primum et mox legati a T. Quinctio, ſimulque a Philippo veniunt Romam; et decem decernuntur

tur legati, quorum ex consilio Quinctius regi det leges pacis. 25. Ludi Romani et plebeji. Pacem illam frustra dissuadent consules, Macedoniae provinciae cupidi. Tristis ex Hispania citeriore nuntius adfertur de adversa fortuna C. Sempronii Tuditani proc. Consulibus ambobus Italia provincia decernitur. 26. Praetores sortiuntur provincias; et prodigia procurantur. 27. Cn. Cornelius Lentulus et L. Stertinius ex Hispaniis redeuntes magnam in aerarium ferunt pecuniam. Boeoti a Quinctio, Athenis hibernante, petunt inpetrantque, ut hi, qui suae gentis militaverint apud Philippum, sibi restituantur: sed confestim regi gratias inde agunt, et Brachyllam quemdam, principem fautorum ejus, comitiis proximis Boeotarchen faciunt, praeteritis Zeuxippo et Pisistrato, societatis Rom. auctoribus. 28. Horum instinctu ille occiditur, et Zeuxippus, suam magis conscientiam, quam indicium hominum metuens, Thebis nocte perfugit Tanagram; de Pisistrato, quem servus prodit, sumitur subplicium. 29. Neque eo contenti Boeoti, sed ad exsecrabile odium Romanorum efferati, horum milites in Boeotia hibernantes obtruncant. Quod scelus vehementer vindicasset Quinctius, nisi Achaei deprecantes leviorem poenam inpetrassent Boeotis.

30. Leges pacis Philippo datae ex consilio decem legatorum. 31. Omnes Graecorum civitates, in Macedonum ditionem redactae, liberantur, praeter Acrocorinthum, Chalcidem et Demetriadem, in quibus praesidia esse placet, donec cura decedat de Antiocho: quod Aetoli clam mussantes carpunt. 32 Isthmiis ludis Graeciae libertas voce praeconis promulgatur. 33. Effusa Graecorum laetitia. 34. Legati audiuntur Antiochi, et aliae gentes civitatesque liberae pronuntiantur. 35. Decem legati ad

libe-

liberandas ſuae quisque regionis civitates diſcedunt; et Philippus Aetolique legatos Romam mittere jubentur. 36. Conjuratio ſervorum in Etruria obprimitur a M'. Acilio praetore. Clades Marcello conſuli a Corolamo, regulo Boiorum, inlata obliteratur victoria, ab Inſubribus Comenſibusque reportata. 37. Conſules junctis exercitibus Boiorum Ligurumque agrum peragrant populantes et triumphant.

38. Antiochus Smyrnae et Lampſaci obpugnationem molitur, ac praeter alias Helleſponti Cherſonique urbes Lyſimachiam, a Thracibus deletam, capit. 39. Eo conveniunt legati Romanorum, et reſtitui Ptolemaeo civitates omnes, quae ditionis ejus fuerint, poſtulant. 40. Quibus ferociter reſpondet rex. 41. Mox falſo de morte Ptolemaei rumore adlato, Antiochus navigandi in Aegyptum capit conſilium: ſed Pataris cognito, vivere Ptolemaeum, tendit Cyprum, et, plerisque navibus foeda tempeſtate amiſſis, Seleuciam et inde Antiochiam redit.

42. Triumviri epulones primum ſiunt; et quaeſtores a ſacerdotibus exigunt ſtipendium, per belli tempus non conlatum. Creantur conſules (L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato) et inde praetores. Frumentum ab aedilibus curul. populo dividitur, et pecuarii condemnantur ab aedilibus plebis. Ludi Romani et plebeji. 43. Conſules praetoresque ſortiuntur provincias, et T. Quinctio prorogatur imperium, ſuſpectis Antiocho, Aetolis et Nabide. 44. Ver ſacrum olim votum ex pontificum juſſu faciunt conſules. Ab Hiſpanis jam minus terroris eſt, laureatis Q. Minucii literis adlatis: et omnes curae, poſt adventum praecipue decem legatorum, in Antiochum regem convertuntur, et in Nabin, nunc Lacedaemoniorum, mox, ſi liceat, univerſae Graeciae futurum tyrannum. 45. T. Quinctio,

ctio, quod ad Nabin adtineat, facere, quae e re publica censeat esse, permittitur; sed magis jubetur animadvertere, quid acturi sint et Antiochus et Hannibal, qui ad regem illum nuntios literasque mittere dicatur. 46. Idem Hannibal, sufes factus, potentiam ordinis judicum coercendo exigendoque pecunias residuas multorum potentium animos offenderat. 47. Hi itaque infensi Romanis principibus, amicis quisque suis, scribunt, Hannibalem cum Antiocho consilia belli faciendi inire: eamque ob caussam legati Carthaginem mittuntur, nequidquam repugnante Scipione Africano. 48. Sed Hannibal, unum se peti sentiens, relinquit patriam, et in Cercinam insulam trajicit. 49. Inde Tyrum Antiochiamque pervenit; et mox Ephesi consequitur Antiochum.

I. Haec per hyemem gesta. Initio autem veris Quinctius, Attalo Elatiam excito, Boeotorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis suae facere cupiens, profectus per Phocidem, quinque millia ab Thebis, quod caput est Boeotiae, posuit castra. Inde postero die cum unius signi militibus et Attalo legationibusque, quae frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, jussis legionis hastatis (ea duo millia militum erant) sequi se, mille passuum intervallo distantes. Ad medium ferme viae Boeotorum praetor Antiphilus obvius fuit: cetera multitudo e muris adventum imperatoris Romani regisque prospeculabatur. Rara arma paucique milites circa eos adparebant: hastatos, sequentes procul, anfractus viarum vallesque interjectae occulebant. Quum jam adpropinquaret urbi, velut

velut obviam egredientem turbam ſalutaret, tardius incedebat. Cauſa erat morae, ut haſtati conſequerentur. Oppidani, ante lictorem turba acta, inſequutum confeſtim agmen armatorum non ante, quam ad hoſpitium imperatoris ventum eſt, conſpexere. Tum, velut prodita dolo Antiphili praetoris urbe captaque, obſtupuerunt omnes. Et adparebat, nihil liberae conſultationis concilio, quod in diem poſterum indictum erat Boeotis, relictum. Texerunt tamen dolorem, quem et nequidquam, et non ſine periculo oſtendiſſent.

II. In concilio Attalus primus verba fecit. Orſus a majorum ſuorum ſuisque, et communibus in omnem Graeciam, et propriis in Boeotorum gentem, meritis, ſegnior jam et infirmior, quam ut contentionem dicendi ſustineret, obmutuit et concidit. Et, dum regem auferunt perferuntque parte membrorum captum, paulisper concio intermiſſa eſt. Ariſtaenus inde, Achaeorum praetor, eo cum majore auctoritate auditus, quod non alia, quam quae Achaeis ſuaſerat, Boeotis ſuadebat. Pauca ab ipſo Quinctio adjecta, fidem magis Romanam, quam arma aut opes, extollente verbis. Rogatio inde, a Plataeenſi Dicaearcho lata recitataque, de ſocietate cum Romanis jungenda, nullo contra dicere audente, omnium Boeotiae civitatium ſubfragiis adcipitur jubeturque. Concilio dimiſſo, Quinctius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens caſus coegit, poſtquam non vitae praeſens periculum vis morbi adtuliſſe, ſed membrorum debilitatem viſa eſt, relicto eo ad curationem neceſſariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit; Boeotis quoque, ſicut prius Achaeis, ad ſocietatem adſcitis, et, quando tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur,

omnibus jam cogitationibus in Philippum, et quod reliquum belli erat, converfis.

III. Philippus quoque primo vere, poftquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere inftituit in magna inopia juniorum. Abfumferant enim per multas jam aetates continua bella Macedonas; ipfo quoque regnante, et navalibus bellis adverfus Rhodios Attalumque, et terreftribus adverfus Romanos, ceciderat magnus numerus. Ita et tirones ab fedecim annis milites fcribebat, et emeritis quidam ftipendiis, quibus modo quidquam reliqui roboris erat, ad figna revocabantur. Ita fuppleto exercitu, fecundum vernum aequinoctium omnes copias Dium contraxit; ibique ftativis pofitis, exercendo quotidie milite, hoftem opperiebatur. Et Quinctius per eosdem ferme dies, ab Elatia profectus, praeter Thronium et Scarpheam ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Aetolorum, Heracleam indictum, tenuit, confultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum fequerentur. Cognitis fociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progreffus, in confinio Aenianum Theffalorumque pofitis caftris, Aetolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Aetoli funt. Phaenea duce duo millia peditum cum equitibus quadringentis venerunt. Ne dubium effet, quid exfpectaffet, confeftim Quinctius movit caftra. Transgreffo in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretenfium, duce Cydante, et trecenti Apolloniatae, haud dispari armatu, fe conjunxere; nec ita multo poft Amynander cum Athamanum peditum ducentis et mille. Philippus, cognita profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de fumma rerum adeffet certamen, adhortandos milites ratus, multa jam

jam saepe memorata de majorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum, quum disseruisset, ad ea, quae tum maxime animos terrebant, quibusque erigi ad aliquam spem poterant, venit.

IV. Adceptae ad Aoum flumen in angustiis cladi, territa Macedonum phalange, ad Atracem vi pulsos Romanos obponebat: *et illic tamen, ubi insessas fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, qui neglegenter custodias servassent; secundam, in ipso certamine, levis armaturae mercenariorumque militum. Macedonum vero phalangem et tunc stetisse, et loco aequo justaque pugna semper mansuram invictam.* Decem et sex millia militum haec fuere, robur omne virium et regni. Ad hoc duo millia caetratorum, quos peltastas adpellant, Thracumque et Illyriorum (Trallis nomen est genti) par numerus bina millia erant, et mixti ex pluribus gentibus mercede conducti auxiliares mille ferme et duo millia equitum. Cum iis copiis rex hostem opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat; equitum copiis tantum, quod Aetoli adcesserant, superabant.

V. Quinctius ad Thebas Phthioticas castra quum movisset, spem nactus per Timonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum levisque armaturae ad muros successit. Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modo cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret; ni castris exciti repente pedites equitesque in tempore subvenissent. Et postquam nihil conceptae temere spei succedebat, urbis quidem amplius tentandae in praesentia conatu absistit; ceterum satis gnarus, jam in Thessalia regem esse, nondum comperto, quam in regionem ve-

nisset, milites per agros dimissos vallum caedere et parare jubet. Vallo et Macedones et Graeci usi sunt; sed usum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam et majores et magis ramosas arbores caedebant, quam quas ferre cum armis miles posset; et quum castra his ante objectis sepsissent, facilis molitio eorum valli erat. Nam et quia rari stipites magnarum arborum eminebant, multique et validi rami praebebant, quod recte manu caperetur, duo aut summum tres juvenes connisi arborem unam evellebant. Qua evulsa, portae instar extemplo patebat, nec in promtu erat, quod obmolirentur. Romanus leves et bifurcos plerosque et trium aut, quum plurimum, quatuor ramorum vallos caedit, ut et suspensis ab tergo armis ferat plures simul apte miles; et ita densos obfigunt inplicantque ramos, ut neque, quae cujusque stipitis palma sit, pervideri possit: et adeo acuti aliusque per alium inmissi radii locum ad inferendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, quum inter se innexi rami vinculum in vicem praebeant, possit; et, si evulsus forte est unus, nec loci multum aperit, et alium reponere perfacile est.

VI. Quinctius postero die, vallum secum ferente milite, ut paratus omni loco castris ponendis esset, progressus modicum iter, sex ferme millia a Pheris quum consedisset, speculatum, in qua parte Thessaliae hostis esset, quidve pararet, misit. Circa Larissam erat rex, qui certior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras movisse, defungi quam primum et ipse certamine cupiens, ducere ad hostem pergit, et quatuor millia fere a Pheris posuit castra.

caſtra. Inde poſtero die quum expediti utrimque ad occupandos ſuper urbem tumulos proceſſiſſent, pari ferme intervallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter ſe conſpecti eſſent, conſtiterunt; nuntios in caſtra remiſſos, qui, quid ſibi, quum praeter ſpem hoſtis obcurriſſet, faciendum eſſet, conſulerent, quieti opperientes. Et illo quidem die, nullo inito certamine, in caſtra revocati ſunt. Poſtero die circa eosdem tumulos equeſtre proelium fuit; in quo non minimum Aetolorum opera regii fugati, atque in caſtra compulſi ſunt. Magnum utrisque inpedimentum ad rem gerendam fuit ager conſitus crebris arboribus, hortique, ut in ſuburbanis locis, et coarctata itinera maceriis et quibusdam locis intercluſa. Itaque pariter ducibus conſilium fuit excedendi ea regione, et, velut ex praedicto, ambo Scotuſſam petierunt; Philippus, ſpe frumentandi inde; Romanus, ut praegreſſus conrumperet hoſti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo conſpecta inter ſe loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri, Philippus ſemper amnem Oncheſtum poſuit caſtra. Ne poſtero quidem die, quum Philippus ad Melambium, quod vocant Scotuſſaei agri, Quinctius circa Thetidium Pharſaliae terrae poſuiſſet caſtra, aut hi, aut illi, ubi hoſtis eſſet, ſatis compertum habuerunt. Tertio die primo nimbus effuſus, dein caligo noctis ſimillima Romanos metu inſidiarum tenuit.

VII. Philippus maturandi itineris cauſa, poſt imbrem nubibus in terram demiſſis nihil deterritus, ſigna ferri juſſit. Sed tam denſa caligo obcaecaverat diem, ut neque ſigniferi viam, nec ſigna milites cernerent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno turba-

turbaretur. Supergressi tumulos, qui Cynoscephalae vocantur, relicta ibi statione firma peditum equitumque, posuerunt castra. Romanus eisdem ad Thetidium castris quum se tenuisset, exploratum tamen, ubi hostis esset, decem turmas equitum et mille pedites misit, monitos, ut ab insidiis, quas dies obscurus apertis quoque locis tecturus esset, praecaverent. Vbi ventum ad infessos tumulos est, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt. Dein, nuntiis retro in castra ad duces missis, ubi primus terror ab necopinato visu consedit, non diutius certamine abstinuere. Principio a paucis procurrentibus lacessita pugna est, deinde subsidiis tuentium pulsos aucta: in qua quum haudquaquam pares Romani alios super alios nuntios ad ducem mitterent, premi sese; quingenti equites et duo millia peditum, maxime Aetolorum, cum duobus tribunis militum propere missa, rem inclinatam restituerunt; versaque fortuna, Macedones laborantes opem regis per nuntios inplorabant. Sed, ut qui nihil minus illo die propter effusam caliginem, quam proelium, exspectasset, magna parte hominum omnis generis pabulatum missa, aliquamdiu inops consilii trepidavit: deinde, postquam nuntii instabant, et jam juga montium detexerat nebula, et in conspectu erant Macedones, in tumulum maxime editum inter alios compulsi, loco se magis, quam armis, tutantes; committendam rerum summam in discrimen utcumque ratus, ne partis indefensae jactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, praeter Thracas, auxiliis et equitatu Macedonum ac Thessalorum mittit. Eorum adventu depulsi ab jugo Romani non ante restiterunt, quam

in planiorem vallem perventum est. Ne effusa detruderentur fuga, plurimum in Aetolis equitibus praesidii fuit. Is longe tum optimus eques in Graecia erat: pedites inter finitimos vincebantur.

VIII. Laetior res, quam pro successu pugnae, nuntiata, quum alii super alios recurrentes ex proelio clamarent, fugere pavidos Romanos, invitum et cunctabundum, et dicentem temere fieri: non locum sibi placere, non tempus, perpulit, ut educeret omnes copias in aciem. Idem et Romanus, magis necessitate, quam occasione pugnae inductus, fecit. Dextrum cornu, elephantis ante signa instructis, in subsidiis reliquit: laevo cum omni levi armatura in hostem vadit; simul admonens, *cum iisdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibusque septos, victa naturali difficultate locorum, expulissent, acieque expugnassent; cum iis, quos P. Sulpicii prius ductu obsidentes Eordaeae aditum vicissent. Fama stetisse, non viribus, Macedoniae regnum. Eam quoque famam tandem evanuisse.* Jam perventum ad suos in ima valle stantes erat, qui adventu exercitus imperatorisque pugnam renovant, impetuque facto rursus avertunt hostem. Philippus cum caetratis et cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitus, quam phalangem vocabant, propero cursu ad hostem vadit. Nicanori, ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confestim sequatur, imperat. Primo, ut in jugum evasit, et, jacentibus ibi paucis armis corporibusque hostium, proelium eo loco fuisse, pulsosque inde Romanos, et pugnari prope castra hostium vidit, ingenti gaudio est elatus: mox, refugientibus suis, et terrore verso, paullisper, incertus an in castra reciperet

ciperet copias, trepidavit: deinde, ut adpropinquabat hoſtis, et, praeterquam quod caedebantur averſi, nec, niſi defenderentur, ſervari poterant, ne ipſi quidem in tuto jam receptus erat; coactus, nondum adſequuta parte ſuorum, periculum ſummae rerum facere, equites levemque armaturam, qui in proelio fuerant, dextro in cornu locat. Caetratos et Macedonum phalangem, haſtis poſitis, quarum longitudo inpedimento erat, gladiis rem gerere jubet. Simul, ne facile perrumperetur acies, dimidium de fronte demtum introrſus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potius, quam lata, acies eſſet. Simul et denſari ordines juſſit, ut vir viro, arma armis jungerentur.

IX. Quinctius, his, qui in proelio fuerant, inter ſigna et ordines adceptis, tuba dat ſignum. Raro alias tantus clamor dicitur in principio pugnae exortus. Nam forte utraque acies ſimul conclamavere; nec ſolum qui pugnabant, ſed ſubſidia etiam, quique tum maxime in proelium veniebant. Dextro cornu rex, loci plurimum auxilio, ex jugis altioribus pugnans, vincebat; ſiniſtro, tum quum maxime adpropinquante phalangis parte, quae noviſſimi agminis fuerat, ſine ullo ordine trepidabatur. Media acies, quae propior dextrum cornu erat, ſtabat ſpectaculo velut nihil ad ſe pertinentis pugnae intenta: phalanx, quae venerat, agmen magis, quam acies, aptiorque itineri, quam pugnae, vixdum in jugum evaſerat. In hos incompoſitos Quinctius, quamquam pedem referentes in dextro cornu ſuos cernebat, elephantis prius in hoſtem actis, inpetum facit; ratus, partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit. Extemplo terga vertere Macedones;

ter-

terrore primo beſtiarum averſi. Et ceteri quidem hos pulſos ſequebantur; unus e tribunis militum, extemplo capto conſilio, cum viginti ſignorum militibus, relicta ea parte ſuorum, quae haud dubie vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hoſtium averſum invadit. Nullam aciem ab tergo adortus non turbaſſet; ceterum ad communem omnium in tali re trepidationem adceſſit, quod phalanx Macedonum, gravis atque inmobilis, nec circumagere ſe poterat, nec hoc, qui a fronte, paullo ante pedem referentes, tunc ultro territis inſtabant, patiebantur. Ad hoc loco etiam premebantur, quia jugum, ex quo pugnaverant, dum per proclive pulſos inſequuntur, tradiderant hoſti ad terga ſua circumducto. Paullisper in medio caeſi; deinde omiſſis plerique armis capeſſunt fugam.

X. Philippus cum paucis peditum equitumque primo tumulum altiorem inter ceteros cepit, ut ſpecularetur, quae in laeva parte ſuorum fortuna eſſet; deinde, poſtquam fugam effuſam animadvertit, et omnia circa juga ſignis atque armis fulgere, tum et ipſe acie exceſſit. Quinctius, quum inſtitiſſet cedentibus, repente quia erigentes haſtas Macedonas conſpexerat, quidnam pararent incertus, paulliſper novitate rei conſtituit ſigna; deinde, ut adcepit, hunc morem eſſe Macedonum tradentium ſeſe, parcere victis in animum habebat. Ceterum ab ignaris militibus omiſſam ab hoſte pugnam, et quid imperator vellet, inpetus in eosdem factus, et, primis caeſis, ceteri in fugam diſſipati ſunt. Rex effuſo curſu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum ſubſtitit ad excipiendos, ſi qui proelio ſupereſſent. Romani victores in caſtra hoſtium ſpe praedae inruunt; verum ea magna jam ex

ex parte direpta ab Aetolis inveniunt. Caesa eo die octo hostium millia, quinque capta. Ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. Si Valerio quis credat, omnium rerum inmodice numerum augenti, quadraginta millia hostium eo die sunt caesa; capta, ubi modestius mendacium est, quinque millia septingenti, signa militaria ducenta unum et quadraginta. Claudius quoque duo et triginta millia hostium caesa scribit, capta quatuor millia et trecentos. Nos non minimo potissimum numero credidimus, sed Polybium sequuti sumus, non incertum auctorem quum omnium Romanarum rerum, tum praecipue in Graecia gestarum.

XI. Philippus, conlectis ex fuga, qui, variis casibus pugnae dissipati, vestigia ejus sequuti fuerant, missisque Larissam ad commentarios regios comburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam concessit. Quinctius, captivis praedaque venum datis, partim militi concessis, Larissam est profectus, haud dum satis gnarus, quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eo regius venit, specie ut induciae essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidissent; re vera ad petendam veniam legatis mittendis. Vtrumque ab Romano inpetratum. Adjecta et illa vox, *bono animo esse regem ut juberet:* quae maxime Aetolos offendit, jam tumentes querentesque, *mutatum victoria imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvaque communicare cum sociis solitum; nunc omnium expertes consiliorum esse: suo ipsum arbitrio cuncta agere: cum Philippo jam gratiae privatae locum quaerere; ut dura atque aspera belli Aetoli exhauserint, pacis gratiam et fructum Romanus in se vertat.* Et haud dubie

dubie decesserat iis aliquantum honoris: sed, cur neglegerentur, ignorabant. Donis regiis inminere credebant invicti ab ea cupiditate animi virum: sed et subcensebat non inmerito Aetolis, ob insatiabilem aviditatem praedae et adrogantiam eorum, victoriae gloriam in se rapientium, quae vanitate sua omnium aures obsendebat; et Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Aetolos habendos Graeciae dominos cernebat. Ob eas causas multa sedulo, ut viliores levioresque apud omnes essent et viderentur, faciebat.

XII. Induciae quindecim dierum datae hosti erant, et cum ipso rege constitutum conloquium: cujus prius quam tempus veniret, in consilium advocavit socios. Retulit, quas leges pacis placeret dici. Amynander Athamanum rex paucis sententiam absolvit; *ita componendam pacem esse, ut Graecia, etiam absentibus Romanis, satis potens tuendae simul pacis libertatisque esset.* Aetolorum asperior oratio fuit, qui pauca praefati, *recte atque ordine imperatorem Romanum facere, quod, quos belli socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia: falli autem eum tota re, si aut Romanis pacem, aut Graeciae libertatem satis firmam se credat relicturum, nisi Philippo aut occiso, aut regno pulso; quae utraque proclivia esse, si fortuna uti vellet.* Ad haec Quinctius negare, *Aetolos aut moris Romanorum memores, aut sibi ipsis convenientem sententiam dixisse; et illos prioribus omnibus conciliis conloquiisque de conditionibus pacis semper, non ut ad internecionem bellaretur, disseruisse, et Romanos, praeter vetustissimum morem victis parcendi, praecipuum clementiae documentum dedisse, pace Hannibali et Carthaginiensibus data. Omittere se Carthaginienses. Cum Philippo ipso quoties*

ventum in conloquium? nec umquam, ut cederet regno, actum esse. An, quia victus proelio foret, inexpiabile bellum factum? Cum armato hoste infestis animis concurri debere: adversus victos mitissimum quemque animum maximum habere. Libertati Graeciae videri graves Macedonum reges. Si regnum gensque tollatur, Thracas, Illyrios, Gallos deinde, gentes feras et indomitas, in Macedoniam se et in Graeciam effusuras. Ne, proxima quaeque amoliendo, majoribus gravioribusque aditum ad se facerent. Interfanti deinde Phaeneae praetori Aetolorum testificantique, si elabsus eo tempore Philippus foret, mox gravius eum rebellaturum, *Desistite tumultuari*, inquit, *ubi consultandum est. Non iis conditionibus inligabitur pax, ut movere bellum possit.*

XIIII. Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quae ferunt in Tempe, (is datus erat locus conloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter, iis, sine quibus pax inpetrari non poterat, sua potius voluntate omissis, quam ut altercando extorquerentur, *quae priore conloquio aut imperata a Romanis, aut postulata ab sociis essent, omnia se concedere, de ceteris senatui permissurum*, dixit. Quamquam vel inimicissimis omnibus praeclusisse vocem videbatur, Phaeneas tamen Aetolus, cunctis tacentibus, *Quid? nobis*, inquit, *Philippe, reddisne tandem Pharsalum et Larissam Cremasten et Echinum et Thebas Phthias?* Quum Philippus nihil morari diceret, quo minus reciperent; disceptatio inter imperatorem Romanum et Aetolos orta est de Thebis: nam, eas populi Romani jure belli factas esse, Quinctius dicebat, quod, integris rebus, exercitu ab se admoto, vocati

in

in amicitiam, quum poteſtas libera deſciſcendi ab rege eſſet, regiam ſocietatem Romanae praepoſuiſſent. Phaeneas, et pro ſocietate belli, quae ante bellum habuiſſent, reſtitui Aetolis aequum cenſebat, et ita in foedere primo cautum eſſe, ut belli praeda, rerumque quae ferri agique poſſent, Romanos, ager urbesque captae Aetolos ſequerentur. *Vos,* inquit, *ipſi,* Quinctius, *ſocietatis iſtius leges rupiſtis, quo tempore, relictis nobis, cum Philippo pacem feciſtis: quae ſi maneret, captarum tamen urbium illa lex foret. Theſſaliae civitates ſua voluntate in ditionem noſtram venerunt.* Haec, cum omnium ſociorum adſenſu dicta, Aetolis non in praeſentia modo gravia auditu, ſed mox belli etiam cauſae magnarumque ex eo cladium iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium et quosdam ex amicorum numero obſides et ducenta talenta daret: de ceteris Romam mitteret legatos. Ad eam rem quatuor menſium induciae eſſent. Si pax non inpetrata ab ſenatu foret, obſides pecuniamque reddi Philippo receptum eſt. Cauſa Romano imperatori non alia major fuiſſe dicitur pacis maturandae, quam quod Antiochum bellum tranſitumque in Europam moliri conſtabat.

XIV. Eodem tempore atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achaei ducem regium Androſthenem juſto proelio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adverſus Graeciae civitates, et principes inde evocatos per ſpeciem conloquendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum poſſent, retinuerat pro obſidibus, et, praeter quingentos Macedonas mixtosque ex omni genere auxiliorum octingentos, quod iam ante ibi fuerat, mille Macedonum eo miſerat et

mille ac ducentos Illyrios Thracasque et Cretenſes, qui in utraque parte militabant, octingentos. His additi Boeoti Theſſalique et Acarnanes mille, ſcutati omnes, et ex ipſorum Corinthiorum juventute impleta ut eſſent ſex millia armatorum, fiduciam Androſtheni fecerunt acie decernendi. Nicoſtratus praetor Achaeorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus, ſed, inparem ſe et numero et genere militum cernens, moenibus non excedebat. Regiae copiae peditum equitumque vagae Pellenenſem et Phliaſium et Cleonaeum agrum depopulabantur. Poſtremo, exprobrantes metum hoſti, in fines Sicyoniorum transſcendebant: navibus etiam circumvecti omnem oram Achajae vaſtabant. Quum id effuſius hoſtes, et, ut fit ab nimia fiducia, neglegentius etiam facerent, Nicoſtratus, ſpem nactus nec opinantes eos adgrediendi, circa finitimas civitates nuntium obcultum mittit, quo die et quot ex quaque civitate armati ad Apelaurum (Stymphaliae terrae is locus eſt) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliaſiorum fines nocte Cleonas, inſciis omnibus, quid pararet, pervenit. Erant autem cum eo quinque millia peditum, (ex quibus . . . . armaturae levis) et trecenti equites. Cum iis copiis, dimiſſis, qui ſpecularentur, quam in partem hoſtes effunderent ſeſe, opperiebatur.

XV. Androſthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis eſt Corinthium et Sicyonium interfluens agrum) caſtra locat. Ibi parte dimidia exercitus dimiſſa, dimidiam trifariam diviſit, et omnes equites discurrere ad depopulandos ſimul Pellenenſium Sicyoniumque agros et Philiaſium

ſum jubet. Haec tria diverſa agmina discesſere. Quod ubi Cleonas ad Nicoſtratum perlatum eſt, extemplo validam mercenariorum manum praemiſſam ad occupandum ſaltum, per quem transitus in Corinthium eſt agrum, ante ſigna equitibus, ut praegrederentur, locatis, ipſe confeſtim agmine duplici ſequitur. Parte una mercenarii milites ibant cum levi armatura, altera clipeati, dein aliarum gentium exercitus robur erat. Jam haud procul caſtris aberant pedites equitesque, et Thracum quidam in vagos palatosque per agros hoſtes inpetum fecerunt, quum repens terror caſtris infertur. Trepidare dux, ut qui hoſtes nusquam, niſi raro in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidiſſet; ad Cleonas quidem adceſſuros numquam credidiſſet. Revocari tuba jubet vagos a caſtris dilabſos. Ipſe, raptim capere arma juſſis militibus, infrequenti agmine porta egresſus, ſuper flumen inſtruit aciem. Ceterae copiae, vix conlegi atque inſtrui quum potuiſſent, primum hoſtium inpetum non tulerunt. Macedones et maxime omnium frequentes ad ſigna fuerant, et diu ancipitem victoriae ſpem fecerunt: poſtremo fuga ceterorum nudati, quum duae jam acies hoſtium ex diverſo, levis armatura ab latere, clypeati caetratique a fronte urguerent; et ipſi, re inclinata, primo retulere pedem: deinde inpulſi terga vertunt, et plerique, abjectis armis, nulla ſpe caſtrorum tenendorum relicta, Corinthum petierunt. Nicoſtratus, mercenariis militibus ad hos perſequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii miſſis, magnam ubique caedem edidit; majorem prope, quam in proelio ipſo. Ex iis quoque, qui Pellenen Phliuntaque depopulati

 pulati

pulati erant, incompositi partim omniumque ignari, ad castra revertentes, in hostium stationes, tamquam in suas, inlati sunt; partim, ex discursu id, quod erat, suspicati, ita se in fugam passim sparserant, ut ab ipsis agrestibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille et quingenti, capti trecenti. Achaja omnis magno liberata metu.

XVI. Prius quam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quinctius, Corcyram excitis Acarnanum principibus, quae sola Graeciae gentium in societate Macedonum manserat, initium quoddam ibi motus fecit. Duae autem maxime caussae eos tenuerant in amicitia regis; una fides insita genti, altera metus odiumque Aetolorum. Concilium Leucadem indictum est. Eo neque cuncti convenere Acarnanum populi, nec ipsis, qui convenerant, idem placuit. Sed et principes et magistratus pervicerunt, ut privatum decretum Romanae societatis fieret. Id omnes, qui abfuerant, aegre passi; et in hoc fremitu gentis a Philippo missi duo principes Acarnanum, Androcles et Echedemus, non ad tollendum modo decretum Romanae societatis valuerunt, sed etiam ut Archelaus et Bianor, principes gentis ambo, quod auctores ejus sententiae fuissent, proditionis in concilio damnarentur, et Zeuxidae praetori, quod de ea re retulisset, imperium abrogaretur. Rem temerariam, sed eventu prosperam, damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis, cederent tempori et Corcyram ad Romanos abirent, statuerunt obferre se multitudini, et aut eo ipso lenire iras, aut pati, quod casus tulisset. Quum se frequenti concilio intulissent, primo murmur ac fremitus admirantium, silentium mox a verecundia simul pristinae dignitatis ac misericor-

ricordia praesentis fortunae ortum est. Potestate quoque dicendi facta, principio subpliciter, procedente autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum est, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat, disseruerunt; postremo, ultro aliquid etiam queri et castigare iniquitatem simul in se, crudelitatemque ausi, ita adfecerunt animos, ut omnia, quae in eos decreta erant, frequentes tollerent, neque eo minus redeundum in societatem Philippi abnuendamque Romanorum amicitiam censerent.

XVII. Leucade haec sunt decreta. Id caput Acarnaniae erat, eoque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque, quum haec repentina mutatio Corcyram ad legatum Flamininum perlata esset, extemplo cum classe profectus, Leucade ad Heraeum, quod vocant, naves adplicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros adcessit, ad primum terrorem ratus inclinari animos posse. Postquam pacati nihil ostendebatur, tum vineas turresque erigere, et arietem admovere muris coepit. Acarnania universa, inter Aetoliam atque Epirum posita, solem occidentem et mare Siculum spectat. Leucadia nunc insula, et vadoso freto, quod perfossum manu est, ab Acarnania divisa, tum peninsula erat, occidentis regione arctis faucibus cohaerens Acarnaniae. Quingentos ferme passus longae fauces erant; latae haud amplius centum et viginti. In his angustiis Leucas posita est, colli adplicata verso in orientem et Acarnaniam. Ima urbis plana sunt, jacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terra marique expugnabilis est. Nam et vada sunt stagno similiora, quam mari; et campus terrenus omnis operique facilis. Itaque mul-

 tis

tis ſimul locis aut ſubruti, aut ariete decuſſi ruebant muri. Sed quam urbs ipſa obportuna obpugnantibus erat, tam expugnabiles hoſtium animi. Die ac nocte intenti reficere quaſſata muri, obſtruere, quae patefacta ruinis erant, proelia inpigre inire, et armis magis muros, quam ſe ipſos moenibus, tutari: diutiusque ſpe Romanorum obſidionem eam extraxiſſent, ni exſules quidam Italici generis, Leucade habitantes, ab arce milites adcepiſſent. Eos tamen, ex ſuperiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro inſtructa, juſto proelio aliquamdiu Leucadii ſuſtinuerunt. Interim et ſcalis capta multis locis moenia, et per ſtragem lapidum ac ruinas transſcenſum in urbem. Iamque ipſe legatus magno agmine circumvenerat pugnantes. Pars in medio caeſi; pars, armis abjectis, dediderunt ſeſe victori. Et poſt dies paucos, audito proelio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniae in deditionem legati venerunt.

XVIII. Iisdem diebus, omnia ſimul inclinante fortuna, Rhodii quoque ad vindicandam a Philippo continentem regionem, (Peraeam vocant) poſſeſſam a majoribus ſuis, Pauſiſtratum praetorem cum octingentis Achaeis pedibus, mille et nongentis fere armatis, ex vario genere auxiliorum conlectis, miſerunt. Galli et Niſuetae et Piſuetae, Tamiani et Arei, ex Africa, et Laodiceni ex Aſia erant. Cum his copiis Pauſiſtratus Tendeba in Stratonicenſi agro locum perobportunum, ignaris regiis, qui tenuerant, occupavit. In têmpore et ad ipſum excitum auxilium, mille Achaei pedites cum centum equitibus, ſupervenerunt. Theoxenus iis praeerat. Dinocrates, regius praefectus, recuperandi caſtelli cauſa, primo

caſtra

castra ad ipsa Tendeba movit, inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri; Astragon vocant. Omnibusque ex praesidiis, quae multifariam disjecta erant, devocatis, et ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt; atque, castris in propinquum conlatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, laevo Agrianas locat: in medium adcipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) praesidiis: equites cornibus circumdat et Cretensium auxiliares Thracumque. Rhodii Achaeos dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum, habuere; medios mixta ex pluribus gentibus auxilia: equites levisque armaturae quod erat, cornibus circumjectum. Eo die steterunt tantum acies utraeque super ripam, qui tenui aqua interfluebat, torrentis; paucisque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi majus aliquanto proelium, quam pro numero, edidere, pugnantium. Nec enim plus terna millia peditum fuere, et centeni ferme equites: ceterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus et aequa spe pugnarunt. Achaei primi, torrente superato, in Agrianas inpetum fecere; deinde tota prope cursu transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna stetit. Numero Achaei mille et ipsi quadringentos loco expulere. Inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, usque dum ordine et velut stipata phalanx consistebat, moveri nequiverunt. Postquam, laevo latere nudato, circumjacere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultum primo inter se

 fece-

fecerunt: terga deinde vertunt: poſtremo, abjectis armis, in praecipitem fugam effuſi, Bargylias petentes fugerunt. Eodem et Dinocrates perfugit. Rhodii, quantum diei ſuperfuit ſequuti, receperunt ſe ad caſtra. Satis conſtat, ſi confeſtim victores Stratoniceam petiſſent, recipi eam urbem ſine certamine potuiſſe. Praetermiſſa ejus rei occaſio eſt, dum in caſtellis vicisque Peraeae recipiendis tempus teritur. Interim animi eorum, qui Stratoniceam praeſidio obtinebant, confirmati ſunt. Mox et Dinocrates cum iis, quae proelio ſupererant, copiis intravit muros. Nequidquam inde obſeſſa obpugnataque urbs eſt. Recipi, niſi aliquanto poſt, per Antiochum non potuit. Haec in Theſſalia, haec in Achaja, haec in Aſia per eosdem dies ferme geſta.

XIX. Philippus quum audiſſet, Dardanos, transgreſſos fines ab contemtu concuſſi tum regni, ſuperiora Macedoniae evaſtare, quamvis toto prope orbe terrarum, undique ſe ſuosque profligante fortuna, urguebatur, tamen morte triſtius ratus, Macedoniae etiam poſſeſſione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum ſex millibus peditum et quingentis equitibus circa Stobos Paeoniae inproviſo hoſtes obpreſſit. Magna multitudo hominum in proelio, major praedandi cupidine palata per agros caeſa eſt. Quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem caſu pugnae, in fines ſuos redierunt. Ea una expeditione non pro reliquo ſtatu fortunae facta, refectis ſuorum animis, Theſſalonicam ſeſe recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne ſimul et cum Philippo foret bellandum; quam obportune, jam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus eſt ſuperatus. Nam, praeterquam quod facilius

lius cum ſingulis, quam ſi in unum ambo ſimul contuliſſent vires, bellatum eſt; Hiſpania quoque ſub idem tempus magno tumultu ad bellum conſurrexit. Antiochus quum, priore aeſtate omnibus, quae in Coele Syria ſunt, civitatibus Ptolemaei in ſuam poteſtatem redactis, in hiberna Antiochiam conceſſiſſet; nihilo quietiores poſtea res habuit. Omnibus enim regni viribus connifus, quum ingentes copias terreſtres maritimasque comparaſſet, principio veris praemiſſis terra cum exercitu filiis duobus, Ardye ac Mithridate, juſſisque Sardibus ſe opperiri; ipſe cum claſſe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercurisque ac lembis ducentis, proficiſcitur; ſimul per omnem oram Ciliciaeque et Cariae tentaturus urbes, quae in ditione Ptolemaei eſſent, ſimul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibusque adjuturus.

XX. Multa egregia Rhodii pro fide erga populum Romanum proque univerſo nomine Graecorum terra marique auſi ſunt: nihil magnificentius, quam quod ea tempeſtate, non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regem miſerunt Nephelida, (promontorium Ciliciae eſt, inclytum foedere antiquo Athenienſium) ſi eo non contineret copias ſuas, ſe obviam ituros; non ab odio ullo, ſed ne conjungi cum Philippo paterentur, et inpedimento eſſe Romanis liberantibus Graeciam. Coraceſium eo tempore Antiochus operibus obpugnabat. Zephyrio et Solis et Aphrodiſiade et Coryco et, ſuperato Anemurio, (promontorium id quoque Ciliciae eſt) Selinunte recepto, omnibus his aliisque ejus orae caſtellis, aut metu, aut voluntate, ſine certamine, in deditionem adceptis, Coraceſium prae-

praeter ſpem clauſis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi: et quamquam ea legatio erat, quae adcendere regium animum poſſet, temperavit irae, et, *legatos ſe Rhodum miſſurum*, reſpondit, *iisque mandaturum, ut renovarent vetuſta jura cum ea civitate ſua majorumque ſuorum et vetarent eos adventum pertimeſcere regis: nihil his aut ſociis eorum noxae futurum fraudive. Nam, Romanorum amicitiam ſe non violaturum, argumento et ſuam recentem ad eos legationem eſſe, et ſenatus honorifica in ſe decreta reſponſaque.* Tum forte legati redierant ab Roma, comiter auditi dimiſſique, ut tempus poſtulabat, incerto adhuc adverſus Philippum eventu belli. Quum haec legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuntius venit, debellatum ad Cynoscephalas eſſe. Hoc nuntio adcepto, Rhodiis, demto metu a Philippo omni, erat conſilium obviam eundi claſſe Antiocho. Illam alteram curam non omiſerunt, tuendae libertatis civitatium ſociarum Ptolemaei, quibus bellum ab Antiocho imminebat. Nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac praemonendo conatus hoſtis: cauſaque libertatis fuerunt Cauniis, Myndiis, Halicarnaſſenſibus Samiisque. Non operae eſt perſequi, ut quaeque acta in his locis ſint, quum ad ea, quae proprie Romani belli ſunt, vix ſufficiam.

XXI. Eodem tempore et Attalus rex, aeger Thebis Pergamum advectus, moritur altero et ſeptuageſimo anno; quum quatuor et quadraginta annos regnaſſet. Huic viro, praeter divitias, nihil ad ſpem regni fortuna dederat. His ſimul prudenter, ſimul magnifice utendo, effecit, primum ut ſibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde proelio uno Gallis, quae tum gens recenti adventu

ventu terribilior Asiae erat, regium adscivit nomen, cujus magnitudini semper animum aequavit. Summa justitia suos rexit: unicam fidem sociis praestitit: uxorem ac liberos quatuor superstites habuit: mitis ac munificus amicis fuit: regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stirpem possessio ejus descenderit. Quum is status rerum in Asia Graeciaque et Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Is literis senatum certiorem fecit, *Colcham et Luscinum regulos in armis esse. Cum Colcha decem et septem oppida, cum Luscino validas urbes, Cardonem et Bardonem; et maritimam oram omnem, quae nondum animos nudaverat, ad finitimorum motus consurrecturam.* His literis a M. Sergio Praetore, cujus juris dictio inter cives erat, recitatis, decreverunt Patres, ut, comitiis praetorum perfectis, cui praetori provincia Hispania obvenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniae ad senatum referret.

XXII. Sub idem tempus consules Romam venerunt. Quibus in aede Bellonae senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo et C. Ursanius tribuni plebis, ut separatim de triumpho agerent consules, postularunt. *Communem se relationem de ea re fieri non passuros, ne par honos in dispari merito esset.* Quumque Minucius utrique provinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se et conlegam res gessisse; Cornelius adjiceret, Bojos adversus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanisque auxilio essent, depopulantes vicos eorum atque

agros

agros conlega, ad ſua tuenda averſos eſſe: Tribuni *res tantas bello geſſiſſe Cornelium fateri, ut non magis de triumpho ejus, quam de honore Diis inmortalibus habendo dubitari poſſit. Non tamen nec illum, nec quemquam alium civem tantum gratia atque opibus valuiſſe, ut, quum ſibimet triumphum inpetraſſet, conlegae eumdem honorem inpudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus levia proelia, vix digna dictu, feciſſe; in Gallia magnum numerum militum amiſiſſe.* Nominabant etiam tribunos militum T. Juventium et C. Labeonem ejus fratrem, qui adverſa pugna cum multis aliis viris fortibus, civibus ac ſociis, cecidiſſent. *Oppidorum paucorum ac vicorum falſas, et in tempus ſimilatas, ſine ullo pignere deditiones factas eſſe.* Hae inter conſules tribunosque altereationes biduum tenuerunt, victique perſeverantia tribunorum conſules ſeparatim retulerunt.

XXIII. C. Cornelio omnium conſenſu decretus triumphus; et Placentini Cremonenſesque addiderunt favorem conſuli, gratias agentes commemorantesque, obſidione ſe eſſe ab eo liberatos, pleroſque etiam, quum apud hoſtes eſſent, ſervitute exceptos. Q. Minucius, tentata tantum relatione, quum adverſum omnem ſenatum videret, in monte Albano ſe triumphaturum, et jure imperii conſularis, et multorum clarorum virorum exemplo, dixit. C. Cornelius de Inſubribus Cenomanisque in magiſtratu triumphavit. Multa ſigna militaria tulit, multa Gallica ſpolia captivis carpentis transvexit: multi nobiles Galli ante currum traducti; inter quos, quidam, Hamilcarem ducem Poenorum fuiſſe, auctores ſunt. Ceterum magis in ſe convertit oculos Cremonenſium Placentinorumque colonorum

rum turba pileatorum, currum ſequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta ſeptem millia quingentos aeris, argenti bigati ſeptuaginta novem millia. Septuagenos aeris militibus diviſit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius conſul de Liguribus Bojisque Gallis in monte Albano triumphavit. Is triumphus, ut loco et fama rerum geſtarum, et quod ſumtum non erogatum ex aerario omnes ſciebant, inhonoratior fuit, ita ſignis carpentisque, et ſpoliis ferme aequabat. Pecuniae etiam prope par ſumma fuit: aeris translata ducenta et quinquaginta quatuor millia, argenti bigati quinquaginta tria millia et ducenti. Militibus centurionibusque et equitibus item in ſingulos datum, quod dederat conlega.

XXIV. Secundum triumphum conſularia comitia habita. Creati conſules L. Furius Purpureo et M. Claudius Marcellus. Praetores poſtero die facti Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M'. Acilius Glabrio, L. Apuſtius Fullo, C. Laelius. Exitu ejus anni literae a T. Quinctio venerunt, ſe ſignis conlatis cum rege Philippo in Theſſalia pugnaſſe; hoſtium exercitum ſuſum fugatumque. Hae literae prius in ſenatu a Sergio praetore, deinde ex auctoritate Patrum in concione ſunt recitatae. Ob res proſpere geſtas in dies quinque ſubplicationes decretae. Brevi poſt legati et a T. Quinctio et ab rege venerunt. Macedones deducti extra Vrbem in villam publicam; Ibique iis locus et lautia praebita: et ad aedem Bellonae ſenatus eſt habitus. Haud multa verba facta, quum Macedones, quaecumque ſenatus cenſuiſſet, id regem facturum eſſe, dicerent. Decem legati more majorum, quorum

rum ex consilio T. Quinctius imperator leges pacis Philippo daret, decreti; adjectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius et P. Villius essent, qui consules provinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille adscribi jussi; dum ne quis in eorum numero esset, qui post P. Cornelium et Ti. Sempronium consules hostis fuisset.

XXV. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab aedilibus curulibus, P. Cornelio Scipione et Cn. Manlio Vulsone, et magnificentius, quam alias, facti, et laetius propter res bello bene gestas spectati, totique ter instaurati; plebeji septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Laelius eos ludos fecerunt. Ex argento mulctatio tria signa aenea, Cereri Liberoque et Liberae, posuerunt. L. Furius et M. Claudius Marcellus, consulatu inito, quum de provinciis ageretur, et Italiam utrique provinciam senatus decerneret, ut Macedoniam cum Italia sortirentur, petebant. Marcellus, provinciae cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, et rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententiae Patres fecerat. Et forsitan obtinuissent consules, ni Q. Marcius Rex et C. Atinius Labeo, tribuni plebis, se intercessuros dixissent; ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent juberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est. Omnes quinque et triginta tribus, uti rogatae, jusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia vulgo laetarentur, tristis ex Hispania nuntius adlatus effecit, vulgataeque literae, *C. Sempronium Tuditanum proconsulem in citeriore Hispania proelio victum; exercitum ejus fusum fugatumque, et inlustres viros*

viros in acie cecidisse. Tuditanum, cum gravi vulnere latum ex proelio, haud ita multo post exspirasse. Consulibus ambobus Italia provincia cum his legionibus, quas superiores consules habuissent, decreta, et ut quatuor legiones novas scriberent: duas, quae, quo senatus censuisset, mitterentur. Et T. Quinctius Flamininus cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere jussus: imperium ei prorogatum satis jam ante videri esse.

XXVI. Praetores deinde provincias sortiti L. Apustius Fullo urbanam juris dictionem, M'. Acilius Glabrio inter cives et peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorem, C. Laelius Siciliam, Ti. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni et Q. Minucio, quibus Hispaniae provinciae evenerant, consules legiones singulas ex quatuor ab se scriptis, quas videretur, uti darent, decretum est; socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites: hique primo quoque tempore in provincias ire jussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quam simul cum Punico bello fuerat finitum. Prius quam hi praetores ad bellum prope novum, quia tum primum suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce, ad arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi consules ab Vrbe moverent; procurare, ut adsolet, prodigia, quae nuntiabantur, jussi. L. Julius Sequestris, in Sabino proficiscens, fulmine ipse equusque exanimati fuerant: aedes Feroniae in Capenate de coelo tacta erat: ad Monetae duarum hastarum spicula arserant: lupus, Esquilina porta ingressus, frequentissima parte Vrbis, quum in forum decurrisset, Tusco vico atque Inteme-

 lio,

lio, per portam Capenam prope intactus evaſerat. Haec prodigia majoribus hoſtiis ſunt procurata.

XXVII. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hiſpaniam obtinuerat, ex ſenatus conſulto ovans Vrbem eſt ingreſſus. Tulit prae ſe auri mille et quingenta quindecim pondo, argenti viginti millia, ſignati denarios triginta quatuor millia et quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ulteriore Hiſpania, ne tentata quidem triumphi ſpe, quinquaginta millia pondo argenti in aerarium tulit: et de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunae aedem et matris Matutae, unum in maximo circo fecit; et his fornicibus ſigna aurata inpoſuit. Haec per hiemem ferme acta. Hibernabat eo tempore Athenis Quinctius, a quo quum multa ſocii peterent, Boeoti petierunt inpetraveruntque, ut hi, qui ſuae gentis militaſſent apud Philippum, ſibi reſtituerentur. Id a Quinctio facile inpetratum; non quia ſatis dignos eos credebat, ſed quia, Antiocho rege jam ſuſpecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Reſtitutis, confeſtim adparuit, quam nulla inita apud Boeotos gratia eſſet. Nam et ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque ipſi id a Quinctio et Romanis datum eſſet, miſerunt; et comitiis proximis Boeotarchen nullam aliam ob cauſam Brachyllam quemdam, quam quod praefectus Boeotorum apud regem militantium fuiſſet, fecerunt, praeteritis Zeuxippo et Piſiſtrato aliisque, qui Romanae ſocietatis auctores fuerant. Id aegre et in praeſentia hi paſſi, et in futurum etiam metum ceperunt, quum ad portas prope ſedente exercitu Ramano ea fierent,

fierent, quidnam se futurum esset, profectis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo socios adjuvante, et infesto his, qui partis adversae fuissent.

XXVIII. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Brachyllam, principem fautorum regis, statuerunt: et tempore ad eam rem capto, quum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui joci causa convivio celebri interfuerant; ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetolici erant, circumventus occiditur. Fuga comitum et quiritatio facta, et tumultus tota urbe discurrentium cum luminibus. Percussores proxima porta evaserunt. Luce prima concio frequens, velut exstante indicio, ad vocem praeconis convocata in theatro erat. Palam ab suo comitatu et obscoenis illis viris fremebant interfectum; animis autem Zeuxippum auctorem destinabant caedis. In praesentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quaestionemque ex his haberi. Qui dum quaeruntur, Zeuxippus, consimili animo avertendi ab se criminis causa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem caedem pertinere ad illos semiviros crederent; multaque in eam partem probabiliter argumentatus, quibus fidem apud quosdam fecit, numquam, si conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionemve caedis, nullo lacessente, facturum fuisse. Alii non dubitare, obviam eundo inpudenter criminis suspicionem averti. Torti post paullo insontes, quum scirent ipsi opinionem omnium, ea pro indicio usi, Zeuxippum et Pisistratum nominaverunt; nullo adjecto, cur scire quidquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida

quodam nocte perfugit Tanagram, fuam magis confcientiam, quam indicium hominum nullius rei confciorum, metuens. Pififtratus, fpretis indicibus, Thebis manfit. Servus erat Zeuxippo, totius internuntius et minifter rei; quem indicem Pififtratus timens, eo ipfo timore ad indicium protraxit. Literas ad Zeuxippum mittit, *fervum confcium tolleret. Non tam idoneum ad celandam rem eum videri fibi, quam ad agendam fuerit.* Has qui tulit literas, juffit Zeuxippo dare quamprimum. Is, quia non fibi conveniendi ejus copia fuit, ipfi illi fervo, quem ex omnibus domino fidiffimum credebat, tradidit, et adjecit, a Pififtrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum effe. Confcientia ictus, quum extemplo traditurum eas adfirmaffet, aperit. Perlectis literis, pavidus Thebas refugit. Et Zeuxippus quidem, fuga fervi motus, Athenas, tutiorem exfilio locum ratus, conceffit. De Pififtrato aliquae quaeftiones tormentis habitae, et fumtum fubplicium eft.

XXIX. Efferavit ea caedes Thebanos Boeotosqae omnes ad exfecrabile odium Romanorum; Zeuxippum principem gentis id facinus confciffe. Ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. Proximum bello quod erat, in latrocinium verfi, alios hofpites, alios vagos per hiberna milites, ad varios commeantes ufus, excipiebant. Quidam in ipfis itineribus ad notas latebras infidiantibus, pars in deferta per fraudem deverforia devecti deductique obprimebantur. Poftremo non tantum odio, fed etiam aviditate praedae, ea facinora faciebant; quia negotiandi ferme caufa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Quum primo pauci, deinde in dies plures defiderarentur, infamis effe

Boeo-

Boeotia omnis coepit; et timidius, quam in hoftico, egredi caftris miles. Tum Quinctius legatos ad querendum de latrociniis per civitates mittit. Plurimi pedites circa Copaïdem paludem inventi. Ibi ex limo eruta extractaque ex ftagno cadavera, faxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, adnexa. Multa facinora Acraephiae et Coroneae facta inveniebantur. Qinctius primo noxios tradi fibi juffit, et pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Boeotos conferre. Quorum neutrum quum fieret, verbis tantum civitates excufarent, nihil publico confilio factum effe; miffis Athenas et in Achajam legatis, qui teftarentur fociis, jufto pioque bello fe perfequuturum Boeotos; et cum parte copiarum P. Claudio Acraephiam ire juffo, cum parte Coroneam circumfedit; evaftatis prius agris, quam ab Elatia duo diverfa agmina iere. Hac perculfi clade Boeoti, quum omnia terrore ac fuga compleffent, legatos mittunt. Qui quum in caftra non admitterentur, Achaei Athenienfesque fupervenerunt. Plus auctoritatis Achaei habuerunt deprecantes; ac, ni inpetraffent pacem Boeotis, bellum fimul gerere decreverunt. Per Achaeos et Boeotis copia adeundi adloquendique Romanum facta eft, juffisque tradere noxios, et mulctae nomine triginta talenta conferre, pax data, et ab obpugnatione receffum.

XXX. Poft paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex confilio pax data Philippo in has leges eft. *Omnes Graecorum civitates, quae in Europa, quaeque in Afia effent, libertatem ac fuas leges haberent. Quae earum fub ditione Philippi fuiffent, praefidia ex his Philippus deduceret; his, quae in Afia*

 effent,

essent, Euromo Pedasisque et Bargyliis et Jasso et Myrina et Abydo et Thaso et Perintho: eas quoque enim placere liberas esse. De Cianorum libertate, Quinctius Prusiae Bithynorum regi scriberet, quid senatui et decem legatis placuisset. Captivos transfugasque reddere Philippum Romanis, et naves omnes tectas tradere, quin et regiam unam inhabilis prope magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. Ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum. Bellum extra Macedoniae fines ne injussu senatus gereret. Mille talentum daret populo Romano: dimidium praesens, dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antias, quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo et ducenta, praesens viginti millia pondo. Idem nominatim adjectum scribit, ne cum Eumene, Attali filio, (novus is tum rex erat) bellum gereret. In haec obsides adcepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, Attalo absenti Aeginam insulam elephantosque dono datos, et Rhodiis Stratoniceam Cariae atque alias urbes, quas Philippus tenuisset; Atheniensibus insulas datas Paron, Imbrum, Delum, Scyrum.

XXXI. Omnibus Graeciae civitatibus hanc pacem adprobantibus, soli Aetoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. *Literas inanes vana specie libertatis adumbratas esse. Cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas, alias nominari, et sine traditione juberi liberas esse? nisi ut, quae in Asia sint, liberentur, longinquitate ipsa tutiores; quae in Graecia sint, ne nominatae intercipiantur, Corinthus et Chalcis et Oreum cum Eretria et Demetriade.* Nec tota ex vano criminatio erat. Dubitabatur enim de Corintho et de Chal-

Chalcide et Demetriade, quia in senatus consulto, quo missi decem legati ab Vrbe erant, ceterae Graeciae atque Asiae haud dubie liberabantur; de his tribus urbibus legati, quod tempora rei publicae postulassent, id e re publica fideque sua facere, statuere jussi erant. Antiochus rex erat, quem transgressurum in Europam, quum primum ei res suae placuissent, non dubitabant. Ei tam obportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum trajecit. Ibi consilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quinctius, *liberandam omnem Graeciam, si Aetolorum linguas retundere, si veram caritatem, majestatem, apud omnes nominis Romani vellent esse; si fidem facere, ad liberandam Graeciam, non ad transferendum a Philippo ad se imperium, se mare trajecisse.* Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant. Ceterum *ipsis tutius esse, manere paullisper sub tutela praesidii Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum adcipi.* Postremo ita decretum est: *Corinthus redderetur Achaeis, ut in Acrocorintho tamen praesidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset.*

XXXII. Isthmiorum statum ludicrum aderat; semper quidem et alias frequens, quum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium viriumque ac pernicitatis visuntur, tum quia propter obportunitatem loci, per duo diversa maria, omnium Graecorum undique conventus erat. Sed exspectatione erecti, qui deinde status futurus Graeciae, quae sua fortuna esset. Alii non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam serebant. Romani ad spectaculum conse-

federunt; et praeco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam, unde ſollemni carmine ludicrum indici ſolet, proceſſit, et, tuba ſilentio facto, ita pronuntiat: SENATUS ROMANUS ET T. QUINCTIUS IMPERATOR, PHILIPPO REGE MACEDONIBUSQUE DEVICTIS, LIBEROS, INMUNES, SUIS LEGIBUS ESSE JUBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQUE OMNES, ET INSULAM EUBOEAM, ET MAGNETAS, THESSALOS, PERRHAEBOS, ACHAEOS PHTHIOTAS. Percenſuerat omnes gentes, quae ſub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce praeconis, majus gaudium fuit, quam quod univerſum homines caperent. Vix ſatis credere ſe quisque audiſſe: alii alios intueri, mirabundi velut ſomnii vanam ſpeciem: quod ad quemque pertineret, ſuarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Revocatus praeco, quum unusquisque non audire, ſed videre libertatis ſuae nuntium averet, iterum pronuntiare eadem. Tum ab certo jam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt ortus totiesque repetitus, ut facile adpareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius, quam libertatem eſſe. Ludicrum deinde ita raptim peractum eſt, ut nullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent. Adeo unum gaudium praeoccupaverat omnium aliarum ſenſum voluptatum

XXXIII. Ludis vero dimiſſis, curſu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum, ut, ruente turba in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniſcosque jacientium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme et triginta annorum; et quum robur juventae, tum gaudium ex tam inſigni gloriae fructu, vires ſubpeditabant. Nec praeſens omnium modo effuſa laetitia eſt;

est; sed per multos dies gratis et cogitationibus, et sermonibus revocata: *Esse aliquam in terris gentem, quae sua inpensa, sua labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum; nec hoc finitimis, aut propinquae vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis praestet; maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injustum imperium sit, et ubique jus, fas, lex potentissima sint. Vna voce praeconis liberatas omnes Graeciae atque Asiae urbes: Hoc spe concipere, audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis et fortunae ingentis.*

XXXIV. Secundum ista jam Quinctius et decem legati legationes regum, gentium civitatiumque audivere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. His eadem, quae fere Romae erant, verba sine fide rerum jactata. Nihil jam perplexe, ut ante, quum dubiae res incolumi Philippo erant; sed aperte pronuntiatum, ut excederet Asiae urbibus, quae aut Philippi, aut Ptolemaei regum fuissent; abstineret liberas omnesque Graecas. Ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias trajiceret. Dimissis regis legatis, conventus gentium civitatiumque est haberi coeptus; eoque maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum civitates nominatim pronuntiabant. Orestis, (Macedonum ea gens est) quod primi ab rege defecissent, suae leges redditae. Magnetes et Perrhaebi et Dolopes liberi quoque pronuntiati. Thessalorum genti, praeter libertatem concessam, Achaei Phthiotae dati, Thebis Phthioticis et Pharsalo excepto. Aetolos de Pharsalo et Leucade postulantes, ut ex foedere sibi restituerentur, ad senatum rejecerunt. Phocenses, Locrenses, et quae sicut ante fuerant adjecta, decreti auctoritate his contribuerunt.

buerunt. Corinthus et Triphylia et Heraea (Peloponnefi et ipfa urbs eft) reddita Achaeis. Oreum et Eretriam decem legati Eumeni regi, Attali filio, dabant. Disfentiente Quinctio, venit res in arbitrium fenatus: fenatus libertatem his civitatibus dedit, Carysto adjecto. Pleurato Lycus et Parthini dati: Illyriorum utraque gens fub ditione Philippi fuerat. Amynandrum tenere jufferunt caftella, quae per belli tempus Philippo capta ademiffet.

XXXV. Dimiffo conventu, decem legati, partiti munia inter fe, ad liberandas fuae quisque regionis civitates disceffeunt: P. Lentulus Bargylias, L. Stertinius Hephaeftiam et Thafum et Thraciae urbes, P. Villius et L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum: qui, de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, fi confilium non utile folum, fed etiam falutare, admittere auribus poffet, quum rex gratias quoque fe acturum diceret, fi quid, quod in rem fuam effet, expromeret, magnopere ei fuafit, quoniam pacem inpetraffet, ad focietatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos; ne, fi quid Antiochus moveret, expectaffe et temporum obportunitates captaffe ad bellandum videri poffet. Ad Tempe Theffalica Philippus eft conventus. Qui quum fe miffurum extemplo legatos refpondiffet; Cornelius Thermophylas, ubi frequens Graeciae ftatis diebus effe folet conventus, (Pylaicum adpellant) venit: Aetolos praecipue monuit, ut conftanter et fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Aetolorum principes alii interquefti funt, quod non idem erga fuam gentem Romanorum animus effet poft victoriam, qui in bello fuiffet; alii ferocius incufarunt, exprobraruntque, *Non modo vinci*

fine

sine Aetolis Philippum, sed ne transire quidem in Graeciam Romanos potuisse. Adversus ea respondere (ne in altercationem excederet res) quum supersedisset Romanus; *omnia eos aequa inpetraturos, si Romam misissent*, dixit. Itaque ex auctoritate ejus decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

XXXVI. Quum haec in Graecia Macedoniaque et Asia gererentur, Etruriam infestam prope conjuratio servorum fecit. Ad quaerendam obprimendamque eam M'. Acilius praetor, cui inter cives peregrinosque jurisdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana missus, alios jam congregatos pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos crucibus adfixit, qui principes conjurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Bojorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Bojorum, cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit; et inlustres viri aliquot in illo tumultuario proelio ceciderunt, inter quos praefecti socium, T. Sempronius Gracchus, M. Junius Silanus, et tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius et P. Claudius. Castra tamen ab Romanis inpigre permunita retentaque, quum hostes a prospera pugna nequidquam obpugnassent. Stativis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum et saucios curaret, et a tanto terrore animos militum reficeret. Boji, ut est gens minime ad morae taedium patiens, in castella sua vicosque dilabsi sunt. Marcellus, Pado confestim trajecto, in agrum Comensem, ubi Insubres, Comensibus ad arma excitis, castra habebant, ducit legiones. In ipso

ipfo itinere proelium committunt; et primo adeo acriter invaferunt, ut anfignanos inpulerint. Quod ubi animadvertit, veritus ne moti femel pellerentur, cohortem Marforum obpofuit, et equitum Latinorum omnes turmas in hoftem emifit. Quorum quum primus fecundusque inpetus retudiffet inferentem fe ferociter hoftem, confirmata et reliqua acies Romana reftitit primo, deinde figna acriter intulit: nec ultra fustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effufe fugerent. In eo proelio fupra quadraginta millia hominum caefa, Valerius Antias fcribit, et quingenta feptem figna militaria capta, et carpenta quadringenta triginta duo, et aureos torques multos; ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Jovi donum in aede pofitum fcribit. Caftra eo die Gallorum expugnata direptaque; et Comum oppidum intra dies paucos captum. Caftella inde duodetriginta ad confulem defecerunt. Id quoque inter fcriptores ambigitur, utrum in Bojos prius, an Infubres, conful exercitum induxerit, adverfamque profpera pugna obliteraverit; an victoria, ad Comum parta, deformata clade in Bojos adcepta fit.

XXXVII. Sub haec tam varia fortuna gefta, L. Furius Purpureo alter conful per tribum Sappiniam in Bojos venit. Jam caftro Mutilo adpropinquabat, quum, veritus ne intercluderetur fimul a Bojis Liguribusque, eadem via, qua adduxerat, reduxit, et magno circuitu per aperta, eaque tuta loca, ad conlegam pervenit. Dein junctis exercitibus primum Bojorum agrum usque ad Felfinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs ceteraque caftella et Boji fere omnes, praeter juventutem, quae praedandi caufa in armis erat,

erat, (tunc in devias ſilvas receſſerat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boji neglegentius coactum agmen Romanorum, quia ipſi procul abeſſe viderentur, inprovifo adgreſſuros ſe rati, per obcultos ſaltus ſequuti ſunt. Quos non adepti, Pado repente navibus trajecto, Laevos Libuosque quum pervaſtaſſent, redeuntes inde Ligurum extremo ſine cum agreſti praeda in agmen incidunt Romanum. Celerius proelium acriusque commiſſum, quam ſi tempore locoque, ad certamen deſtinatis, praeparatis animis concurriſſent. Ibi, quantam vim ad ſtimulandos animos ira haberet, adparuit. Nam ita caedis magis, quam victoriae, avidi pugnarunt Romani, ut vix nuntium cladis hoſti relinquerent. Ob eas res geſtas, conſulum literis Romam adlatis, ſubplicatio in triduum decreta eſt. Brevi poſt Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno conſenſu Patrum eſt decretus. Triumphavit in magiſtratu de Inſubribus Comenſibusque. Bojorum triumphi ſpem conlegae reliquit, quia ipſi proprie adverſa pugna in ea gente evenerat, conlegae ſecunda. Multa ſpolia hoſtium captivis carpentis traducta, multa militaria ſigna lata, aeris trecenta viginti millia, argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. In pedites ſingulos dati octingenti aeris; triplex equiti centurionique.

XXXVIII. Eodem anno Antiochus rex, quum hibernaſſet Epheſi, omnes Aſiae civitates in antiquam imperii formulam redigere eſt conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis poſitae erant, aut quia parum moenibus armisque ac juventuti fidebant, haud difficulter jugum adcepturas. Smyrna et Lampſacus libertatem uſurpabant; periculumque erat, ne,

ne, si concessum his foret, quasi tabe, Smyrnam in Aeolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliae urbes sequerentur. Igitur et ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit; et, quae Abydi copiae erant, praesidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum obpugnandum jussit. Nec vi tantum terrebat; sed, per legatos leniter adloquendo castigandoque temeritatem et pertinaciam, spem conabatur facere, brevi, quae peterent, habituros, sed quum satis et ipsis et omnibus aliis adpareret, ab rege inpetratam eos libertatem, non per occasionem raptam, habere. Adversus quae respondebant, *Nihil neque mirari, neque subcensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis aequo animo paterentur.* Ipse initio veris, navibus ab Epheso profectus, Hellespontum petit; terrestres copias Madytum trajicit, Chersonesi urbem; terrestri navalem exercitum junxit: et, quia clauserant portas, circumdedit moenia armatis, et jam opera admoventi deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul navalibus terrestribusque copiis venit. Quam quum desertam ac stratam prope ruinis invenisset, (ceperant autem direptamque incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem urbem et loco sitam obportuno cepit. Itaque omni cura simul est adgressus, et tecta murosque restituere, et partim redimere servientes Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque, partim novos colonos, spe commodorum proposita, adscribere, et omni modo frequentare. Simul ut Thracum submoveretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum

dum proxima Thraciae eſt profectus: partem navalesque ſocios omnes reliquit in operibus reficiendae urbis.

XXXIX. Sub hoc tempus et L. Cornelius, miſſus ab ſenatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemaeumque reges certamina, Selymbriae ſubſtitit; et decem legatorum P. Lentulus a Bargyliis, P. Villius et L. Terentius a Thaſo, Lyſimachiam petierunt. Eodem et a Selimbria L. Cornelius et ex Thracia poſt paucos dies Antiochus convenerunt. Primus congreſſus cum legatis, et deinceps invitatio benigna et hoſpitalis fuit. Vt de mandatis ſtatuque praeſenti Aſiae agi coeptum eſt, animi exaſperati ſunt. Romani, omnia acta ejus, ex quo tempore e Syria claſſe ſolviſſet, displicere ſenatui, non diſſimilabant, reſtituique Ptolemaeo civitates omnes, quae ditionis ejus fuiſſent, aequum cenſebant. *Nam quod ad eas civitates adtineret, quas a Philippo poſſeſſas Antiochus per occaſionem, averſo Philippo in Romanum bellum, intercepiſſet, id vero ferendum non eſſe, Romanos per tot annos terra marique tanta pericula ac labores exhauſiſſe, Antiochum belli praemia habere. Sed ut in Aſiam adventus ejus diſſimilari ab Romanis, tamquam nihil ad eos pertinens, potuerit; quod jam etiam in Europam omnibus navalibus terreſtribusque copiis tranſierit, quantum a bello aperto Romanis abeſſe? Illum quidem, etiamſi in Italiam trajiciat, negaturum.*

XL. Ad ea rex, *Satis jam ante videre ſe, Romanos inquirere, quid regi Antiocho faciendum; at, quousque terra marique progrediendum fuerit ipſis, non cogitare. Aſiam nihil ad populum Romanum pertinere; nec magis illis inquirendum eſſe, quid Antiochus in Aſia, quam Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat.*

*faciat. Quod ad Ptolemaeum adtineat, cui ademtas civitates querantur; ſibi cum Ptolemaeo et amicitiam eſſe, et id agere ſe, ut brevi etiam adſinitas jungatur. Nec ex Philippi quidem adverſa fortuna ſpolia ulla ſe petiſſe; aut adverſus Romanos in Europam trajeciſſe. ****** fuerit, (quo victo omnia, quae illius fuiſſent, jure belli Seleuci facta ſint) exiſtimare ſuae ditionis eſſe. Occupatis majoribus ſuis rerum aliarum alia cura, primo quaedam ex his Ptolemaeum, deinde et Philippum, uſurpando aliena poſſediſſe; ſicut quaedam ex proxima Thracia, quae indubitate Lyſimachi fuerint. Ad ea facienda in antiquum veniſſe; et Lyſimachiam, deletam Thracum inpetu, de integro condere, ut Seleucus filius eam ſedem regni habeat.*

XLI. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor ſine ullo ſatis certo auctore adlatus de morte Ptolemaei regis, ut nullus exitus inponeretur ſermonibus. Nam disſimilabat pars utraque ſe audiſſe; et L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemaeumque, mandata erat, ſpatium modici temporis ad conveniendum Ptolemaeum petebat, ut prius, quam moveretur aliqui in nova poſſeſſione regni, perveniret in Aegyptum; et Antiochus ſuam fore Aegyptum, ſi tum occaſio eſſet, cenſebat. Itaque, dimiſſis Romanis relictoque Seleuco filio cum terreſtribus copiis ad reſtituendam, ut inſtituerat, Lyſimachiam, ipſe omni claſſe navigans Epheſum, legatis ad Quinctium miſſis, qui ad fidem de ſocietate agerent, oram Aſiae legens, pervenit in Lyciam; Patarisque cognito, vivere Ptolemaeum, navigandi quidem in Aegyptum omiſſum conſilium eſt. Cyprum nihilominus tendens, quum Chelidonium promontorium fu-

superasset, paullisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quae vocant) Sari fluminis foeda tempestas oborta prope cum omni classe demersit. Multae naves ejectae: multae ita haustae mari, ut nemo in terram enaverit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantum militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Conlectis reliquiis naufragii, quum res non in eo esset, ut Cyprum tentaret, minus opulento agmine, quam profectus erat, Seleuciam redit. Ibi subduci navibus jussis, (jam enim et hiems instabat) ipse in hiberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res.

XLII. Romae eo primum anno triumviri epulones facti, C. Licinius Lucullus tribunus, qui legem de creandis his tulerat, P. Manlius et P. Porcius Laeca. His triumviris, item ut pontificibus, lege datum togae praetextae habendae jus. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quaestoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni et L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod ultimam pensionem pecuniae in bellum conlatae persolvere placuerat privatis. Quaestores ab auguribus pontificibusque, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. Ab sacerdotibus tribuni nequidquam adpellati, omniumque annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum subfecti, M. Marcellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui praetor in Hispania decesserat, et L. Valerius in locum M. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens, prius quam ullum magistratum caperet: nec eo anno augur in ejus locum est subfectus.

Comitia inde consularia habita a M. Marcello consule. Creati consules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Praetores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Laeca. Aediles curules, M. Fulvius Nobilior et C. Flaminius, tritici decies centum millia binis aeris populo diviserunt: id C. Flaminii honoris causa, ipsius patrisque, advexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam ejus communicaverat cum conlega. Ludi Romani et adparati magnifice sunt, et ter toti instaurati. Aediles plebis, Cn Domitius Ahenobarbus et C. Scribonius Curio, multos pecuarios ad populi judicium adduxerunt. Tres ex his condemnati sunt; ex eorum mulctaticia pecunia aedem in Insula Fauni fecerunt. Ludi plebeji per biduum instaurati, et epulum fuit ludorum causa.

XLIII. L. Valerius Flaccus et M. Porcius, quo die magistratum inierunt, de provinciis quum ad senatum retulissent, Patres censuerunt, *Quum in Hispania tantum glisceret bellum, ut jam consulari et duce et exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem et Italiam provincias aut comparare inter se, aut sortiri. Vtri Hispania provincia evenisset, eum duas legiones et quinque millia socium Latini nominis et quingentos equites secum portare, et naves longas viginti ducere. Alter consul duas legiones scriberet. His Galliam provinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium et Bojorum animis.* Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Praetores deinde provincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Laeca Pisas,

ut ab tergo Liguribus esset: P. Manlius in Hispaniam citeriorem adjutor consuli datur. T. Quinctio, suspectis non solum Antiocho et Aetolis, sed etiam Nabide Lacedaemoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet. In eas si quid subplementi opus esset, consules scribere et mittere in Macedoniam jussi. Ap. Claudio praeter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum et ducentos equites novos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus; et legio eadem, quae fuerat sub Minucio praetore, data. Et P. Porcio Laecae ad Etruriam circa Pisas duo millia peditum et quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo.

XLIV. Provinciis ita distributis, consules, priusquam ab Vrbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificum jussu fecere, quod A. Cornelius Mammula praetor voverat de senatus sententia populique jussu, Cn. Servilio, C. Flaminio consulibus. Annis post uno et viginti factum est, quam votum. Per eosdem dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusque est. Mirantibus jam vulgo hominibus, quod Hispania movisset, bellum neglegi, literae a Q. Minucio adlatae sunt, *Se ad Turbam oppidum cum Budare et Besaside, imperatoribus Hispanis, signis conlatis prospere pugnasse: duodecim millia hostium caesa: Budarem imperatorem captum: ceteros fusos fugatosque.* His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum exspectatum fuerat. Omnes curae, post adventum utique decem legatorum,

in Antiochum regem converſae. Hi, expoſitis prius, quae cum Philippo acta eſſent, et quibus legibus data pax, non minorem belli molem reſtare ab Antiocho docuerunt. *Ingenti claſſe, egregio terreſtri exercitu, in Europam eum trajeciſſe. Niſi avertiſſet vana ſpes, ex vaniore rumore orta, Aegypti invadendae, mox bello Graeciam arſuram fuiſſe. Neque enim ne Aetolos quidem quieturos, quum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. Haerere et aliud in viſceribus Graeciae ingens malum, Nabin, nunc Lacedaemoniorum, mox, ſi liceat, univerſae Graeciae futurum tyrannum, avaritia et crudelitate omnes fama celebratos tyrannos aequantem. Cui ſi Argos, velut arcem Peloponneſo impoſitam, tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequidquam liberatam a Philippo Graeciam fore, pro rege, ſi nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habiturum.*

XLV. Haec quum jam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per ſe ipſos explorata referrent, audirent majores; quod ad Antiochum adtineret, maturanda his, quum rex quacumque de cauſa in Syriam conceſſiſſet, de tyranno conſultatio viſa eſt. Quum diu diſceptatum eſſet, utrum jam cauſae ſatis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quinctio: quod ad Nabin Lacedaemonium adtineret, faceret, quae e re publica cenſeret eſſe, permiſerunt; eam rem eſſe rati, quae maturata dilatave non tam magni momenti ad ſummam rem populi Romani eſſet. Magis id animadvertendum eſſe, quid Hannibal et Carthaginienſes, ſi cum Antiocho ortum foret bellum, acturi eſſent. Averſae Hannibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque ſuis, identidem ſcribebant, *Nuntios*

lite-

literasque ab Hannibale ad Antiochum miſſas, et ab rege ad eum clam legatos veniſſe. Vt feras quasdam numquam miteſcere; ſic inmitem, inplacabilem ejus viri animum eſſe. Marceſcere otio ſituque civitatem, queri eum, et inertia operis; nec ſine armorum ſonitu excitari poſſe. Haec probabilia memoria prioris belli, per unum illum non magis geſti, quam moti, faciebat. Inritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos.

XLVI. Judicum ordo Carthagine ea tempeſtate dominabatur; eo maxime, quod iidem perpetui judices erant. Res, fama, vitaque omnium in illorum poteſtate erat. Qui unum ejus ordinis, idem omnes adverſos habebat; nec adcuſator apud judices infenſos deerat. Horum in tam inpotenti regno (neque enim civiliter nimiis opibus utebantur) praetor factus Hannibal vocare ad ſe quaeſtorem. Is rem pro nihilo habuit. Nam et adverſae factionis erat, et, quia ex quaeſtura in judices, potentiſſimum ordinem, referebantur, jam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Hannibal, viatorem ad prehendendum quaeſtorem miſit; ſubductumque in concionem, non ipſum magis, quam ordinem judicum, prae quorum ſuperbia atque opibus nec leges quidquam eſſent, nec magiſtratus, adcuſavit: et, ut ſecundis auribus adcipi orationem animadvertit, et infimorum quoque libertati gravem eſſe ſuperbiam eorum, legem extemplo promulgavit, pertulitque, *Vt in ſingulos annos judices legerentur, ne quis biennium continuum judex eſſet.* Ceterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnae partis principum obſendebat animos. Adjecit aliud, quod, bono publico, ſibi proprias ſimultates inritavit. Vectigalia publica

partim neglegentia dilabebantur, partim praedae ac divisui principum quibusdam et magistratibus erant; quin et pecunia, quae in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, deerat, tributumque grave privatis iminere videbatur.

XLVII. Hannibal postquam, vectigalia quanta terrestria maritimaque essent, et in quas res erogarentur, animadvertit, et quid eorum ordinarii rei publicae usus consumerent, quantum peculatus averteret; omnibus residuis pecuniis exactis, tributo privatis remisso, satis locupletem rem publicam fore ad vectigal praestandum Romanis, pronuntiavit in concione, et praestitit promissum. Tum vero isti, quos paverat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi et irati Romanos in Hannibalem, et ipsos causam odii quaerentes, instigabant. Itaque, diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex populi Romani dignitate esse ducebat, subscribere odiis adcusationibusque Hannibalis, et factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem, nec satis habere bello vicisse Hannibalem, nisi velut adcusatores calumniam in eum jurarent ac nomen deferrent, tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum arguerent, Hannibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. Qui quum venissent, ex consilio inimicorum Hannibalis, quaerentibus causam adventus dici jusserunt, venisse ad controversias, quae cum Masinissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. Id creditum vulgo. Hannibalem unum se peti ab Romanis non fallebat,

bat, et ita pacem Carthaginienſibus datam eſſe, ut inexpiabile bellum adverſus ſe unum maneret. Itaque cedere tempori et fortunae ſtatuit, et, praeparatis jam omnibus ante ad fugam, obverſatus eo die in foro avertendae ſuſpicionis cauſa, primis tenebris veſtitu forenſi ad portam cum duobus comitibus ignaris conſilii eſt egreſſus.

XLVIII. Quum equi, quo in loco juſſi erant, praeſto fuiſſent, nocte via cita regionem quamdam agri Vocani transgreſſus, poſtero die mane inter Achollam et Thapſum ad ſuam turrim pervenit. Ibi eum parata inſtructaque remigio excepit navis. Ita Africa Hannibal exceſſit, ſaepius patriae, quam ſuorum eventus miſeratus. Eo die in Cercinam inſulam trajecit. Vbi quum in portu naves aliquot onerarias cum mercibus inveniſſet, et ad egreſſum eum e nave concurſus ſalutantium eſſet factus; percontantibus legatum ſe Tyrum dici juſſit. Veritus tamen, ne qua earum navis nocte profecta Thapſum aut Achollam nuntiaret, ſe Cercinae viſum, ſacrificio adparari juſſo, magiſtros navium mercatoresque invitari juſſit, et vela cum antennis ex navibus conrogari, ut umbra (etenim media aeſtas forte erat) coenantibus in litore fieret. Quantum res et tempus patiebantur, adparatae celebrataeque ejus diei epulae ſunt, multoque vino in ſerum noctis convivium productum. Hannibal, quam primum fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem ſolvit. Ceteri ſopiti quum poſtero die tandem ex ſomno pleni crapulae ſurrexiſſent, id quod ſerum erat, aliquot horas remis in naves conlocandis et aptandis armamentis abſumſerunt. Carthagine et multitudinis, adſuetae domum Hannibalis frequentare, concurſus ad

veſtibulum aedium eſt factus; et, ut non comparere eum vulgatum eſt, in forum turba convenit principem civitatis quaerentium, et alii fugam conſciſſe, (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, idque magis, ferebant: variosque vultus cerneres, ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus. Viſum deinde Cercinae eum, tandem adlatum eſt.

XLIX. Romani legati quum in ſenatu expoſuiſſent, *Compertum Patribus Romanis eſſe, et Philippum regem ante, ab Hannibale maxime adcenſum, bellum populo Romano feciſſe, et nunc literas nuntiosque ab eo ad Antiochum regem profectos; haud quieturum ante, quam bellum toto orbe terrarum conciſſet; ne his debere inpune eſſe, ſi ſatis facere Carthaginienſes populo Romano vellent, nihil eorum ſua voluntate, nec publico conſilio factum eſſe:* Carthaginienſes reſponderunt, quidquid aequum cenſuiſſent Romani, facturos eſſe. Hannibal proſpero curſu Tyrum pervenit; exceptusque a conditoribus Carthaginis, ut alia patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies, Antiochiam navigat. Ibi profectum jam regem quum audiſſet, filium ejus ſollemne ludorum ad Daphnen celebrantem convenit; et, comiter ab eo exceptus, nullam moram navigandi fecit. Epheſi regem eſt conſequutus, fluctuantem adhuc animo incertumque de Romano bello; ſed haud parvum momentum animo ejus ad moliendum adventus Hannibalis fecit. Aetolorum quoque eodem tempore alienati ab ſocietate Romana animi ſunt: quorum legatos Pharſalum et Leucadem, et quasdam alias civitates ex primo foedere petentes, ſenatus ad Quinctium rejecit.

T.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XXXIV.

BREVIARIVM.

Cap. 1. Lex Oppia de cultu mulierum, a C. Oppio tribuno plebis in medio Punici belli ardore lata, Romae magnas hominum turbas, nobilium praecipue mulierumque, concitat. 2-4. Pro ea disserit M. Porcius Cato consul; 5-7. contra illam L. Valerius tribunus plebis. 8 Remissa ab tribunis intercessione anno vigesimo post abrogatur, quam lata est. Cato cum XXV navibus longis trajicit in Hispaniam. 9. Benigne adcipitur a Graecis, alteram Emporiarum partem incolentibus, et inde profectus agros hostium urit vastatque. 10. M. Helvius et Q. Minucius ex Hispania triumphant. 11. Bilistages, regulus Ilergetum, praesidia castellorum suorum petit a Catone. 12. Is, ne nimis minuat vires suas, sociis spem pro re ostendit. 13. Mox suorum hostiumque animos experitur praedationibus, et milites adhortatus pronuntiat, se nocte eos ad hostium castra ducturum. 14. 15. In proelio ancipiti caedit hostes castrisque exsuit; 16. quo die tria fecisse laudabilia putatur. Non ita multo post perdomatur omnis cis Iberum Hispania, et captivi Romani sociorumque donum consuli a barbaris reducuntur. 17. Interim P. Manlius praetor inbelles fundit Turdetanos. Cato autem omnibus cis Iberum

 Hispa-

Hispanis, ne Bergistanorum exemplo rebellare possint, arma adimit. Quod quum adeo aegre paterentur, ut multi mortem sibimet ipsi consciscerent, muros omnium diruit eosque in deditionem compellit. 18. Quae res difficillima sane (nam Hispani non, ut olim, taedio imperii Poenorum ad Romanos deficiebant, sed ex usurpata libertate in servitutem velut adserendi erant) non nisi a tali imperatore, qualis ille fuit, perfici potuisset. 19. Celtiberi, mercede exciti a Turdetanis, quoniam difficilius bellum faciunt Manlio, consul eo legiones ducit; sed, ubi Celtiberos neque ad defectionem movere, neque elicere ad pugnam potest, relicto omni fere exercitu in castris praetoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum regreditur. 20. 21. Cum tam exigua manu sociorumque auxiliis Lacetanos, Vergestanos aliosque populos subigit; et, provincia pacata, ex ferrariis argentariisque magna instituit vectigalia.

22. Eadem aestate alter consul L. Valerius Flaccus in Gallia vincit Boios. Quinctius autem Flaminius, hibernis in Graecia actis, lectoque SCto, quo bellum adversus Nabin Lacedaemoniorum tyrannum decretum erat, socios, Corinthum evocatos, de re ad ipsos potissimum pertinente et communi hinc animo consilioque gerenda consulit. 23. Legatus ibi Atheniensium, laudatis Romanorum in Graeciam meritis, offert auxilium: sed Alexander, princeps Aetolorum, insimilat fraudis Romanos, quod, vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem, Acrocorinthum et Demetriadem praesidiis teneant, et causam remanendi in Graecia faciant Nabin; quem aut sponte aut coactum vi et armis Aetolorum praesidium Argis deducturum pollicetur. 24. Hanc vaniloquentiam Aristaenus praetor Achaeorum ceterique legati increpant, et

omnes

omnes decernunt bellum. 25. Tum Quinctius copias, ſociorum viribus auctas, ab Elatia ducit Argos; ubi Pythagoras, gener idem tyranni et uxoris ejus frater, validis omnia firmat praeſidiis, et ſeditionem, a Damocle Argivo motam, obprimit. 26. Dux Romanorum caſtra propius urbi admovet; ſed mox, Ariſtaeno auctore, ipſum Nabin Lacedaemonemque petere conſtituit, et in caſtra ad Caryas poſita recipit Philippi, Theſſalorum aliorumque ſociorum auxilia et permultos ipſorum quoque Lacedaemoniorum exſules; quorum princeps eſt Ageſipolis, infans regno expulſus ab Lycurgo tyranno. 27. Interea Nabis urbem communit, et caede ſuſpectorum principum juventutis atque Ilotarum omnes ab conatu novorum conſiliorum absterret. 28. Quinctius ad Eurotam pervenit amnem, et mercenarios hoſtium milites bis in fugam vertit. 29. Eodem fere tempore L. Quinctius, frater ejus, Gythium capit, a Gorgopa fortiter deſenſum; et Pythagoras quidem auxilia Lacedaemonem adducit: 30. ſed Nabis, non terra modo cinctus hoſtibus, ſed, Gythio tradito, a mari quoque toto interclusus, conloquium ab imperatore Rom. petit et impetrat. 31. Ipſe prior loquitur; 32. tum Quinctius, et graviter quidem, ut cum tyranno et hoſte. 33. Poſtero die Nabis pollicetur, ceſſurum ſe Argis, et captivos perfugasque redditurum: quo facto Quinctius conſilium habet ſociorum. Maximae partis ſententia eſt, perſeverandum in bello eſſe tollendumque tyrannum. Ille ad pacem inclinatior propter diuturnitatem obſidionis, infidam cum Antiocho pacem, tacitamque curam, ne confecti belli gloria ſucceſſori tradenda ſit. 34. Socios quoque, ſimulando ſe transire in eorum ſententiam jubendoque jam nunc machinas, commeatus aliaque neceſſaria in hyemem et lentam obſi-

obſidionem expedire, omnes in adſenſum conſilii ſui traducit. 35. Inde conſcribit conditiones, in quas pax fiat. 36. Earum vix ulla placet neque tyranno, neque Lacedaemoniis. 37. Multitudo convocata prope una voce, nihil reſpondere bellumque geri, jubet; et proelia iterum, non levia tantum, ſed prope juſta, committuntur. 38. Tum Romani urbem undique tanta vi obpugnant, ut Nabis inops conſilii et vix mentis compos eſſet. 39. Lacedaemonii iam ſuperiora petere loca coguntur, et Pythagoras ſolus urbem capi prohibet, ſuccendi aedificia muro proxima jubens. 40. Idem mox orator ad Quinctium mittitur, et tyranno pax datur iisdem, quas repudiaverat, conditionibus. Paullo ante Argivi, duce Archippo quodam, jam ipſi expulerant praeſidium, cui Timocrates Pellenenſis praefuerat. 41. Argivorum libertas ipſo Nemeorum die promulgatur voce praeconis: ſed Lacedaemonem tyranno relinqui aegre ferunt Achaei; eamque rem Aetoli in omnibus conciliis lacerant. 42. Ob res a Quinctio et Catone geſtas ſubplicatio decernitur a ſenatu; et conſules (P. Cornelius Scipio Africanus II. et Ti. Sempronius Longus) praetoresque creantur. Iam ante hoc anno Ferentinates et alii fruſtra novum tentaverant jus, ut coloni eſſent cives Romani.

43. Pax, Nabidi a Quinctio data, a ſenatu Rom. confirmatur. Praetores ſortiuntur provincias, ſenatuique placet, exercitus Quinctii et Porcii Catonis dimitti, conſulibusque ambobus Italiam provinciam eſſe. 44. Ver ſacrum ludique votivi de integro facti. Mitis cenſura Sex. Aelii Paeti et C. Cornelii Cethegi. Iidem aedilibus curulibus imperant, ut in ludis Romanis loca ſenatoria ſecernant a populo. Q. Pleminius, ut e carcere effugiat, comparat homines,

mines, qui pluribus ſimul locis Vrbis nocte incendia faciant, ſed, re palam facta, necatur. 45. Coloniae deducuntur, et procurantur prodigia. 46. M. Porcius Cato ex Hiſpania triumphat. In Gallia L. Valerius Flaccus proc. Inſubres et Boios, Dorulaco duce Padum transgreſſos, vincit; et Ti. Sempronius conſul cum Boiorige, Boiorum duce, in anguſtiis pugnat. 47. Varia hinc atque illinc nunc fuga, nunc victoria eſt. 48. Conſul Placentiam ducit legiones. T. Quinctius Elatiae hyemem jure dicundo mutandisque Philippi inſtitutis conſumit, et veris initio venit Corinthum. 49. Ibi in conventu ſociorum indicat iis, Demetriadis, Chalcidis et Acrocorinthi praeſidia propediem cum omni exercitu Rom. in Italiam deportatum iri, ſimulque illos hortatur, ut libertate, a Romanis reddita, modice utantur et concordiae conſulant. 50. Simul petit ab iis et inpetrat, ut cives Rom., ab Hannibale capti ipſisque venum dati, ſervitute liberentur. Tum per Theſſaliam atque Epirum duci exercitum jubet; 51. et ipſe in Euboea et Theſſalia civitates non modo liberat, ſed in meliorem quoque redigit formam. 52. Ab Orico copias omnes Brundiſium transportat, et per totam Italiam atque in Vrbem triumphans invehitur. 53. Duae deducuntur coloniae, in Bruttios et Thurinum agrum, aedesque dedicantur Junonis Soſpitae, Fauni, Fortunae Primigeniae et Jovis in Inſula.

54. Conſules (L. Cornelius Merula et Q. Minucius Thermus) praetoresque creantur: et Megaleſia aediles curules primi faciunt. Hos ludos primum ſenatus a populo ſecretus ſpectat: quod praebet ſermones, ſicut omnis novitas ſolet. 55. Crebri terrae motus et feriae ob eos indictae. Provinciae conſulum praetorumque. 56. Propter Ligurum rebellionem ſociis imperantur milites,

et tumultum esse decernit senatus. 57. T. Quinctius postulat, ut acta sua confirmentur: et in senatu audiuntur legati Antiochi; quorum princeps, Menippus, haud aequum censet, regi a Romanis leges dici. 58. Ei respondet Quinctius. 59. Altercationibus factis integra differtur res, et legati ad regem remittuntur. 60. Quibus vix profectis legati Poenorum adferunt, bellum haud dubie parare Antiochum Hannibale auctore et ministro. 61. Is Aristonem quemdam Tyrium ad sollicitandos popularium animos Carthaginem, et, publicato crimine, Poeni legatos Romam miserant, qui rem ad senatum deferrent, et simul de injuriis Masinissae quererentur. 62. Legationes et Carthaginiensium et Masinissae altercantur in senatu Rom., et ab eo in Africam mittuntur, qui inter illos in re praesenti disceptent. Hi suspensa relinquunt omnia; etsi unus eorum, P. Scipio Africanus, solus litem nutu dirimere potuisset.

I. Inter bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium, curas intercessit res parva dictu, sed quae studiis in magnum certamen excesserit. M. Fundanius et L. Valerius tribuni plebei ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus, in medio ardore Punici belli, *Ne qua mulier plus semunciam auri haberet; neu vestimento versicolari uteretur; neu juncto vehiculo in urbe oppidove, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa, veheretur.* M. et P. Junii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur, nec eam se abrogari passuros ajebant. Ad suadendum dissuaden-

dendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adversantiumque legi complebatur. Matronae nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine poterant: omnes vias Vrbis aditusque in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, ut, florente re publica, crescente in dies privata omnium fortuna, matronis quoque pristinum ornatum reddi paterentur. Augebatur haec frequentia mulierum in dies. Nam etiam ex oppidis conciliabulisque conveniebant. Jam et consules praetoresque et alios magistratus adire et rogare audebant. Ceterum minime exorabilem alterum utique consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, quae abrogabatur, ita disseruit:

II. *Si in sua quisque nostrum matre familiae, Quirites, jus et majestatem viri retinere instituisset, minus cum universis feminis negotii haberemus. Nunc domi victa libertas nostra inpotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur et calcatur, et, quia singulas sustinere non potuimus, universas horremus. Equidem fabulam et fictam rem ducebam esse, virorum omne genus in aliqua insula conjuratione muliebri ab stirpe sublatum esse. Ab nullo genere non summum periculum est, si coetus et concilia et secretas consultationes esse sinas. Atque ego vix statuere apud animum meum possum, utrum pejor ipsa res, an pejore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos consules reliquosque magistratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertineret, nam utrum e re publica sit, necne, id quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in subfragium ituri estis. Haec consternatio muliebris, sive sua sponte, sive auctoribus vobis, M. Fundani et L. Valeri, facta est, haud dubie* *ad*

ad culpam magiſtratuum pertinens, neſcio vobis, tribuni, an conſulibus, magis ſit deformis. Vobis, ſi ſeminas ad concitandas tribunicias ſeditiones jam adduxiſtis: nobis, ſi, ut plebis quondam, ſic nunc mulierum ſeceſſione leges adcipiendae ſunt. Equidem non ſine rubore quodam paullo ante per medium agmen mulierum in forum perveni. Quod niſi me verecundia ſingularum magis majeſtatis et pudoris, quam univerſarum, tenuiſſet, ne compellatae a conſule viderentur, dixiſſem: Qui hic mos eſt in publicum procurrendi, et obſidendi vias, et viros alienos adpellandi? Iſtud ipſum ſuos quaeque domi rogare non potuiſtis? An blandiores in publico, quam in privato, et alienis, quam veſtris, eſtis? quamquam nè domi quidem vos, ſi ſui juris finibus matronas contineret pudor, quae leges hic rogarentur abrogarenturve, curare decuit. Majores noſtri, nullam, ne privatam quidem, rem agere feminas ſine auctore, voluerunt; in manu eſſe parentum, fratrum, virorum. Nos (ſi Diis placet) jam etiam rem publicam capeſſere eas patimur, et foro prope et concionibus et comitiis inmiſceri. Quid enim nunc aliud per vias et compita faciunt, quam rogationes tribunorum plebis ſuadent, aliae legem abrogandam cenſent? Date frenos inpotenti naturae et indomito animali, et ſperate, ipſas modum licentiae facturas, niſi vos feceritis. Minimum hoc eorum eſt, quae iniquo animo feminae ſibi aut moribus aut legibus injuncta patiuntur. Omnium rerum libertatem, immo licentiam, (ſi vera dicere volumus) deſiderant. Quid enim, ſi hoc expugnaverint, non tentabunt?

III. *Recenſete omnia muliebria jura, quibus licentiam earum adligaverint majores noſtri, per quaeque ſubjecerint viris: quibus omnibus con-*

constrictas vix tamen continere potestis. Quid? si carpere singula et extorquere, et exaequari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo, simul pares esse coeperint, superiores erunt. At, Hercule, ne quid novum in eas rogetur, recusant. Non jus, sed injuriam deprecantur. Immo ut, quam adcepistis, jussistis subfragiis vestris legem, quam usu tot annorum et experiendo comprobastis, hanc ut abrogetis, id est, ut unam tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est: id modo quaeritur, si majori parti et in summam prodest. Si, quod cuiquam privatim obficiet jus, id destruet ac demolietur, quid adjuvabit universos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latae sunt, possint? Volo tamen audire, quid sit, propter quod matronae consternatae procurrerunt in publicum, ac vix foro se et concione abstinent. Vt captivi ab Hannibale redimantur parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abest absitque semper, talis fortuna rei publicae: sed tamen, quum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas nec sollicitudo pro suis, sed religio congregavit eas. Matrem Idaeam, a Pessinunte ex Phrygia venientem, adcepturae sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni praetenditur muliebri? Vt auro et purpura fulgeamus, inquit; ut carpentis, festis profestisque diebus, velut triumphantes de lege victa et abrogata, et captis et ereptis subfragiis vestris, per Vrbem vectemur: ne ullus modus sumtibus, ne luxuriae sit.

IV. *Saepe me querentem de feminarum, saepe de virorum, nec de privatorum modo, sed etiam magistratuum, sumtibus audistis; diversisque duobus vitiis, avaritia et luxuria, civitatem laborare; quae pestes omnia magna*

imperia everterunt. Haec ego, quo melior laetiorque in dies fortuna rei publicae est imperiumque crescit, et jam in Graeciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum inlecebris repletas, et regias etiam adtrectamus gazas, eo plus horreo, ne illae magis res nos ceperint, quam nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis inlata sunt huic urbi. Jam nimis multos audio Corinthi et Athenarum ornamenta laudantes mirantesque, et antefixa fictilia Deorum Romanorum ridentes. Ego hos malo propitios Deos; et ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoria per legatum Cineam Pyrrhus non virorum modo, sed etiam mulierum animos donis tentavit. Nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla adcepit. Quam causam fuisse censetis? Eadem fuit, quae majoribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. Nulla erat luxuria, quae coerceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos esse, quam remedia eorum; sic cupiditates prius natae sunt, quam leges, quae iis modum facerent. Quid legem Liciniam excitavit de quingentis jugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis et muneribus, nisi quia vectigalis jam et stipendiaria plebes esse senatui coeperat? Itaque minime mirum est, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quae modum sumtibus mulierum faceret, quum aurum et purpuram data et oblata ultro non adcipiebant. Si nunc cum illis donis Cineas urbem circumiret; stantes in publico invenisset, quae adciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne causam quidem aut rationem inire possum. Nam ut, quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat;

habeat; ſic, aequato omnium cultu, quid unaquaeque veſtrum veretur, ne in ſe conſpiciatur? Peſſimus quidem pudor eſt vel parcimoniae, vel paupertatis: ſed utrumque lex vobis demit, quum id, quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipſam exaequationem non fero, illa locuples. Cur non inſignis auro et purpura conſpicior? cur paupertas aliarum ſub hac legis ſpecie latet, ut, quod habere non poſſunt, habiturae, ſi liceret, fuiſſe videantur? Vultis hoc certamen uxoribus veſtris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia poſſit; pauperes, ne ob hoc ipſum contemnantur, ſupra vires ſe extendant? Nae, ſimul pudere, quod non oportet, coeperit; quod oportet, non pudebit. Quae de ſuo poterit, parabit: quae non poterit, virum rogabit. Miſerum illum virum, et qui exoratus, et qui non exoratus erit! quum, quod ipſe non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, et, quod majus eſt, legem et ſubfragia rogant, et a quibusdam inpetrant, adverſus te et rem tuam et liberos tuos inexorabiles. Simul lex modum ſumtibus uxoris tuae facere deſierit, tu numquam facies. Nolite eodem loco exiſtimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et hominem inprobum non adcuſari, tutius eſt, quam abſolvi; et luxuria non mota tolerabilior eſſet, quam erit nunc, ipſis vinculis, ſicut ferae beſtiae, inritata, deinde emiſſa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam cenſeo. Vos quod faxitis, Deos omnes fortunare velim.

V. Poſt haec tribuni quoque plebei, qui ſe interceſſuros profeſſi erant, quum pauca in eamdem ſententiam adjeciſſent; tum L. Valerius pro rogatione ab ſe promulgata ita diſſeruit. *Si privati tantummodo ad ſuadendum*

dum disſuadendumque id, quod a nobis rogatur, proceſſiſſent, ego quoque, quum ſatis dictum pro utraque parte exiſtimarem, tacitus ſubfragia veſtra exſpectaſſem. Nunc, quum vir graviſſimus conſul M. Porcius, non auctoritate ſolum, quae tacita ſatis momenti habuiſſet, ſed oratione etiam longa et adcurata inſectatus ſit orationem noſtram, neceſſum eſt paucis reſpondere. Qui tamen plura verba in caſtigandis matronis, quam in rogatione noſtra disſuadenda, conſumſit; et quidem, ut in dubio poneret, utrum id, quod reprehenderet, matronae ſua ſponte, an nobis auctoribus, feciſſent. Rem defendam, non nos, in quos jecit magis hoc conſul verbo tenus, quam ut re inſimilaret. Coetum et ſeditiones et interdum ſeceſſionem muliebrem adpellavit, quod matronae in publico vos rogaſſent, ut legem, in ſe latam per bellum temporibus duris, in pace et florente ac beata re publica abrogaretis. Verba magna, quae rei augendae cauſa conquirantur, et haec, ét alia eſſe ſcio; et M. Catonem oratorem non ſolum gravem, ſed interdum etiam trucem, eſſe ſcimus omnes, quum ingenio ſit mitis. Nam quid tandem novi matronae fecerunt, quod frequentes in cauſa ad ſe pertinente in publicum proceſſerunt? Numquam ante hoc tempus in publico adparuerunt? Tuas adverſus te Origines revolvam. Adcipe, quoties id fecerint, et quidem ſemper bono publico. Jam a principio, regnante Romulo, quum, Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro ſignis conlatis dimicaretur, nonne intercurſu matronarum inter acies duas proelium ſedatum eſt? Quid? regibus exactis, quum, Coriolano Marcio duce, legiones Volſcorum caſtra ad quintum lapidem poſuiſſent, nonne id agmen, quo obruta haec urbs eſſet, matronae averterunt? Jam, Vrbe capta a Gallis, quo re-

redemta urbs est? nempe aurum matronae consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne et, quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniae adjuverunt aerarium, et, quum Dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus arcesserentur, matronae universae ad mare profectae sunt ad matrem Idaeam adcipiendam? Dissimiles, inquit, causae sunt. Nec mihi causas aequare propositum est. Nihil novi factum, purgare satis est. Ceterum, quod in rebus ad omnes pariter viros feminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa proprie ad ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? Superbas, me dius fidius, aures habemus, si, quum domini servorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis feminis indignamur.

VI. *Venio nunc ad id, de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit. Nam et legem ullam omnino abrogari est indignatus et eam praecipue legem, quae luxuriae muliebris coercendae causa lata esset. Et illa communis pro legibus visa consularis oratio est; et haec adversus luxuriam severissimis moribus conveniebat. Itaque periculum est, nisi, quid in utraque re vani sit, docuerimus, ne quis error vobis obfundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quae non in tempus aliquod, sed perpetuae utilitatis causa in aeternum latae sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis rei publicae inutilem fecit; sic, quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) et temporibus ipsis mutabiles esse video. Quae in pace latae sunt, plerumque bellum abrogat, quae in bello, pax; ut in navis administratione alia in secundam, alia in adversam tempesta-*

tem usui sunt. Haec quum ita natura distincta sint, ex utro tandem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus? An vetus regia lex, simul cum ipsa urbe nata? An (quod secundum est) ab decemviris, ad condenda jura creatis, in duodecim tabulis scripta? Sine qua quum majores nostri non existimarint decus matronale servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemque feminarum abrogemus? Quis igitur nescit, novam istam legem esse, Q. Fabio et Ti. Sempronio consulibus viginti annis ante latam? sine qua quum per tot annos matronae optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum est? Nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret: cur sit autem lata, ipsum indicavit tempus. Hannibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant socii: non milites in subplementum, non socios navales ad classem tuendam, non pecuniam in aerario habebamus: servi, quibus arma darentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur: in eamdem diem pecuniae frumentum et cetera, quae belli usus postulabant, praebenda publicani se conducturos professi erant: servos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum et argentum omne, ab senatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduae et pupilli pecunias suas in aerarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri et argenti facti, quo ne plus signati argenti et aeris domi haberemus. Tali tempore in luxuria et ornatu matronae occupatae erant, ut ad eam coercendam lex Oppia desiderata sit?

ſit? quum, quia Cereris ſacrificium, lugentibus omnibus matronis, intermiſſum erat, ſenatus finiri luctum triginta diebus juſſit. Cui non adparet, inopiam et miſeriam civitatis, et quia omnium privatorum pecuniae in uſum publicum vertendae erant, iſtam legem ſcripſiſſe, tamdiu manſuram, quamdiu cauſa ſcribendae legis manſiſſet? Nam ſi, quae tunc temporis cauſa aut decrevit ſenatus, aut populus juſſit, in perpetuum ſervari oportet, cur pecunias reddimus privatis? cur publica praeſenti pecunia locamus? cur ſervi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, ſicut tunc dedimus?

VII. *Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem ſtatum rei publicae ſentient: ad conjuges tantum noſtras pacis et tranquillitatis publicae fructus non perveniet? Purpura viri utemur, praetextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis; liberi noſtri praetextis purpura togis utentur; magiſtratibus in coloniis municipiisque, hic Romae infimo generi magiſtris vicorum togae praetextae habendae jus permittemus; nec id ut vivi ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam ut cum eo crementur mortui: feminis dumtaxat purpurae uſum interdicemus? et, quum tibi viro liceat purpura in veſte ſtragula uti, matrem familiae tuam purpureum amiculum habere non ſines? et equus tuus ſpecioſius inſtratus erit, quam uxor veſtita? Sed in purpura, quae teritur, abſumitur, injuſtam quidem, ſed aliquam tamen, cauſam tenacitatis video: in auro vero, in quo praeter manus pretium nihil intertrimenti fit, quae malignitas eſt? Praeſidium potius in eo eſt et ad privatos, et ad publicos uſus, ſicut experti eſtis. Nullam aemulationem inter ſe ſingularum, quando nulla haberet, eſſe ajebat.*

At, Hercule, univerſis dolor et indignatio eſt, quum ſociorum Latini nominis uxoribus vident ea conceſſa ornamenta, quae ſibi ademta ſint, quum inſignes eas eſſe auro et purpura, quum illas vehi per urbem, ſe pedibus ſequi; tamquam in illarum civitatibus, non in ſua, imperium ſit. Virorum hoc animos vulnerare poſſet: quid mulierculărum cenſetis, quas etiam parva movent? Non magiſtratus, nec ſacerdotia, nec triumphi, nec inſignia, nec dona, aut ſpolia bellica his contingere poſſunt. Munditiae et ornatus et cultus, haec feminarum inſignia ſunt: his gaudent et gloriantur; hunc mundum muliebrem adpellarunt majores noſtri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum deponunt? quid, quum eluxerunt, ſumunt? quid in gratulationibus ſubplicationibusque, niſi excellentiores ornatus, adjiciunt? Scilicet, ſi legem Oppiam abrogaveritis, non veſtri arbitrii erit, ſi quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat. Minus filiae, uxores, ſorores etiam quibusdam in manu erunt. Numquam, ſalvis ſuis, exuitur ſervitus muliebris; et ipſae libertatem, quam viduitas et orbitas facit, deteſtantur. In veſtro arbitrio ſuum ornatum, quam in legis, malunt eſſe. Et vos in manu et tutela, non in ſervitio, debetis habere eas; et malle patres vos aut viros, quam dominos, dici. Invidioſis nominibus utebatur modo conſul, ſeditionem muliebrem et ſeceſſionem adpellando. Id enim periculum eſt, ne Sacrum montem, ſicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum huic infirmitati eſt, quodcumque vos cenſueritis. Quo plus poteſtis, eo moderatius imperio uti debetis.

VIII. Haec quum contra legem proque lege dicta eſſent, aliquanto major frequentia mulierum poſtero die ſeſe in publicum effudit, uno-

unoque agmine omnes tribunorum januas obſederunt, qui conlegarum rogationi intercedebant, nec ante abſtiterunt, quam remiſſa interceſſio ab tribunis eſſet. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. Anno vigeſimo poſt abrogata eſt, quam lata. M. Porcius conſul, poſtquam abrogata eſt Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis (quinque ſociorum erant) ad Lunae portum profectus, eodem exercitu convenire juſſo, et, edicto per oram maritimam miſſo, navibus omnis generis contractis, ab Luna proficiſcens edixit, ut ad portum Pyrenaei ſequerentur. Inde ſe frequenti claſſe ad hoſtes iturum. Praetervecti Liguſtinos montes ſinumque Gallicum, ad diem, quam edixerat, convenerunt. Inde Rhodam ventum, et praeſidium Hiſpanorum, quod in caſtello erat, vi dejectum. Ab Rhoda ſecundo vento Emporias perventum. Ibi copiae omnes, praeter ſocios navales, in terram expoſitae.

IX. Jam tunc Emporiae duo oppida erant muro diviſa. Vnum Graeci habebant, a Phocaea, unde et Maſſilienſes, oriundi; alterum Hiſpani. Sed Graecum oppidum, in mare expoſitum, totum orbem muri minus quadringentos paſſus patentem habebat; Hiſpanis retractior a mari trium millium paſſuum in circuitu murus erat. Tertium genus, Romani coloni ab Divo Caeſare, poſt devictos Pompeji liberos, adjecti. Nunc in corpus unum confuſi omnes, Hiſpanis prius, poſtremo et Graecis in civitatem Romanam adſcitis. Miraretur, qui tum cerneret, aperto mari ab altera parte, ab altera Hiſpanis, tam ferae et bellicoſae genti, objectos quae res eos tutaretur. Diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Par-

tem muri verſam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta inpoſita; cujus adſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat. Nocte pars tertia civium in muris excubabant; neque moris tantum aut legis cauſa, ſed, quanta ſi hoſtis ad portas eſſet, et ſervabant vigilias, et circumibant, cura. Hiſpanum neminem in urbem recipiebant. Ne ipſi quidem temere urbe excedebant. Ad mare patebat omnibus exitus. Porta ad Hiſpanorum oppidum verſa numquam niſi frequentes, pars tertia fere, cujus proxima nocte vigiliae in muris fuerant, egrediebantur. Cauſa exeundi haec erat: commercio eorum Hiſpani, inprudentes maris, gaudebant, mercarique et ipſi ea, quae externa navibus inveherentur, et agrorum exigere fructus, volebant. Hujus mutui uſus deſiderium, ut Hiſpana urbs Graecis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod ſub umbra Romanae amicitiae latebant; quam ſicut minoribus viribus, quam Maſſilienſes, pari colebant fide. Tunc quoque conſulem exercitumque comiter ac benigne adceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi et quantae hoſtium copiae eſſent; ut ne mora quidem ſegnis eſſet, omne id tempus exercendis militibus conſumſit. Id erat forte tempus anni, ut frumentum in areis haberent. Itaque, redemtoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimiſſis, *Bellum*, inquit, *ſe ipſum alet.* Profectus ab Emporiis agros hoſtium urit vaſtatque; omnia fuga et terrore complet.

X. Eodem tempore M. Helvio, decedenti ex ulteriore Hiſpania cum praeſidio ſex millium, dato ab Ap. Claudio praetore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Illiturgi obcurrerunt.

rerunt. Viginti millia armatorum fuiſſe, Valerius ſcribit; duodecim millia ex iis caeſa, oppidum Illiturgi receptum, et puberes omnes interfectos. Inde ad caſtra Catonis Helvius pervenit; et, quia tuta jam ab hoſtibus regio erat, praeſidio in ulteriorem Hiſpaniam remiſſo, Romam eſt profectus, et ob rem feliciter geſtam ovans urbem eſt ingreſſus. Argenti infecti tulit in aerarium quatuordecim millia pondo ſeptingenta triginta duo, et ſignati bigatorum ſeptemdecim millia viginti tria, et Oſcenſis argenti centum viginti millia quadringentos triginta octo. Cauſa triumphi negandi ſenatui fuit, quod alieno auſpicio et in aliena provincia pugnaſſet. Ceterum biennio poſt redierat, quum, provincia ſucceſſori Q. Minucio tradita, annum inſequentem retentus ibi longo et gravi morbo fuiſſet. Itaque duobus modo menſibus ante Helvius ovans Vrbem eſt ingreſſus, quam ſubceſſor ejus Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta quatuor millia octingenta, bigatorum ſeptuaginta octo millia, et Oſcenſis argenti ducenta ſeptuaginta octo millia.

XI. In Hiſpania interim conſul haud procul Emporiis caſtra habebat. Eo legati tres ab Ilergetum regulo Biliſtage, in quibus unus filius erat, venerunt, querentes, *caſtella ſua obpugnari, nec ſpem ullam eſſe reſiſtendi, niſi praeſidium Romani miſiſſent. Tria millia militum ſatis eſſe; nec hoſtes, ſi tanta manus veniſſet, manſuros.* Ad ea conſul, *Moveri quidem ſe vel periculo eorum, vel metu*, dicere; *ſed ſibi nequaquam tantum copiarum eſſe, ut, quum magna vis hoſtium haud procul abſit, cum qua mox ſignis conlatis dimicandum ſibi in dies exſpectet, dividendo exercitum minuere tuto vires poſſet.* Legati, ubi haec audierunt,

flentes

flentes ad genua confulis provolvuntur. Orant, *Ne fe in rebus tam trepidis deferat. Quo enim fe, repulfos ab Romanis, ituros? Nullos fe focios, nihil usquam in terris aliud fpei habere. Potuiffe fe extra id periculum effe, fi decedere fide, fi conjurare cum ceteris voluiffent. Nullis minis, nullis terriculis fe motos, fperantes, fatis opis et auxilii fibi in Romanis effe. Id fi nullum fit, fi fibi a confule negetur, Deos hominesque fe teftes facere, invitos et coactos fe, ne eadem, quae Saguntini paffi fint, patiantur, defecturos, et cum ceteris potius Hifpanis, quam folos, perituros effe.*

XII. Et illo quidem die fic fine refponfo dimiffi. Confulem nocte, quae infequuta eft, anceps cura agitare. Nolle deferere focios, nolle minuere exercitum; quod aut moram fibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum adferre poffet. Stat fententia, non minuere copias, ne quid interim hoftes inferant ignominiae: fociis fpem pro re oftendendam cenfet. Saepe vana pro veris, maxime in bello, valuiffe; et credentem fe aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipfa fiducia et fperando atque audendo fervatum. Poftero die legatis refpondit, *Quamquam vereatur, ne fuas vires, aliis eas commodando, minuat; tamen illorum fe temporis ac periculi magis, quam fui, rationem habere.* Denuntiari militum parti tertiae ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves inponant, mature coquant; navesque in diem tertium expediri juffit. Duos ex legatis Biliftagi atque Ilergetibus nuntiare ea jubet; filium reguli comiter habendo et muneribus apud fe retinet. Legati non ante profecti, quam inpofitos in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nuntiantes, non fuos modo, fed etiam

etiam hoftes, fama Romani auxilii adventantis impleverunt.

XIII. Conful, ubi fatis, quod in fpeciem fuit, oftentatum eft, revocari ex navibus milites jubet. Ipfe, quum jam id tempus anni adpeteret, quo geri res poffent, caftra hiberna tria millia paffuum ab Emporiis pofuit. Inde per occafiones, nunc hac parte, nunc illa, modico praefidio caftris relicto, praedatum milites in hoftium agros educebat. Nocte ferme proficifcebantur, ut et quam longiffime a caftris procederent, et inopinatos obprimerent. Et exercebat ea res novos milites, et hoftium magna vis excipiebatur; nec jam egredi extra munimenta caftellorum audebant. Vbi fatis admodum et fuorum et hoftium animos eft expertus, convocari tribunos praefectosque et equites omnes et centuriones juffit. *Tempus*, inquit, *quod faepe optaftis, venit, quo vobis poteftas fieret virtutem veftram oftendendi. Adhuc praedonum magis, quam bellantium, militaftis more: nunc jufta pugna hoftes cum hoftibus conferetis manum. Non agros inde populari, fed urbium opes exhaurire licebit. Patres noftri, quum Hifpania Carthaginienfium, et imperatores ibi et exercitus effent, ipfi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent; tamen addere hoc in foedere voluerunt, Vt imperii fui Iberus fluvius effet finis. Nunc, quum duo praetores, quum conful, quum tres exercitus Romani Hifpaniam obtineant, Carthaginienfium jam prope decem annis nemo in his provinciis fit, imperium nobis citra Iberum amiffum eft. Hoc armis et virtute recuperetis oportet; et nationem, rebellantem magis temere, quam conftanter bellantem, jugum, quo fe exfuit, adcipere rurfus cogatis.* In hunc modum maxime adhortatus pronuntiat, fe nocte ad caftra

castra hostium ducturum. Ita ad corpora curanda dimissi.

XIV. Nocte media quum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum, quem vellet, prius quam hostes sentirent, caperet, praeter castra hostium circumducit, et prima luce, acie instructa, sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari ab tergo adparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim consul apud suos, *Nusquam, nisi in virtute, spes est, milites,* inquit, *et ego sedulo, ne esset, feci. Inter castra nostra et nos medii hostes. Ab tergo hostium ager est. Quod pulcerrimum, idem tutissimum est, in virtute spem positam habere.* Sub haec cohortes recipi jubet, ut barbaros similatione fugae eliceret. Id, quod crediderat, evenit. Pertimuisse et cedere rati Romanos, porta erumpunt, et, quantum inter castra sua et hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul, jam paratis ordinatisque omnibus, incompositos adgreditur. Equites primos ab utroque cornu in pugnam educit: sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi vidit consul, duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci jubet, et ab tergo se ostendere, prius quam concurrerent peditum acies. Is terror objectus hosti rem, metu Romanorum equitum inclinatam, aequavit. Tamen adeo turbati erant dexterae alae equites peditesque, ut quosdam consul manu ipse reprehenderit, verteritque in hostem. Ita, et quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat; et jam ab dextra parte, unde terror et fuga coeperat, aegre Romanus restabat, ab sinistro cornu et ab fronte urguebantur barbari, et cohortes ab tergo instantes pavidi

pavidi refpiciebant. Vt, emiffis foliferreis falaricisque, gladios ftrinxerunt, tum velut redintegrata eft pugna. Non caecis ictibus procul ex inproviſo vulnerabantur; fed, pede conlato, tota in virtute ac viribus fpes erat.

XV. Feffos jam fuos conful, ex fecunda acie fubfidiariis cohortibus in pugnam inductis, adcendit. Nova acies facta. Integri recentibus telis fatigatos adorti hoftes primum acri inpetu, velut cuneo, perculerunt; deinde diffipatos in fugam averterunt: effufoque per agros curfu caftra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato, ipfe ad fecundam legionem, quae in fubfidio pofita erat, equo revehitur, et figna prae fe ferri, plenoque gradu ad caftra hoftium obpugnanda fubcedere jubet. Si quis extra ordinem avidius procurrit, et ipfe interequitans fparo percutit, et tribunos centurionesque caftigare jubet. Jam caftra hoftium obpugnabantur; faxisque et fudibus et omni genere telorum fubmovebantur a vallo Romani. Vbi recens admota legio eft, tum et obpugnantibus animus crevit, et infenfius hoftes pro vallo pugnabant. Conful omnia oculis perluftrat, ut, qua minima vi reftatur, ea parte inrumpat. Ad finiftram portam infrequentes videt: eo fecundae legionis principes haftatosque inducit. Non fustinuit inpetum eorum ftatio, quae portae adpofita erat; et ceteri, poftquam intra vallum hoftes vident, ipfis caftris exfuti, figna armaque abjiciunt. Caeduntur in portis, fuomet ipfi agmine in arcto haerentes: fecundani terga hoftium caedunt, ceteri caftra diripiunt. Valerius Antias fupra quadraginta millia hoftium caefa eo die fcribit. Cato ipfe, haud fane detractator laudum fuarum, multos caefos ait; numerum non adfcribit.

XVI.

XVI. Tria eo die laudabilia feciſſe putatur: unum, quod, circumducto exercitu, procul navibus ſuis caſtrisque, ubi ſpem niſi in virtute haberent, inter medios hoſtes proelium commiſit: alterum, quod cohortes ab tergo hoſtibus objecit: tertium, quod ſecundam legionem, ceteris omnibus effuſis ad ſequendos hoſtes, pleno gradu ſub ſignis compoſitam inſtructamque ſubire ad portam caſtrorum juſſit. Nihil deinde a victoria ceſſatum. Quum, receptui ſigno dato, ſuos ſpoliis onuſtos in caſtra reduxiſſet, paucis horis noctis ad quietem datis, ad praedandum in agros duxit. Effuſius, ut ſparſis hoſtibus fuga, praedati ſunt. Quae res non minus, quam pugna pridie adverſa, Emporitanos Hiſpanos adcolasque eorum in deditionem compulit. Multi et aliarum civitatium, qui Emporias perfugerant, dediderunt ſe. Quos omnes, adpellatos benigne vinoque et cibo curatos, domos dimiſit. Confeſtim inde caſtra movit; et, quacumque incedebat agmen, legati dedentium civitates ſuas obcurrebant. Et quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hiſpania perdomita erat, captivique et Romani, et ſocium ac Latini hominis, variis caſibus in Hiſpania obpreſſi, donum conſuli a barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, conſulem in Turdetaniam exercitum ducturum, et ad devios montanos profecturum etiam falſo perlatum eſt. Ad hunc vanum et ſine auctore ullo rumorum Bergiſtanorum civitatis ſeptem caſtella defecerunt. Eos, deducto exercitu, conſul ſine memorando proelio in poteſtatem redegit. Haud ita multo poſt iidem, regreſſo Tarraconem conſule, prius quam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum ſubacti: ſed non eadem venia victis fuit. Sub corona

corona veniere omnes, ne ſaepius pacem ſollicitarent.

XVII. Interim P. Manlius praetor, exercitu vetere a Q. Minucio, cui ſubceſſerat, accepto, adjuncto et Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hiſpania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium Hiſpanorum maxime inbelles habentur Turdetani. Freti tamen multitudine ſua obviam ierunt agmini Romano. Eques inmiſſus turbavit extemplo aciem eorum. Pedeſtre proelium nullius ferme certaminis fuit. Milites veteres, periti hoſtium bellique, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum eſt. Decem millia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alieniſque armis parabant bellum. Conſul interim, rebellione Bergiſtanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occaſionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hiſpanis ademit. Quam rem adeo aegre paſſi, ut multi mortem ſibimet ipſi conſciſcerent: ferox genus, nullam vitam rati ſine armis eſſe. Quod ubi conſuli renuntiatum eſt, ſenatores omnium civitatium ad ſe vocari juſſit, atque iis, *Non noſtra*, inquit, *magis, quam veſtra, refert, vos non rebellare: ſiquidem id majore Hiſpanorum malo, quam exercitus Romani labore, ſemper adhuc factum eſt. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri poſſe, ſi effectum erit, ne poſſitis rebellare. Volo id quam molliſſima via conſequi. Vos quoque in ea re conſilio me adjuvate. Nullum libentius ſequar, quam quot vosmet ipſi adtuleritis.* Tacentibus ſpatium ſe ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. Quum revocati ſecundo quoque concilio tacuiſſent; uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque

regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem adcepit. Segesticam tantum, gravem atque opulentam civitatem, vineis et pluteis cepit.

XVIII. Eo majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerunt in Hispaniam, quod ad illos taedio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate in servitutem velut adserendi erant: et ita mota omnia adcepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur; nec, nisi in tempore subventum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret; nec cogitaret modo imperaretque, quae in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium gravius severiusque, quam in semet ipsum, imperium exerceret; parcimonia et vigiliis et labore cum ultimis militum certaret; nec quidquam in exercitu sui praecipui, praeter honorem atque imperium, haberet.

XIX. Difficilius bellum in Turdetania praetori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictum est, faciebant. Itaque eo consul, arcessitus literis praetoris, legiones duxit. Vbi eo venit, (castra separatim Celtiberi et Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia proelia, incursantes in stationes eorum, Romani facere; semperque victores ex quamvis temere coepto certamine abire. Ad Celtiberos in conloquium tribunos militum ire consul, atque iis trium conditionum electionem ferre, jubet. Primam, si transire ad Romanos velint, et duplex stipendium adcipere, quam quantum a Turdetanis pepigissent: alteram, si domos abire,

abire, publica fide adcepta, nihil eam rem noxae futuram, quod hostibus se Romanorum junxissent: tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. Concilium inmixtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quidquam potuit. Quum incertum, bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen, haud secus quam in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant; dein saepe munimenta eorum, velut communi pacto commercio privatis induciis, ingredientes. Consul ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primum praedatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integrae regionis ducit; deinde audito, Seguntiae Celtiberum omnes sarcinas inpedimentaque relicta, eo pergit ducere ad obpugnandum. Postquam nulla moventur re, persoluto stipendio, non suis modo, sed etiam praetoris militibus, relictoque omni exercitu in castris praetoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus.

XX. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. Defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deviam et silvestrem gentem, quum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum obpugnandum consul ducit non Romanas modo cohortes, sed juventutem etiam merito infensorum iis sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantumdem patens, habebant. Quadringentos inde ferme passus constituit signa. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens,

praecepit eis, ne se ex eo loco ante moverent, quam ipse ad eos venisset. Ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanae juventutis habebat. Eos ad murum obpugnandum subire jubet. Quorum ubi arma signaque Lacetani cognovere; memores, quam saepe in agro eorum inpune persultassent, quoties ipsos signis conlatis fudissent fugassentque, patefacta repente porta, universi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum inpetum, Suessetani tulere. Quod postquam, sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit; equo citato subter murum hostium ad cohortes advehitur, atque eas adreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, qua silentium ac solitudo erat, in urbem inducit; priusque omnia cepit, quam se reciperent Lacetani. Mox ipsos, nihil praeter arma habentes, in deditionem adcepit.

XXI. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maxime praedonum erat, et inde incursiones in agros pacatos provinciae ejus fiebant. Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus, et purgare se ac populares coepit; *non esse in manu ipsis rem publicam: praedones receptos totum suae potestatis id castrum fecisse.* Consul eum domum redire, conficta aliqua probabili, cur abfuisset, causa, jussit. *Quum se muros subisse cerneret, intentosque praedones ad tuenda moenia esse; tum uti cum suae factionis hominibus meminisset arcem occupare.* Id, uti praeceperat, factum. Repente anceps terror, hinc muros adscendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvasit. Hujus potitus loci consul eos, qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere jussit: Vergesta-

gestanos ceteros, quaestori, ut venderet, imperavit: de praedonibus supplicium sumsit. Pacata provincia, vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque; quibus tum institutis, locupletior in dies provincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationem in triduum Patres decreverunt.

XXII. Eadem aestate alter consul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Bojorum manu propter Litanam silvam, signis conlatis, secundo proelio conflixit. Octo millia Gallorum caesa traduntur; ceteri, omisso bello, in vicos suos atque agros dilabsi. Consul reliquum aestatis circa Padum Placentiae et Cremonae exercitum habuit, restituitque, quae in iis oppidis bello diruta fuerant. Quum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quinctio, in Graecia ita hibernis actis, ut, exceptis Aetolis, quibus nec pro spe victoriae praemia contigerant, nec diu quies placere poterat, universa Graecia, simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis, quam in victoria temperantiam justitiamque et moderationem miraretur, senatus consultum, quo bellum adversus Nabin Lacedaemonium decretum erat, adfertur. Quo lecto, Quinctius, conventu Corinthum omnium sociarum civitatium legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Aetoli quidem abessent, tali oratione est usus: *Bellum adversus Philippum non magis communi animo consilioque Romani et Graeci gesserunt, quam utrique suas causas belli habuerunt. Nam et Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum juvando, nunc hic sociis nostris obpugnandis, violaverat; et in vos talis fuit, ut nobis,*

 etiamsi

etiamsi nostrarum oblivisceremur injuriarum, vestrae injuriae satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, utrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos, pati velitis sub ditione ejus esse, an aequum censeatis, nobilissimam vetustissimamque civitatem, in media Graecia sitam, repeti in libertatem, et eodem statu, quo ceteras urbes Peloponnesi et Graeciae, esse. Haec consultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos est; Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatae Graeciae, unius civitatis servitus, non plenam, nec integram gloriam esse sinit. Ceterum si vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne serpat latius contagio ejus mali; nos aequi bonique facimus. De hac re vos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.

XXIII. Post orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiae coeptae sunt. Quum legatus Atheniensium, quantum poterat gratiis agendis, Romanorum in Graeciam merita extulisset, *inploratos auxilium adversus Philippum tulisse opem; non rogatos ultro adversus tyrannum Nabin obferre auxilium;* indignatusque esset, *haec tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium, quum fateri potius praeteritorum gratiam deberent;* adparebat incessi Aetolos. Igitur Alexander princeps gentis, invectus primum in Athenienses, libertatis quondam duces et auctores, adsentationis propriae gratia communem causam prodentes; questus deinde, *Achaeos, Philippo quondam milites, postremum ab inclinata ejus fortuna transfugas, et Corinthum recepisse, et id agere, ut Argos habeant: Aetolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in foedere suas urbes*

agros-

agrosque fore devicto Philippo, fraudari Echino et Pharsalo; insimilavit fraudis Romanos, *quod, vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem et Demetriadem praesidiis tenerent, qui Philippo, cunctanti deducere inde praesidia, objicere semper soliti sint, numquam, donec Demetrias Chalcisque et Corinthus tenerentur, liberam Graeciam fore; postremo, quia remanendi in Graecia retinendique exercitus Argos et Nabin caussam facerent, Deportarent legiones in Italiam. Aetolos polliceri, aut conditionibus et voluntate sua Nabin praesidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos, in potestate consentientis Graeciae esse.*

XXIV. Haec vaniloquentia primum Aristaenum praetorem Achaeorum excitavit. *Ne istuc,* inquit, *Jupiter optimus maximus sirit Junoque regina, cujus in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedaemonium et latrones Aetolos praemium sit posita in eo discrimine, ut miserius a nobis recipiatur, quam ab illo capta est. Mare interjectum ab istis praedonibus non tuetur nos, T. Quincti. Quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Graecorum habent, sicut speciem hominum. Moribus ritibusque efferatioribus, quam ulli barbari, inmanes belluae vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut et ab Nabide Argos recuperetis, et ita res Graeciae constituatis, ut ab latrocinio quoque Aetolorum satis pacata haec relinquatis.* Romanus, cunctis undique increpantibus Aetolos, *responsurum se fuisse iis,* dixit, *nisi ita infensos omnes in eos videret, ut sedandi potius, quam irritandi essent. Contentum itaque opinione ea, quae de Romanis Aetolisque esset, referre se,* dixit, *quid de Nabidis bello placeret; nisi redderet Achaeis Argos?* Quum omnes

 bel-

bellum decreſſent; auxilia ut pro viribus ſuis quaeque civitates mitterent, eſt hortatus. Ad Aetolos legatum etiam miſit; magis ut nudaret animos, id quod evenit, quam ſpe inpetrari poſſe.

XXV. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia arceſſerent, imperavit. Per eosdem dies et Antiochi legatis, de ſocietate agentibus, reſpondit, *Nihil ſe, abſentibus decem legatis, ſententiae habere. Romam eundum ad ſenatum iis eſſe.* Ipſe copias adductas ab Elatia ducere Argos pergit; atque ei circa Cleonas Ariſtaenus praetor cum decem millibus Achaeorum, equitibus mille, obcurrit; et haud procul inde, junctis erercitibus, poſuerunt caſtra. Poſtero die in campum Argivorum deſcenderunt, et quatuor ferme millia ab Argis locum caſtris capiunt. Praefectus praeſidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni et uxoris ejus frater; qui ſub adventum Romanorum et utrasque arces, (nam duas habent Argi) et loca alia, quae aut obportuna, aut ſuſpecta erant, validis praeſidiis firmavit. Sed inter agenda haec pavorem injectum adventu Romanorum diſſimilare haudquaquam poterat; et ad externum terrorem inteſtina etiam ſeditio adceſſit. Damocles erat Argivus, adoleſcens majoris animi, quam conſilii; qui primo, jure jurando interpoſito, de praeſidio expellendo cum idoneis conloquutus, dum vires adjicere conjurationi ſtudet, incautior fidei aeſtimator fuit. Conloquentem eum cum ſuis ſatelles a praefecto miſſus quum arceſſeret, ſenſit proditum conſilium eſſe, hortatusque conjuratos, qui aderant, ut potius, quam extorti morerentur, arma ſecum caperent; atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut, qui ſalvam rem publicam vel-

vellent, auctorem et ducem se libertatis sequerentur. Haud sane movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquae, nedum satis firmi praesidii, cernebant. Haec vociferantem eum Lacedaemonii, circumventum cum suis, interfecerunt. Comprehensi deinde quidam et alii. Ex iis occisi plures, pauci in custodiam conjecti. Multi proxima nocte, funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt.

XXVI. Quinctius, adfirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, et, si propius castra admoverentur, non quieturos Argivos, misit expeditos pedites equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedaemoniis proelium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. Et castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, si quid novi motus oriretur. Postquam obpressam metu civitatem vidit, advocat concilium de obpugnandis Argis. Omnium principum Graeciae, praeter Aristaenum, eadem sententia erat, quum caussa belli non alia esset, inde potissimum ordiundi bellum. Quinctio id nequaquam placebat, sed Aristaenum, contra omnium consensum disserentem, cum haud dubia adprobatione audivit. Et ipse adjecit, *quum pro Argivis adversus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conveniens esse, quam omisso hoste Argos obpugnari? Se vero caput belli Lacedaemonem et tyrannum petiturum.* Et, dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circa, demessum et convectum est. Viride, ne hostes

mox haberent, protritum et conruptum. Caftra deinde movit, et, Parthenio fuperato monte, praeter Tegeam tertio die ad Caryas pofuit caftra. Ibi, prius quam hoftium intraret agrum, fociorum auxilia exfpectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille quingenti, et Theffalorum equites quadringenti. Nec jam auxilia, quorum adfatim erat, fed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnae copiae conveniebant. Jam ab Leucade L. Quinctius quadraginta navibus venerat; jam Rhodiae decem et octo tectae naves, jam Eumenes rex circa Cycladas infulas erat cum decem tectis navibus, triginta lembis mixtisque aliis minoris formae navigiis. Ipforum quoque Lacedaemoniorum exfules permulti, tyrannorum injuria pulfi, fpe recuperandae patriae in caftra Romana convenerant. Multi autem erant, jam per aliquot aetates, ex quo tyranni tenebant Lacedaemonem, alii ab aliis pulfi. Princeps erat exfulum Agefipolis, cujus jure gentis regnum Lacedaemone erat, pulfus infans ab Lycurgo tyranno poft mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedaemone fuit.

XXVII. Quum terra marique tantum belli circumftaret tyrannum, et prope nulla fpes effet vere fuas hoftiumque aeftimanti vires, non tamen omifit bellum; fed et a Creta mille delectos juventutis eorum excivit, quum mille jam haberet, et tria millia mercenariorum militum, decem millia popularium cum caftellanis agreftibus in armis habuit, et foffa valloque urbem communivit: et, ne quid inteftini motus oriretur, metu et acerbitate poenarum tenebat animos, quoniam, ut falvum vellent tyrannum, fperare non poterat. Quum fufpectos quosdam civium haberet, eductis in cam-

campum omnibus copiis, (Dromon ipsi vocant) positis armis, ad concionem vocari jussit Lacedaemonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit; et pauca praefatus, *cur sibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret: et ipsorum referre, si quos suspectos status praesens rerum faceret, prohiberi potius, ne quid moliri possint, quam puniri molientes. Itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea, quae instet, tempestas praetereat. Hostibus repulsis, (a quibus, si modo proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse) extemplo eos emissurum.* Sub haec citari nomina octoginta ferme principum juventutis jussit, atque eos, ut quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: nocte insequenti omnes interfecti. Ilotarum deinde quidam, (hi sunt jam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet, et urbem relinquere, tam suspensis et incertis omnium animis, metuens.

XXVIII. Quinctius, satis jam omnibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluvium pervenit; quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene, Lacedaemoniorum tyranno, signis conlatis dimicasse dicebatur. Inde, quum audisset adscensum difficilis et arctae viae esse, brevi per montes circuitu praemissis, qui munirent viam, lato satis et patenti limite ad Eurotam amnem, sub ipsis prope fluentem moenibus, pervenit. Vbi castra metantes Romanos Quinctiumque ipsum, cum equitibus atque

atque expeditis praegreſſum, auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum conjecerunt, nihil tale exſpectantes, quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquamdiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in ſe cuique minimum fiduciae eſſet, trepidatum eſt. Tandem ſigna legionum ſupervenerunt, et, quum primi agminis cohortes inductae in proelium eſſent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulſi ſunt. Romani, quum tantum a muro receſſiſſent, ut extra ictum teli eſſent, acie directa paullisper ſteterunt. Poſtquam nemo hoſtium contra exibat, redierunt in caſtra. Poſtero die Quinctius prope flumen praeter urbem ſub ipſas Menelaii montis radices ducere copias inſtructas pergit. Primae legionariae cohortes ibant; levis armatura et equites agmen cogebant. Nabis intra murum inſtructos paratosque ſub ſignis habebat mercenarios milites, (in quibus omnis fiducia erat) ut ab tergo hoſtem adgrederetur. Poſtquam extremum agmen praeteriit, tum ab oppido, eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus ſimul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat; qui, ad id, quod futurum erat, ne inopinatum adcideret, praeparatis ſuorum animis, ſigna extemplo convertit, totumque in hoſtem agmen circumegit. Itaque, velut rectae acies concurriſſent, juſtum aliquamdiu proelium fuit. Tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. Quae minus infida ac trepida fuiſſet, ni Achaei locorum prudentes inſtitiſſent. Hi et caedem ingentem ediderunt, et diſperſos paſſim fuga plerosque armis exſuerunt. Quinctius prope Amyclas poſuit caſtra, inde, quum perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis et amoeni

amoeni agri loca esset, nullo jam hostium porta excedente, movit castra ad flumen Eurotam. Inde vallem Taygeto subjectam agrosque ad mare pertinentes evastat.

XXIX. Eodem fere tempore L. Quinctius maritimae orae oppida, partim voluntate, partim metu aut vi, recepit. Certior deinde factus, Gythium oppidum omnium maritimarum rerum Lacedaemoniis receptaculum esse, nec procul a mari castra Romana abesse, omnibus id copiis adgredi constituit. Erat eo tempore valida urbs et multitudine civium incolarumque et omni bellico adparatu instructa. In tempore Quinctio, rem haud facilem adgredienti, rex Eumenes et classis Rhodiorum supervenerunt. Ingens multitudo navalium sociorum, e tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia, quae ad obpugnationem urbis terra marique munitae facienda opera erant, effecit. Jam testudinibus admotis murus subruebatur; jam arietibus quatiebatur. Itaque una crebris ictibus eversa est turris, quodque circa muri erat, casu ejus prostratum; et Romani simul a portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes, simul per patefactum ruina iter inrumpere conabantur. Nec multum absuit, quin, qua intenderant, penetrarent. Sed tardavit inpetum eorum spes objecta dedendae urbis; mox deinde eadem turbata. Dexagoridas et Gorgopas pari imperio praeerant urbi. Dexagoridas miserat ad legatum Romanum, traditurum se urbem; et quum ad eam rem tempus et ratio convenisset, a Gorgopa proditor interficitur: intentiusque ab uno urbs defendebatur, et difficilior facta obpugnatio erat, ni T. Quinctius cum quatuor millibus delectorum militum super-

ſuperveniſſet. Is quum ſupercilio haud procul diſtantis tumuli ab urbe inſtructam aciem oſtendiſſet, et ex altera parte L. Quinctius ab operibus ſuis terra marique inſtaret; tum vero deſperatio Gorgopam quoque coegit id conſilii, quod in altero morte vindicaverat, capere: et pactus, ut abducere inde milites, quos praeſidii cauſa habebat, liceret, tradidit Quinctio urbem. Prius quam Gythium traderetur, Pythagoras, praefectus Argis relictus, tradita cuſtodia urbis Timocrati Pellenenſi, cum mille mercenariis militibus et duobus millibus Argivorum Lacedaemonem ad Nabin venit.

XXX. Nabis, ſicut primo adventu Romanae claſſis et traditione oppidorum maritimae orae conterritus erat, ſic, parva ſpe quum adquieviſſet, Gythio ab ſuis retento, poſtquam id quoque traditum Romanis audivit eſſe, quum ab terra, omnibus circa hoſtibus, nihil ſpei eſſet, a mari quoque toto ſe interclusum, cedendum fortunae ratus, caduceatorem primum in caſtra miſit ad explorandum, ſi paterentur legatos ad ſe mitti. Qua inpetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quam ut tyranno conloqui cum imperatore liceret. Conſilio advocato, quum omnes dandum conloquium cenſuiſſent, dies locusque conſtituitur. In mediae regionis tumulos, modicis copiis ſequentibus, quum veniſſent, relictis ibi in ſtatione conſpecta utrimque cohortibus, Nabis cum delectis cuſtodibus corporis, Quinctius cum fratre et Eumene rege et Soſilao Rhodio et Ariſtaeno Achaeorum praetore tribunisque militum paucis deſcendit.

XXXI. Ibi permiſſo, ut, ſeu dicere prius, ſeu audire mallet, ita coepit tyrannus. *Si*

ipſe

ipſe per me, T. Quincti vosque, qui adeſtis, cauſam excogitare, cur mihi aut indixiſſetis bellum, aut inferretis, poſſem; tacitus eventum fortunae meae exſpectaſſem. Nunc imperare animo nequivi, quin, prius quam perirem, cur periturus eſſem, ſcirem. Et, Hercule, ſi tales eſſetis, quales eſſe Carthaginienſes fama eſt, apud quos nihil ſocietatis fides ſancti haberet; in me quoque vobis quid faceretis minus penſi eſſe, non mirarer. Nunc, quum vos intueor, Romanos eſſe video, qui rerum divinarum foedera, humanarum fidem ſocialem ſanctiſſimam habeatis. Quum me ipſe reſpexi, eum eſſe ſpero, cui et publice, ſicut ceteris Lacedaemoniis, vobiscum vetuſtiſſimum foedus ſit: et meo nomine privatim amicitia ac ſocietas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi et everti, quod Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tueor? re, an tempore? Res mihi duplicem defenſionem praebet. Nam et, ipſis vocantibus ac tradentibus, urbem eam adcepi, non occupavi; et adcepi, quum Philippi partium, non in veſtra ſocietate eſſet. Tempus autem eo me liberat, quod, quum jam Argos haberem, ſocietas mihi vobiscum convenit; et, ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis praeſidium deducerem, pepigiſtis. At, Hercle, in ea controverſia, quae de Argis eſt, ſuperior ſum et aequitate rei, quod non veſtram urbem, ſed hoſtium, quod volentem, non vi coactam, adcepi; et veſtra confeſſione, quod in conditionibus ſocietatis mihi Argos reliquiſtis. Ceterum nomen tyranni et facta me premunt, quod ſervos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc reſpondere poſſum, me, qualiscumque ſum, eumdem eſſe, qui fui, quum tu ipſe mecum, T. Quincti, ſocietatem pepigiſti. Tum me regem ad-

adpellari a vobis memini: nunc tyrannum vocari video. Itaque ſi ego nomen imperii mutaſſem, mihi meae inconſtantiae; quum vos mutetis, vobis veſtrae reddenda ratio eſt. Quod ad multitudinem ſervis liberandis auctam et egentibus diviſum agrum adtinet, poſſum quidem et in hoc me jure temporis tutari. Jam feceram haec, qualiacumque ſunt, quum ſocietatem mecum pepigiſtis, et auxilia in bello adverſus Philippum adcepiſtis. Sed ſi nunc ea feciſſem, non dico, quid in eo vos laeſiſſem, aut veſtram amicitiam violaſſem? ſed illud, me more atque inſtituto majorum feciſſe. Nolite ad veſtras leges atque inſtituta exigere ea, quae Lacedaemone fiunt. Nihil comparare ſingula neceſſe eſt. Vos a cenſu equitem, a cenſu peditem legitis; et paucos excellere opibus, plebem ſubjectam eſſe illis, vultis. Noſter legum lator non in paucorum manu rem publicam eſſe voluit, quem vos ſenatum adpellatis, nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate; ſed per aequationem fortunae ac dignitatis fore credidit, ut multi eſſent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me peregiſſe, quam pro patriae ſermone brevitatis, fateor. Et breviter peroratum eſſe potuit, nihil me, poſtquam vobiscum amicitiam inſtitui, cur ejus vos poeniteret, commiſiſſe.

XXXII. Ad haec imperator Romanus: *Amicitia et ſocietas nobis nulla tecum, ſed cum Pelope, rege Lacedaemoniorum juſto ac legitimo, facta eſt. Cujus jus tyranni quoque, qui poſtea per vim tenuerunt Lacedaemone imperium, (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant) uſurparant; ſicut tu quoque hoc Macedonico bello feciſti. Nam quid minus conveniret, quam nos, qui pro libertate Graeciae adverſus Philippum gere-*

geremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? et tyranno quam, qui umquam, saevissimo et violentissimo in suos? Nobis vero, etiamsi Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Graeciam, Lacedaemon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat atque in leges suas, quarum modo, tamquam aemulus Lycurgi, mentionem fecisti. An, ut ab Jasso et Bargyliis praesidia Philippi deducantur, curae erit nobis? Argos et Lacedaemonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Graeciae, sub pedibus tuis relinquemus; quae titulum nobis liberatae Graeciae servientes deforment? At enim cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, duorum aut summum trium in ea re, non civitatis, culpam esse; tam, Hercle, quam in te tuoque praesidio arcessendo adcipiendoque in arcem nihil esse publico consilio actum. Thessalos et Phocenses et Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. Tamen quum ceteram liberaverimus Graeciam, quid tandem censes in Argivis, qui insontes publici consilii sint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum et egentibus hominibus agri divisi crimina tibi objici dicebas. Non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt prae iis, quae a te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? Exhibe liberam concionem vel Argis vel Lacedaemone, si audire juvat vera dominationis inpotentissimae crimina. Vt omnia alia vetustiora omittam, quam caedem Argis Pythagoras iste gener tuus paene in oculis meis edidit? quam tu ipse, quum jam prope in finibus Lacedaemoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus civibus tuis, in custodia te habiturum esse pronuntiasti, jube vinctos produci, ut miseri parentes,

rentes, quos falſo lugent, vivere ſciant. At enim, ut jam ita ſint haec, quid ad vos, Romani? Hoc tu dicas liberantibus Graeciam? hoc iis, qui, ut liberare poſſent, mare trajecerunt, terra marique geſſerunt bellum? Vos tamen, inquis, veſtramque amicitiam ac ſocietatem proprie non violavi. Quoties vis te id arguam feciſſe? Sed nolo pluribus: ſummam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? Nempe his maxime duabus, ſi ſocios meos pro hoſtibus habeas; ſi cum hoſtibus te conjungas. Vtrum non a te factum eſt? nam et Meſſenen, uno atque eodem jure foederis, quo et Lacedaemonem, in amicitiam noſtram adceptam, ſocius ipſe ſociam nobis urbem vi atque armis cepiſti; et cum Philippo, hoſte noſtro, non ſocietatem ſolum, ſed, ſi Diis placet, adfinitatem etiam per Philoclem praefectum ejus pepigiſti, et bellum adverſus nos gerens mare circa Maleam infeſtum navibus piraticis feciſti, et plures prope cives Romanos, quam Philippus, cepiſti atque occidiſti; tutiorque Macedoniae ora, quam promontorium Maleae commeatus ad exercitus noſtros portantibus navibus fuit. Proinde parce, ſis, fidem ac jura ſocietatis jactare; et, omiſſa populari oratione, tamquam tyrannus et hoſtis loquere.

XXXIII. Sub haec Ariſtaenus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occaſio eſſet, ſibi ac fortunis ſuis conſuleret. Referre deinde nominatim tyrannos civitatium finitimarum coepit, qui, depoſito imperio reſtitutaque libertate ſuis, non tutam modo, ſed etiam honoratam inter cives ſenectutem egiſſent. His dictis in vicem auditisque, nox prope diremit conloquium. Poſtero die Nabis, *Argis ſe cedere ac deducere praeſidium, quando ita Romanis placeret, et capti-*

captivos et perfugas redditurum, dixit. *Aliud si quid postularent, scriptum ut ederent*, petiit, *ut deliberare cum amicis posset.* Ita et tyranno ad consultandum tempus datum est; et Quinctius, sociorum etiam principibus adhibitis, habuit consilium. Maximae partis sententia erat: *Perseverandum in bello esse, et tollendum tyrannum. Numquam aliter tutam libertatem Graeciae fore. Satius multo fuisse, non moveri bellum adversus eum, quam omitti motum. Et ipsum velut comprobata dominatione firmiorem futurum, auctore injusti imperii adsumto populo Romano; et exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiandum libertati civium suorum incitaturum.* Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. Videbat enim, compulso intra moenia hoste, nihil praeter obsidionem restare; eam autem fore diuturnam. *Non enim Gythium, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset, sed Lacedaemonem, validissimam urbem viris armisque, obpugnaturos. Vnam spem fuisse, si qua admoventibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset. Quum signa portis prope inferri cernerent, neminem se movisse.* Adjiciebat, *et cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nuntiare: multo majoribus, quam ante, terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse. Si occupasset obsidio Lacedaemonis exercitum, quibus aliis copiis adversus regem tam validum ac potentem bellum gesturos?* Haec propalam dicebat: illa tacita suberat cura, ne novus consul Graeciam provinciam sortiretur, et inchoati belli victoria successori tradenda esset.

XXXIV. Quum adversus tendendo nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in adsensum consilii sui tra-

traduxit. *Bene vertat*, inquit, *quando ita placet, obſideamus Lacedaemonem. Illud modo ne fallat ceterum, quum res tam lenta, quam ipſi ſcitis, obpugnatio urbium ſit, et obſidentibus prius ſaepe, quam obſeſſis, taedium adferat, jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lacedaemonis moenia eſſe. Quae mora ſi laborem tantum ac periculum haberet, ut et animis, et corporibus ad ſuſtinenda ea parati eſſetis, hortarer vos. Nunc inpenſa quoque magna eget in opera, in machinationes et tormenta, quibus tanta urbs obpugnanda eſt; in commeatus vobis vobisque in hyemem expediendos. Itaque, ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter deſtituatis, ſcribendum ante veſtris civitatibus cenſeo explorandumque, quid quaeque animi, quid virium habeat. Auxiliorum ſatis ſuperque habeo; ſed, quo plures ſumus, pluribus rebus egebimus. Nihil jam praeter nudum ſolum ager hoſtium habet. Ad hoc hyems adcedit, ad comportandum ex longinquo difficilis.* Haec oratio primum animos omnium ad reſpicienda cuique domeſtica mala convertit; ſegnitiam, invidiam et obtrectationem domi manentium adverſus militantes, libertatem difficilem ad conſenſum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. Verſis itaque ſubito voluntatibus, facere, quod e re publica populi Romani ſociorumque eſſe crederet, imperatori permiſerunt.

XXXV. Inde Quinctius, adhibitis legatis tantum tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conſcripſit: *Sex menſium induciae ut eſſent Nabidi Romanisque et Eumeni regi et Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quinctius et Nabis, ut pax ex auctoritate ſenatus confirmaretur.*

tur. Ex qua die ſcriptae conditiones pacis editae Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium eſſet; et ut ex ea die intra decimum diem ab Argis ceteriſque oppidis, quae in Argivorum agris eſſent, praeſidia omnia deducerentur, vacuaque et libera traderentur Romanis; et ne quod inde mancipium regium publicumve aut privatum educeretur, et, ſi qua ante educta forent, dominis recte reſtituerentur. Naves, quas civitatibus maritimis ademiſſet, redderet; neve ipſe navem ullam, praeter duos lembos, qui non plus quam ſexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas et captivos omnibus ſociis populi Romani civitatibus redderet, et Meſſeniis omnia, quae comparerent, quaeque domini cognoſcerent. Exſulibus quoque Lacedaemoniis liberos et conjuges reſtitueret, quae earum viros ſequi voluiſſent; invita ne qua exſulis comes eſſet. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in civitates ſuas, aut ad Romanos transiſſent, iis res ſuae omnes recte redderentur. In Creta inſula ne quam urbem haberet; quas habuiſſet, redderet Romanis. Ne quam ſocietatem cum ullo Cretenſium aut quoquam alio inſtitueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus, quas ipſe reſtituiſſet, quaeque ſe ſuaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidiſſent, omnia praeſidia deduceret; ſeque ipſe ſuosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod caſtellum in ſuo alienove agro conderet. Obſides, ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuiſſet; filium in his ſuum: et talenta centum argenti in praeſenti, et quinquaginta talenta in ſingulos annos per annos octo.

XXXVI. Haec conſcripta, caſtris propius urbem motis, Lacedaemonem mittuntur. Nec ſane quidquam eorum ſatis placebat tyranno,

nisi quod, praeter spem, reducendorum exsulum mentio nulla facta erat. Maxime autem omnium ea res obsendebat, quod et naves, et maritimae civitates ademtae erant. Fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram Maleae praedatoriis navibus infestam habenti. Juventutem praeterea civitatium earum ad subplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, quamquam ipse in secreto volutaverat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant, vanis, ut ad ceteram fidem, sic ad secreta tegenda, satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia universi, quam ea, quae ad quemque pertinerent, singuli carpebant. Qui exsulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tamquam amissuri, non redituri, indignabantur. Servis liberatis a tyranno non inrita modo futura libertas, sed multo foedior, quam fuisset ante, servitus redeuntibus in iratorum dominorum potestatem ante oculos obversabatur. Mercenarii milites et pretia militiae casura in pace aegre ferebant, et reditum sibi nullum esse in civitates videbant, infensas non tyrannis magis, quam satellitibus eorum.

XXXVII. Haec inter se primo in circulis ferentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. Quo tumultu quum per se satis inritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari jussit. Vbi quum ea, quae imperarentur a Romanis, exposuisset, et graviora atque indigniora quaedam falso adfinxisset, et ad singula, nunc ab universis, nunc a partibus concionis, adclamaretur, interrogavit, *Quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent?* Prope una voce omnes, *Nihil respondere, bellum geri*, jusserunt, et pro se quisque,

qualia

qualia multitudo ſolet, bonum animum habere, et bene ſperare jubentes, *fortes fortunam adjuvare*, ajebant. His vocibus incitatus tyrannus et Antiochum Aetolosque adjuturos pronuntiat, et ſibi ad obſidionem ſustinendam copiarum adfatim eſſe. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, et in ſtationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum laceſſentium excurſio et emiſſa jacula extemplo et Romanis dubitationem, quin bellandum eſſet, exemerunt. Leuia inde proelia per quatriduum primum ſine ullo ſatis certo eventu commiſſa. Quinto die prope juſta pugna adeo paventes in oppidum Lacedaemonii compulſi ſunt, ut quidam milites Romani, terga fugientium caedentes, per intermiſſa, ut tunc erant, moenia urbem intrarint.

XXXVIII. Et tunc quidem Quinctius, ſatis eo terrore coercitis excurſionibus hoſtium, nihil praeter ipſius obpugnationem urbis ſupereſſe ratus, miſſis, qui omnes navales ſocios a Gythio arceſſerent, ipſe interim cum tribunis militum ad viſendum urbis ſitum moenia circumvehitur. Fuerat quondam ſine muro Sparta. Tyranni nuper locis patentibus planisque objecerant murum: altiora loca et difficiliora aditu ſtationibus armatorum pro munimento objectis tutabantur. Vbi ſatis omnia inſpexit, corona obpugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum ſociorumque, ſimul peditum equitumque, ſimul terreſtrium ac navalium copiarum, ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii ſcalas, alii ignem, alii alia, quibus non obpugnarent modo, ſed etiam terrerent, portabant. Juſſi clamore ſublato ſubire undique omnes, ut, qua primum obcurrerent, quave opem ferrent, ad omnia ſimul paventes Lacedaemonii

 igno-

ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam divifum. Parte una a Phoebeo, altera a Dictynneo, tertia ab eo loco, quem Heptagonias adpellant (omnia autem haec aperta fine muro loca funt) adgredi jubet. Quum tantus undique terror urbem circumvafiffet; primo tyrannus et ad clamores repentinos, et ad nuntios trepidos motus, ut quisque maxime laboraret locus, aut ipfe obcurrebat, aut aliquos mittebat. Deinde, circumfufo undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere, quod in rem effet, nec audire poffet; nec inops modo confilii, fed vix mentis compos effet.

XXXIX. Romanos primo fustinebant in anguftiis Lacedaemonii; ternaeque acies tempore uno locis diverfis pugnabant. Deinde, crefcente certamine, nequaquam erat proelium par. Miffilibus enim Lacedaemonii pugnabant, a quibus fe et magnitudine fcuti perfacile Romanus tuebatur miles, et quod alii vani, alii leves admodum ictus erant. Nam propter anguftias loci confertamque turbam non modo ad emittenda cum procurfu, quo plurimum concitantur tela, fpatium habebant; fed ne ut de gradu quidem libero ac ftabili conarentur. Itaque ex adverfo miffa tela, nulla in corporibus, rara in fcutis haerebant. A circumftantibus ex fuperioribus locis quidam vulnerati funt: mox progreffos jam etiam ex tectis non tela modo, fed tegulae quoque, inopinantes perculerunt. Sublatis deinde fupra capita fcutis continuatisque ita inter fe, ut non modo ad caecos ictus, fed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quidquam effet, teftudine facta fubibant. Et primae anguftiae paullisper, fua hoftiumque refertae turba, tenuerunt: poftquam in patentiorem viam

viam urbis paullatim urguentes hoſtem proceſſere, non ultra vis eorum atque inpetus ſuſtineri poterant. Quum terga vertiſſent Lacedaemonii, et effuſa fuga ſuperiora peterent loca; Nabis quidem, ut capta urbe trepidans, quanam ipſe evaderet, circumſpectabat. Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducis ſungebatur, tum vero unus, ne caperetur urbs, cauſa fuit. Succendi enim aedificia proxima muro juſſit. Quae quum momento temporis arſiſſent, ut adjuvantibus ignem, qui alias ad exſtinguendum opem ferre ſolent, ruere in Romanos tecta; nec tegularum modo fragmenta, ſed etiam ambuſta tigna, ad armatos pervenire, et flamma late fundi; fumus terrorem etiam majorem, quam periculum, facere. Itaque et qui extra urbem erant Romanorum, tum maxime inpetus facientes, receſſere a muro; et, qui jam intraverant, ne incendio ab tergo oriente intercluderentur ab ſuis, receperunt ſeſe. Et Quinctius, poſtquam, quid rei eſſet, vidit, receptui canere juſſit. Ita jam a capta prope urbe revocati redierunt in caſtra.

XL. Quinctius plus ex timore hoſtium, quam ex re ipſa, ſpei nactus, per triduum inſequens territavit eos, nunc proeliis laceſſendo, nunc operibus interſepiendo quaedam, ne exitus ad fugam eſſet. His comminationibus compulſus tyrannus Pythagoram rurſus oratorem miſit, quem Quinctius primo adſpernatum excedere caſtris juſſit. Deinde ſuppliciter orantem advolutumque genibus tandem audivit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum: dein, quum ea velut vana et ſine effectu nihil proficerent, eo deducta res eſt, ut his conditionibus, quae ex ſcripto paucis ante diebus editae erant,

induciae fierent; pecuniaque et obſides adcepti. Dum obpugnatur tyrannus, Argivi, nuntiis aliis prope ſuper alios adferentibus, tantum non jam captam Lacedaemonem eſſe, erecti et ipſi, ſimul eo quod Pythagoras cum parte validiſſima praeſidii exceſſerat, contemta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam, praeſidium expulerunt. Timocratem Pellenenſem, quia clementer praefuerat, vivum fide data emiſerunt. Huic laetitiae Quinctius ſupervenit, pace data tyranno, dimiſſisque ab Lacedaemone Eumene et Rhodiis et L. Quinctio fratre ad claſſem.

XLI. Laeta civitas celeberrimum feſtorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die ſtata propter belli mala praetermiſſum, in adventum Romani exercitus ducisque indixerunt, praefeceruntque ludis ipſum imperatorem. Multa erant, quae gaudium cumularent. Reducti cives ab Lacedaemone erant, quos nuper Pythagoras, quosque ante Nabis abduxerant: redierant, qui poſt compertam a Pythagora conjurationem, et caede jam coepta, effugerant: libertatem ex longo intervallo libertatisque auctores Romanos, quibus cauſa bellandi cum tyranno ipſi fuiſſent, cernebant. Teſtata quoque ipſo Nemeorum die voce praeconis libertas eſt Argivorum. Achaeis quantum reſtituti Argi in commune Achajae concilium laetitiae adferebant; tantum ſerva Lacedaemon relicta, lateri adhaerens tyranni, non ſincerum gaudium praebebat. Aetoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non ante deſitum bellari, quam omnibus excederet Graeciae urbibus. Tyranno relictam Lacedaemonem; regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat caſtris, ceterosque nobiliſſimos cives in exſilio victuros.* *Na-*

Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum. Quinctius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversus Romana castra positis. Diuque cunctatum, quum Aetolorum auxilia exspectasset, coactum ad extremum acie confligere, inpetu in pabulatores suos ab Romanis facto; eo proelio victum castrisque exsutum pacem petisse, quum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent.

XLII. Eodem fere tempore et a T. Quinctio de rebus ad Lacedaemonem gestis, et ab M. Porcio consule ex Hispania literae adlatae. Vtriusque nomine in dies ternos subplicatio a senatu decreta est. L. Valerius consul, quum post fusos circa Litanam silvam Bojos quietam provinciam habuisset, comitiorum causa Romam rediit; et creavit consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum et Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant. Praetoria inde comitia habita. Creati P. Cornelius Scipio et duo Cn. Cornelii, Merenda et Blasio, et Cn. Domitius Ahenobarbus et Sex. Digitius et T. Juventius Thalna. Comitiis perfectis, consul in provinciam rediit. Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent. Puteolos Salernumque et Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro civibus Romanis ferrent; senatus judicavit, non esse eos cives Romanos.

XLIII. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum et Ti. Sempronius Longus consules

fules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt. Iis extra urbem in aede Apollinis fenatus datus eft. Pax, quae cum T. Quinctio conveniffet, ut rata effet, petierunt inpetraveruntque. De provinciis quum relatum effet, fenatus frequens in eam fententiam ibat, ut, quoniam in Hifpania et Macedonia debellatum foret, confulibus ambobus Italia provincia effet. Scipio, *fatis effe Italiae unum confulem*, cenfebat; *alteri decernendam Macedoniam effe. Bellum grave ab Antiocho imminere, jam ipfum fua fponte in Europam transgreffum. Quid deinde facturum cenferent, quum hinc Aetoli haud dubie hoftes vocarent ad bellum, illinc Hannibal, Romanis cladibus infignis imperator, ftimularet?* Dum de provinciis confulum disceptatur, praetores fortiti funt. Cn. Domitio urbana juris dictio, T. Juventio peregrina evenit; P. Cornelio Hifpania ulterior, Sex. Digitio citerior; duobus Cn. Corneliis, Blafioni Sicilia, Merendae Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non placuit: eum, qui effet ibi, reduci in Italiam a Quinctio ac dimitti: item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hifpania effet. Confulibus ambobus Italiam provinciam effe, et duas urbanas eos legiones fcribere; ut, dimiffis, quos fenatus cenfuiffet, exercitibus, octo omnino Romanae legiones effent.

XLIV. Ver facrum factum erat priore anno, M. Porcio et L. Valerio confulibus. Id quum P. Licinius pontifex non effe recte factum conlegio primum, deinde ex auctoritate conlegii Patribus renuntiaffet, de integro faciendum arbitratu pontificum cenfuerunt, ludosque magnos, qui una voti effent, tanta pecunia, quanta adfoleret, faciendos. Ver facrum videri pecus, quod natum effet inter

Calen-

Calendas Martias et pridie Calendas Majas, P. Cornelio Scipione et Ti. Sempronio Longo consulibus. Cenſorum inde comitia habita ſunt. Creati cenſores Sex. Aelius Paetus et C. Cornelius Cethegus principem ſenatus P. Scipionem conſulem, quem et priores cenſores legerant, legerunt. Tres omnino ſenatores, neminem curuli honore uſum, praeterierunt. Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod, ludis Romanis, aedilibus curulibus imperarunt, ut loca ſenatoria ſecernerent a populo. Nam antea in promiſcuo ſpectabant. Equitibus quoque perpaucis edemti equi, nec in ullum ordinem ſaevitum. Atrium Libertatis et Villa publica ab eisdem refecta amplificataque. Ver ſacrum ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpicius Galba conſul, facti. Quum ſpectaculo eorum occupati animi omnium eſſent, Q. Pleminius, qui propter multa in Deos hominesque ſcelera, Locris admiſſa, in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus ſimul locis Vrbis nocte incendia facerent; ut in conſternata nocturno tumultu civitate refringi carcer poſſet. Ea res indicio conſciorum palam facta, delataque ad ſenatum eſt. Pleminius in inferiorem demiſſus carcerem eſt necatusque.

XLV. Coloniae civium Romanorum eo anno deductae ſunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines in ſingulas. Item Salernum Buxentumque coloniae civium Romanorum deductae ſunt. Deduxere triumviri Ti. Sempronius Longus, qui tum conſul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager diviſus eſt, qui Campanorum fuerat. Sipontum item in agrum, qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri,

D.

D. Junius Brutus, M. Baebius Tamphilus, M. Helvius, deduxerunt. Tempſam item et Crotonem civium Romanorum coloniae deductae. Tempſanus ager de Bruttiis captus erat: Bruttii Graecos expulerant. Crotonem Graeci habebant. Triumviri Cn. Octavius, L. Aemilius Paullus, C. Plaetorius Crotonem; Tempſam L. Cornelius Merula et C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia viſa eo anno Romae ſunt, alia nuntiata. In foro et comitio et Capitolio ſanguinis guttae viſae ſunt; et terra aliquoties pluit; et caput Vulcani arſit. Nuntiatum eſt, Nare amni lac fluxiſſe; pueros ingenuos Arimini ſine oculis ac naſo, et in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata. Et ſacrificium novemdiale factum, quod Hadriani nuntiaverant, in agro ſuo lapidibus pluiſſe.

XLVI. In Gallia L. Valerius Flaccus proconſul circa Mediolanum cum Gallis Inſubribus et Bojis, qui Dorulaco duce ad concitandos Inſubres Padum transgreſſi erant, ſignis conlatis depugnavit. Decem millia hoſtium ſunt caeſa. Per eos dies conlega ejus M. Porcius Cato ex Hiſpania triumphavit. Tulit in eo triumpho argenti infecti viginti quinque millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oſcenſis quingenta quadraginta; auri pondo mille quadringenta. Militibus ex praeda diviſit, in ſingulos, ducenos ſeptuagenos aeris, triplex equiti. Ti. Sempronius conſul, in provinciam profectus, in Bojorum primum agrum legiones duxit. Bojorix tum regulus eorum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, caſtra locis apertis poſuit; ut adpareret dimicaturos, ſi hoſtis fines intraſſet. Conſul ubi, quantae copiae, quanta fiducia eſſet

esset hosti, sensit, nuntium ad conlegam mittit, *ut, si videretur ei, maturaret venire: se tergiversando in adventum ejus rem extracturum.* Quae caussa consuli cunctandi, eadem Gallis (praeterquam quod cunctatio hostium animos faciebat) rei maturandae erat, ut, prius quam conjungerentur consulum copiae, rem transigerent. Per biduum tamen nihil aliud, quam steterunt parati ad pugnandum, si quis contra egrederetur: tertio subiere ad vallum, castraque ab omni simul parte adgressi sunt. Consul extemplo arma capere milites jussit. Armatos inde paullisper continuit, ut et stolidam fiduciam hosti augeret, et disponeret copias, quibus quaeque portis erumperent. Duae legiones duabus principalibus portis signa efferre jussae. Sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est. Nec dextris magis gladiisque gerebatur res, quam scutis corporibusque ipsis obnisi urguebant; Romani, ut signa foras efferrent; Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. Nec ante in hanc aut illam partem moveri acies potuerunt, quam Q. Victorius primi pili centurio et C. Atinius tribunus militum, quartae hic, ille secundae legionis, (rem in asperis proeliis saepe tentatam) signa ademta signiferis in hostes injecerunt. Dum repetunt enise signum, priores secundani se porta ejecere.

XLVII. Jam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta haerente, quum alius tumultus ex aversa parte castrorum est exortus. In portam quaestoriam inruperant Galli, resistentesque pertinacius occiderant L. Postumium quaestorem, cui Tympano fuit cognomen, et M. Atinium et P. Sempronium, praefectos

fectos focium, et ducentos ferme milites. Capta ab ea parte caftra erant, donec cohors extraordinaria, miffa a confule ad tuendam quaeftoriam portam, et eos, qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit caftris et inrumpentibus obftitit. Eodem fere tempore et quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus porta erupit. Ita fimul tria proelia circa caftra locis diftantibus erant; clamoresque disfoni ad incertos fuorum eventus a praefenti certamine animos pugnantium avertebant. Vsque ad meridiem aequis viribus ac prope pari fpe pugnatum eft. Labor et aeftus mollia et fluida corpora Gallorum et minime patientia fitis quum decedere pugna coegiffet; in paucos reftantes impetum Romani fecerunt, fufosque compulerunt in caftra. Signum inde receptui a confule datum eft: ad quod pars major receperunt fefe; pars, certaminis ftudio et fpe potiundi caftris hoftium, perftitit ad vallum. Eorum paucitate contemta, Galli univerfi ex caftris eruperunt. Fufi inde Romani, quae imperio confulis noluerant, fuo pavore ac terrore caftra repetunt. Ita varia hinc atque illinc nunc fuga, nunc victoria fuit. Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia, funt occifa. Galli recepere in intimá finium fefe.

XLVIII. Conful Placentiam legiones duxit. Scipionem alii, conjuncto exercitu cum collega, per Bojorum Ligurumque agros populantem iffe, quoad progredi fylvae paludesque paffae fint, fcribunt: alii, nulla memorabili re gefta, comitiorum caufa rediiffe Romam. Eodem hoc anno T. Quinctius Elatiae, quo in hiberna reduxerat copias, totum hyemis tempus jure dicundo confumfit mutandisque iis, quae aut ipfius Philippi, aut praefecto-

fectorum ejus licentia in civitatibus facta erant, quum, suae factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit. Ibi omnium civitatium legationes in concionis modum circumfusas est adloquutus; orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Graecorum gente et imperatorem, qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum adprobatione ingenti sunt audita, praeterquam quum ad mentionem Nabidis ventum esset. Id minime conveniens liberanti Graeciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suae solum patriae gravem, sed omnibus circa civitatibus metuendum, haerentem visceribus nobilissimae civitatis.

XLIX. Nec ignarus hujus habitus animorum Quinctius, *Si sine excidio Lacedaemonis fieri potuisset*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse. Nunc, quum aliter, quam ruina gravissima civitatis, obprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademtis, relinqui, quam intermori vehementioribus, quam quae pati posset, remediis civitatem sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram.* Praeteritorum commemorationi subjecit, *Proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisque praesidia intra decimum diem audituros deducta; Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achaeis traditurum, ut omnes scirent, utrum Romanis, an Aetolis, mentiri mos esset; qui male commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint, et mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis, nec quid dicerent, nec quid facerent, quidquam umquam pensi fuisse. Re-*

liquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis, amicos pensent; intellegantque, quibus credendum, et a quibus cavendum sit. Libertate modice utantur. Temperatam eam salubrem et singulis, et civitatibus esse; nimiam et aliis gravem, et ipsis, qui habeant, effrenatam et praecipitem esse. Concordiae in civitatibus principes et ordines inter se, et in commune omnes civitates, consulerent. Adversus consentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyrannum fore. Discordiam et seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, quum pars, quae domestico certamine inferior sit, externo potius se adplicet, quam civi cedat. Alienis armis partam, externa fide redditam libertatem sua cura custodirent servarentque; ut populus Romanus dignis datam libertatem ac munus suum bene positum sciret.

L. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrymae, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paullisper fremitus adprobantium dicta fuit monentiumque aliorum alios, ut eas voces, velut oraculo missas, in pectora animosque demitterent. Silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. *Ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores ejus servire.* Omnes adclamarunt, *gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur.* Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Hannibal, quum a suis non redimerentur, venum dederat. Multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achaeis stetisse; quum quingenos denarios pretium in capita, quod

quod redderetur dominis, ſtatuiſſent. Mille enim ducentos ea ratione Achaja habuit. Adjice nunc pro portione, quot veriſimile ſit totam Graeciam habuiſſe. Nondum conventus dimiſſus erat, quum reſpiciunt praeſidium, ab Acrocorintho deſcendens, protenus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator ſequutus, proſequentibus cunctis, ſervatorem liberatoremque adclamantibus, ſalutatis dimiſſisque eis, eadem, qua venerat, via Elatiam rediit. Inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit. Per Theſſaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi ſe opperiri: inde namque in animo eſſe, exercitum in Italiam trajicere. Et L. Quinctio fratri, legato et praefecto claſſis, ſcribit, ut onerarias ex omni Graeciae ora eodem contraheret.

LI. Ipſe, Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide ſolum, ſed etiam ab Oreo atque Eretria, praeſidiis, conventum ibi Euboicarum civitatium habuit; commonitosque, in quo ſtatu rerum adcepiſſet eos, et in quo relinqueret, dimiſit. Demetriadem inde proficiſcitur; deductoque praeſidio, proſequentibus cunctis, ſicut Corinthi et Chalcide, pergit ire in Theſſaliam; ubi non liberandae modo civitates erant, ſed ex omni colluvione et confuſione in aliquam tolerabilem formam redigendae. Nec enim temporum modo vitiis, ac violentia et licentia regia turbati erant, ſed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per ſeditionem ac tumultum, jam inde a principio ad noſtram usque aetatem, traducentes. A cenſu maxime et ſenatum et judices legit, potentioremque eam partem civitatium fecit, cui ſalva tranquillaque omnia magis eſſe expediebat.

LII. Ita quum percenſuiſſet Theſſaliam, per Epirum in Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiae omnes Brundiſium transportatae. Inde per totam Italiam ad Vrbem prope triumphantes, non minore agmine rerum captarum, quam ſuo, prae ſe acto, venerunt. Poſtquam Romam ventum eſt, ſenatus extra urbem Quinctio ad res geſtas ediſſerendas datus eſt, triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit. Die primo arma, tela ſignaque aerea et marmorea transtulit, plura Philippo ademta, quam quae ex civitatibus ceperat: ſecundo die aurum argentumque, factum infectumque et ſignatum. Infecti argenti fuit decem et octo millia pondo, et ducenta ſeptuaginta facti: vaſa multa omnis generis, caelata pleraque, quaedam eximiae artis; et ex aere multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea decem. Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum; tetradrachma vocant: trium fere denariorum in ſingulis argenti eſt pondus. Auri pondo fuit tria millia ſeptingenta quatuordecim, et clypeum unum ex auro totum, et Philippei nummi aurei quatuordecim millia quingenti quatuordecim. Tertio die coronae aureae, dona civitatium, translatae centum quatuordecim; et hoſtiae ductae, et ante currum multi nobiles captivi obſidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, et Armenes, Nabidis tyranni filius, Lacedaemonius. Ipſe deinde Quinctius in Vrbem eſt invectus. Milites ſequuti currum frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. His duceni quinquageni aeris in pedites diviſi; duplex centurioni, triplex equiti. Praebuerunt ſpeciem triumpho capitibus raſis ſequuti, qui ſervitute exemti fuerant.

LIII.

LIII. Exitu hujus anni Q. Aelius Tubero tribunus plebis ex senatus consulto tulit ad plebem, plebesque scivit, *Vt Latinae duae coloniae, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum, deducerentur.* His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Bruttios Q. Naevius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Aelius, L. Apustius. Ea bina comitia Cn. Domitius praetor urbanus in Capitolio habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatae sunt: una Junonis Sospitae in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante a C. Cornelio consule Gallico bello; (censor idem dedicavit) altera Fauni: aediles eam biennio ante ex mulctaticio argento faciendam locarant, C. Scribonius et Cn. Domitius, qui praetor urbanus eam dedicavit. Et aedem Fortunae Primigeniae in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir ad id ipsum creatus. Voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus; locaverat idem censor. Et in Insula Jovis aedem C. Servilius duumvir dedicavit. Vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone praetore; ab eodem postea consule locata. Haec eo anno acta.

LIV. P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos venit. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula et Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt praetores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messalla, L. Porcius Licinus et C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo aediles curules primi fecerunt. Horum aedilium ludos Romanos primum senatus a populo secretus spectavit,

praebuitque fermones, ficut omnis novitas folet, aliis, *tandem, quod multo ante debuerit, tributum*, cenfentibus, *ampliffimo ordini*; aliis, *demtum ex dignitate populi, quidquid majeftati Patrum adjectum effet*, interpretantibus, *et omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, et concordiae, et libertatis aeque minuendae effe. Ad quingentefimum quinquagefimum octavum annum in promifcuo fpectatum effe. Quid repente factum, cur immifceri fibi in cavea Patres plebem nollent? cur dives pauperem confefforem faftidiret? novam et fuperbam libidinem, ab nullius ante gentis fenatu neque defideratam, neque inftitutam.* Poftremo ipfum quoque Africanum, quod conful auctor ejus rei fuiffet, poenituiffe ferunt. Adeo, nihil motum ex antiquo, probabile eft: veteribus, nifi quae ufus evidenter arguit, ftari malunt.

LV. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius confules fuerunt, terrae motus ita crebri nuntiabantur, ut non rei tantum ipfius, fed feriarum quoque ob id indictarum, homines taederet. Nam neque fenatus haberi, neque res publica adminiftrari poterat, facrificando expiandoque occupatis confulibus. Poftremo, decemviris adire libros juffis, ex refponfo eorum fupplicatio per triduum fuit. Coronati ad omnia pulvinaria fupplicaverunt; edictumque eft, ut omnes, qui ex una familia effent, pariter fupplicarent. Item ex auctoritate fenatus confules edixerunt, ne quis, quo die, terrae motu nuntiato, feriae indictae effent, eo die alium terrae motum nuntiaret. Provincias deinde confules prius, tum praetores fortiti. Cornelius Galliam, Minucius Ligures fortiti funt: C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam,

liam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hifpaniam citeriorem, M. Fulvius Hifpaniam ulteriorem.

LVI. Nihil belli eo anno exfpectantibus confulibus, literae M. Cincii (praefectus Pifis erat) adlatae: *Ligurum viginti millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula univerfae gentis facta, Lunenfem primum agrum depopulatos, Pifanum deinde finem transgreffos, omnem oram maris peragraffe.* Itaque Minucius conful, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Roftra adfcendit, et edixit, *Vt legiones duae urbanae, quae fuperiore anno confcriptae effent, poft diem decimum Arretii adeffent. In earum locum fe duas legiones urbanas fcripturum.* Item fociis et Latino nomini, magiftratibus legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio fe adirent. Iis quindecim millia peditum et quingentos equites, pro numero cujusque juniorum, defcripfit, et inde e Capitolio protenus ire ad portam et, ut maturaretur res, proficifci ad delectum juffit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum et centeni equites in fubplementum, et quina millia focium Latini nominis et duceni equites decreti; mandatumque praetoribus, ut veteres dimitterent milites, quum in provinciam veniffent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebis adiffent, uti caufas cognofcerent eorum, quibus aut emerita ftipendia, aut morbus caufae effent, quo minus militarent; eam rem literae Ti. Sempronii difcufferunt, in quibus fcriptum erat, *Ligurum decem millia in agrum Placentinum veniffe, et eum vsque ad ipfa coloniae moenia et Padi ripas cum caedibus et incendiis perpopulatos effe: Bojorum quoque*

gentem ad rebellionem ſpectare. Ob eas res *tumultum eſſe* decrevit ſenatus; *tribunos plebei non placere cauſas militares cognoſcere, quo minus ad edictum convenirent.* Adjecerunt etiam, ut ſocii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, Ti. Sempronii fuiſſent, et dimiſſi ab iis conſulibus eſſent, ut, ad quam diem L. Cornelius conſul edixiſſet, et in quem locum edixiſſet Etruriae, convenirent; et uti L. Cornelius conſul, in provinciam proficiſcens, in oppidis agrisque, qua iturus eſſet, ſi quos ei videretur, milites ſcriberet armaretque et duceret ſecum; dimittendique ei, quos eorum quandoque vellet, jus eſſet.

LVII. Poſtquam conſules, delectu habito, profecti ſunt in provincias, tum T. Quinctius poſtulavit, *ut de his, quae cum decem legatis ipſe ſtatuiſſet, ſenatus audiret, eaque; ſi videretur, auctoritate ſua confirmaret. Id eos facilius facturos, ſi legatorum verba, qui ex univerſa Graecia et magna parte Aſiae, quique ab regibus veniſſent, audiſſent.* Hae legationes a C. Scribonio praetore urbano in ſenatum introductae ſunt; benigneque omnibus reſponſum. Cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Aſia aut Lyſimachiae apud regem fuerant, delegata eſt. T. Quinctio mandatum, ut, adhibitis iis, legatorum regis verba audiret, reſponderetque iis, quae ex dignitate atque utilitate populi Romani reſponderi poſſent. Menippus et Hegeſianax principes regiae legationis erant. Ex iis Menippus, *Ignorare ſe,* dixit, *quidnam perplexi ſua legatio haberet, quum ſimpliciter ad amicitiam petendam jungendamque ſocietatem veniſſent. Eſſe autem tria genera foederum, quibus inter ſe paciſcerentur amicitias civitates regesque. Vnum, quum bello victis dice-*

dicerentur leges. Vbi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent, quae ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius jus atque arbitrium esse. Alterum, quum pares bello aequo foedere in pacem atque amicitiam venirent. Tunc enim repeti reddique per conventionem res, et, si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi. Tertium esse genus, quum, qui hostes numquam fuerint, ad amicitiam sociali foedere inter se jungendam coeant. Eos neque dicere, neque adcipere leges; id enim victoris et victi esse. Ex eo genere quum Antiochus esset, mirari se, quod Romani aequum censeant, ei leges dicere, quas Asiae urbium liberas et immunes, quas stipendiarias esse velint; quas intrare praesidia regia regemque vetent. Cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis foedus ita sanciendum esse.

LVIII. Ad ea Quinctius: *Quoniam vobis distincte agere libet, et genera jungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiae cum populo Ramano jungendae. Vnam, si nos nihil, quod ad urbes Asiae adtinet, curare velit, ut et ipse omni Europa abstineat. Alteram, si se ille Asiae finibus non contineat, et in Europam transcendat, ut et Romanis jus sit, Asiae civitatium amicitias et tueri, quas habeant, et novas complecti. Enimvero id auditu etiam,* dicere, *indignum esse*, Hegesianax, *Thraciae et Chersonesi urbibus arceri Antiochum; quae Seleucus proavus ejus, Lysimacho rege bello victo et in acie caeso, per summum decus parta reliquerit; pari cum laude partim ab Thracibus possessa armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut*

 ipsam

ipſam Lyſimachiam, et revocatis cultoribus frequentaverit, et, quae ſtrata ruinis atque incendiis erant, ingentibus inpenſis aedificaverit. Quid igitur ſimile eſſe, ex ea poſſeſſione, ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum, et Romanos abstinere Aſia, quae numquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum; ſed quae inpetrata gloriae ſibi, non pudori, ſit. Ad haec Quinctius, *Quandoquidem*, inquit, *honeſta penſamus, ſic ut aut ſola, aut prima certe, penſari decet principi orbis terrarum populo et tanto regi; utrum tandem videtur honeſtius, liberas velle omnes, quae ubique ſunt, Graeciae urbes, an ſervas et vectigales facere? Si ſibi Antiochus pulcrum eſſe cenſet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque numquam uſurpaverint pro ſuis, eas repetere in ſervitutem; et populus Romanus, ſusceptum patrocinium libertatis Graecorum non deſerere, fidei conſtantiaeque ſuae ducit eſſe. Sicut a Philippo Graeciam liberavit, ita et ab Antiocho Aſiae urbes, quae Graji nominis ſint, liberare in animo habet. Neque enim in Aeolidem Ioniamque coloniae in ſervitutem regiam miſſae ſunt; ſed ſtirpis augendae cauſa gentisque vetuſtiſſimae per orbem terrarum propagandae.*

LIX. Quum haeſitaret Hegeſianax, nec inficiari poſſet, honeſtiorem cauſam libertatis, quam ſervitutis, praetexi titulo; *Quin mittimus ambages*, inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. *Alteram ex duabus conditionibus, quae modo diſerte a Quinctio datae ſunt, legite; aut ſuperſedete de amicitia agere. Nos vero*, inquit Menippus, *nec volumus, nec poſſumus paciſci quidquam, quo regnum Antiochi minuatur.* Poſtero die Quinctius legationes univerſas Graeciae Aſiaeque quum

quum in senatum introduxisset, ut scirent, quali animo populus Romanus, quali Antiochus erga civitates Graeciae essent; postulata et sua, et regis exposuit. *Renuntiarent civitatibus suis, populum Romanum, qua virtute quaque fide libertatem eorum a Philippo vindicaverit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum.* Tum Menippus deprecari et Quinctium et Patres instilit, *Ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent. Tempus et sibi sumerent, et regi ad cogitandum darent. Cogitaturum, quum renuntiatae conditiones essent; et inpetraturum aliquid, aut pacis causa consensurum.* Ita integra dilata res est. Legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiae apud eum fuerant, placuit, P. Sulpicium, P. Villium, P. Aelium.

LX. Vixdum ii profecti erant, quum a Carthagine legati, bellum haud dubie parare Antiochum, Hannibale ministro, attulerunt, injeceruntque curam, ne simul et Punicum bellum excitaretur. Hannibal, patria profugus, pervenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est; et erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod volutanti diu consilia de Romano bello nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia ejus una atque eadem semper erat, *ut in Italia bellum gereretur. Italiam et commeatus et militem praebituram externo hosti. Si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus et copiis Italiae extra Italiam bellum gerere; neque regem, neque gentem ullam parem Romanis esse.* Sibi centum tectas naves et decem millia peditum, mille equites deposcebat. *Ea se classe primum Africam petiturum. Magnopere confidere, et Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse. Si illi*

eun-

cunctentur, ſe aliqua parte Italiae bellum excitaturum Romanis. Regem cum ceteris omnibus transire in Europam debere, et in aliqua parte Graeciae copias continere, neque trajicientem, et (quod in ſpeciem famamque belli ſatis ſit) paratum trajicere.

LXI. In hanc ſententiam quum adduxiſſet regem, praeparandos ſibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo caſu interceptae palam facerent conata, ſcribere non eſt auſus. Ariſtonem quemdam Tyrium nactus Epheſi, expertusque ſolertiam levioribus miniſteriis, partim donis, partim ſpe praemiorum oneratum, quibus etiam ipſe rex adnuerat, Carthaginem cum mandatis mittit; edit nomina eorum, quibus conventis opus eſſet; inſtruit etiam ſecretis notis, per quas haud dubie adnoſcerent ſua mandata eſſe. Hunc Ariſtonem Carthagine obverſantem non prius amici, quam inimici Hannibalis, qua de cauſa veniſſet, cognoverunt. Et primo in circulis conviviisque celebrata ſermonibus res eſt: deinde in ſenatu quidam, *Nihil actum eſſe*, dicere, *exſilio Hannibalis, ſi abſens quoque novas moliri res ſollicitandoque animos hominum turbare ſtatum civitatis poſſet. Ariſtonem quemdam, Tyrium advenam, inſtructum mandatis ab Hannibale et ab Antiocho rege, veniſſe: certos homines quotidie cum eo ſecreta conloquia ſerere, et in occulto conloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum eſſet.* Conclamare omnes, *Vocari Ariſtonem debere, et quaeri, quid veniſſet, et, niſi exprömeret, cum legatis Romam mitti. Satis pro temeritate unius hominis ſubpliciorum penſum eſſe. Privatos ſuo periculo peccaturos. Rem publicam non extra noxam modo, ſed etiam extra famam noxae, conſervandam eſſe.* Vocatus Ariſto purgare ſeſe, et firmiſ-

firmissimo propugnaculo uti, quod literarum nihil ad quemquam adtulisset. Ceterum nec causam adventus satis expediebat, et in eo maxime haesitabat, quod cum Barcinae solum factionis hominibus conloquutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi jam et custodiri jubentibus, aliis negantibus, tumultuandi causam esse. *Mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. Idem Carthaginiensibus et Tyri et in aliis emporiis, in quae frequenter commeent, eventurum.* Dilata eo die res est. Aristo, Punico ingenio inter Poenos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratuum prima vespera suspendit. Ipse de tertia vigilia navem conscendit et profugit. Postero die, quum Sufetes ad jus dicendum consedissent, conspectae tabellae demtaeque et lectae. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICE AD SENIORES (ita senatum vocabant) MANDATA HABUISSE. Publicato crimine, minus intenta de paucis quaestio erat. Mitti tamen legatos Romam, qui rem ad consules et ad senatum deferrent, placuit; simul qui de injuriis Masinissae quererentur.

LXII. Masinissa postquam et infames Carthaginienses, et inter se ipsos discordes sensit, principes propter conloquia Aristonis senatui, senatum propter indicium ejusdem Aristonis populo suspectum; locum injuriae esse ratus, agrum maritimum eorum et depopulatus est, et quasdam urbes vectigales Carthaginiensium sibi coegit stipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. Ora est minoris Syrtis et agri uberis; una civitas ejus Leptis: ea singula in dies talenta vectigal Carthaginiensibus dedit. Hanc tum regionem et totam in-

infestam Masinissa, et ex quadam parte dubiae possessionis, sui regni, an Carthaginiensium esset, effecerat: et quia simul ad purganda crimina, et questum de se Romam eos ituros comperit; qui et illa onerarent suspicionibus, et de jure vectigalium disceptarent, legatos et ipse Romam mittit. Auditi de Tyrio advena primum Carthaginienses curam injecere Patribus, ne cum Antiocho simul et Poenis bellandum esset. Maxime ea suspicio crimen urguebat, quod, quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum, nec navem ejus custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari coeptum. Carthaginienses jure finium causam tutabantur, *quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor agrum, qui juris esset Carthaginiensium, finisset*; et confessione regis, *qui, quum Aphirem profugum ex regno suo, cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas, persequeretur, precario ab se iter per eum ipsum agrum, tamquam haud dubie Carthaginiensium juris, petisset.* Numidae, *et de terminatione Scipionis mentiri eos*, arguebant, *et, si quis veram originem juris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginiensium in Africa esse? Advenis, quantum sectio bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precario datum. Quidquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque injuria partum habere. Neque eum, de quo agatur, probare eos posse, non modo semper, ex quo coeperint, sed ne diu quidem eos possedisse. Per opportunitates, nunc illos, nunc reges Numidarum, usurpasse jus; semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cujus conditionis res fuerit, prius quam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex Numidarum esset, ejus sinerent*

rent esse; nec se interponerent, quo minus, qui possent, tenerent. Responderi legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginiensem et regem in re praesenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus et C. Cornelius Cethegus et M. Minucius Rufus; audita inspectaque re, suspensa omnia, neutro inclinatis sententiis, reliquere. Id utrum sua sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quam videtur tempori aptum fuisse, integro certamine eos relinqui. Nam, ni ita esset, unus Scipio, vel notitia rei, vel auctoritate, ita de utrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XXXV.

BREVIARIVM.

CAP. I. In Hispania citeriore res male gerit Sex. Digitius praetor, in ulteriore autem prospere P. Cornelius Cn. F. Scipio Nasica praetor; qui et pro praetore Lusitanos vincit. 2. C. Flaminius praetor, in Hispaniam citeriorem profecturus, tumultuarios ibi milites scribere jubetur. 3. In Liguria Q. Minucius consul novos et ex multis hominum generibus conlectos milites Pisas ducit, sed in aciem exire non audet.

4.

4. Consul alter L. Cornelius Merula vastat agros Boiorum, 5. eosque ad Mutinam vincit. 6. Idem comitiorum causa Romam arcessitur, et literis M. Claudii Marcelli legati arguitur in culpa fuisse, quod multi perierint milites, hostiumque exercitus non plane sit deletus 7. Feneratorum fraus et avaritia coercetur. In Hispaniis C. Flaminius et M. Fulvius praetores feliciter res gerunt. 8. L. Cornelius Merula consul frustra postulat, ut subplicatio triumphusque decernatur. 9. Censura Sex. Aelii Paeti et C. Cornelii Cethegi. Inundatio Tiberis. Prodigia procurata. Aedicula Victoriae Virginis dedicata a Catone; et colonia Latina in agrum Thurinum deducta.

10 Consulatum, quem petunt multi et potentes patricii plebeiique, adipiscuntur L. Quinctius Flamininus et Cn. Domitius Ahenobarbus: praetoresque creantur. Aedilitas insignis M. Aemilii Lepidi et L. Aemilii Paulli. 11. Q. Minucius consul faucibus saltus, a Ligurum exercitu obsessis, liberatur fraude Numidarum equitum. 12. Aetoli et Graeciae gentes et Nabin, Philippum Antiochumque ad bellum Romanis inferendum incitant. 13. Nabis ad Gythium, et Antiochus ad Pisidas obpugnandos proficiscitur. 14. P. Villius, cum P. Sulpicio ad Antiochum missus, Ephesi saepe congreditur cum Hannibale; qui ob id vilior fit regi et suspectior. In eadem legatione P. Scipionem Africanum fuisse tradit Claudius, ibidemque cum Hannibale sermonem de maximis imperatoribus contulisse. 15. Rex certior factus de morte Antiochi filii, quem ipse veneno sustulisse credebatur, omisso, quod inchoaverat bello, moestus Ephesum redit, ibique, per luctum regia clausa, cum Minione, principe amicorum, secreta agitat consilia. 16. Minio solus disceptat cum legatis Romanorum.

17.

17. Hi omnium incerti Romam redeunt; iisque dimissis rex consilium habet de bello Romano. 18. Alexander Acarnan ejus gerendi non tam necessitatem, quam rationem edocet. 19. Hannibal vero, non adhibitus in consilium, purgat se, et scita oratione movet regem sibique reconciliat.

20. Romae legiones et provinciae magistratibus decernuntur. 21. Prodigiorum causa supplicatur. Q. Minucius Ligures fundit, et eorum castella vicosque pervastat. 22. A. Atilius praetor cum classe adversus Nabin mittitur, et consules Boiorum populantur agros. In utraque etiam Hispania C. Flaminius et M. Fulvius procoss. res prospere gerunt. 23. Patribus vero minus curae sunt bella, quae geruntur, quam quod jam parari ab Antiocho et Aetolis rumores primum, deinde Attalus, Eumenis frater, mox alii atque alii nuntii adferunt. 23. 24. Hinc decernunt, ut legati in Graeciam, legiones in Epirum classisque in Siciliam mittantur, et comitia consularia primo quoque habeantur tempore. Consules (P. Cornelius Cn. F. Scipio et M'. Acilius Glabrio) et praetores creantur.

25. Nabis agros vastat Achaeorum: quorum in concilio bellum adversus eum decernitur et mandatur Philopoemeni praetori. 26. Clarissimus hic imperator, sed rudis in re navali, obcurrit modicae Laconum classi, et quadriremi vetere vectus, quae primo statim incursu ad novam hostium navem divellitur, vix in levi speculatoria nave effugit. 27. Mox vero nocte comburit castra tyranni, ad Pleias posita, et depopulata Tripoli Laconica exercitum Lacedaemonem ducit; quo et Nabis, expugnato Gythio, cum expedito exercitu proficiscitur. 28. Mirabili, vt semper, solertia ducit agmen locaque capit et communit. 29. 30. Pugna bis orta, tyranni

tyranni exercitum in castra primum, et postero die in urbem compellit, multisque hostibus caesis et agris eorum vastatis domum redit. 31. Interea legati Romanorum circumeunt sociorum urbes. 32. Aetoli magis in dies nudant defectionem, et Thoas, princeps eorum, Menippusque, legatus Antiochi, eam magnopere suadent in concilio Panaetolico. 33 Atheniensibus et Quinctio nequidquam Aetolos Romanae societatis admonentibus, decretum fit, quo arcessitur Antiochus ad liberandam Graeciam. 34. Aetoli consilium capiunt, Demetriadem, Chalcidem Lacedaemonemque occupandi; et Diocles fraude expugnat Demetriadem. 35. Alexamenus, a Nabide, tamquam dux auxiliorum, ab Aetolis missorum, benigne exceptus, eum interficit. 36. Tum ipse occupat regiam, et Aetoli, velut capta Lacedaemone, in praedam vertuntur. Qua rei indignate moti Lacedaemonii Aetolos cum duce obtruncant; 37. et mox scita Philopoemenis oratione societati Achaeorum adjunguntur. Iisdem diebus Thoas frustra Chalcidem aut dolo capere aut inproviso obprimere conatur; 38. et ad justum bellum obpugnationemque urbis munitae haudquaquam par, infecta re, domum redit. 39. Quinctius praesidium Chalcidem, sed frustra Villium Demetriadem mittit ad animos Magnetum tentandos.

40. Boii Cn. Domitio se dedunt; et ager Ligurum late vastatur a L. Quinctio. Vibonem colonia deducitur: et Roma terretur diutino terrae motu ingentique incendio. 41. Fama de Antiochi bello et cura Patribus in dies crescente, agitatur de provinciis magistratuum designatorum. Aedes duae Jovi in Capitolio dedicantur; et judicia in feneratores multa severe fiunt. 42. Thoas Aetolus iisdem mendaciis, quibus erexerat multorum in Graecia animos,

An-

Antiochi ſpem inflat, et prohibet, quo minus Hannibal ab eo claſſi praeficiatur. 43. Rex, Demetriadis defectione ab Romanis elatus, non ultra differre profectionem in Graeciam conſtituit, et cum claſſe exercituque decem millium peditum Demetriadem, indeque Lamiam venit. 44. Ibi in concilio orationem habet; 45. et, auctore Thoante, cui nequidquam contradicit Phaeneas praetor, dux belli adpellatur. 46. Poſtero die conſultat cum apocletis Aetolorum, unde bellum ordiatur, et primum Chalcidem, ſed fruſtra, tentat. 47. Deinde ſollicitare placet Philopoemenem, Achaeorum principem, Boeotorum gentem, et Amynandrum, regem Athamanum. 48. In Achaia, coram T. Quinctio, Aegii concilium datur Antiochi Aetolorumque legatis, Menippo et Archidamo, qui in immenſum extollunt vires regis, et Romanos ipſumque Quinctium maledictis proſcindunt. 49. Is vaniloquorum hominum orationes refutat. 50. Achaei bellum regi Aetolisque indici jubent, et auxilia Athenas, ubi haud procul ſeditione res eſt, Chalcidemque mittunt. 51. Antiochus tamen hoc Euboeae caput, et mox Salganea aliasque ejus inſulae urbes expugnat.

I. Principio anni, quo haec geſta ſunt, Sex. Digitius praetor in Hiſpania citeriore cum civitatibus iis, quae poſt profectionem M. Catonis permultae rebellaverant, crebra magis, quam digna dictu, proelia fecit, et adeo pleraque adverſa, ut vix dimidium militum, quam quod adceperat, ſucceſſori tradiderit. Nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit, ni alter praetor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa ſecunda

proelia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Praetor haec gesserat Scipio. Idem pro praetore, Lusitanos, pervastata ulteriori provincia, cum ingenti praeda domum redeuntes, in ipso itinere adgressus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero militum inpar, superior aliis: nam et acie frequenti armatis adversus longum et inpeditum turba pecorum agmen, et recenti milite adversus fessos longo itinere concurrerat. Tertia namque vigilia exierant hostes. Huic nocturno itineri tres diurnae horae adcesserant; nec ulla quiete data, laborem viae proelium exceperat. Itaque principio pugnae vigoris aliquid in corporibus animisque fuit, et turbaverant primo Romanos; deinde aequata paullisper pugna est. In hoc discrimine ludos Jovi, si vi fudisset cecidissetque hostes, propraetor vovit. Tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus; deinde prorsus terga dedit: et, quum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt caesa; capti quingenti quadraginta, omnes fere equites; et signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta et tres amissi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe est. Eo victorem opulentum praedae exercitum P. Cornelius reduxit. Ea omnis ante urbem exposita est; potestasque dominis suas res cognoscendi facta. Cetera vendenda quaestori data: quod inde refectum est, militi divisum.

II. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius praetor, quum haec in Hispania gerebantur. Itaque tam adversae, quam secundae res per ipsum amicosque ejus magnis sermonibus celebrabantur; et tentaverat, quoniam

niam bellum ingens in provincia exarſiſſet, et exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas pavoris ac fugae accepturus eſſet, ut unam ſibi ex urbanis legionibus decernerent; ad quam quum militem ab ſe ipſo ſcriptum ex ſenatus conſulto adjeciſſet, eligeret ex omni numero ſex millia et quingentos pedites et equites trecentos. *Ea ſe legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum ſpei eſſe) rem geſturum.* Seniores negare, *ad rumores, a privatis temere in gratiam magiſtratuum confictos, ſenatus conſulta facienda eſſe. Niſi quod aut praetores ex provinciis ſcriberent, aut legati renuntiarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus in Hiſpania eſſet, placere, tumultuarios milites extra Italiam ſcribi a praetore.* Mens ea ſenatus fuit, ut in Hiſpania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias et in Siciliam navigaſſe delectus cauſa C. Flaminium ſcribit, et ex Sicilia Hiſpaniam petentem, tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani ſacramento rogaſſe; his duarum provinciarum delectibus tertium in Hiſpania adjeciſſe.

III. Nec in Italia ſegnius Ligurum bellum creſcebat. Piſas jam quadraginta millia hominum, adfluente quotidie multitudine ad famam belli ſpemque praedae, circumſedebant. Minucius conſul Arretium die, quem dixerat ad conveniendum militibus, venit. Inde quadrato agmine ad Piſas duxit; et, quum hoſtes mille paſſuum ab oppido trans fluvium moviſſent caſtra, conſul urbem, haud dubie ſervatam adventu ſuo, eſt ingreſſus. Poſtero die et ipſe trans fluvium fere quingentos paſſus ab hoſte poſuit caſtra. Inde levibus proeliis a populationibus agrum ſociorum tutabatur. In aciem exire non audebat, novo

 militе,

milite, et ex multis generibus hominum conlecto necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti et in aciem exibant, parati de summa rerum decernere; et abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad praedandum emittebant: et, quum coacta vis magna pecorum praedaeque esset, paratum erat praesidium, per quod in castella eorum vicosque ageretur.

IV. Quum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Bojorum induxit, ubi longe alia belli ratio, quam cum Liguribus, erat. Consul in aciem exibat, hostes pugnam detrectabant; praedatumque, ubi nemo obviam exiret, discurrebant Romani; Boji diripi sua inpune, quam tuendo ea conserere certamen, malebant. Postquam omnia ferro ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit, et ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boji, ubi egressum e finibus suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine, locum insidiis quaerentes. Nocte praetergressi castra Romana saltum, qua transeundum erat Romanis, insederunt. Id quum parum obculte fecissent, consul, qui multa nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario proelio augeret, lucem exspectavit, et, quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum misit. Postquam relatum est, quantae copiae et in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conjici jussit, et triarios vallum circumjicere; cetero exercitu instructo ad hostem adcessit. Idem et Galli fecerunt, postquam apertas esse insidias, et recto,

recto ac justo proelio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt.

V. Hora secunda ferme concursum est. Sinistra sociorum ala et extraordinarii prima in acie pugnabant. Praeerant duo consulares legati, M. Marcellus et Ti. Sempronius, prioris anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidiis, ne certaminis studio prius procurrerent, quam datum signum esset. Equites earum extra aciem in locum patentem Q. et P. Minucios tribunos militum educere jussit. Inde, quum signum dedisset, inpetum ex aperto facerent. Haec agenti nuntius venit a Ti. Sempronio Longo, *non sustinere extraordinarios inpetum Gallorum, et caesos permultos esse, et, qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnae. Legionem alteram ex duabus, si videretur, submitteret, prius quam ignominia adciperetur.* Secunda legio missa est, et extraordinarii recepti. Tum redintegrata est pugna. Quum et recens miles, et frequens ordinibus legio subcessisset, et sinistra ala ex proelio subducta est; dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia aestus corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant inpetus Romanorum. Quod ubi animadvertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui praeerat alariis equitibus, quam concitatissimos equos inmittere jubet; et legionarios equites in subsidiis esse. Haec procella equestris primo consudit et turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum; non tamen, ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus caedentes terga trepidantium, et redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii

non patiebantur. Conſul obteſtabatur milites, *Vt paullulum adniterentur: victoriam in manibus eſſe. Dum perturbatos et trepidantes viderent, inſtarent. Si reſtitui ordines ſiſſent, integro rurſus eos proelio et dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios juſſit ſigna. Omnes conniſi tandem averterunt hoſtem. Poſtquam terga dabant, et in fugam paſſim effundebantur, tum ad perſequendos eos legionarii equites inmiſſi. Quatuordecim millia Bojorum eo die caeſa ſunt; vivi capti mille nonaginta duo; equites ſeptingenti viginti unus, tres duces eorum, ſigna militaria ducenta duodecim, carpenta ſexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. Supra quinque millia militum, ipſorum aut ſociorum, ſunt amiſſa, centuriones tres et viginti, praefecti ſocium quatuor, et M. Genucius et M. Marcius, tribuni militum ſecundae legionis.

VI. Eodem fere tempore duorum conſulum literae adlatae ſunt, L. Cornelii de proelio ad Mutinam cum Bojis facto, et Q. Minucii a Piſis: *Comitia ſuae ſortis eſſe. Ceterum adeo ſuſpenſa omnia in Liguribus ſe habere, ut abscedi inde, ſine pernicie ſociorum et damno rei publicae, non poſſit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad conlegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret: ſi id facere gravaretur, quod non ſuae ſortis id negotium eſſet, ſe quidem facturum, quodcumque ſenatus cenſuiſſet; ſed etiam atque etiam viderent, ne magis e re publica eſſet interregnum iniri, quam ab ſe in eo ſtatu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine ſenatorio mitteret ad L. Cornelium conſulem, qui literas conlegae ad ſenatum miſſas deferrent ad eum, et nuntiarent, *ſenatum, ni is ad magiſtra-*

giſtratus ſubrogandos Romam veniret, potius, quam Q. Minucius a bello integro avocaretur, interregnum iniri paſſurum. Miſſi legati renuntiarunt, *L. Cornelium ad magiſtratus ſubrogandos Romam venturum.* De literis L. Cornelii, quas ſcripſerat ſecundum proelium cum Bojis factum, diſceptatio in ſenatu fuit, quia privatim plerisque ſenatoribus legatus M. Claudius ſcripſerat, *Fortunae populi Romani et militum virtuti gratiam habendam, quod res bene geſta eſſet. Conſulis opera et militum aliquantum amiſſum, et hoſtium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elabſum. Milites eo plures periſſe, quod tardius ex ſubſidiis, qui laborantibus opem ferrent, ſucceſſiſſent. Hoſtes e manibus emiſſos, quod equitibus legionariis et tardius datum ſignum eſſet, et perſequi fugientes non licuiſſet.*

VII. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores conſultatio dilata eſt. Inſtabat enim cura alia, quod civitas fenere laborabat; et quod, quum multis fenebribus legibus conſtricta avaritia eſſet, via fraudis inita erat, ut in ſocios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transſcriberent: ita libero fenere obruebant debitores. Cujus coercendi quum ratio quaereretur, diem finiri placuit Feralia, quae proxime fuiſſent, ut, qui poſt eam diem ſocii civibus Romanis crediſſent pecunias, profiterentur, et ex ea die pecuniae creditae, quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Inde, poſtquam profeſſionibus detecta eſt magnitudo aeris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebesque ſcivit, ut cum ſociis ac nomine Latino pecuniae creditae jus idem, quod cum civibus Romanis, eſſet. Haec in Italia domi

militiaeque acta. In Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Illuciam in Oretanis cepit; deinde in hiberna milites deduxit: et per hyemem proelia aliquot, nulla memoria digna, adversus latronum magis, quam hostium, excursiones, vario tamen eventu, nec sine militum jactura, sunt facta. Majores res gestae a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccaeis Vettonibusque et Celtiberis signis conlatis dimicavit; exercitum earum gentium fudit fugavitque; regem Hilermum vivum cepit.

VIII. Quum haec in Hispania gerebantur, comitiorum jam adpetebat dies. Itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu quum de rebus ab se gestis disseruisset, quoque in statu provincia esset; questus est cum Patribus conscriptis, quod, tanto bello una secunda pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus Diis inmortalibus honos. Postulavit deinde, ut subplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen, quam relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, *Literas eodem tempore,* dixit, *et consulis L. Cornelii ad senatum, et M. Marcelli ad magnam partem senatorum, adlatas esse, inter se pugnantes; eoque dilatam esse consultationem, ut praesentibus auctoribus earum literarum disceptaretur. Itaque exspectasse sese, ut consul, qui sciret ab legato suo adversus se scriptum aliquid, quum ipsi veniendum esset, deduceret eum secum Romam; quum etiam verius esset, Ti. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato. Nunc videri esse amotum de industria, ne ea, quae scripsisset, praesens diceret, aut argueret coram, et, si quid vani*

vani adferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. Itaque nihil eorum, quae postularet consul, decernendum in praesentia censere. Quum pergeret nihilo segnius referre, ut subplicatio decerneretur, triumphantique sibi Vrbem invehi liceret; M. et C. Titinii tribuni plebis, se intercessuros, si de ea re fieret senatus consultum, dixerunt.

IX. Censores erant priore anno creati Sex. Aelius Paetus et C. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. Censa sunt civium capita centum quadraginta tria millia, septingenta quatuor. Aquae ingentes eo anno fuerunt, et Tiberis loca plana Vrbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam conlabsa quaedam ruinis sunt; et porta Coelimontana fulmine icta est, murusque circa multis locis de coelo tactus. Et Aritiae et Lanuvii et in Aventino lapidibus pluit; et a Capua nuntiatum est, examen vesparum ingens in forum advolasse, et in Martis aede consedisse. Eas conlectas cum cura, et igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemviri libros adire jussi, et novemdiale sacrum factum, et subplicatio indicta est, atque Vrbs lustrata. Iisdem diebus aediculam Victoriae Virginis, prope aedem Victoriae, M. Porcius Cato dedicavit biennio post, quam vovit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Thurinum triumviri deduxerunt Cn. Manlius Vulso, L. Apustius Fullo, Q. Aelius Tubero, cujus lege deducebatur. Tria millia peditum iere, trecenti equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore tertia pars agri demta est, quo postea, si vellent, novos colonos adscribere possent. Vicena jugera pedites, quadragena equites adceperunt.

X. In exitu jam annus erat, et ambitio magis, quam umquam alias, exarſerat conſularibus comitiis. Multi et potentes petebant patricii plebejique: P. Cornelius Cn. filius Scipio, qui ex Hiſpania provincia nuper deceſſerat magnis rebus geſtis, et L. Quinctius Flamininus, qui claſſi in Graecia praefuerat, et Cn. Manlius Vulſo; hi patricii. Plebeji autem C. Laelius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, M'. Acilius. Sed omnium oculi in Quinctium Corneliumque conjecti. Nam et in unum locum petebant ambo patricii, et rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Ceterum ante omnia certamen adcendebant fratres candidatorum, duo clariſſimi aetatis ſuae imperatores. Major gloria in Scipione, et, quo major, eo propior invidiam. Quinctii recentior, ut qui eo anno triumphaſſet. Adcedebat, quod alter decimum jam prope annum adſiduus in oculis hominum fuerat; quae res minus verendos magnos homines ipſa ſatietate facit: conſul iterum poſt devictum Hannibalem cenſorque fuerat. In Quinctio nova et recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat a populo poſt triumphum, nec adeptus erat: *pro fratre germano, non patruele, ſe petere* ajebat; *pro legato et participe adminiſtrati belli. Se terra, fratrem mari, rem geſſiſſe.* His obtinuit, ut praeferretur candidato, quem Africanus frater ducebat; quem Cornelia gens, Cornelio conſule comitia habente; quem tantum praejudicium ſenatus, virum e civitate optimum judicatum, qui matrem Idaeam Peſſinunte venientem in Vrbem adciperet. L. Quinctius et Cn. Domitius Ahenobarbus conſules facti. Adeo ne in plebejo quidem conſule, quum pro C. Laelio niteretur, Africanus valuit. Poſtero die praetores

tores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Baebius Tamphilus, L. Valerius Tappo, Q. Salonius Sarra. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi et L. Aemilii Paulli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Jovis aedis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; alteram a porta Fontinali ad Martis aram, qua in Campum iter esset, perduxerunt.

XI. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est. Nam et castra consulis obpugnata, aegre sunt defensa; et non ita multo post, per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. Qua quum exitus non pateret, converso agmine redire instituit consul. Et ab tergo fauces saltus occupatae a parte hostium erant, Caudinaeque cladis memoria non animis modo, sed prope oculis, obversabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. Eorum praefectus consuli pollicetur, *Se parte, utra vellet, cum suis erupturum. Tantum uti diceret, utra pars frequentior vicis esset. In eos se inpetum facturum, et nihil prius quam flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, et discurrere ad opem ferendam suis.* Conlaudatum eum consul spe praemiorum onerat. Numidae equos conscendunt, et obequitare stationibus hostium, neminem lacessentes, coeperunt. Nihil primo adspectu contemtius. Equi hominesque paulluli et graciles; discinctus et inermis eques, praeterquam quod jacula secum portat; equi sine frenis, deformis ipse cursus

curſus rigida cervice et extento capite currentium. Hunc contemtum de induſtria augentes, labi ex equis, et per ludibrium ſpectaculo eſſe. Itaque, qui primo intenti paratique, ſi laceſſerentur, in ſtationibus fuerant, jam inermes ſedentesque pars maxima ſpectabant. Numidae adequitare, dein refugere, ſed propius ſaltum paullatim evehi; velut quos inpotentes regendi equi invitos efferrent. Poſtremo ſubditis calcaribus inter medias ſtationes hoſtium erupere, et, in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viae tecta incendunt. Proximo deinde vico inferunt ignem; ferro flammaque omnia pervaſtant. Fumus primo conſpectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, poſtremo ſeniores puerique refugientes tumultum in caſtris fecerunt. Itaque ſine conſilio, ſine imperio, pro ſe quisque currere ad ſua tutanda; momentoque temporis caſtra relicta erant, et obſidione liberatus conſul, quo intenderat, pervenit.

XII. Sed neque Boji, neque Hiſpani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimice infeſti erant Romanis, quam Aetolorum gens. Ii poſt deportatos ex Graecia exercitus primo in ſpe fuerant, et Antiochum in vacuam Europae poſſeſſionem venturum; nec Philippum, aut Nabin quieturos. Vbi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid miſcendumque rati, ne cunctando ſeneſcerent conſilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas praetor eorum, conqueſtus injurias Romanorum ſtatumque Aetoliae, *quod omnium Graeciae gentium civitatiumque inhonoratiſſimi poſt eam victoriam eſſent, cujus cauſa ipſi fuiſſent*, legatos cenſuit circa reges mittendos, qui non ſolum tentarent animos eorum, ſed ſuis quemque ſtimulis moverent ad Romanum bellum.

Damo-

Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicaearchus frater praetoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedaemonio Damocritus, *ademtis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem*, dicere. *Inde militem, inde naves navalesque socios habuisse. Inclusum suis prope muris Achaeos videre dominantes in Peloponneso. Numquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam, quae tum esset, praetermisisset. Nullum exercitum Romanum in Graecia esse; nec propter Gythium, aut maritimos alios Laconas, dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Graeciam rursus transmittant.* Haec ad incitandum animum tyranni dicebantur, ut, quum in Graeciam Antiochus trajecisset, conscientia violatae per sociorum injurias Romanae amicitiae, conjungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. Erat etiam major orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quam tyrannus, detractus erat, quoque plures ademtae res. Ad hoc vetusta regum Macedoniae fama, peragratusque orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. *Et tutum vel incepto, vel eventu se consilium adferre. Nam neque, ut ante se moveat Philippus, quam Antiochus cum exercitu transierit in Graeciam, suadere; et, qui sine Antiocho adversus Romanos Aetolosque tam diu sustinuerit bellum, ei, adjuncto Antiocho, sociis Aetolis, qui tum graviores hostes, quam Romani, fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse?* Adjiciebat de duce Hannibale, nato adversus Romanos hoste, qui plures et duces et milites eorum occidisset, quam quot superessent. Haec Philippo Nicander. Alia Dicaearchus Antiocho, et omnium primum, *praedam de Philippo Romanorum esse* dicere, *victo-*

riam

riam Aetolorum, et aditum in Graeciam Romanis nullos alios, quam Aetolos, dedisse; et ad vincendum vires eosdem praebuisse. Deinde quantas peditum equitumque copias praebituri Antiocho ad bellum essent; quae loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo et Nabide libero mendacio abutebatur: *paratum utrumque ad rebellandum esse, et primam quamque occasionem recuperandi ea, quae bello amisissent, adrepturos.* Ita per totum simul orbem terrarum Aetoli Romanis concitabant bellum. Reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt.

XIII. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit, ad seditiones in iis miscendas; et alios principum donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achaeis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quinctio cura mandata erat. Itaque extemplo et ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent foederis eum Romani, denuntiarentque, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret; et auxilia ad Gythium, quod jam obpugnabatur a tyranno, et Romam, qui ea nuntiarent, legatos miserunt. Antiochus rex, ea hyeme Raphiae in Phoenice Ptolemaeo regi Aegypti filia in matrimonium data, quum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam, Tauro monte superato, extremo jam hyemis Ephesum pervenit: inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam ultimarum partium regni, ne quid, absente se, ab tergo moveretur, ipse cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa Sidam incolunt, obpugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius et P. Villius, qui ad Antiochum (sicut ante dictum est) missi erant, jussi

jussi prius Eumenem adire, Elaeam venere; inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) escenderunt. Cupidus belli adversus Antiochum Eumenes erat, gravem, si pax esset, adcolam tanto potentiorem regem credens; eumdem, si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore, quam Philippus fuisset, et aut funditus sublatum iri, aut, si pax victo daretur, multa illi detracta sibi adcessura; ut facile deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. Etiam, si quid adversi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcumque fortunam subire, quam solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob haec, quantum auctoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum.

XIV. Sulpicius aeger Pergami substitit. Villius, quum Pisidiae bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Hannibale, qui tum ibi forte erat, saepe congrederetur; ut animum ejus et tentaret, si qua posset, et metum demeret periculi ei quidquam ab Romanis esse. His conloquiis aliud quidem actum nihil est: sequutum tamen sua sponte est, velut consilio petitum esset, ut vilior ob ea regi Hannibal et suspectior ad omnia fieret. Claudius, sequutus Graecos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit, eumque Ephesi conloquutum cum Hannibale. Et sermonem etiam unum refert, quo quaerenti Africano, *quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet?* respondisse, *Alexandrum Macedonum regem; quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset, quodque oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset.* Quaerenti deinde, *quem secundum*

dum poneret? Pyrrhum, dixiſſe: *Caſtra metari primum docuiſſe. Ad hoc neminem elegantius loca cepiſſe, praeſidia dispoſuiſſe; artem etiam conciliandi ſibi homines eam habuiſſe, ut Italicae gentes regis externi, quam populi Romani, tamdiu principis in ea terra, imperium eſſe mallent.* Exſequenti, *quem tertium duceret?* haud dubie *ſemet ipſum* dixiſſe. Tum riſum obortum Scipioni, et ſubjeciſſe: *quidnam tu diceres, ſi me viciſſes? Tum me vero,* inquit, *et ante Alexandrum, et ante Pyrrhum, et ante omnes alios imperatores eſſe.* Et perplexum Punico aſtu reſponſum, et inprovi̇ſum adſentationis genus Scipionem moviſſe, quod e grege ſe imperatorum velut inaeſtimabilem ſecreviſſet.

XV. Villius ab Epheſo Apameam proceſſit. Eo et Antiochus, audito Romanorum legatorum adventu, obcurrit. Apameae congreſſis disceptatio eadem ferme fuit, quae Romae inter Quinctium et legatos regis fuerat. Mors nuntiata Antiochi, filii regis, quem miſſum paullo ante dixeram in Syriam, diremit conloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis deſiderium. Id enim jam ſpecimen ſui dederat, ut, ſi vita longior contigiſſet, magni juſtique regis in eo indolem fuiſſe adpareret. Quo carior adceptiorque omnibus erat, eo mors ejus ſuſpectior fuit, gravem ſucceſſorem eum inſtare ſenectuti ſuae patrem credentem per ſpadones quosdam, talium miniſteriis facinorum adceptos regibus, veneno ſuſtuliſſe. Eam quoque cauſam clandeſtino facinori adjiciebant, quod, quum Seleuco filio Lyſimachiam dediſſet, Antiocho quam ſimilem daret ſedem, ut procul ab ſe honore eum quoque ablegaret, non habuiſſet. Magni tamen luctus ſpecies per aliquot dies

regiam

regiam tenuit; legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso, quod inchoaverat, bello, rediit. Ibi, per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio, ignarus omnium externorum viresque aestimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil aequi postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minus prosperam, seu moerore recenti confuso, professus Minio, se, quae pro causa essent, dicturum, persuasit, ut a Pergamo arcesserentur legati.

XVI. Jam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Ephesum venerunt. Rex a Minione excusatus, et absente eo res agi coepta est. Ibi praeparata oratione Minio, *Specioso titulo*, inquit, *uti vos, Romani, Graecarum civitatium liberandarum video: sed facta vestra orationi non conveniunt; et aliud Antiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnaei Lampsacenique Graeci sunt, quam Neapolitani et Rhegini et Tarentini, a quibus stipendium, a quibus naves ex foedere exigitis? Cur Syracusas atque in alias Siciliae Graecas urbes praetorem quotannis, cum imperio et virgis et securibus, mittitis? Nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eamdem de Smyrna et Lampsaco civitatibusque, quae Ioniae aut Aeolidis sunt, causam ab Antiocho adcipite. Bello superatas a majoribus, et stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. Itaque ad haec ei responderi velim, si ex aequo disceptatur, et non belli causa quaeritur.* Ad ea Sulpicius, *Fecit*

 vere-

verecunde, inquit, *Antiochus, qui, ſi alia pro cauſa ejus non erant, quae dicerentur, quemlibet iſta, quam ſe, dicere maluit. Quid enim ſimile habet civitatium earum, quas comparaſti, cauſa? Ab Rheginis et Neapolitanis et Tarentinis, ex quo in noſtram venerunt poteſtatem, uno et perpetuo tenore juris, ſemper uſurpato, numquam intermiſſo, quae ex foedere debent, exigimus. Poteſne tandem dicere, ut ii populi non per ſe, non per alium quemquam foedus mutaverint, ſic Aſiae civitates, ut ſemel venerunt in majorum Antiochi poteſtatem, in perpetua poſſeſſione regni veſtri permanſiſſe, et non alias earum in Philippi, alias in Ptolemaei fuiſſe poteſtate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem uſurpaſſe? Nam ſi, quod aliquando ſervierunt, temporum iniquitate preſſi, jus poſt tot ſaecula adſerendi eos in ſervitutem faciet; quid abeſt, quin actum nobis nihil ſit, quod a Philippo liberavimus Graeciam, et repetant poſteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem et Theſſalorum totam gentem? Sed quid ego cauſam civitatium ago, quam, ipſis agentibus, et nos et regem ipſum cognoſcere aequius eſt?*

XVII. Vocari deinde civitatium legationes juſſit, praeparatas jam ante et inſtructas ab Eumene, qui, quantumcumque virium Antiocho deceſſiſſet, ſuo id adceſſurum regno ducebat. Admiſſi plures, dum ſuas quisque nunc querelas, nunc poſtulationes inſerit, et aequa iniquis miſcent, e disceptatione altercationem fecerunt. Itaque, neque remiſſa ulla re, neque inpetrata, aeque ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt. Rex, dimiſſis iis, conſilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius; quia, quo quisque aſperius adverſus Romanos loquutus eſſet,

esset, eo spes gratiae major erat. Alius superbiam postulatorum increpare, tamquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiae regum, inponentium leges. *Quamquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam et patriam Lacedaemonem remissam. Antiocho si Smyrna et Lampsacus imperata faciant, indignum videri.* Alii, *parvas et vix dictu dignas belli causas tanto regi eas civitates esse; sed initium semper a parvis injusta imperandi fieri: nisi crederent, Persas, quum aquam terramque ab Lacedaemoniis petierunt, gleba terrae et haustu aquae eguisse. Per similem tentationem Romanis de duabus civitatibus agi; et alias civitates, simul duas jugum exsuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas servitute potior sit, tamen omni praesenti statu spem cuique novandi res suas blandiorem esse.*

XVIII. Alexander Acarnan in consilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo sequutus opulentiorem regiam Antiochi; et, tamquam peritus Graeciae, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiae regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, adceptus erat. Is, tamquam non, utrum bellandum esset, nec ne, consuleretur, sed ubi et qua ratione bellum gereretur, *Victoriam se haud dubiam proponere animo* adfirmabat, *si in Europam transisset rex, et in aliqua Graeciae parte sedem bello cepisset. Jam primum Aetolos, qui umbilicum Graeciae incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quaeque belli paratos. In duobus velut cornibus Graeciae Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates, quibus eum depulsum Romani Lacedaemonis muris inclusissent;*

a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum. Nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire, ferarum modo, quae claustris aut vinculis teneantur, ingentes jam diu iras eum in pectore volvere. Meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes Deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem. Cujus voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. Tantum non cunctandum, neque cessandum esse. In eo enim victoriam verti, si et loca opportuna, et socii praeoccuparentur. Hannibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos.

XIX. Hannibal non adhibitus in consilium, propter conloquia cum Villio suspectus regi, et in nullo postea honore habitus, primo eam contumeliam tacitus tulit; deinde melius esse ratus, et percunctari causam repentinae alienationis, et purgare se, tempore apto, quaesita simpliciter iracundiae causa auditaque, *Pater Hamilcar,* inquit, *Antioche, parvum admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum jure jurando adegit, numquam amicum fore populi Romani. Sub hoc sacramento sex et triginta annos militavi: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, ubi arma esse sciam, huc veniam, toto orbe terrarum quaerens aliquos Romanis hostes. Itaque, si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quaerant. Odi odioque sum Romanis. Id me verum dicere, pater Hamilcar et Dii testes sunt. Proinde, quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Hannibalem habeto. Si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo deli-*

be-

liberes, quaerito. Non movit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Hannibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur.

XX. Romae destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum praeter animos parabant. Consulibus ambobus Italia provincia decreta est, ita ut inter se compararent sortirenturve, uter comitiis ejus anni praeesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quo eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet novas, et socium Latini nominis viginti millia et equites octingentos. Alteri consuli duae legiones decretae, quas L. Cornelius consul superioris anni habuisset, et socium ac Latini nominis ex eodem exercitu quindecim millia et equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium. Additum, in subplementum ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur et centum quinquaginta equites; et sociis eodem quinque millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset, provincia evenit, L. Qutnctio Gallia et comitia habenda. Praetores deinde provincias sortiti; M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappo Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Baebius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum senatus consulto, deinde plebis etiam scito permutatae provinciae sunt. Atilio classis et Macedonia, Baebio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Baebio Tamphilo in Bruttios duae legiones decretae, quae priore anno urbanae

 fuis-

fuiſſent; et ut ſociis eodem millia peditum quindecim imperarentur et quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere juſſus, et ex navalibus veteres deducere, ſi quae utiles eſſent, et ſcribere navales ſocios. Et conſulibus imperatum, ut ei duo millia ſocium ac Latini nominis et mille pedites darent Romanos. Hi duo praetores et duo exercitus, terreſtris navalisque, adverſus Nabin, aperte jam obpugnantem ſocios populi Romani, dicebantur parari. Ceterum legati ad Antiochum miſſi exſpectabantur; et, prius quam ii rediſſent, vetuerat Cn. Domitium conſulem ſenatus ab Vrbe diſcedere.

XXI. Praetoribus Fulvio et Scribonio, quibus, ut jus dicerent Romae, provincia erat, negotium datum, ut, praeter eam claſſem, cui Atilius praefuturus erat, centum quinqueremes pararent. Prius quam conſul praetoresque in provincias proficiſcerentur, ſubplicatio fuit prodigiorum cauſa. Capram ſex hoedos uno fetu edidiſſe, ex Piceno nuntiatum eſt; et Arretii puerum natum unimanum; Amiterni terra pluiſſe; Formiis portam murumque de coelo tacta; et (quod maxime terrebat) conſulis Cn. Domitii bovem loquutum, ROMA CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum cauſa ſubplicatum eſt; bovem cum cura ſervari alique haruſpices juſſerunt. Tiberis, infeſtiore quam priore inpetu inlatus Vrbi, duo pontes, aedificia multa, maxime circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, ſive imbribus, ſive motu terrae leviore, quam ut alioqui ſentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, et multos obpreſſit. In agris paſſim inundatis pecua ablata, villarum ſtrages facta eſt. Prius quam L. Quinctius conſul in provinciam perveniret, Q. Minu-

Minucius in agro Pifano cum Liguribus fignis conlatis pugnavit: novem millia hoftium occidit; ceteros fufos fugatosque in caftra compulit. Ea usque in noctem magno certamine obpugnata defenfaque funt. Nocte clam profecti Ligures: prima luce Romanus vacua caftra invafit. Praedae minus inventum eft, quod fubinde fpolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hoftibus dedit. Ex agro Pifano in Ligures profectus, caftella vicosque eorum igni ferroque pervaftavit, ibi praeda Etrufca, quae miffa a populatoribus fuerat, repletus eft miles Romanus.

XXII. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt. Qui quum nihil, quod fatis maturam caufam belli haberet, nifi adverfus Lacedaemonium tyrannum, adtuliffent, quem et Achaei legati nuntiabant contra foedus maritimam oram Laconum obpugnare; Atilius praetor cum claffe miffus eft in Graeciam ad focios tuendos. Confules, quando nihil ab Antiocho inftaret, proficifci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit, Quinctius per Ligures in Bojos venit. Duo confulum agmina diverfa late agrum hoftium pervaftarunt. Primo equites eorum pauci cum praefectis, deinde univerfus fenatus, poftremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad confules transfugerunt. Et in utraque Hifpania eo anno res profpere geftae. Nam et C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque, vineis expugnavit, et nobilem regulum Corribilonem vivum cepit; et M. Fulvius proconful cum duobus exercitibus hoftium duo fecunda proelia fecit; oppida duo Hifpanorum, Vefceliam Holonemque,

que, et castella multa expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. Tum in Oretanos progressus, et ibi duobus potitus oppidis, Noliba et Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, sed loco munito. Eam quum obpugnaret, Vettonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his signis conlatis prospere pugnavit, et, fusis Vettonibus, operibus Toletum cepit.

XXIII. Ceterum eo tempore minus ea bella, quae gerebantur, curae Patribus erant, quam exspectatio nondum coepti cum Antiocho belli. Nam etsi per legatos idemtidem omnia explorabantur, tamen rumores, temere sine ullis auctoribus orti, multa falsa veris miscebant. Inter quae adlatum erat, quum in Aetoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi praetorem Atilium cum classe miserat in Graeciam, tamen, quia non copiis modo, sed etiam auctoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quinctium et Cn. Octavium et Cn. Servilium et P. Villium legatos in Graeciam misit, et, ut M. Baebius ex Bruttiis ad Tarentum et Brundisium promoveret legiones, decrevit, ut inde, si res posceret, in Macedoniam trajiceret; et ut M. Fulvius praetor classem navium viginti mitteret ad tuendam Siciliae oram; et ut cum imperio esset, qui classem eam duceret; (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno aedilis plebis fuerat) et ut idem praetor L. Valerio conlegae scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Aetolia in Siciliam trajiceret: itaque placere senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuariorum militum ad duodecim millia et quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciae, qua vergeret*

geret in Graeciam, tueri posset. Eum delectum praetor non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit; oppidaque omnia maritima, quae in Graeciam versa erant, praesidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris, qui nuntiavit, Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse, et Aetolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, et praesenti Attalo gratiae actae; et aedes liberae, locus, lautia decreta, et munera data, equi duo, bina equestria arma, et vasa argentea centum pondo et aurea viginti pondo.

XXIV. Quum alii atque alii nuntii bellum instare adferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque senatus consultum factum est, ut M. Fulvius praetor literas extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret, senatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum, et ex itinere praemittere edictum, quo comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his literis consul, et, praemisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quod patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, et L. Cornelius Scipio et Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum, honorem adpareret, consulatus datus est. Additur ei de plebe conlega M'. Acilius Glabrio. Postero die praetores creati, L. Aemilius Paullus, M. Aemilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, et L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem viginti navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus

ſtratus ſortirentur provincias, M. Baebius a Brundiſio cum omnibus copiis transire in Epirum eſt juſſus, et circa Apolloniam copias continere; et M. Fulvio praetori urbano negotium datum eſt, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

XXV. Et populus quidem Romanus ita ſe ad omnes conatus Antiochi praeparabat. Nabis jam non differebat bellum, ſed ſumma vi Gythium obpugnabat; et, infenſus Achaeis, quod miſerant obſeſſis praeſidium, agros eorum vaſtabat. Achaei, non antea auſi capeſſere bellum, quam ab Roma revertiſſent legati, ut, quid ſenatui placeret, ſcirent, poſt reditum legatorum et Sicyonem concilium edixerunt, et legatos ad T. Quinctium miſerunt, qui conſilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capeſſendum inclinatae ſententiae erant: literae T. Quinctii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat praetorem claſſemque Romanam exſpectandi. Quum principum alii in ſententia permanerent, alii utendum ejus, quem ipſi conſuluiſſent, conſilio cenſerent; multitudo Philopoemenis ſententiam exſpectabat. Praetor is tum erat, et omnes eo tempore et prudentia et auctoritate anteibat. Is praefatus, *Bene comparatum apud Achaeos eſſe, ne praetor, quum de bello conſuluiſſet, ipſe ſententiam diceret*, ſtatuere quam primum ipſos, quid vellent, juſſit. *Praetorem decreta eorum cum fide et cura exſequuturum, adnïſurumque, ut, quantum in conſilio humano poſitum eſſet, nec pacis eos poeniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam ſi aperte ſuadendo cupiditatem res gerendi oſtendiſſet. Itaque ingenti conſenſu bellum decretum eſt: tempus et ratio adminiſtrandi ejus

ejus libera praetori permiſſa ſunt. Philopoemen, praeterquam quod ita Quinctio placeret, et ipſe exiſtimabat, claſſem Romanam exſpectandam, quae a mari Gythium tueri poſſet; ſed metuens, ne dilationem res non pateretur, et non Gythium ſolum, ſed praeſidium quoque miſſum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achaeorum deduxit.

XXVI. Comparaverat et tyrannus modicam claſſem ad prohibenda, ſi qua obſeſſis mari ſubmitterentur, praeſidia, tres tectas naves et lembos priſtesque, tradita vetere claſſe ex foedere Romanis. Harum novarum tum navium agilitatem ut experiretur, ſimul ut omnia ſatis apta ad certamen eſſent, provectos in altum quotidie remigem militemque ſimulacris navalis pugnae exercebat, in eo ratus verti ſpem obſidionis, ſi praeſidia maritima interclusiſſet. Praetor Achaeorum, ſicut terreſtrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel uſu vel ingenio aequabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, niſi quod in Creta praefectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta ante, quum Crateri uxorem Nicaeam ab Naupacto Corinthum veheret. Hujus fama motus (fuerat enim nobile in claſſe regia quondam navigium) deduci ab Aegio putrem jam admodum et vetuſtate dilabentem juſſit. Hac tum praetoria nave praecedente claſſem, quum in ea Patrenſis Tiſo praefectus claſſis veheretur, occurrerunt a Gythio Laconum naves: et primo ſtatim incurſu ad novam et firmam navem vetus, quae per ſe ipſa omnibus compagibus aquam adciperet, divulſa eſt; captique omnes, qui in nave erant. Cetera claſſis, praetoria nave

nave amiſſa; quantum quaeque remis valuit, fugerunt. Ipſe Philopoemen in levi ſpeculatoria nave fugit; nec ante fugae finem, quam Patras ventum eſt, fecit. Nihil ea res animum militaris viri et multos experti caſus inminuit. Quin contra, ſi in re navali, cujus eſſet ignarus, obfendiſſet, eo plus in ea, quorum uſu calleret, ſpei nactus, breve id tyranno gaudium ſe effecturum adfirmabat.

XXVII. Nabis, quum proſpera elatus re, tum ſpem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, et terreſtres aditus claudere obportune poſitis praeſidiis voluit. Tertia parte copiarum ab obſidione Gythii abducta, ad Pleias poſuit caſtra. Inminet is locus et Leucis et Acriis, qua videbantur hoſtes exercitum admoturi. Quum ibi ſtativa eſſent, et pauci tabernacula haberent, multitudo alia caſas ex arundine textas fronde, quae umbram modo praeberet, texiſſent; prius quam in conſpectum hoſti veniret Philopoemen, nec opinantem eum inproviſo genere belli adgredi ſtatuit. Navigia parva in ſtationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, caetratos plerosque, cum fundis et jaculis et alio levi genere armaturae, inpoſuit. Inde litora legens, quum ad propinquum caſtris hoſtium promontorium veniſſet, egreſſus callibus notis, nocte Pleias pervenit; et, ſopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem caſis ab omni parte caſtrorum injecit. Multi prius incendio abſumti ſunt, quam hoſtium adventum ſentirent; et, qui ſenſerant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammaque omnia abſumta: perpauci tamen ex tam ancipiti peſte ad Gythium in majora caſtra perfugerunt. Ita perculſis hoſtibus, Philopoemen protenus ad de-

popu-

populandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum eſt, duxit; et, magna vi pecorum hominumque inde abrepta, prius quam a Gythio tyrannus praeſidium agris mitteret, diſceſſit. Inde Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem et Achaeis et ſociis indicto, in quo et Epirotarum et Acarnanum fuere principes, ſtatuit, quoniam ſatis et ſuorum a pudore maritimae ignominiae reſtituti animi, et hoſtium conterriti eſſent, ad Lacedaemonem ducere: eo modo uno ratus ab obſidione Gythii hoſtem abduci poſſe. Ad Caryas primum in hoſtium terra poſuit caſtra. Eo ipſo die Gythium expugnatum eſt. Cujus rei ignarus Philopoemen, caſtra ad Barboſthenem (mons eſt decem millia paſſuum ab Lacedaemone) promovit. Et Nabis, recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, quum praeter Lacedaemonem raptim duxiſſet, Pyrrhi (quae vocant) caſtra occupavit; quem peti locum ab Achaeis, non dubitabat. Inde hoſtibus obcurrit. Obtinebant autem longo agmine propter anguſtias viae prope quinque millia paſſuum. Cogebatur agmen ab equitibus, et maxime a parte auxiliorum; quod exiſtimabat Philopoemen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, ab tergo ſuos adgreſſurum. Duae res ſimul inopinatae perculerunt eum: una, praeoccupatus, quem petebat, locus; altera, quod primo agmini obcurriſſe hoſtem cernebat, ubi, quum per loca confragoſa iter eſſet, ſine levis armaturae praeſidio ſigna ferri non videbat poſſe.

XXVIII. Erat autem Philopoemen praecipuae in ducendo agmine locisque capiendis ſolertiae atque uſus; nec belli tantum temporibus, ſed etiam in pace, ad id maxime animum

mum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, et ad difficilem transitu saltum venisset; contemplatus ab omni parte loci naturam, quum solus iret, secum ipse agitabat animo; quum comites haberet, ab iis quaerebat, *si hostis eo loco adparuisset; quid, si a fronte, quid, si ab latere hoc aut illo, quid, si ab tergo adoriretur, capiendum consilii foret? Posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, et tantummodo aptum viae, obcurrere. Quem locum ipse capturus esset*, cogitando aut quaerendo exsequebatur, *aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus; quo inpedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem rejiceret; quanto ea, aut quali praesidio custodiret; et utrum pergere, qua coepisset ire via, an eam, qua venisset, repetere melius esset; castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, qua obportuna aquatio, qua pabuli lignorumque copia esset, qua postero die castra moventi tutum maxime iter, quae forma agminis foret.* His curis cogitationibusque ita ab ineunte aetate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares et, quos Tarentinos vocabant, equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit; et, jussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eo inpedimenta omnia et calonum turbam conjectam armatis circumdedit, et pro natura loci castra communivit. Tabernacula statuere in aspretis et inaequabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. Ex eodem rivo utrimque cum praesidio levis armaturae aquati sunt; et, prius quam (qualia in propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox

nox intervenit. Postero die adparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse. Nocte in valle a conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit. caetratorum.

XXIX. Luce orta, Cretensium levis armatura et Tarentini equites super torrentem proelium commiserunt. Telemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus praeerat. Cretenses et hostium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini, praesidio aquatoribus erant. Aliquamdiu dubium proelium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere et armis paribus. Procedente certamine, et numero vicere tyranni auxiliares, et quia ita praeceptum a Philopoemene praefectis erat, ut, modico edito proelio, in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraherent. Effuse sequuti fugientes per convallem plerique et vulnerati, et interfecti sunt, prius quam occultum hostem viderent. Caetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut facile per intervalla ordinum fugientes suos adciperent. Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi; et in hostes inordinatos, effusos, labore etiam et vulneribus fessos, impetum faciunt. Nec dubia victoria fuit. Extemplo terga dedit tyranni miles; et haud paullo concitatiore cursu, quam sequutus erat, fugiens, ad castra est compulsus. Multi caesi captique in ea fuga sunt. Et in castris quoque foret trepidatum, ni Philopoemen receptui cani jussisset; loca magis confragosa, et, quacumque temere processisset, iniqua, quam hostem, metuens. Inde et ex fortuna pugnae, et ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum de auxilia-

ribus ſpecie transfugae mittit ad eum, qui pro comperto adferret: Achaeos ſtatuiſſe poſtero die ad Eurotam amnem, qui prope ipſis adfluit moenibus, progredi, ut intercluderent iter; ne aut tyrannus, quum vellet, receptum ad urbem haberet, aut commeatus ab urbe in caſtra portarentur; ſimul etiam tentaturus, ſi quorum animi ſollicitari ad defectionem a tyranno poſſent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quam perculſo metu relinquendi caſtra cauſam probabilem praebuit. Poſtero die Pythagoram cum auxiliaribus et equitatu ſtationem agere pro vallo juſſit. Ipſe, tamquam in aciem cum robore exercitus egreſſus, ſigna ocius ferri ad urbem juſſit.

XXX. Philopoemen, poſtquam citatum agmen per anguſtam et proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem et Cretenſium auxiliares in ſtationem hoſtium, quae pro caſtris erat, emittit. Illi, ubi hoſtes adeſſe, et a ſuis ſe deſertos viderunt, primo in caſtra recipere ſe conati ſunt; deinde, poſtquam inſtructa acies tota Achaeorum admovebatur, metu ne cum ipſis caſtris caperentur, ſequi ſuorum agmen aliquantum praegreſſum inſiſtunt. Extemplo caetrati Achaeorum in caſtra inpetum faciunt (et diripiunt): ceteri ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hoſtili metu agmen expediri poſſet. Vt vero ad poſtremos proelium ortum eſt, clamorque terribilis a tergo paventium ad prima ſigna eſt perlatus, pro ſe quisque, armis abjectis, in circumjectas itineri ſylvas diffugiunt, momentoque temporis ſtrage armorum ſepta via eſt, maxime haſtis; quae, pleraeque adverſae cadentes, velut vallo objecto iter inpediebant. Philopoemen, utcumque poſſent, inſtare et

per-

perſequi auxiliaribus juſſis, (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe gravius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. Ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, levem armaturam, quam ad perſequendum reliquerat hoſtem, opperiebatur. Qui ubi prima vigilia venerunt, nuntiantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetraſſe, ceteram multitudinem inermem toto ſparſam vagari ſaltu, corpora curare eos jubet. Ipſe ex cetera copia militum (qui, quia priores in caſtra venerant, refecti et cibo ſumto, et modica quiete erant) delectos, nihil praeter gladios ſecum ferentes, extemplo educit; et duarum portarum itineribus, quae Pheras, quaeque Barboſthenem ferunt, eos inſtruxit; qua ex fuga recepturos ſeſe hoſtes credebat. Nec eum opinio fefellit. Nam Lacedaemonii, quoad lucis ſuperfuit quidquam, deviis callibus medio ſaltu ſe recipiebant. Primo veſpere ut lumina in caſtris hoſtium conſpexere, e regione eorum occultis ſemitis ſe tenuerunt: ubi ea ſunt praegreſſi, jam tutum rati, in patentes vias deſcenderunt. Ibi excepti ab inſidente hoſte paſſim ita multi caeſi captique ſunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaſerit. Philopoemen, incluſo tyranno in urbem, inſequentes dies prope triginta vaſtandis agris Laconum abſumſit, debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, aequantibus eum gloria rerum Achaeis imperatori Romano, et, quod ad Laconicum bellum adtineret, praeferentibus etiam.

XXXI. Dum inter Achaeos et tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire ſociorum urbes, ſolliciti, ne Aetoli partis alicujus animos ad Antiochum avertiſſent. Minimum operae in Achaeis adeundis conſum-

ferunt; quos, quia Nabidi infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem; inde in Thessaliam iere: adloquutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter direxere. Eo Magnetum concilium indictum est. Adcuratior ibi habenda oratio fuit, quod pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi et Aetolorum erant; quia, quum reddi filium obsidem Philippo adlatum esset, stipendiumque inpositum remitti, inter cetera vana adlatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus, princeps Magnetum, factionisque ejus quidam, omnia novari Aetolorum Antiochique adventu, malebant. Adversus eos ita disserendum erat, ne, timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret; in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus, esset. Illa tantum commemorata, *quum totam Graeciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam civitatem praecipue. Ibi enim non praesidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exaedificatam, ut praesens semper in oculis habendus esset dominus. Ceterum nequidquam ea facta, si Aetoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, et novus et incognitus pro vetere et experto habendus rex esset.* Magnetarchen summum magistratum vocant. Is tum Eurylochus erat; ac potestate ea fretus, negavit dissimilandum sibi et Magnetibus esse, quae fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. Id ne fieret, omnia et conanda et audenda Magnetibus esse. Et inter dicendi contentionem inconsultius evectus projecit, *Tum quoque specie liberam Demetriadem esse: re vera omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc vocem fremitus variantis multitu-

dinis

dinis fuit partim adſenſum, partim indignationem, dicere id auſum eum. Quinctius quidem adeo exarſit ira, ut, manus ad coelum tendens, Deos teſtes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno, ex principibus unus, magnae tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod ſemper Romanorum haud dubie partis fuerat, ab Quinctio legatisque aliis flens petiit, *ne unius amentiam civitati adſignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetas non libertatem modo, ſed omnia, quae hominibus ſancta caraque ſint, T. Quinctio et populo Romano debere. Nihil quemquam ab Diis inmortalibus precari poſſe, quod non Magnetes ab illis haberent; et in corpora ſua citius per furorem ſaevituros, quam ut Romanam amicitiam violarent.*

XXXII. Hujus orationem ſubſequutae multitudinis preces ſunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protenus in Aetoliam profugit. Jam enim, et id magis in dies, Aetoli defectionem nudabant; eoque ipſo forte tempore Thoas, princeps gentis, quem miſerant ad Antiochum, redierat, indeque Menippum ſecum adduxerat, regis legatum. Qui, prius quam concilium iis daretur, impleverant omnium aures terreſtres navalesque copias commemorando; *ingentem vim peditum equitumque venire; ex India elephantos: ante omnia* (quo maxime moveri credebant multitudinis animos) *tantum advehi auri, ut ipſos emere Romanos poſſit.* Adparebat, quid ea oratio in concilio motura eſſet. Nam et veniſſe eos, et, quae agerent, omnia Romanis legatis deferebantur; et, quamquam prope abſciſa res erat, tamen non ab re eſſe Quinctio viſum eſt, ſociorum aliquos

legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanae societatis Aetolos, qui vocem liberam mittere adversus regis legatum auderent. Athenienses maxime in eam rem idonei visi sunt, propter et civitatis dignitatem, et vetustam societatem cum Aetolis. Ab iis Quinctius petiit, ut legatos ad Panaetolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse omnibus, qui Graeciam Asiamque incolerent,* ait, *integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque,* inquit, *si modo vos, quae inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, Diis juvantibus et Aetolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Graeciae res restituere in pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quae suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quibus primis, post regiam legationem, dicendi, quae vellent, potestas facta est, mentione omni regis praetermissa, Romanae societatis Aetolos meritorumque in universam Graeciam T. Quinctii admonuerunt, *ne temere eam celeritate nimia consiliorum everterent. Consilia calida et audacia prima specie laeta, tractatu dura, eventu tristia esse. Legatos Romanos et in iis T. Quinctium haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potius de iis, quae ambigerentur, disceptarent, quam Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.*

XXXIII. Multitudo, avida novandi res, Antiochi tota erat; et ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. Principum maxime seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenien-ses

ſes quum retuliſſent, eundum in Aetoliam Quinctio viſum eſt. Aut enim moturum aliquid, aut omnes homines teſtes fore, penes Aetolos belli culpam eſſe; Romanos juſta ac prope neceſſaria ſumturos arma. Poſtquam ventum eſt eo, Quinctius in concilio, orſus a principio ſocietatis Aetolorum cum Romanis, et quoties ab iis fides mota foederis eſſet, pauca de jure civitatium, de quibus ambigeretur, disſeruit. *Si quid tamen aequi ſe habere arbitrarentur, quanto eſſe ſatius Romam mittere legatos, ſeu disceptare, ſeu rogare ſenatum mallent; quam populum Romanum cum Antiocho, laniſtis Aetolis, non ſine motu magno generis humani et pernicie Graeciae, dimicare? nec ullos prius cladem ejus belli ſenſuros, quam qui moviſſent.* Haec nequidquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde ceterique factionis ejusdem, cum adſenſu omnium auditi, pervicerunt, ut, ne dilato quidem concilio, et abſentibus Romanis, decretum fieret, quo arceſſeretur Antiochus ad liberandam Graeciam, disceptatumque inter Aetolos et Romanos. Huic tam ſuperbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus praetor eorum. Nam quum id ipſum decretum poſceret eum Quinctius, non veritus majeſtatem viri, *aliud in praeſentia, quod magis inſtaret, praevertendum ſibi eſſe*, dixit: *decretum reſponſumque brevi in Italia, caſtris ſuper ripam Tiberis poſitis, daturum.* Tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantusque magiſtratus eorum cepit.

XXXIV. Quinctius legatique Corinthum redierunt. Inde, ut quaeque de Antiocho, nihil per ſe ipſi moti, et ſedentes exſpectare adventum viderentur regis, concilium quidem univerſae gentis poſt dimiſſos Romanos non

habuerunt: per apocletos autem (ita vocant sanctius consilium: ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Graecia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum quemque, Romanae societatis esse, et praesenti statu gaudere; multitudinem, et quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novare velle. Aetoli consilium uno die, spei quoque non audacis modo, sed etiam inpudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem et Lacedaemonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes; Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedaemonem, Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cujus fuga causaque fugae ante dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, et qui ejusdem factionis erant, liberos et conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exsilio sinerent. Et simplices homines misericordia, et inprobos seditiososque inmiscendi res tumultu Aetolico spes movit: pro se quisque revocare jubebant. His praeparatis, Diocles, cum omni equitatu (et erat tunc praefectus equitum) specie reducentis exsulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cetera multitudine equitum subsequi jussa, praecessit. Postquam portae adpropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, et loris ducere equos, itineris maxime modo, solutis ordinibus; ut comitatus magis praefecti videretur, quam praesidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi

sub-

ſubſequens equitatus poſſet, media urbe ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis obcurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, et loca obportuna occupabantur. Tum in domos miſſi, qui principes adverſae factionis interficerent. Ita Demetrias Aetolorum facta eſt.

XXXV. Lacedaemone non urbi vis adferenda, ſed tyrannus dolo capiendus erat; quem, ſpoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra moenia etiam Lacedaemonis ab Achaeis compulſum, qui occupaſſet occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedaemonios laturum. Cauſam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia ſibi, quum illis auctoribus rebellaſſet, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati ſunt, et triginta delecti ex juventute equites. Iis a praetore Damocrito in conſilio arcano gentis, de quo ante dictum eſt, denuntiatum, *ne ſe ad bellum Achaicum aut rem ullam, quam ſua quisque opinione praecipere poſſet, crederent miſſos eſſe. Quidquid Alexamenum res monuiſſet ſubiti conſilii capere, ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exſequendum parati eſſent, ac pro eo adciperent, tamquam ad id unum agendum miſſos ab domo ſe ſcirent.* Cum his ita praeparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo ſpei inplevit. *Antiochum jam in Europam tranſiſſe, mox in Graecia fore; terras, maria, armis, viris completurum. Non cum Philippo rem eſſe credituros Romanos. Numerum iniri peditum equitumque ac navium non poſſe: elephantorum aciem conſpectu ipſo debellaturam. Aetolos toto ſuo exercitu paratos eſſe venire Lacedaemonem, quum res poſcat; ſed frequentes armatos oſtendere advenienti regi*

voluisse. Nabidi quoque et ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere otio, sed educeret; et in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, et corpora exerceret. Consuetudine leviorem laborem fore; et comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri posse. Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem coepere. Satellites tyranni media fere in acie consistebant; tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema invisens: in dextro cornu Aetoli erant, et qui ante auxiliares tyranni fuerant, et qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum, quae in rem esse videbantur; nunc in dextrum cornu ad suos adaequitandi; mox inde, velut imperato, quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed, quem diem patrando facinori statuerat, eo paullisper cum tyranno vectatus, quum ad suos concessisset, tum equitibus ab domo secum missis, *Agenda*, inquit, *res est, juvenes, audendaque, quam me duce inpigre exsequi jussi estis. Parate animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset. Qui cunctatus fuerit, et suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.* Horror cunctos cepit; et meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab laevo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus jubet, et se intueri. Conligit et ipse animum confusum tantae cogitatione rei. Postquam adpropinquabat, inpetum facit et, transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt. Multis frustra in loricam ictibus datis,

datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt; et, prius quam a media acie fubcurreretur, exfpiravit.

XXXVI. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis cuftodes, quum res in oculis gereretur, pavor primo cepit; deinde, poftquam abire Aetolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus, et fpectatorum turba ex cuftodibus vitae mortisque ultoribus eft facta. Nec moviffet fe quisquam, fi extemplo, pofitis armis, vocata in concionem multitudo fuiffet, et oratio habita tempori conveniens, frequentes inde retenti in armis Aetoli fine injuria cujusquam. Sed, ut oportuit in confilio fraude coepto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, funt acta. Dux regia inclufus diem ac noctem in fcrutandis thefauris tyranni confumfit: Aetoli, velut capta urbe, quam liberaffe videri volebant, in praedam verfi. Simul indignitas rei, fimul contemtus, animos Lacedaemoniis ad coeundum fecit. Alii dicere, exturbandos Aetolos, et libertatem, quum reftitui videretur, interceptam repetendam. Alii, ut caput agendae rei effet, regii generis aliquem in fpeciem adfumendum. Laconicus ejus ftirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. Eum in equum inponunt, et, armis adreptis, Aetolos vagos per urbem caedunt. Tum regiam invadunt. Ibi Alexamenum cum paucis refiftentem obtruncant. Aetoli circa Chalcioecon (Minervae eft templum aereum) congregati caeduntur. Pauci, armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. Ibi, comprehenfi a magiftratibus, fub corona venierunt.

XXXVII.

XXXVII. Philopoemen, audita caede tyranni, profectus Lacedaemonem, quum omnia turbata metu inveniſſet, evocatis principibus, et oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fuerat, ſocietati Achaeorum Lacedaemonios adjunxit; eo etiam facilius, quod forte ad idem tempus A. Atilius cum quatuor et viginti quinqueremibus ad Gythium adceſſit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam principem, pulſum opibus eorum, qui Romanae ſocietatis erant poſt T. Quinctii legatorumque adventum, et Herodorum Cianum mercatorem, ſed potentem Chalcide propter divitias, praeparatis ad proditionem iis, qui Euthymidae factionis erant, nequaquam eamdem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, hinc Salganea proceſſit; Herodorus ad Thronium. Inde haud procul in Maliaco ſinu duo millia peditum Thoas et ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. Eas cum ſexcentis peditibus Herodorus trajicere in inſulam Atalantam juſſus; ut inde, quum pedeſtres copias adpropinquare jam Aulidi atque Euripo ſenſiſſet, Chalcidem trajiceret. Ipſe ceteras copias, nocturnis maxime itineribus, quanta poterat celeritate, Chalcidem ducebat.

XXXVIII. Mictio et Xenoclides, penes quos tum ſumma rerum, pulſo Euthymida, Chalcide erat, ſeu ipſi per ſe ſuſpicati, ſeu indicata re, primo pavidi, nihil usquam ſpei, niſi in fuga, ponebant: deinde, poſtquam reſedit terror, et prodi et deſeri non patriam modo, ſed etiam Romanorum ſocietatem, cernebant, conſilio tali animum adjecerunt. Sacrum

crum anniverſarium eo forte tempore Eretriae Amarynthidis Dianae erat, quod non popularium modo, ſed Caryſtiorum etiam coetu celebratur. Eo miſerunt, qui orarent Eretrienſes Caryſtiosque, *ut et ſuarum fortunarum in eadem inſula geniti misererentur, et Romanam ſocietatem reſpicerent. Ne ſinerent Aetolorum Chalcidem fieri. Euboeam habituros, ſi Chalcidem habuiſſent. Graves fuiſſe Macedonas dominos; multo minus tolerabiles futuros Aetolos.* Romanorum maxime reſpectus civitates movit, et virtutem nuper in bello, et in victoria juſtitiam benignitatemque expertas. Itaque, quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit miſitque. His tuenda moenia Chalcidis oppidani quum tradidiſſent, ipſi omnibus copiis transgreſſi Euripum, ad Salganea poſuerunt caſtra. Inde caduceator primum, deinde legati ad Aetolos miſſi percunctatum, quo ſuo dicto factove ſocii atque amici ad ſe obpugnandos venirent? Reſpondit Thoas dux Aetolorum, *Non ad obpugnandos, ſed ad liberandos ab Romanis, venire ſeſe. Splendidiore nunc eos catena, ſed multo graviore, vinctos eſſe, quam quum praeſidium Macedonum in arce habuiſſent. Se vero,* negare Chalcidenſes, *aut ſervire ulli, aut praeſidio cujusquam egere.* Ita digreſſi ex conloquio legati ad ſuos. Thoas et Aetoli, ut qui ſpem omnem in eo, ut inproviſo obprimerent, habuiſſent, ad juſtum bellum obpugnationemque urbis mari ac terra munitae haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, poſtquam caſtra popularium ad Salganea eſſe profectosque Aetolos audivit, et ipſe a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalanta ſignum nequidquam exſpectaſſet, miſſa ſpeculatoria nave, ut, quid morae eſſet, ſciret,

ſciret, poſtquam rem omiſſam a ſociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

XXXIX. Quinctius quoque, his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi obcurrit. Placuit, quingentos milites praeſidii cauſa relinqui Chalcide ab Eumene rege; ipſum Athenas ire. Quinctius, quo profectus erat, Demetriadem contendit; ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam ſocietatem Romanam facturam: et, ut praeſidii aliquid eſſet ſuae partis hominibus, Eunomo praetori Theſſalorum ſcripſit, ut armaret juventutem, et Villium ad Demetriadem praemiſit ad tentandos animos; non aliter, niſi pars aliqua inclinaret ad reſpectum priſtinae ſocietatis, rem adgreſſurus. Villius quinqueremi nave ad oſtium portus eſt invectus. Eo multitudo Magnetum omnis quum ſe effudiſſet, quaeſivit Villius, utrum ad amicos, an ad hoſtes, ſeſe veniſſe mallent? Reſpondit Magnetarches Eurylochus, *Ad amicos veniſſe eum: ſed abstineret portu, et ſineret Magnetas in concordia et libertate eſſe, nec per conloquii ſpeciem multitudinem ſollicitaret.* Altercatio inde, non ſermo, fuit, quum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, inminentesque praediceret clades; multitudo obſtreperet, nunc ſenatum, nunc Quinctium adcuſando. Ita inrito incepto Villius ad Quinctium ſeſe recepit. At Quinctius, nuntio ad praetorem miſſo, ut reduceret domum copias, ipſe navibus Corinthum rediit.

XL. Abstulerunt me velut de ſpatio Graeciae res inmixtae Romanis; non quia ipſas operae pretium eſſet perſcribere, ſed quia cauſae fuerunt cum Antiocho belli. Conſulibus deſignatis, (inde namque deverteram)

L.

L. Quinctius et Cn. Domitius consules in provincias profecti sunt; Quinctius in Ligures, Domitius adversus Bojos. Boji quieverunt; atque etiam senatus eorum cum liberis et praefecti cum equitatu (summa omnium mille et quingenti) consuli dediderunt sese. Ab altero consule ager Ligurum late est vastatus, castellaque aliquot capta; unde non praeda modo omnis generis cum captivis parta, sed recepti quoque aliquot cives sociique, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex senatus consulto plebeique scito. Tria millia et septingenti pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q Naevius, M. Minucius, M. Furius Crassipes. Quina dena jugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equiti. Bruttiorum proxime fuerat ager; Bruttii ceperant de Graecis. Romae per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus alter, sed segnior. Terra dies duodequadraginta movit. Per totidem dies feriae in sollicitudine ac metu fuere. In triduum ejus rei causa supplicatio habita est. Ille non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. Incendio a foro Boario orto, diem noctemque aedificia in Tiberim versa arsere, tabernaeque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

XLI. Jam fere in exitu annus erat; et in dies magis fama de Antiochi bello, et cura Patribus crescebat. Itaque de provinciis magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari coeptum est. Decrevere, ut consulibus Italia, et quo senatus censuisset, (jam esse bellum adversus Antiochum regem omnes sciebant) provinciae essent. Cujus ea sors esset, quatuor millia peditum civium Romano-

manorum, et trecenti equites, sex millia sociium Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quinctius consul jussus, ne quid moraretur, quo minus consul novus, quo senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis praetorum decretum est: prima ut sors duae, urbanaque et inter cives ac peregrinos juris dictio esset: secunda. Bruttii: tertia, classis, ut navigaret, quo senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania ulterior. Imperatum praeterea L. Quinctio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet, et socium ac Latini nominis viginti millia peditum, et octingentos equites. Eum exercitum praetori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Aedes duae Jovi eo anno in Capitolio dedicatae sunt. Voverat L. Furius Purpureo praetor Gallico bello unam, alteram consul. Dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in feneratores eo anno multa severe sunt facta, adcusantibus privatos aedilibus curulibus, M. Tuccio et P. Junio Bruto. De mulcta damnatorum quadrigae inauratae in Capitolio positae in cella Jovis supra fastigium aediculae, et duodecim clypea inaurata; et iidem porticum extra portam Trigeminam inter signarios fecerunt.

XLII. Intentis in adparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna et Alexandria Troas et Lampsacus; quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere, neque a tergo relinquere, trajiciens ipse in Europam, volebat. Tenuit eum et de Hannibale deliberatio. Et primo naves apertae, quas cum

eo

eo miſſurus in Africam fuerat, moratae ſunt; deinde, an omnino mittendus eſſet, conſultatio mota eſt, maxime a Thoanta Aetolo, qui, omnibus in Graecia tumultu completis, Demetriadem adferebat in poteſtate eſſe, et, quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Graecia animos, iisdem et regis ſpem inflabat: *omnium votis eum arceſſi. Concurſum ad litora futurum, unde claſſem regiam proſpexiſſent.* Hic idem auſus de Hannibale eſt movere ſententiam prope jam certam regis. Nam *neque dimittendam partem navium a claſſe regia* cenſebat; *neque, ſi mittendae naves forent, minus quempiam ei claſſi, quam Hannibalem, praeficiendum. Exſulem illum et Poenum eſſe, cui mille in dies nova conſilia vel fortuna ſua, vel ingenium poſſit facere. Et ipſam eam gloriam belli, qua velut dote Hannibal concilietur, nimiam in praefecto regio eſſe. Regem conſpici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si claſſem, ſi exercitum amittat Hannibal, idem damni fore, ac ſi per alium ducem amittantur. Si quid proſpere eveniat, Hannibalis eam, non Antiochi, gloriam fore. Si vero univerſo bello vincendi Romanos fortuna detur, quam ſpem eſſe, ſub rege victurum Hannibalem uni ſubjectum, qui patriam prope non tulerit? Non ita ſe a juventa eum geſſiſſe, ſpe animoque complexum orbis terrarum imperium, ut in ſenectute dominum laturus videatur. Nihil opus eſſe regi Hannibale duce; comite et conſiliario eodem ad bellum uti poſſe. Modicum fructum ex ingenio tali neque gravem, neque inutilem fore. Si ſumma petantur, et dantem, et adcipientem praegravatura.*

XLIII. Nulla ingenia tam prona ad invidiam ſunt, quam eorum, qui genus ac fortu-

nam suam animis non aequant; quia virtutem et bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Hannibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non ultra differre profectionem in Graeciam constituit. Prius quam solveret naves, Ilium a mari adscendit, ut Minervae sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis navibus, apertis sexaginta; et ducentae onerariae cum omnis generis commeatu bellicoque alio adparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Sciathum trajecit; ubi, conlectis in alto, quae dissipatae erant, navibus, ad Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab Demetriade obcurrerunt. Quorum frequentia laetus, die postero in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit. Decem millia peditum fuere et quingenti equites, sex elephanti; vix ad Graeciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Aetoli, postquam Demetriadem venisse Antiochum adlatum est, concilio indicto, decretum, quo arcesserent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalara in sinum Maliacum processerat. Inde, decreto adcepto, Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis, cum plausibus clamoribusque, et quibus aliis laetitia effusa vulgi significatur.

XLIV. In concilium ut ventum est, aegre a Phaenea praetore principibusque introductus, inde facto silentio, rex dicere orsus. Prima ejus oratio fuit excusantis, *quod tanto minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset.*

nisset. Id suae inpensae erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec paratus satis ulla re, et tempore ad navigandum inmaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravate obsequutus esset, credidissetque, quum se vidissent Aetoli, omnia vel in se uno posita praesidia existimaturos esse. Ceterum eorum quoque se, quorum exspectatio destituta in praesentia videatur, spem abunde expleturum. Nam simul primum anni tempus navigabile praebuisset mare, omnem se Graeciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. Nec inpensae, nec labori, nec periculo parsurum, donec, depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam vere Graeciam atque in ea principes Aetolos fecisset. Cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In praesentia curae esse Aetolis debere, ut copia frumenti suis et annona tolerabilis rerum aliarum subpeditetur.

XLV. In hanc sententiam rex cum magno omnium adsensu loquutus discessit. Post discessum regis inter duos principes Aetolorum, Phaeneam et Thoantem, contentio fuit. Phaeneas, reconciliatore pacis et disceptatore de iis, quae in controversia cum populo Romano essent, utendum potius Antiocho, censebat, quam duce belli. *Adventum ejus et majestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quae bello et armis cogi non possint.* Thoas negare, *paci studere Phaeneam; sed discutere adparatum belli velle, ut taedio et inpetus relanguescat regis, et Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim aequi ab Romanis inpetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quinctio disceptando,*

ſatis expertum eſſe: nec, niſi abſciſſa omni ſpe, auxilium Antiochi inploraturos fuiſſe. Quo celerius ſpe omnium oblato, non eſſe clangueſcendum, ſed orandum potius regem, ut, quoniam, quod maximum fuerit, ipſe vindex Graeciae venerit, copias quoque terreſtres navalesque arceſſat. Armatum regem aliquid inpetraturum; inermem non pro Aetolis modo, ſed ne pro ſe quidem ipſo, momenti ullius futurum apud Romanos. Haec vicit ſententia, imperatoremque regem adpellandum cenſuerunt; et triginta principes, cum quibus, ſi qua vellet, conſultaret, delegerunt.

XLVI. Ita, dimiſſo concilio, multitudo omnis in ſuas civitates dilabſa eſt. Rex poſtero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, conſultabat. Optimum viſum eſt, Chalcidem, fruſtra nuper ab Aetolis tentatam, primum adgredi; et celeritate in eam rem magis, quam magno conatu et adparatu, opus eſſe. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade ſequuti erant, profectus per Phocidem eſt; et alio itinere principes Aetoli, juniorum paucis evocatis, ad Chaeroneam obcurrerunt, et decem conſtratis navibus ſequuti ſunt. Rex, ad Salganea caſtris poſitis, navibus ipſe cum principibus Aetolorum Euripum trajecit, et, quum haud procul portu egreſſus eſſet, magiſtratus quoque Chalcidenſium et principes ante portam proceſſerunt. Pauci utrimque ad conloquium congreſſi ſunt. Aetoli magnopere ſuadere, *ut, ſalva Romanorum amicitia, regem quoque adſumerent ſocium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, ſed liberandae Graeciae, cauſa in Europam trajeciſſe; et liberandae re, non verbis et ſimulatione, quod feciſſent Romani. Nihil autem utilius Graeciae civitatibus eſſe, quam utramque*

que complecti amicitiam. Ita enim ab utriusque injuria tutam alterius ſemper praeſidio et fiducia fore. Nam ſi non recepiſſent regem, viderent, quid patiendum iis extemplo foret, quum Romanorum procul auxilium, hoſtis Antiochus, cui reſiſtere viribus ſuis non poſſent, ante portas eſſet. Ad haec Mictio, unus ex principibus, *Mirari ſe*, dixit, *ad quos liberandos Antiochus, relicto regno ſuo, in Europam trajeciſſet. Nullam enim civitatem ſe in Graecia noſſe, quae aut praeſidium habeat, aut ſtipendium Romanis pendat, aut foedere iniquo adligata, quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenſes neque vindice libertatis ullo egere, quum liberi ſint, neque praeſidio, quum pacem ejusdem populi Romani beneficio et libertatem habeant. Amicitiam regis non adſpernari, neque ipſorum Aetolorum. Id primum eos pro amicis facturos, ſi inſula excedant, atque abeant. Nam ipſis certum eſſe, non modo non recipere moenibus, ſed ne ſocietatem quidem ullam paciſci, niſi ex auctoritate Romanorum.*

XLVII. Haec renuntiata regi ad naves, ubi reſtiterat, quum eſſent; in praeſentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quidquam poſſet) reverti Demetriadem placuit. Ibi, quoniam primum vanum inceptum evaſiſſet, conſultare cum Aetolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achaeos et Amynandrum, regem Athamanum, tentare. Boeotorum gentem averſam ab Romanis jam inde a Brachyllae morte, et quae ſequuta eam fuerant, cenſebant. Achaeorum Philopoemenem principem, aemulatione gloriae in bello Laconum, infeſtum inviſumque eſſe Quinctio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani, habebat, qui, ſe oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis

duobus Philippum atque Alexandrum, et filiae Apamiam nomina impoſuerat: quam, regiis inclytam nuptiis, major ex fratribus Philippus ſequutus in Athamaniam fuerat. Hunc, forte ingenio vanum, Aetoli et Antiochus impulerant in ſpem, quod is vere regum ſtirpis eſſet, regni Macedoniae, ſi Amynandrum Athamanesque Antiocho conjunxiſſet: et ea vanitas promiſſorum non apud Philippum modo, ſed etiam apud Amynandrum, valuit.

XLVIII. In Achaja legatis Antiochi Aetolorumque, coram T. Quinctio, Aegii datum eſt concilium. Antiochi legatus prior, quam Aetoli, eſt auditus. Is, ut plerique, quos opes regiae alunt, vaniloquus, maria terrasque inani ſonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Helleſponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant; partim ſagittis ex equo utentes, et, a quo nihil ſatis tecti ſit, averſos refugiente equo certius figentes.* His equeſtribus copiis quamquam vel totius Europae exercitus in unum coacti obrui poſſent, adjiciebat multiplices copias peditum, et nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat; Dahas, Medos Elymaeosque et Cadduſios adpellans. *Navalium vero copiarum, quas nulli portus capere in Graecia poſſent, dextrum cornu Sidonios et Tyrios, ſiniſtrum Aradios, et ex Pamphylia Sidetas tenere; quas gentes nullae umquam nec arte, nec virtute navali aequaſſent. Jam pecuniam, jam alios belli adparatus referre, ſupervacaneum eſſe. Scire ipſos, abundaſſe ſemper auro regna Aſiae. Itaque non cum Philippo, nec Hannibale rem futuram Romanis, principe altero civitatis, altero Macedoniae tantum regni finibus incluſo; ſed cum magno Aſiae totius partisque Europae rege. Eum tamen,* *quam-*

quamquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Graeciam veniat, nihil postulare ab Achaeis, in quo fides eorum adversus Romanos, priores socios atque amicos, laedatur. Non enim, ut secum adversus eos arma capiant, sed ut neutri parti sese conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant. Idem ferme et Aetolorum legatus Archidamus petiit, ut, quae facillima et tutissima esset, quietem praestarent, spectatoresque belli fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Provectus deinde est intemperantia linguae in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipsius Quinctii: *ingratos* adpellans, et exprobrans *non victoriam modo de Philippo virtute Aetolorum partam, sed etiam salutem; ipsumque et exercitum sua opera servatos. Quo enim illum umquam imperatoris functum officio esse? Auspicantem immolantemque et vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, quum ipse corpus suum pro eo telis hostium objiceret.*

XLIX. Ad ea Quinctius, *Coram quibus magis, quam apud quos, verba faceret,* dicere, *Archidamum rationem habuisse. Achaeos enim prope scire, Aetolorum omnem ferociam in verbis, non in factis, esse, et in conciliis magis concionibusque, quam in acie, adparere. Itaque parvi Achaeorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis et per eos absenti regi eum se jactasse. Quod si quis antea ignorasset, quae res Antiochum et Aetolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuisse adparere: mentiendo in vicem jactandoque vires, quas non haberent, inflasse vana spe atque inflatos esse; dum ii ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, et quae*

modo audiebatis, narrant, vos ceterasque civitates et gentes ſuam ſectam eſſe ſequuturos; rex contra peditum equitumque nubes jactat, et conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt autem res ſimillima coenae Chalcidenſis hoſpitis mei, hominis et boni, et ſciti convivatoris. Apud quem ſolſtitiali tempore comiter adcepti quum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa et varia venatio; homo non, quam iſti ſunt, glorioſus, renidens, condimentis, ait, varietatem illam et ſpeciem ferinae carnis ex manſueto ſue factam. Hoc dici apte in copias regis, quae paullo ante jactatae ſint, poſſe. Varia enim genera armorum et multa nomina gentium inauditarum, Dahas et Medos et Cadduſios et Elymaeos Syros omnes eſſe: haud paullo mancipiorum melius, propter ſervilia ingenia, quam militum genus. Et utinam ſubjicere oculis veſtris, Achaei, poſſem concurſationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem! Videretis vix duarum male plenarum legiuncularum inſtar in caſtris regis: videretis regem, nunc mendicantem prope frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur, nunc mutuas pecunias fenere in ſtipendium quaerentem, nunc ad portas Chalcidis ſtantem; et mox inde excluſum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo ſpectatis, in Aetoliam redeuntem. Male crediderunt et Antiochus Aetolis, et Aetoli regiae vanitati. Quo minus vos decipi debetis, ſed expertae toties ſpectataeque Romanarum fidei credere. Nam quod optimum eſſe dicunt, non interponi vos bello, nihil immo tam alienum rebus veſtris eſt. Quippe ſine gratia, ſine dignitate, praemium victoris eritis.

L. Nec abſurde adverſus utrosque reſpondiſſe viſus eſt; et facile erat orationem apud faven-

favente aequis auribus adcipi. Nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achaeorum hostes et amicos, quos populus Romanus censuisset, judicarent, bellumque et Antiocho, et Aetolis nuntiari juberent. Auxilia etiam, quo censuit Quinctius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piraeeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem; donec ab iis, qui Romanae partis erant, Quinctius est adcitus, et, adcusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectionis damnatus atque in exsilium est ejectus. Et ab Achaeis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Boeoti nihil certi responderunt: *quum Antiochus in Boeotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.* Antiochus, quum ad Chalcidis praesidium et Achaeos et Eumenem regem misisse audisset, maturandum ratus, ut et praevenirent sui, et venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, et cum omni classe Polyxenidam mittit. Ipse paucos post dies sex millia suorum militum, et ex ea copia, quae Lamiae repente conligi potuit, non ita multos Aetolos ducit. Achaei quingenti et ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus, tuto transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme et ipsi, quum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermaeum, qua transitus ex Boeotia in Euboeam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis, legatus a Chalcide ad Quinctium, ad id ipsum praesidium petendum, missus. Qui postquam obsessas ab

hoſtibus fauces vidit, omiſſo ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Euboeam transmiſſurus.

LI. Templum eſt Apollinis Delium, inminens mari: quinque millia paſſuum a Tanagra abest. Minus quatuor millium inde in proxima Euboeae eſt mari trajectus. Vbi et in fano lucoque, ea religione et eo jure ſancto, quo ſunt templa, quae aſyla Graeci adpellant, et nondum aut indicto bello, aut ita commiſſo, ut ſtrictos gladios, aut ſanguinem vsquam factum audiſſent, quum per magnum otium milites, alii ad ſpectaculum templi lucique verſi, alii in litore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilabſa eſſet; repente Menippus, palatos paſſim adgreſſus, eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. Perpauci effugerunt, in quibus Mictio, parva oneraria nave exceptus. Ea res Quinctio Romanisque, ſicut jactura militum moleſta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjeciſſe aliquantum videbatur. Antiochus, admoto ad Aulidem exercitu, quum rurſus oratores, partim ex ſuis, partim Aetolos, Chalcidem miſiſſet, qui eadem illa, quae nuper, cum minis gravioribus agerent, nequidquam contra Mictione et Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portae ſibi aperirentur. Qui Romanae partis erant, ſub adventum regis urbe exceſſerunt. Achaeorum et Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo caſtellum Romani milites pauci cuſtodiae cauſa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipſe caſtellum Euripi obpugnare eſt adortus. Priores Achaei et Eumenis milites pacti, ut ſine fraude liceret abire, praeſidio exceſſerunt. Pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen, quum terra

terra marique obſiderentur, et jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obſidionem. Quum id, quod caput erat Euboeae, teneret rex, ne ceterae quidem ejus inſulae urbes imperium abnuerunt: magnoque principio ſibi orſus bellum videbatur, quod tanta inſula et tot obportunae urbes in ſuam ditionem veniſſent.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVI.

BREVIARIVM.

Cap. 1. Bellum cum Antiocho decernitur ineundum, et laetis ſacrificiis victoria portenditur. 2. Subplicatione facta ludisque magnis Jovi votis provinciae et exercitus decernuntur. 3. Coloni maritimi fruſtra vacationem petunt rei navalis, et fetiales de ratione belli Antiocho indicendi conſuluntur. 4. Philippi, Ptolemaei, Poenorum et Maſiniſſae legati Romam veniunt, pollicentes ad bellum hoc auxilia, pecuniam et frumentum. 5. Interea Antiochus per hibernorum tempus ſollicitat civitatium Graecarum animos, et Chalcide audit legationes Epiratorum Eleorumque. 6. In concilio Boeotarum Thebis habito hanc gentem ſibi adjungit, et Demetriade cum principibus Aetolorum, Amynandro et Hannibale de ſumma rerum Theſſalorum.

lorumque gente tentanda deliberat. 7. Hannibal ſuadet, ut ante omnia Philippi amicitia petatur, et bellum transferatur e Graecia in Italiam. 8 Antiochus autem nihil horum facit, et legendo oſſa Macedonum circa Cynoscephalas jacentia nullam apud hanc gentem init gratiam, et Philippum ad id tempus dubium compellit ad arma cum Romanis jungenda. 9. Mox, Theſſalorum metu terrendorum cauſa, Pheras, Scotuſſam aliaque oppida capit, 10. et Lariſſam obpugnat; ſed, Ap. Claudii ſtrategemate deceptus, Demetriadem redit. 11. In hibernis ipſe cum militibus diffluit luxuria, et Chalcide filiam Cleoptolemi uxorem ducit Principio veris ope Mneſilochi Acarnanum gentem ſibi conciliat, 12. et Medionem proditione capit; at fruſtra tentat Thyrium Leucademque. 13. Interim M. Baebius propraetor et Philippus rex recipiunt oppida Theſſaliae, quae Athamanes occupaverant. 14. Ibidem M'. Acilius Glabrio conſul res proſpere gerit, et Athamania omnis concedit in jus ditionemque Philippi. 15. Antiochus undique deſtitutus et ab ſuis, morantibus in Aſia, et ab Aetolis, vana promittentibus, jam Hannibalem, ut prudentem virum vatemque, admiratur, et intra ſaltum Thermopylanum ſeſe recipit. 16. Ibi caſtra permunit, et Aetoli vertices circa montium obſident. 17. Acilius ad easdem fauces admovet copias, et duobus legatis, M. Porcio Catone et L. Valerio Flacco, ad illa cacumina miſſis, milites paucis adloquitur. 18. 19. Poſtero die, pugna utrimque orta, totus paene regis exercitus deletur. 20. Conſul per Phocidem et Boeotiam legiones ducit, et A. Atilius mergit capitque naves quasdam regias, frumento onuſtas. 21. Antiochus Epheſum transmittit, et Chalcis ceteraeque urbes in Euboea Romanis ſine certamine traduntur. M. Cato, nuntius victo-

victoriae, Romam venit: et M. Fulvius Nobilior, ex Hispania reversus, ovans Vrbem ingreditur. 22-24. Aetoli quia nihil pacati responderant legatis Acilii, Heraclea obpugnatur et capta diripitur. Inter captivos est Damocritus, princeps Aetolorum, qui olim T. Quinctio, decretum gentis, quo arcessendum censuerant Antiochum, poscenti, ferociter dixerat, se id in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum. 25. Philippus obpugnatione Lamiae absistere jubetur. 26. Aetolis ab Antiocho mittitur pecunia, et auxilia promittuntur. 27. 28. Sed Heraclea capta franguntur eorum animi, et pacis petendae oratores Hypatam mittuntur ad consulem, qui postulat, ut in fidem se permittant Romanorum, et Dicaearchum, Menestam Amynandrumque sine mora dedant. 29. Animi Aetolorum indignitate et difficultate eorum, quae imperata erant, exasperantur, et mox vana exspectatione inplentur ab Nicandro, qui, ab Antiocho reversus et benigne exceptus a Philippo, Lamiam obsidente, consultantibus de pace Romana supervenit. 30. Acilius, Oetam et Coracem transgressus, ad Naupactum descendit, quo concurrisse Aetolos, ut inde totum belli inpetum sustinerent, audiverat. 31. Eodem tempore iussu T. Quinctii tum Messenii, cum Aetolis sentientes, concilio Achaico se iterum jungunt, tum Achaei solvunt obsidionem Messenes, 32. et Zacynthum insulam, fraude interceptam, Romanis tradunt. 33. Philippus autem, permittente Acilio, Demetriadem, Dolopiam aliaque oppida, quae defecerant ab societate Romana, recipit: 34. et T. Quinctius trajicit Naupactum, jam per duos menses a consule obpugnatam; ubi, obambulans muris, noscitur ab Aetolis, qui inpensius orant, ut misereatur gentis suae. 35. Eo auctore solvitur obsidio, et induciae Aetolis dantur.

dantur. Conſul cum Quinctio ad Achaicum concilium Aegium trajicit, ubi de Eleis et de exſulibus Lacedaemoniorum reſtituendis fruſtra agitur. Epirotarum Philippique legati Romam veniunt.

36. Alter conſul P. Cornelius Scipio ludos, a ſe olim votos, ſua inpenſa facit. Aedes Matris Magnae Idaeae et Juventatis dedicantur. 37. Procurantur prodigia, et Scipio in provinciam proficiſcitur. 38. Q. Minucius proc. cum Liguribus, et P. Cornelius conſul cum Boiis egregie pugnat. 39. M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hiſpania ovans Vrbem ingreditur, et P. Cornelius Scipio triumphum petit: quem honorem differendum quidem cenſet P. Sempronius Blaeſus tribunus plebis, 40. ſed ſenatus univerſus, oratione conſulis motus, extemplo decernit.

41. Dum haec in Italia geruntur, Antiochus Epheſi ſecurus admodum de bello Romano eſt; ſed, ab Hannibale, cujus nunc maxima apud eum auctoritas eſt, monitus, Romanos mox in Aſiam venturos, navibus jam inſtructis petit Cherſoneſum, et Polyxenidam jubet, ceteram parare claſſem. 42. C. Livius Piraeeum ad veterem claſſem cum nova, tribus Eumenis navibus aucta, pervenit, et utraque trajicit Delum. 43. Paullo poſt et haec Romana et regiae claſſes Phocaeam petunt; et Eumenes, certamine jam inito, Elaea complures adducit naves. 44. 45. Livius et Eumenes hoſtes in fugam vertunt, Epheſumque perſequuntur. Romae conſules (L. Cornelius Scipio et C. Laelius) praetoresque creantur.

I. P. Cornelium Cn. filium Scipionem et M'. Acilium Glabrionem consules, inito magistratu, Patres, prius quam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium majorem partem anni fieri solet; precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene ac feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia laeta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est; et ita haruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Haec quum renuntiata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: *Vellent juberentne, cum Antiocho rege, quique sectam ejus sequuti essent, bellum iniri?* si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. Tum senatus decrevit, ut consules Italiam et Graeciam provincias sortirentur; cui Graecia evenisset, ut praeter eum numerum militum, quem L. Quinctius in eam provinciam ex auctoritate senatus scripsisset imperassetve, ut eum exercitum adciperet, quem M. Baebius praetor anno priore ex senatus consulto in Macedoniam trajecisset. Et extra Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia ab sociis, ne supra quinque millium numerum, adciperet. L. Quinctium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum Bojis jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent; alterum ut mitteret Romam, eaeque urbanae legiones essent paratae, quo senatus censuisset.

II.

II. His ita, in fenatu ad id, quae cujus provincia foret, decretis, tum demum fortiri confules placuit. Acilio Graecia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde forte fenatus confultum factum eft: *quod populus Romanus eo tempore duellum juffiffet effe cum rege Antiocho, quique fub imperio ejus effent, ut ejus rei caufa fubplicationem imperarent, confules; utique M'. Acilius conful ludos magnos Jovi voveret, et dona ad omnia pulvinaria* Id votum in haec verba, praeeunte P. Licinio pontifice maximo, conful nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege fumi populus juffit, id ex fententia fenatus populique Romani confectum erit; tum tibi, Jupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam fenatus decreverit. Quisque magiftratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte funto.* Subplicatio inde ab duobus confulibus edicta per biduum fuit. Confulibus fortitis provincias, extemplo et praetores fortiti funt. M. Junio Bruto juris dictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulae Bruttii, M. Aemilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori claffis, L. Aemilio Paullo Hifpania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, confcripti priore anno ex fenatus confulto a L. Quinctio confule, dati funt; juffusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundifiumque. L. Aemilio Paullo in ulteriorem Hifpaniam praeter eum exercitum, quem a M. Fulvio propraetore adcepturus effet, decretum eft, ut novorum militum tria millia duceret et trecentos equites; ita ut in iis duae partes fociùm Latini nominis, tertia civium Romanorum effet. Idem fubplementi ad C. Flaminium, cui

cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Aemilius Lepidus a L. Valerio. cui successurus esset, simul provinciam exercitumque adcipere jussus: L. Valerium, si ita videretur, pro praetore in provincia retinere, et provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset, altera a Pachino Tyndarium. Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem praetori mandatum, ut duas decumas frumenti exigeret; id ad mare comportandum devehendumque in Graeciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Ceterum non in Graeciam, sed Romam, id frumentum portari placere. C. Livius praetor, cui classis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Graeciam primo quoque tempore jussus, et ab Atilio naves adcipere. Veteres naves, quae in navalibus erant, ut reficeret et armaret, M. Junio praetori negotium datum est, et in eam classem socios navales libertinos legeret.

III. Legati terni in Africam ad Carthaginienses et in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Graeciam portaretur, missi; pro quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in adparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, *Qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire posset; neve uno tempore quinque senatores ab urbe Roma abessent.* In comparando inpigre classem C. Livium praetorem contentio, orta cum colonis maritimis, paullisper tenuit. Nam, quum cogerentur in classem, tribunos plebei adpellarunt: ab iis ad senatum rejecti sunt.

 Sena-

Senatus ita, ut ad unum omnes confentirent, decrevit, vacationem rei navalis his colonis non effe. Oftia et Fregenae et Caftrum novum et Pyrgi et Antium et Tarracina et Minturnae et Sinueffa fuerunt, quae cum praetore de vacatione certaverunt. Conful deinde M'. Acilius ex fenatus confulto ad conlegium fetialium retulit: *Ipfine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an ad praefidium nuntiaretur? et num Aetolis quoque feparatim indici juberent bellum? et num prius focietas eis et amicitia renuntianda effet, quam bellum indicendum?* Fetiales refponderunt: *Jam ante fefe, quum de Philippo confulerentur, decreffe, nihil referre, ipfi coram, an ad praefidium, nuntiaretur. Amicitiam renuntiatam videri, quum legatis, toties repetentibus res, nec reddi, nec fatis fieri aequum cenfuiffent. Aetolos ultro fibi bellum indixiffe, quum Demetriadem, fociorum urbem, per vim occupaffent; Chalcidem terra marique obpugnatum iffent; regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxiffent.* Omnibus jam fatis comparatis, M'. Acilius conful edixit: *Vt, quos L. Quinctius milites confcripfiffet, et quos fociis nominique Latino imperaffet, quos fecum in provinciam ire oporteret, et tribuni militum legionis primae et tertiae, uti omnes Brundifium Idibus Majis convenirent.* Ipfe ante diem quintum Nonas Majas paludatus Vrbe egreffus eft. Per eosdem dies et praetores in provincias profecti funt.

IV. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo Macedoniae et Ptolemaeo Aegypti, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia et pecuniam et frumentum. Ab Ptolemaeo etiam mille pondo auri, viginti millia pondo argenti adlata. Nihil ejus adceptum.

ceptum. Gratiae regibus actae: et, quum uterque se cum omnibus copiis in Aetoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemaeo id remissum; Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M'. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus et Masinissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam adportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani adciperent, petere se: et classem suorum suo sumtu comparaturos; et stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, praesens omne daturos. Masinissae legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Graeciam; Romam trecenta millia modium tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad M'. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium adciperent. De classe Carthaginiensibus remissum; praeterquam si quid navium ex foedere deberent. De pecunia item responsum, nullam ante diem adcepturos.

V. Quum haec Romae agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse sollicitabat civitatium animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant; sicut Epirotae communi gentis consensu, et Elei e Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Achaeos petebant, quos, post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum civitati suae arma inlaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis

animi. Apud regem gratiam initam volebant cum eo, ut caverent, ne quid obfenderent Romanos. Petebant enim, *ne ſe temere in cauſam deduceret, expoſitos adverſus Italiam pro omni Graecia, et primos inpetus Romanorum excepturos. Sed, ſi ipſe poſſet terreſtribus navalibusque copiis praeſidere Epiro, cupide eum omnibus Epirotas et urbibus et portubus ſuis adcepturos. Si id non poſſet, deprecari, ne ſe nudos atque inermes Romano bello objiceret.* Hac legatione id agi adparebat, ut, ſive (quod magis credebant) abstinuiſſet Epiro, integra ſibi omnia apud exercitus Romanos eſſent, conciliata ſatis apud regem gratia, quod adcepturi fuiſſent venientem; ſive veniſſet, ſic quoque ſpes veniae ab Romanis foret, quod, non exſpectato longinquo auxilio ab ſe, praeſentis viribus ſubcubuiſſent. Huic tam perplexae legationi, quia non ſatis in promtu erat, quid reſponderet, legatos ſe miſſurum ad eos dixit, qui de iis, quae ad illos ſeque communiter pertinerent, loquerentur.

VI. In Boeotiam ipſe profectus eſt, cauſas in ſpeciem irae adverſus Romanos eas, quas ante dixi, habentem, Brachyllae necem, et bellum a Quinctio Coroneae, propter Romanorum militum caedes, inlatum; re vera per multa jam ſaecula publice privatimque labante egregia quondam diſciplina gentis, et multorum eo ſtatu, qui diuturnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet. Obviam effuſis undique Boeotiae principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis, quamquam et ad Delium, inpetu in praeſidium Romanum facto, et ad Chalcidem commiſerat nec a parvis nec dubiis principiis bellum, tamen eamdem orationem exorſus, qua in conloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achaeo-

Achaeorum ufus erat, ut amicitiam fecum inftitui, non bellum indici Romanis poftularet; neminem, quid ageretur, fallebat. Decretum tamen fub levi verborum praetextu pro rege adverfus Romanos factum eft. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem regreffus, praemiffis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Aetolorum, cum quibus de fumma rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amynander adcitus ad confultandum ex Athamania; et Hannibal Poenus, jam diu non adhibitus, interfuit ei concilio. Confultatum de Theffalorum gente eft, quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur. In eo modo diverfae fententiae erant, quod alii extemplo agendum; alii ex hyeme, quae tum ferme media erat, differendum in veris principium; et alii legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundum cenfebant, terrendosque metu, fi cunctarentur.

VII. Quum circa hanc fere confultationem disceptatio omnis verteretur, Hannibal, nominatim interrogatus fententiam, in univerfi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali oratione vertit: *Si, ex quo trajecimus in Graeciam, adhibitus effem in confilium, quum de Euboea, de Achaeis, de Boeotia agebatur; eamdem fententiam dixiffem, quam hodie, quum de Theffalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum et Macedonas in focietatem belli quacumque ratione cenfeo deducendos effe. Nam quod ad Euboeam Boeotosque et Theffalos adtinet, cui dubium eft, quin, ut quibus nullae fuae vires fint, praefentibus adulando femper, quem metum in confilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur? fimul ac Romanum exercitum in Graecia viderint, ad confuetum*

imperium ſe avertant? nec iis noxae futurum ſit, quod, quum Romani procul abeſſent, vim tuam praeſentis exercitusque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusque eſt, Philippum nobis conjungere, quam hos? cui, ſi ſemel in cauſam deſcenderit, nihil integri futurum ſit, quique eas vires adferat, quae non adceſſio tantum ad Romanum eſſe bellum, ſed per ſe ipſae nuper ſuſtinere potuerint Romanos. Hoc ego adjuncto (abſit verbo invidia) qui dubitare de eventu poſſim? quum, quibus adverſus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipſi obpugnentur. Aetoli, qui Philippum (quod inter omnes conſtat) vicerunt, cum Philippo adverſus Romanos pugnabunt. Amynander atque Athamanum gens, quorum ſecundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum ſtabunt. Philippus tum, te quieto, totam molem ſuſtinebat belli: nunc duo maximi reges, Aſiae Europaeque viribus, adverſus unum populum, (ut meam utramque fortunam taceam) patrum certe aetate ne uni quidem Epirotarum regi parem, (quid tandem erit vobiscum comparatus?) geretis bellum. Quae igitur res mihi fiduciam praebet, conjungi nobis Philippum poſſe? Vna, communis utilitas, quae ſocietatis maximum vinculum eſt: altera, auctores vos Aetoli. Veſter enim legatus hic Thoas inter cetera, quae ad exciendum in Graeciam Antiochum dicere eſt ſolitus, ante omnia hoc ſemper adfirmavit, fremere Philippum, et aegre pati, ſub ſpecie pacis leges ſervitutis ſibi inpoſitas. Ille quidem ferae beſtiae vinctae aut clauſae, et refringere clauſtra cupienti, regis iram verbis aequabat. Cujus ſi talis animus eſt, ſolvamus nos ejus vincula, et clauſtra refringamus, ut erumpere diu coercitam iram in hoſtes communes poſſit. Quod ſi nihil eum legatio noſtra move-

moverit, at nos, quoniam nobis eum adjungere non possumus, ne hostibus nostris ille adjungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysimachiae est; qui si eo exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniae coeperit depopulari, facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda avertet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab initio non ignorasti. Quod si tum auditus forem, non in Euboea Chalcidem captam, et castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligurumque et Galliae Cisalpinae oram bello ardere, et, qui maximus iis terror est, Hannibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas censeo omnes navales terrestresque copias. Sequantur classem onerariae cum commeatibus. Nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires, divisam classem partim Corcyrae in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat; partim ad litus Italiae, quod Sardiniam Africamque spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis in Byllinum agrum procedes. Inde Graeciae praesidebis, et speciem Romanis trajecturum te praebens, et, si res poposcerit, trajecturus. Haec suadeo, qui, ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. In quae consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dii adprobent eam sententiam, quae tibi optima visa fuerit.

VIII. Haec ferme Hannibalis oratio fuit; quam laudarunt magis in praesentia, qui aderant, quam rebus ipsis exsequuti sunt. Nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit.

misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, et Aetolis Amynandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est dictus. Eodem et rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum opperitur Amynandrum atque Aetolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit; sive ab ipso, quaerente sibi commendationem ad Macedonum gentem et invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate ad consilium specie amplum, re inane, animo adjecto. Tumulus est, in unum ossibus, quae passim strata erant, coacervatis, factus; qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque, qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Baebium propraetorem misit, *Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. Si videretur ei, moveret ex hibernis: se obviam processurum, ut, quid agendum esset, consultarent.*

IX. Antiocho, ad Pheras jam castra habenti, ubi conjunxerant ei se Aetoli et Amynander, legati ab Larissa venerunt, quaerentes, quod ad factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos? simul orantes, ut, remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos, duce Hippolocho, Pheras in praesidium miserunt. Hi, exclusi aditu, jam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissaeorum rex clementer respondit, *Non belli faciendi, sed tuendae et stabiliendae libertatis Thessalorum causa, se Thessaliam intrasse.* Similia his qui cum Pheraeis ageret, missus. Cui nullo dato responso,

ſponſo, Pheraei ipſi legatum ad regem, principem civitatis Pauſaniam, miſerunt. Qui quum haud disſimilia his, ut in cauſa pari, quae pro Chalcidenſibus in conloquio ad Euripi fretum dicta erant, quaedam etiam ferocius, egiſſet; rex etiam atque etiam deliberare eos juſſos, ne id conſilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti et providi eſſent, extemplo poeniteret, dimiſit. Haec renuntiata Pheras legatio quum eſſet, ne paullum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quidquid fors belli tuliſſet, paterentur. Itaque et hi ſumma ope parabant ſe ad urbem defendendam, et rex ab omni parte ſimul obpugnare moenia eſt adgreſſus, et, ut qui ſatis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis poſitum eſſe, quam primam adgreſſus eſſet, aut ſperni deinde ab univerſa gente Theſſalorum, aut timeri ſe, omnem undique terrorem obſeſſis injecit. Primum inpetum obpugnationis ſatis conſtanter ſustinuerunt: dein, quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi coepere. Revocati deinde caſtigationibus principum ad perſeverandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis conceſſerunt, cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. Poſtremo victi malis, quum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia eſſet, dediderunt ſeſe. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror eſſet, Scotuſſam miſit. Nec ibi mora deditionis eſt facta, cernentibus Pheraeorum recens exemplum, qui, quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem feciſſent. Cum ipſa urbe Hippolochus Lariſſaeorumque deditum eſt praeſidium. Dimiſſi ab rege inviolati omnes;

quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Lariſſaeorum animos credebat.

X. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem, profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit. Inde Cypaeram et Metropolim et iis circumjecta caſtella recepit; omniaque jam regionis ejus, praeter Atracem et Gyrtonem, in poteſtate erant. Tum adgredi Lariſſam conſtituit; ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio praeſidii dimiſſi, vel exemplo tot civitatium dedentium ſeſe, non ultra in pertinacia manſuros. Elephantis agi ante ſigna terroris cauſa juſſis, quadrato agmine ad urbem inceſſit; ut incerti fluctuarentur animi magnae partis Lariſſaeorum inter metum praeſentem hoſtium et verecundiam abſentium ſociorum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum juventute occupat Pellinaeum; et Menippus, cum tribus millibus peditum Aetolorum et ducentis equitibus in Perrhaebiam profectus, Malloeam et Cyretias vi cepit, depopulatusque eſt agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt: conſultanti, quidnam agendum eſſet de Lariſſa, ſupervenerunt. Ibi in diverſum ſententiae tendebant; aliis, vim adhibendam, et non differendum cenſentibus, quin operibus ac machinis ſimul undique moenia adgrederentur urbis ſitae in plano, apertae, campeſtri undique aditu; aliis nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendae, memorantibus, nunc hyemem et tempus anni nulli bellicae rei, minime obſidioni atque obpugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter ſpem metumque legati a Pharſalo, qui ad dedendam urbem ſuam forte venerant, animos auxerunt. M. Baebius interim, cum Philippo in Daſſaretiis

con-

congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad praesidium Larissae misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quae Tempe adpellantur, situm. Ibi castra metatus latius, quam pro copiis, et plures, quam quot satis in usum erant, ignes quum adcendisset, speciem, quam quaesierat, hosti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hyemem instare apud suos causatus rex, unum tantum moratus diem, ab Larissa recessit, et Demetriadem rediit; Aetolique et Athamanes in suos receperunt se fines. Appius, etsi, cujus rei causa missus erat, solutam cernebat obsidionem, tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit; duplexque laetitia erat, quod et hostes excesserant finibus, et intra moenia praesidium Romanum cernebant.

XI. Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiae, quum patrem, primo adlegando, deinde coram ipse rogando, fatigasset, invitum se gravioris fortunae conditioni inligantem, tandem inpetrata re, tamquam in media pace nuptias celebrat; et reliquum hyemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum et Graeciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in conviviis et vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis, quam satietate earum, in somno traduxit. Eadem omnes praefectos regios (qui ubique, ad Boeotiam maxime, praepositi hibernis erant) cepit luxuria: in eamdem et milites effusi sunt. Nec quisquam eorum aut arma induit, aut stationem, aut vigilias servavit;

vavit; aut quidquam, quod militaris operis, aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris, quum per Phocidem Chaeroneam, quo convenire omnem undique exercitum jusserat, venisset; facile animadvertit, nihilo severiore disciplina milites, quam ducem, hibernasse. Alexandrum inde Acarnana et Menippum Macedonem Stratum Aetoliae copias ducere jussit. Ipse, Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit. Consilio principum Aetoliae habito, via, quae praeter Calydonem et Lysimachiam fert ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veniebant, obcurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum, multis emtus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam praetorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniae caput est, non facile ad defectionem posse cerneret inpelli, propter metum Romanae classis, quae cum Atilio, quaeve circa Cephaleniam erat, arte eos est adgressus. Nam quum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniae esse, et omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem et Thyrium, ne ab Antiocho aut Aetolis occuparentur; fuere, qui dicerent, nihil adtinere omnes tumultuose concitari; satis esse quingentorum hominum praesidium. Eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in praesidio positis, id agebat, ut, pro obsidibus futuri, venirent in potestatem regis.

XII. Per eosdem dies legati regis Medionem venerunt. Quibus auditis, quum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur, et alii manendum in Romana societate, alii non adspernandam amicitiam regis censerent; media visa est Clyti sententia eoque

eoque adcepta, ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, et qui ejus factionis erant, de industria conjecti, clam missis, qui regem admovere copias juberent, ipsi terebant tempus. Itaque vixdum iis egressis legatis, Antiochus in finibus, mox ad portas erat, et trepidantibus, qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto et Mnesilocho in urbem est inductus; et, aliis sua voluntate adfluentibus, metu coacti etiam, qui dissentiebant, ad regem convenerunt. Quos placida oratione territos quum permulsisset, ad spem vulgatae clementiae aliquot populi Acarnaniae defecerunt. Thyrium a Medione profectus est, Mnesilocho eodem et legatis praemissis. Ceterum detecta Medione fraus cautiores, non timidiores, Thyrienses fecit, dato ei haud perplexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate Romanorum imperatorum, adcepturos, portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et perobportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus a Quinctio, quum praesidium et paucas naves ab A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniae praepositus fuerat, adcepisset, Leucadem venit, inplevitque spei socios, M'. Acilium consulem jam cum legionibus mare trajecisse, et in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex, praesidio Medione inposito et in quibusdam aliis Acarnaniae oppidis, Thyrio abscessit, et per Aetoliae ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

XIII. Sub idem tempus M. Baebius et Philippus rex, jam ante per hyemem in Dassaretiis

ſaretiis congreſſi, quum Ap. Claudium, ut obſidione Lariſſam eximeret, in Theſſaliam miſiſſent, quia id tempus rebus gerendis inmaturum erat, in hiberna regreſſi, principio veris conjunctis copiis in Theſſaliam deſcenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes Philippus Malloeam Perrhaebiae, Baebius Phacium eſt adgreſſus, quo primo prope inpetu capto, Phaeſtum eadem celeritate capit. Inde Atracem quum ſe recepiſſet, Cyretias hinc et Eritium occupat; praeſidiisque per recepta oppida diſpoſitis, Philippo rurſus obſidenti Malloeam ſe conjungit. Sub adventum Romani exercitus, ſeu ad metum virium, ſeu ad ſpem veniae, quum dedidiſſent ſeſe; ad ea recipienda oppida, quae Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem haec, Aeginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinaeum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus et equitibus quadraginta in praeſidio erat, et circumſidunt, et, prius quam obpugnarent, mittunt ad Philippum, qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille ſatis ferociter reſpondit, vel Romanis, vel Theſſalis ſe crediturum fuiſſe; in Philippi ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſtquam adparuit vi agendum, quia videbatur et Limnaeam eodem tempore obpugnari poſſe, regem ad Limnaeam ire placuit; Baebius reſtitit ad Pellinaeum obpugnandum.

XIV. Per eos forte dies M'. Acilius conſul, cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militum tribunos juſſit. Ipſe cum equitatu Limnaeam ad Philippum venit. Adventu con-

consulis deditio sine cunctatione est facta traditumque praesidium regium, et cum iis Athamanes. Ab Limnaea Pellinaeum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese, deinde et Philippus Megalopolitanus: cui, decedenti de praesidio, quum obvius forte fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem eum consalutari jussit; ipse congressus fratrem, haud sane decoro majestati suae joco, adpellavit. Deductus inde ad consulem custodiri jussus, et haud ita multo post in vinculis Romam missus. Cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quae in praesidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. Fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. In itinere ab Pieria et Metropoli legati tradentes urbes suas obcurrerunt. Philippus, Athamanum praecipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniae potiundae, exercitum eo duxit, praemissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes; et Amynander, cujus praesentis majestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hosti et Romanis merito tunc propter defectionem infensis, cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. Ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul, ad reficienda maxime jumenta, quae et navigatione, et postea itineribus fatigata erant, paucos Larissae moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu Cranonem est progressus. Veniente Pharsalus, Scotussa et Pherae, quaeque in eis praesidia

ſidia Antiochi erant, deduntur. Ex iis interrogatis, qui manere ſecum vellent, mille volentes Philippo tradit; ceteros inermes Demetriadem remittit. Proërnam inde recepit, et quae circa eam caſtella erant. Ducere tum porro in ſinum Maliacum coepit. Adpropinquante faucibus, ſuper quas ſiti Thaumaci ſunt, deſerta urbe, juventus omnis armata ſylvas et itinera inſedit, et in agmen Romanum ex ſuperioribus locis incurſavit. Conſul primo mittere, qui ex propinquo conloquentes deterrerent eos a tali furore: poſtquam perſeverare in incepto vidit, tribuno cum duorum ſignorum militibus circummiſſo, intercluſit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. Tum, clamore ab tergo captae urbis audito, refugientium undique ex ſylvis inſidiatorum caedes facta eſt. A Thaumacis altero die conſul ad Sperchium amnem pervenit: inde Hypataeorum agros vaſtavit.

XV. Quum haec agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui, jam tum cernens, nihil ſe ex Graecia, praeter amoena Chalcide hiberna et infames nuptias, petiſſe; Aetolorum vana promiſſa incuſare et Thoantem; Hannibalem vero, non ut prudentem tantum virum, ſed prope vatem omnium, quae tum evenirent, admirari. Ne tamen temere coepta ſegnitia inſuper everteret, nuntios in Aetoliam mittit, ut, omni contracta juventute, convenirent Lamiam: et ipſe eo decem millia fere peditum, ex iis, qui poſtea venerant ex Aſia, expleta, et equites quingentos duxit. Quo quum aliquanto pauciores, quam umquam antea, convenisſent, et principes tantummodo cum paucis clientibus eſſent, atque ii dicerent, omnia ſedulo ab ſe facta, ut quam plurimos ex civitatibus ſuis evocarent, nec auctoritate,

nec

nec gratia, nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique et ab suis, qui morabantur in Asia, et ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non praestabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Graeciam dirimit. Ante saltum Thermopylarum in septemtrionem versa Epirus et Perrhaebia et Magnesia et Thessalia est, et Phthiotae Achaei et sinus Maliacus. Intra fauces ad meridiem vergunt Aetoliae pars major et Acarnania et cum Locride Phocis et Boeotia adjunctaque insula Euboea, et, excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra, sita ab tergo et Peloponnesus. Hoc jugum, ab Leucate et mari ad occidentem verso per Aetoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem, facile ullas ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon adpellatur; in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quam sexaginta passus. Haec una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. Ideo Pylae, et ab aliis, quia calidae aquae in ipsis faucibus sunt, Thermopylae locus adpellatur, nobilis Lacedaemoniorum adversus Persas morte magis memorabili, quam pugna.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum inpediebat; et, quum duplici vallo fossaque et muro etiam, qua res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum, permunisset omnia, satis fidens, numquam ea vim Romanum exerci-

tum facturum, Aetolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam praesidio obtinendam, quae ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit, et Heracleam haud dubius consulem obpugnaturum, et jam multis nuntiantibus, circa Hypatam omnia evastari. Consul, depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Aetolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem castra posuit. Aetolorum utraeque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, prius quam hostem cerneret, satis omnia permunita et praesidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quas per inminentia juga calles inveniret ad transitum Romanus. Nam et Lacedaemonios quondam ita a Persis circumitos fama erat, et nuper Philippum ab iisdem Romanis. Itaque nuntium Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello praestarent, ut vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuntio audito, dissensio inter Aetolos orta est. Pars imperio parendum regis atque eundum censebant, pars subsistendum Heracleae ad utramque fortunam; ut, sive victus a consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis; sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Vtraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam exsequuta est consilium. Duo millia Heracleae substiterunt: duo trifariam divisa Callidromum et Rhoduntiam et Tichiunta (haec nomina cacuminibus sunt) occupavere.

XVII. Consul postquam insessa superiora loca ab Aetolis vidit, M. Porcium Catonem et

L.

L. Valerium Flaccum, consulares legatos, cum binis millibus delectorum peditum, ad castella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam et Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. Ipse, prius quam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est adloquutus: *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quinctii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. Quippe portae sunt hae, et unus, inter duo maria clausis omnibus, vel ut naturalis transitus est. Munitiones et locis obportunioribus tunc fuerunt, et validiores impositae: exercitus hostium ille et numero major, et militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thracesque et Illyrii erant, ferocissimae omnes gentes; hic Syri et Asiatici Graeci sunt, levissima genera hominum et servituti nata. Rex ille bellicosissimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum et circa omnium adcolarum bellis; hic, ut aliam omnem vitam omittam, is est, qui, quum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quam quod amoris causa ex domo privata, et obscuri etiam inter populares generis, uxorem duxit, et novus maritus, velut saginatus nuptialibus coenis, ad pugnam processit. Summa virium speique ejus in Aetolis fuit; gente vanissima et ingratissima, ut vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, et in seditione ipsi inter se sunt; et quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati, refugerunt in juga montium, pars Heracleae incluserunt*

 sese.

ſeſe. Rex ipſe confeſſus, nusquam aequo campo non modo congredi ſe ad pugnam audere, ſed ne caſtra quidem in aperto ponere, relicta omni ante ſe regione ea, quam ſe nobis ac Philippo ademiſſe gloriabatur, condidit ſe intra rupes; ne ante fauces quidem ſaltus, ut quondam Lacedaemonios fama eſt, ſed intra penitus retractis caſtris. Quod quantum intereſt ad timorem oſtendendum, an muris alicujus urbis obſidendum ſeſe incluſerit? Sed neque Antiochum tuebuntur anguſtiae, nec Aetolos vertices illi, quos ceperunt. Satis undique proviſum atque praecautum eſt, ne quid adverſus vos in pugna praeter hoſtes eſſet. Illud proponere animo veſtro debetis, non vos pro Graeciae libertate tantum dimicare, (quamquam is quoque egregius titulus eſſet, liberatam a Philippo ante, nunc ab Aetolis et ab Antiocho liberare) neque ea tantum in praemium veſtrum ceſſura, quae nunc in regiis caſtris ſunt, ſed illum quoque omnem adparatum, qui in dies ab Epheſo exſpectatur, praedae futurum; Aſiam deinde Syriamque et omnia usque ad ortus ſolis ditiſſima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit, et omne humanum genus ſecundum Deos nomen Romanum veneretur? In haec tanta praemia dignos parate animos, ut craſtino die, bene juvantibus Diis, acie decernamus.

XVIII. Ab hac concione dimiſſi milites, prius quam corpora curarent, arma telaque parant. Luce prima, ſigno pugnae propoſito, inſtruit aciem conſul arcta fronte, ad naturam et anguſtias loci. Rex, poſtquam ſigna hoſtium conſpexit, et ipſe copias eduxit. Levis armaturae partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos Sariſſophoros

phoros adpellabant, vel ut firmamentum circa ipſas munitiones conſtituit. His ab ſiniſtro cornu jaculatorum ſagittariorumque et funditorum manum ſub ipſis radicibus montis poſuit, ut ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent. Ab dextro Macedonibus ad ipſum munimentorum finem, qua loca vsque ad mare invia paluſtri limo et voraginibus claudunt, elephantos cum adſueto praeſidio poſuit; poſt eos, equites; tum, modico intervallo relicto, ceteras copias in ſecunda acie. Macedones, pro vallo locati, primo facile ſuſtinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus; multum adjuvantibus, qui ex loco ſuperiore fundis, velut nimbum, glandes et ſagittas ſimul ac jacula ingerebant. Deinde, ut major, nec jam toleranda vis hoſtium inferebat ſe, pulſi loco intra munimenta, ſubductis ordinibus, conceſſerunt: inde ex vallo prope alterum vallum, haſtis prae ſe objectis, fecerunt. Et ita modica altitudo valli erat, ut et locum ſuperiorem ad pugnandum ſuis praeberet, et propter longitudinem haſtarum ſubjectum haberet hoſtem. Multi, temere ſubeuntes vallum, transfixi ſunt; et aut incepto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Aetolis et magna ex parte caeſis, (incautos enim et pleroſque ſopitos obpreſſerat) ſuper imminentem caſtris collem adparuiſſet.

XIX. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta et Rhoduntiam, nequidquam ſubire ad ea caſtella conato, fuerat. Macedones quique alii in caſtris regiis erant primo, dum procul nihil aliud, quam turba et agmen, adparebat, Aetolos credere, viſa procul pugna, ſubſidio venire. Ceterum, ut primum ſignaque et arma ex propinquo cognita errorem

 aperue-

aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut, abjectis armis, fugerent. Et munimenta sequentes inpedierunt, et angustiae vallis, per quam sequendi erant, et maxime omnium, quod elephanti novissimi agminis erant, quos pedes aegre praeterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se majorem, quam in proelio, edentibus. Aliquantum temporis et direptio castrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die persequuti sunt hostem. Multis in ipso itinere caesis captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt; quae tentata eo die inter ipsum pugnae tempus ab Aetolis, Heracleam obtinentibus praesidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectu, fuerant. Consul, noctis insequentis tertia vigilia praemisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce movit. Aliquantum viae praeceperat rex, ut qui non ante, quam Elatiae, ab effuso constiterit cursu; ubi primum reliquiis pugnaeque et fugae conlectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiae adsequutus non est, sed magnam partem agminis, aut lassitudine subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos obpresserunt: nec praeter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit; etiam ex decem millibus militum, quos, Polybio auctore, trajecisse secum regem in Graeciam scripsimus, exiguus numerus. Quid si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis trigin-

triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnae, ab incursu Aetolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

XX. Consule per Phocidem et Boeotiam exercitum ducente, consciae defectionis civitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur. Ceterum per omnes dies haud secus, quam in pacato agro, sine vexatione ullius rei agmen processit, donec in agrum Coronaeum ventum est. Ibi statua regis Antiochi, posita in templo Minervae Itoniae, iram adcendit; permissumque militi est, ut circumjectum templo agrum popularetur. Deinde cogitatio animum subiit, quum communi decreto Boeotorum posita esset statua, indignum esse, in unum Coronensem agrum saevire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantum verbis Boeoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipsum pugnae tempus decem naves regiae cum praefecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. Eo gravis vulneribus Alexander Acarnan, nuntius adversae pugnae, quum perfugisset, trepidae inde recenti terrore naves Cenaeum Euboeae petierunt. Ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quae ex Asia profectae eumdem portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Cenaeo Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, trajecit. Per eosdem dies A. Atilius, praefectus Romanae classis, magnos regios commeatus, jam fretum, quod ad Andrum insulam est, praetervectos, excepit; alias mersit, alias cepit naves. Quae novissimae agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Piraeeum, unde profectus erat,

erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti et Athenienfibus et aliis ejusdem regionis fociis divifit.

XXI. Antiochus, fub adventum confulis a Chalcide profectus, Tenum primo tenuit: inde Ephefum transmifit. Confuli Chalcidem venienti portae patuerunt, quum, adpropinquante eo, Ariftoteles, praefectus regis, urbe exceffiffet: et ceterae urbes in Euboea fine certamine traditae, poft paucosque dies, omnibus perpacatis, fine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modeftia poft victoriam, quam ipfa victoria, laudabilior. Inde conful M. Catonem, per quem, quae gefta effent, fenatus populusque Romanus haud dubio auctore fciret, Romam mifit. Is a Creufa (Thefpienfium emporium eft, in intimo finu Corinthiaco retractum) Patras Achajae petit: a Patris Corcyram usque Aetoliae atque Acarnaniae litora legit, atque ita ad Hydruntum Italiae trajecit. Quinto die inde pedeftri itinere Romam ingenti curfu pervenit. Ante lucem ingreffus Vrbem, a porta ad praetorem M. Junium iter intendit. Is prima luce fenatum vocavit. Quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus ante a confule dimiffus, quum adveniens audiffet, praegreffum Catonem in fenatu effe, fupervenit exponenti, quae gefta effent. Duo inde legati juffu fenatus in concionem funt producti, atque ibi eadem, quae in fenatu, de rebus in Aetolia geftis expofuerunt. Subplicatio in triduum decreta eft, et ut quadraginta hoftiis majoribus praetor, quibus Diis ei videretur, facrificaret. Per eosdem dies et M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante praetor in Hifpaniam erat profectus, ovans Vrbem eft ingreffus: argenti bigati prae fe tulit centum triginta

ginta millia, et extra numeratum duodecim millia pondo argenti; auri pondo centum viginti ſeptem.

XXII. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos praemiſit, *ut tunc ſaltem, experti regiam vanitatem, reſipiſcerent, traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab ſenatu ſeu furoris ſui, ſeu erroris venia. Et ceteras Graeciae civitates defeciſſe eo bello ab optime de ſe meritis Romanis; ſed, quia poſt fugam regis, cujus fiducia officio deceſſiſſent, non addidiſſent pertinaciam culpae, in fidem receptas eſſe. Aetolos quoque, quamquam non ſequuti ſint regem, ſed arceſſierint, et duces belli, non ſocii, fuerint, ſi poenitere poſſint, poſſe et incolumes eſſe.* Ad ea quum pacati nihil reſponderetur, adpareretque, armis rem gerendam, et, rege ſuperato, bellum Aetolicum integrum reſtare; caſtra ab Thermopylis ad Heracleam movit, eoque ipſo die, ut ſitum noſceret urbis, ab omni parte equo moenia eſt circumvectus. Sita eſt Heraclea in radicibus Oetae montis; ipſa in campo, arcem inminentem loco alto et undique praecipiti habet. Contemplatus omnia, quae noſcenda erant, quatuor ſimul locis adgredi urbem conſtituit. A flumine Aſopo, qua et gymnaſium eſt, L. Valerium operibus atque obpugnationi praepoſuit: arcem extra muros, quae frequentius prope, quam urbs, habitabatur, Ti. Sempronio Longo obpugnandam dedit: a ſinu Maliaco, quae aditum haud facilem pars habebat, M. Baebium; ab altero amniculo, quem Melana vocant, adverſus Dianae templum, Ap. Claudium obpoſuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesque et alius omnis adparatus obpugnandarum urbium perficitur; et quum ager Heracleenſis, paluſter

omnis frequensque proceris arboribus, benigne ad omne genus operum materiam subpeditabat; tum, quia refugerant intra moenia Aetoli, deserta, quae in vestibulo urbis erant, tecta, in varios usus non tigna modo et tabulas, sed laterem quoque et caementa et saxa variae magnitudinis, praebebant.

XXIII. Et Romani quidem operibus magis, quam armis, urbem obpugnabant: Aetoli contra armis se tuebantur. Nam, quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut solet, exceptos declinabant ictus; sed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. Fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: et ipsi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integrae vires erant, et frequentes et inpigre fecerunt: in dies deinde, pauciores et segnius. Etenim, quum multis urguerentur rebus, nulla eos res aeque, ac vigiliae conficiebant; Romanis in magna copia militum subcedentibus aliis in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urente. Per quatuor et viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversus quatuor e partibus simul obpugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Quum fatigatos jam Aetolos sciret consul et ex ratione temporis, et quod ita transfugae adfirmabant, tale consilium iniit. Media nocte receptui signum dedit, et ab obpugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit, inde coepta obpugnatio ad mediam rursus noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam

caufam effe Aetoli non continuandae obpugnationis, quae et ipfos adfecerat, ubi Romanis datum receptui fignum effet, velut ipfi quoque hoc revocati, pro fe quisque ex ftationibus decedebant; nec ante tertiam diei horam armati in muris adparebant.

XXIV. Conful, quum nocte media intermififfet obpugnationem, quarta vigilia rurfus ab tribus partibus fumma vi adgreffus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites fignumque exfpectantes juffit, ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hoftes concurfuros. Aetoli pars fopiti adfecta labore ac vigiliis corpora ex fomno moliebantur; pars vigilantes adhuc ad ftrepitum pugnantium in tenebris currunt. Hoftes partim per ruinas jacentis muri transfcendere conantur; partim fcalis adfcenfus tentant. Adverfus quos undique ad opem ferendam obcurrunt Aetoli. Pars una, in qua aedificia extra urbem erant, neque defenditur, neque obpugnatur: fed, qui obpugnarent, intenti fignum exfpectabant; defenfor nemo aderat. Jam dilucefcebat, quum fignum conful dedit; et fine ullo certamine partim per femiruta, partim fcalis integros muros transfcendere. Simul clamor, index capti oppidi, eft exauditus, undique Aetoli, defertis ftationibus, in arcem fugiunt. Oppidum victores permiffu confulis diripiunt; non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles, coercitus in tot receptis ex poteftate hoftium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriae fentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites quum in duas divififfet partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem juffit, quae, faftigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat; fed adeo prope geminata cacu-

cacumina eorum montium ſunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem poſſint: cum dimidia parte militum conſul, ab urbe eſcenſurus in arcem, ſignum ab iis, qui ab tergo in rupem evaſuri erant, exſpectabat. Non tulere, qui in arce erant, Aetoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum, et fractis jam animis, et nulla ibi praeparata re ad obſidionem diutius tolerandam; utpote congregatis feminis puerisque et inbelli alia turba in arcem, quae vix capere, nedum tueri, multitudinem tantam poſſet. Itaque, ad primum inpetum abjectis armis, dediderunt ſeſe. Traditus inter ceteros princeps Aetolorum Damocritus eſt, qui principio belli decretum Aetolorum, quo arceſſendum Antiochum cenſuerant, T. Quinctio poſcenti reſponderat: *In Italia daturum, quum caſtra ibi Aetoli poſuiſſent.* Ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.

XXV. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex compoſito obpugnabat, circa Thermopylas cum conſule, redeunte ex Boeotia, ut victoriam ipſi populoque Romano gratularetur, excuſaretque, quod morbo inpeditus bello non interfuiſſet, congreſſus. Inde diverſi ad duas ſimul obpugnandas urbes profecti. Interſunt ſeptem millia ferme paſſuum; et quia Lamia quum poſita eſt in tumulo, tum regionem eam maxime deſpectat, oppido qua breve intervallum videtur, et omnia in conſpectu ſunt. Quum eniſe, velut propoſito certamine, Romani Macedonesque diem ac noctem aut in operibus, aut in proeliis eſſent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere et vineis et omnibus ſupra terram operibus, ſubtus Ma-

Macedones cuniculis obpugnabant, et in afperis locis filex faepe inpenetrabilis ferro obcurrebat. Et, quum parum procederet inceptum, per conloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent; haud dubius, quin, fi prius Heraclea capta foret, Romanis fe potius, quam fibi, dedituri effent, fuamque gratiam conful in obfidione liberanda facturus effet. Nec eum opinio eft fruftrata: confeftim enim ab Heraclea capta nuntius venit, ut obpugnatione abfifteret: *aequius effe, Romanos milites, qui acie dimicaffent cum Aetolis, praemia victoriae habere.* Ita receffum ab Lamia eft, et propinquae clade urbis ipfi, ne quid fimile paterentur, effugerunt.

XXVI. Paucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus Aetoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miferunt; inter quos et Thoas idem, qui antea, miffus eft. Mandata erant, ut ab rege peterent, primum, ut ipfe, coactis rurfus terreftribus navalibusque copiis, in Graeciam trajiceret; deinde, fi qua ipfum teneret res, ut pecuniam et auxilia mitteret. *Id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi focios, tum etiam ad incolumitatem regni, non finere, Romanos, omni cura vacuos, quum Aetolorum gentem fuftuliffent, omnibus copiis in Afiam trajicere.* Vera erant, quae dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in praefentia pecuniam, quae ad ufus belli neceffaria erat, legatis dedit: auxilia terreftria navaliaque adfirmavit miffurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, et ipfum haud invitum morantem, ut exactor praefens promifforum adeffet.

XXVII. Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Aetolorum; et poft paucos dies, quam ad bellum renovandum adcien-

dum-

dumque regem in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendae oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsus consul interfatus, quum alia sibi praevertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem induciis, et L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit; ei, quae secum acturi fuissent, exponere, et si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. His parantibus antiqua foederum ordiri meritaque in populum Romanum, *Absistere iis*, Flaccus jussit, *quae ipsi violassent ac rupissent. Confessionem iis culpae magis profuturam, et totam in preces orationem versam. Nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. Et se subpliciter agentibus iis adfuturum, et apud consulem, et Romae in senatu. Eo quoque enim mittendos fore legatos.* Haec una via omnibus ad salutem visa est, *ut in fidem se permitterent Romanorum. Ita enim et illis violandi subplices verecundiam se inpostituros; et ipsos nihilominus suae potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.*

XXVIII. Postquam ad consulem ventum est, Phaeneas legationis princeps longam orationem et varie ad mitigandam iram victoris compositam ita ad extremum finivit, ut diceret, *Aetolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere.* Id consul ubi audivit: *Etiam atque etiam videte*, inquit, *Aetoli, ut ita permittatis.* Tum decretum Phaeneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. *Quando ergo*, inquit, *ita permittitis, postulo, ut mihi Dicaearchum civem vestrum et Menestiam Epirotam*, (Naupactum is cum praesidio ingressus ad

ad defectionem compulerat) *et Amynandrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.* Prope dicentem interfatus Romanum Phaeneas, *Non in servitutem*, inquit, *sed in fidem tuam nos tradidimus; et certum habeo, te inprudentia labi, qui nobis imperes, quae moris Graecorum non sint.* Ad haec consul, *Nec, Hercle*, inquit, *magnopere nunc curo, quid Aetoli satis ex more Graecorum factum esse censeant; dum ego more Romano imperium inhibeam in deditos modo decreto suo, ante armis victos. Itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri vos jam jubeo:* adferrique catenas, et circumsistere lictores jussit. Tum fracta Phaeneae ferocia Aetolisque aliis est; et tandem, cujus conditionis essent, sensere, et, *se quidem*, Phaeneas, *et qui adsint Aetolorum, scire facienda esse, quae imperentur*, dixit; *sed ad decernenda ea concilio Aetolorum opus esse. Ad id petere, ut decem dierum inducias daret.* Petente Flacco pro Aetolis, induciae datae; et Hypatam reditum est. Vbi quum in consilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaeneas, et quae imperarentur, et quae ipsis prope adcidissent, exposuisset; ingemuerunt quidem principes conditioni suae, parendum tamen victori censebant, et ex omnibus oppidis convocandos Aetolos ad concilium.

XXIX. Postquam vero omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeo saevitia imperii atque indignitate exasperati animi sunt, ut, si in pace fuissent, illo inpetu irae concitari potuerint ad bellum. Ad iram adcedebat et difficultas eorum, quae imperarentur: *quonam modo enim utique regem Amynandrum se tradere posse?* Et spes forte oblata, quod Nicander, eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens,

niens, inplevit exſpectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die, quam conſcenderat navem, in Aetoliam, perfecta legatione, rediens Phalara in ſinu Maliaco tenuit. Inde Lamiam pecuniam quum devexiſſet, ipſe cum expeditis veſpera prima inter Macedonum Romanaque caſtra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in ſtationem incidit Macedonum, deductusque ad regem eſt, nondum convivio dimiſſo. Quod ubi nuntiatum eſt, velut hoſpitis, non hoſtis, adventu motus Philippus, adcumbere eum epularique juſſum, atque inde, dimiſſis aliis, ſolum retentum, ipſum quidem de ſe timere quidquam vetuit. Aetolorum prava conſilia atque in ipſorum caput ſemper recidentia adcuſavit, qui primum Romanos, deinde Antiochum in Graeciam adduxiſſent. *Sed praeteritorum, quae magis reprehendi, quam corrigi, poſſint, oblitum ſe, non facturum, ut inſultet adverſis rebus eorum. Aetolos quoque finire tandem adverſus ſe odia debere, et Nicandrum privatim ejus diei, quo ſervatus a ſe foret, meminiſſe.* Ita datis, qui in tutum eum proſequerentur, Hypatam Nicander conſultantibus de pace Romana ſupervenit.

XXX. M'. Acilius, vendita aut conceſſa militi circa Heracleam praeda, poſtquam nec Hypatae pacata eſſe conſilia, et Naupactum concurriſſe Aetolos, ut inde totum inpetum belli ſuſtinerent, audivit; praemiſſo Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles tranſitus montium erant, ipſe Oetam adſcendit, Herculique ſacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus ejus Dei ſit crematum, adpellant. Inde toto exercitu profectus reliquum iter ſatis expedito agmine fecit. Vt ad

Cora-

Coracem est ventum, (mons est altissimus inter Callipolin et Naupactum) ibi et jumenta multa ex agmine praecipitata cum ipsis oneribus sunt, et homines vexati. Et facile adparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam inpeditum saltum nullo praesidio, ut clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum descendit, et, uno castello adversus arcem posito, ceteras partes urbis, divisis copiis pro situ moenium, circumsedit: nec minus operis laborisque ea obpugnatio, quam Heracleae, habuit.

XXXI. Eodem tempore et Messene in Peloponneso ab Achaeis, quod concilii eorum recusaret esse, obpugnari coepta est. Etenim duae civitates, Messene et Elis, extra concilium Achaicum erant; cum Aetolis sentiebant. Elei tamen, post fugatum ex Graecia Antiochum, legatis Achaeorum lenius responderant, *dimisso praesidio regio, cogitaturos se, quid sibi faciendum esset.* Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum; trepidique rerum suarum, quum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem libertatis, miserunt, qui nuntiarent, Messenios Romanis, non Achaeis, et aperire portas, et dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quinctius, a Megalopoli ad Diophanem praetorem Achaeorum misit, qui extemplo reducere eum a Messene exercitum et venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes, et, soluta obsidione, expeditus ipse, praegressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum, inter Megalopolim Messenenque positum, Quinctio obcurrit; et, quum causas obpugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine aucto-

ritate sua conatus esset, dimittere exercitum jussit, nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exsules reducerent, et Achaeorum concilii essent. Si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum caveri sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achaeorum extemplo sibi praebere jussit. Ibi, de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulavit, ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Aetoliae liceret. Qua expeditione fractis animis, Aetolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum insulae praefecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit.

XXXII. Is, post fugam ab Thermopylis Antiochi Amynandrumque a Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diophanem praetorem Achaeorum nuntiis, pecuniam pactus, insulam Achaeis tradidit. Id praemium belli suum esse, aequum censebant Romani. *Non enim M'. Acilium consulem legionesque Romanas Diophani et Achaeis ad Thermopylas pugnasse.* Diophanes adversus haec purgare interdum sese gentemque; interdum de jure facti disserere. Quidam Achaeorum et initio eam se rem adspernatos testabantur, et tunc pertinaciam increpitabant praetoris; auctoribusque iis decretum est, ut T. Quinctio ea res permitteretur. Erat Quinctius, sicut adversantibus asper, ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusque, *Si utilem,* inquit, *possessionem ejus insulae cense-*

rem

rem Achaeis esse, auctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. Ceterum sicut testudinem, ubi conlecta in suum tegumen est, tutam ad omnes ictus video esse; ubi exserit partes aliquas, quodcumque nudavit, obnoxium atque infirmum habere; haud dissimiliter vos, Achaei, clausos undique mari, quae intra Peloponnesi sint terminos, ea et jungere vobis, et juncta tueri facile; simul aviditate plura amplectendi hinc excedatis, nuda vobis omnia, quae extra sint, et exposita ad omnes ictus esse. Adsentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur.

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex, proficiscentem consulem ad Naupactum percunctatus, si se interim, quae defecissent ab societate Romana, urbes recipere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe, quum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerent, dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam, quo justius irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incondita regiorum, qui, primo pauci in praesidio relicti, postea plures, plerique inermes, ex proelio adverso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. Itaque praemissis a Philippo, qui spem inpetrabilis veniae ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingressum principum quidam urbe excesserunt; Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant et paucae

naves Demetriade, quibus praeerat Isidorus: eae quoque cum praefecto suo dimissae sunt. Inde Dolopiam et Aperantiam et Perrhaebiae quasdam civitates recepit.

XXXIV. Dum haec a Philippo geruntur, T. Quinctius, recepta Zacyntho ab Achaico concilio, Naupactum trajecit; quae jam per duos menses (sed prope excidium erat) obpugnabatur, et, si capta vi foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterum, quamquam merito iratus erat Aetolis, quod solos obtrectasse gloriae suae, quum liberaret Graeciam, meminerat, et nihil auctoritate sua motos esse, quum, quae tum maxime adciderant, casura praemonens, a furioso incepto eos deterreret; tamen, sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatae a se Graeciae funditus everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Aetolis, coepit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quinctium esse. Itaque, concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quinctium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quamquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuit, quidquam opis in se esse. Ceterum, postquam ad consulem venit: *Utrum fefellit*, inquit, *te, M'. Acili, quid agatur? an, quum satis pervideas, nihil id magnopere ad summam rem pertinere censes?* Erexerat exspectatione consulem; et, *Quin expromis*, inquit, *quid rei sit?* Tum Quinctius: *Ecquid vides, te, devicto Antiocho, in duabus urbibus obpugnandis tempus terere, quum jam prope annus circumactus sit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solum urbes*

urbes, sed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhaebiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adjunxisse? Atqui non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac vires minui, quantum, non supra modum Philippum crescere, et victoriae tuae praemium te militesque tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes Graeciae habere.

XXXV. Adsentiebatur his consul: sed pudor, si inrito incepto absccederet obsidione, obcurrebat. Tota inde Quinctio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua paullo ante vociferati Aetoli fuerant, rediit. Ibi quum inpensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorum, exire aliquos ad se jussit. Phaeneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. Quibus provolutis ad pedes, *Fortuna*, inquit, *vestra facit, ut et irae meae et orationi temperem. Evenerunt, quae praedixi eventura. Et ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis adcidisse ea videantur. Ego tamen, sorte quadam nutriendae Graeciae datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. Mittite oratores ad consulem, qui inducias tanti temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. Ego apud consulem deprecator defensorque vobis adero.* Ita, ut censuerat Quinctius, fecerunt: nec adspernatus est legationem consul; induciisque in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est, et exercitus in Phocidem missus. Consul cum T. Quinctio ad Achaicum concilium Aegium trajecit. Ibi de Eleis et de exsulibus Lacedaemoniorum restituendis actum: et neutra perfecta res, quia suae gratiae reservari eam Achaei, Elei per se ipsi, quam per Romanos, maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos

 non

non ſincera fide in amicitia fuiſſe ſatis conſtabat: militem tamen nullum Antiocho dederant. Pecunia juviſſe eum inſimilabantur: legatos ad regem ne ipſi quidem miſiſſe inſitiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia priſtina eſſe liceret, reſpondit conſul, *Se utrum hoſtium, an pacatorum, eos numero haberet, nondum ſcire. Senatum ejus rei judicem fore. Integram ſe cauſam eorum Romam rejicere. Inducias ad id dierum nonaginta dare.* Epirotae Romam miſſi ſenatum adierunt. Iis, magis, quae non feciſſent hoſtilia, referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, reſponſum datum eſt, quo veniam inpetraſſe, non cauſam probaſſe, videri poſſent. Et Philippi regis legati ſub idem tempus in ſenatum introducti, gratulantes de victoria. Iis petentibus, ut ſibi ſacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in aede Jovis Optimi Maximi, permiſſum ab ſenatu. Centum pondo coronam auream poſuerunt. Non reſponſum ſolum benigne legatis eſt; ſed Philippi quoque filius Demetrius, qui obſes Romae erat, ad patrem reducendus legatis datus eſt. Bellum, quod cum Antiocho rege in Graecia geſtum eſt a M'. Acilio conſule, hunc finem habuit.

XXXVI. Alter conſul P. Cornelius Scipio, Galliam provinciam ſortitus, prius quam ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat, proficiſceretur, poſtulavit ab ſenatu, ut pecunia ſibi decernerctur ad ludos, quos propraetor in Hiſpania inter ipſum diſcrimen pugnae voviſſet. Novum atque iniquum poſtulare eſt viſus. Cenſuerunt ergo, *quos ludos inconſulto ſenatu ex ſua unius ſententia voviſſet, eos uti de manubiis, ſi quam pecuniam ad id reſervaſſet, vel ſua ipſe inpenſa faceret.* Eos ludos per

per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem ſere tempus aedes Matris Magnae Idaeae dedicata eſt; quam Deam is P. Cornelius, advectam ex Aſia P. Cornelio Scipione, cui poſt Africano fuit cognomen, P. Licinio conſulibus, in Palatium a mari detulerat. Locaverant aedem faciendam ex ſenatus conſulto M. Livius, C. Claudius cenſores, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus: tredecim annis poſt, quam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, ludique ob dedicationem ejus facti, quos primos ſcenicos fuiſſe, Antias Valerius eſt auctor, Megaleſia adpellatos. Item Juventatis aedem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam ſexdecim annis ante M. Livius conſul, quo die Haſdrubalem exercitumque ejus cecidit: idem cenſor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus. Hujus quoque dedicandae cauſa ludi facti: et eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho inſtabat bellum.

XXXVII. Principio ejus anni, quo haec, jam profecto ad bellum M'. Acilio, manente adhuc Romae P. Cornelio conſule, agebantur, boves duos domitos in Carinis per ſcalas perveniſſe in tegulas aedificii, proditum memoriae eſt. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, haruſpices juſſerunt. Tarracinae et Amiterni nuntiatum eſt aliquoties lapidibus pluiſſe; Minturnis aedem Jovis et tabernas circa forum de coelo tactas eſſe; Vulturni in oſtio fluminis duas naves fulmine ictas conflagraſſe. Eorum prodigiorum cauſa libros Sibyllinos ex ſenatus conſulto decemviri quum adiſſent, renuntiarunt, *Jejunium inſtituendum Cereri eſſe, et id quinto quoque anno ſervandum: et ut novemdiale ſacrum fieret,*

et unum diem ſubplicatio eſſet; coronati ſubplicarent; et conſul P. Cornelius, quibus Diis quibusque hoſtiis edidiſſent decemviri, ſacrificaret. Placatis Diis, nunc votis rite ſolvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiſcitur conſul, atque inde Cn. Domitium proconſulem, dimiſſo exercitu, Romam decedere juſſit: ipſe in agrum Bojorum legiones induxit.

XXXVIII. Sub idem fere tempus Ligures, lege ſacrata coacto exercitu, nocte inproviſo caſtra Q. Minucii proconſulis adgreſſi ſunt. Minucius usque ad lucem intra vallum militem inſtructum tenuit; intentus, ne qua transſcenderet hoſtis munimenta. Prima luce duabus ſimul portis eruptionem fecit. Nec primo inpetu, quod ſperaverat, Ligures pulſi ſunt: duas amplius horas dubium certamen ſuſtinuere. Poſtremo, quum alia atque alia agmina erumperent, et integri feſſis ſubcederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. Caeſa ſupra quatuor millia hoſtium; ex Romanis ſociisque minus trecenti perierunt. Duobus fere poſt menſibus P. Cornelius conſul cum Bojorum exercitu ſignis conlatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hoſtium caeſa, Antias Valerius ſcribit, capta tria millia et quadringentos, ſigna militaria centum viginti quatuor, equos mille ducentos triginta, carpenta ducenta quadraginta ſeptem; ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidiſſe. Vbi ut in numero ſcriptori parum fidei ſit, (quia in augendo eo non alius intemperantior eſt) magnam victoriam fuiſſe adparet, quod et caſtra capta ſunt, et Boji poſt eam pugnam extemplo dediderunt ſeſe, et quod ſubplicatio ejus victoriae cauſa decreta ab ſenatu, victimaeque majores caeſae.

XXXIX.

XXXIX. Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans Vrbem est ingressus. Argenti transtulit duodecim millia pondo; bigati argenti centum triginta; auri centum viginti septem pondo. P. Cornelius consul primo, obsidibus a Bojorum gente adceptis, agri parte fere dimidia eos mulctavit; quo, si vellet, populus Romanus colonias mittere posset. Inde, Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, et adesse Romae ad diem triumphi jussit. Ipse, postero die, quam venit, senatu in aedem Bellonae vocato; quum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut sibi triumphanti liceret in Vrbem invehi. P. Sempronius Blaesus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi*, censebat. *Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Bojis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam rei publicae potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi praetermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent, consulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam, ut Ligures subigantur. Nisi illi cogantur in jus judiciumque populi Romani, ne Bojos quidem quieturos: aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus, paucos post menses proconsulem P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphaverunt, triumphaturum esse.*

XL. Ad ea conſul, *Neque ſe Ligures provinciam ſortitum eſſe*, ait, *neque cum Liguribus bellum geſſiſſe, neque triumphum de iis poſtulare. Q. Minucium confidere brevi, ſubactis iis, meritum triumphum poſtulaturum atque impetraturum eſſe. Se de Gallis Bojis poſtulare triumphum, quos acie vicerit, caſtris exſuerit; quorum gentem biduo poſt pugnam totam adceperit in deditionem; a quibus obſides abduxerit, pacis futurae pignus. Verum enimvero illud multo majus eſſe, quod tantum numerum Gallorum occiderit in acie, quod cum tot millibus certe Bojorum nemo ante ſe imperator pugnaverit: plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum caeſam, multa millia capta: ſenes puerosque Bojis ſupereſſe. Itaque id quemquam mirari poſſe, cur victor exercitus, quum hoſtem in provincia neminem reliquiſſet, Romam venerit ad celebrandum conſulis triumphum? Quorum militum ſi et in alia provincia opera uti ſenatus velit; utro tandem modo promtiores ad aliud periculum novumque laborem ituros credat, ſi perſoluta iis ſine detrectatione prioris periculi laborisque merces ſit, an ſi ſpem pro re ferentes dimittant, jam ſemel in prima ſpe deceptos? Nam, quod ad ſe adtineat, ſibi gloriae in omnem vitam illo die ſatis quaeſitum eſſe, quo ſe virum optimum judicatum ad adcipiendam Matrem Idaeam miſiſſet ſenatus. Hoc titulo, etſi nec conſulatus nec triumphus adjicitur, ſatis honeſtam honoratamque P. Scipionis Naſicae imaginem fore.* Vniverſus ſenatus non ipſe modo ad decernendum triumphum conſenſit, ſed etiam tribunum plebis auctoritate ſua compulit ad remittendam interceſſionem. P. Cornelius conſul triumphavit de Bojis. In eo triumpho Gallicis carpentis arma ſignaque et ſpolia omnis generis

neris transvexit et vafa aenea Gallica; et cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques transtulit mille quadringentos feptuaginta unum: ad hoc auri pondo ducenta quadraginta feptem, argenti infecti factique in Gallicis vafis, non infabre fuo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, bigatorum nummorum ducenta triginta quatuor. Militibus, qui currum fequuti funt, centenos vicenos quinos affes divifit; duplex centurioni; triplex equiti. Poftero die, concione advocata, de rebus ab fe geftis, et de injuria tribuni bello alieno fe inligantis, ut fuae victoriae fructu fe defraudaret, quum disferuiffet, milites exauctoratos dimifit.

XLI. Dum haec in Italia geruntur, Antiochus Ephefi fecurus admodum de bello Romano erat, tamquam non tranfituris in Afiam Romanis. Quam fecuritatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut adfentando faciebat. Hannibal unus, cujus eo tempore vel maxima apud regem auctoritas erat, *Magis mirari fe*, ajebat, *quod non jam in Afia effent Romani, quam venturos dubitare. Propius effe, in Afiam ex Graecia, quam ex Italia in Graeciam trajicere; et multo majorem caufam Antiochum, quam Aetolos, effe. Neque enim mari minus, quam terra, pollere Romana arma. Jam pridem claffem circa Maleam effe. Audire fefe, nuper novas naves novumque imperatorem rei gerendae caufa ex Italia veniffe. Itaque defineret Antiochus pacem fibi ipfe fpe vana facere. In Afia et de ipfa Afia brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis effe; et aut imperium adimendum orbem terrarum adfectantibus, aut ipfi regnum amittendum.* Vnus vera et providere, et fideliter praedicere vifus. Itaque

que ipſe rex navibus, quae paratae inſtructaeque erant, Cherſoneſum petit, ut ea loca, ſi forte terra venirent Romani, praeſidiis firmaret. Ceteram claſſem Polyxenidam parare et deducere juſſit; ſpeculatorias naves ad omnia exploranda circa inſulas dimiſit.

XLII. C. Livius praefectus Romanae claſſis, cum quinquaginta navibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab ſociis ejus orae convenire juſſerat apertas naves, quae ex foedere debebantur, Siciliam inde petit; fretoque Meſſanam praetervectus, quum ſex Punicas naves ad auxilium miſſas adcepiſſet, ab Rheginis Locrisque et ejusdem juris ſociis debitas exegiſſet naves, luſtrata claſſe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Graeciae civitatium adiit, quum veniſſet, percunctatus de ſtatu belli, (necdum enim omnia in Graecia perpacata erant) et ubi claſſis Romana eſſet, poſtquam audivit, circa Thermopylarum ſaltum in ſtatione conſulem ac regem eſſe, claſſem Piraeei ſtare, maturandum ratus omnium rerum cauſa, pergit protenus navigare Peloponneſum. Samen Zacynthumque, quia partis Aetolorum maluerant eſſe, protenus depopulatus, Maleam petit, et, proſpera navigatione uſus, paucis diebus Piraeeum ad veterem claſſem pervenit. Ad Scyllaeum Eumenes rex cum tribus navibus obcurrit; quum Aeginae diu incertus conſilii fuiſſet, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Epheſi navales terreſtresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna ſua penderet. A Piraeeo A. Atilius, traditis ſucceſſori quinque et viginti navibus tectis, Romam eſt profectus. Livius una et octoginta roſtratis navibus, multis praeterea minoribus, quae aut apertae roſtra-

rostratae, aut sine rostris speculatoriae erant, Delum trajecit.

XLIII. Eo fere tempore consul Acilius Naupactum obpugnabat. Livium Deli per aliquot dies (et est ventosissima regio inter Cycladas, fretis alias majoribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas, certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuntios ad regem misit; qui, omissis, quae in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum adcelerare potuit, Ephesum rediit, et consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum, *et utique prius confligendum, quam classis Eumenis et Rhodiae naves conjungerentur Romanis. Ita numero non ferme inpares futuros se, ceteris omnibus superiores, et celeritate navium, et varietate auxiliorum. Nam Romanas naves quum ipsas inscite factas inmobiles esse, tum etiam, ut quae in terram hostium veniant, oneratas commeatu venire; suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil praeter militem atque arma habituras. Multum etiam adjuturam notitiam maris terrarumque et ventorum; quae omnia ignaros turbatura hostes essent.* Movit omnes auctor consilii, qui et re consilium exsequuturus erat. Biduum in adparatu morati: tertio die centum navibus, quarum septuaginta tectae, ceterae apertae, minoris omnes formae, erant, profecti Phocaeam petierunt. Inde, quum audisset, adpropinquare jam Romanam classem, rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam, quae ad Sipylum est, concessit, ad terrestres copias comparandas. Classis ad Cyssuntem portum Erythraeorum, tamquam ibi aptius exspectatura hostem, con-

contendit. Romani, ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Aegaeum mare versum, petunt: inde ad urbem circumegere naves, commeatuque sumto, Phocaeam trajiciunt. Eumenes, Elaeam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus, cum quatuor et viginti navibus tectis, apertis pluribus, paullo a Phocaea ad Romanos, parantes instruentesque se ad navale certamen, rediit. Inde centum quinquaginta tectis navibus, apertis ferme quinquaginta, profecti, primo, aquilonibus transversis quum urguerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem singulae naves ire; deinde, ut lenita paullum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt trajicere.

XLIV. Polyxenidas, ut adpropinquare hostes adlatum est, occasione pugnandi laetus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu praefectos navium ad terram explicare jubet, et aequa fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, malosque inclinat, et, simul armamenta componens, opperitur insequentes naves. Jam ferme triginta in fronte erant, quibus ut aequaret laevum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit; jussis, qui sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. Ceterum, ut demendis armamentis tumultuari primum coeptum est, et ipse, quanta maxima celeritate potest, concitat naves. Jam omnibus in conspectu erant: duae Punicae naves antecedebant Romanam classem, quibus obviae tres fuerunt regiae naves: et, ut in numero inpari, duae regiae unam circumsistunt;

ſtant; et primum ab utroque latere remos detergunt; deinde transcendunt armati, et, dejectis caeſisque propugnatoribus, navem capiunt. Vna, quae compari Marte concurrerat, poſtquam captam alteram navem vidit, prius quam a tribus ſimul circumveniretur, retro ad claſſem refugit. Livius, indignatione adcenſus, praetoria nave in hoſtes tendit. Adverſus quam eadem ſpe duae, quam Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges ſtabiliendae navis cauſa juſſit, et in advenientes hoſtium naves ferreas manus injicere, et, ubi pugnam pedeſtri ſimilem feciſſet, meminiſſe Romanae virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paullo facilius, quam ante duae unam, tunc una duas naves expugnavit cepitque. Et jam claſſes quoque undique concurrerant, et paſſim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commiſſo certamine advenerat, ut animadvertit laevum cornu hoſtium ab Livio turbatum, dextrum ipſe, ubi aequa pugna erat, invadit.

XLV. Nec ita multo poſt primum ab laevo cornu fuga coepit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud dubie ſuperari ſe vidit, ſublatis dolonibus effuſe fugere intendit: mox idem et, qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani et Eumenes, quoad ſubſicere remiges potuerunt, et in ſpe erant extremi agminis vexandi, ſatis pertinaciter ſequuti ſunt. Poſtquam celeritate navium, utpote levium, ſuas commeatu onuſtas eludi fruſtra tendentes viderunt, tandem abſtiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demerſis. Romanae claſſis una Punica navis, in primo certamine ab

ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius, quam in portu Ephesi, fugae finem fecit. Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio fere in cursu obviae fuere iis quinque et viginti tectae Rhodiae naves, cum Pausistrato praefecto classis. Iis adjunctis, Ephesum hostem persequuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii et Eumenes domos dimissi: Romani, Chium petentes, Phoenicuntem primum portum Erythraeae terrae praetervecti, nocte ancoris jactis, postero die in insulam ad ipsam urbem trajecerunt. Vbi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocaeam transmittunt. Ibi relictis ad praesidium urbis quatuor quinqueremibus, ad Canas classis venit; et, quum jam hiems adpeteret, fossa valloque circumdatis naves subductae. Exitu anni comitia Romae habita, quibus creati sunt consules L. Cornelius Scipio et C. Laelius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die praetores creati, M. Tuccius, L. Aurunculejus, Cn. Fulvius, L. Aemilius, P. Junius, C. Atinius Labeo.

T.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XXXVII.

BREVIARIVM.

CAP. I. *A ſenatu Rom. infecta pace dimittuntur legati Aetolorum, et L. Scipioni coſ. provincia Graecia datur, quia P. Scipio Africanus frater dixerat, ſe legatum cum eo iturum. 2. Ceteris magiſtratibus decernuntur legiones et provinciae. 3. Prodigia procurantur, et P Scipio fornicem ponit in Capitolio. Aetolorum XLIII principes in Lautumias conjiciuntur, et munera dantur legatis Ptolemaei et Cleopatrae. 4. L. Scipio et L. Aemilius Regillus, claſſi praefectus, ab Vrbe proficiſcuntur, et L. Aurunculejus novas parare naves jubetur. Aetoli occupant Coracem montem, et M'. Acilius praeter eorum opinionem Lamiam corona adgreditur. 5. Qua urbe intra paucas horas capta, Amphiſſam operibus obpugnat. 6. Eodem mox L. Scipio conſul ducit exercitum; in cujus caſtra legati Aetolorum Athenienſiumque, pro his deprecantium, veniunt, qui durius ab eo reſponſum ferunt, clementius ab Africano. 7. Per hunc tamen redeuntes inducias inpetrant; et conſul, ſoluta obſidione Amphiſſae, per Macedoniam Thraciamque, proſequente et praeparante omnia Philippo, ad Hellespontum pervenit.*

8. Antiochus per hiemem terreſtres maritimasque reparat vires. Claſſis Rom. ad Canas hiber-

hibernat; et Eumenes magnam ex agris circa Thyatira praedam agit 9. Phocaeae seditio oritur, quibusdam ad Antiochum plebis animos avocantibus Vere autem ineunte et Rhodia et Romana classis vela dat in altum. Illi praeest Pausistratus, huic C. Livius; qui profectus Hellespontum, ut transitum exercitus consularis praepararet, ante omnia fauces ejus et castella, Sestum Abydumque, occupat. 10. 11. At Polyxenidas, regius praefectus, ad Panormum Samiae terrae, totam paene Rhodiorum classem fraude capit, et Pausistratus inpigre pugnans interficitur. Phocaea quoque, Cyme aliaeque ejusdem orae urbes ad Seleucum, Antiochi filium, deficiunt. 12. Hinc Livius Canas, ubi quasdam reliquerat naves, et inde Samum petit, quo etiam Eumenes et nova classis Rhodiorum, Eudamo tradita, tendunt cursum. 13. Polyxenidas Aethaliam insulam trajicit, ut naves hostium tempestate sparsas adgrediatur; sed infecta re Ephesum redit. Eodem mox proficiscuntur Romana Rhodiaque classes: regiis autem certamen fugientibus, Samum repetunt. 14. Ibi L. Aemilius Regillus classem adcipit a C. Livio; qui in consilio a successore advocato suadet, ut onerariae naves, multa saburra gravatae, in faucibus Ephesii portus subprimantur. 15. Nulli ea placet sententia. 16. Livius cum aliquot navibus in Lyciam mittitur, et Pataris, capite gentis, frustra tentatis, in Graeciam et inde in Italiam trajicit. 17. Aemilius ab Epheso repellitur tempestate, consilioque Patara proficiscendi capto, exscensionem facit ad Jassum. Cujus urbis obpugnatione absistit, motus Rhodiorum Eumenisque precibus, et, ne ab tergo relictus hostis in sociorum grassetur urbes, Samum reducit naves. 18. Interea Seleucus in fines regni Attali, et, omissa obpugnatione Elaeae,

Elaeae, Pergamum proficiscitur; quo et mox venit Antiochus pater. Hinc propere Eumenes et paullo post Romana Rhodiaque classis Elaeam contendunt. Quos ubi exposuisse copias audit Antiochus, et consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, de pace agit cum Aemilio. 19. *Is vero quum Eumene auctore respondisset, adventum consulis exspectandum esse; rex, filio relicto, castra movet, et opulentum Thebes campum depopulatur, subsequentibus Aemilio et Eumene.* 20. *Per eosdem dies Diophanes, Philopoemenis discipulus, parvam Achaeorum manum deducit Pergamum, et neglegentes inordinatasque hostium stationes inproviso adortus caedem passim fugamque per campos facit.* 21. *Seleucus iterum fusus ex agro Pergameno movet castra, et Antiochus Sardes redit: classis autem Romana cum sociis frustra obpugnat Phocaeam.* 22. *Inde Eumenes Elaeam, ut adjuvet consulem ad trajiciendas in Asiam legiones, Romani Samum redeunt cum Rhodiis; qui paulo post adversus classem regiam, ex Syria venientem, Rhodum, et hinc juncti aliis navibus, a Rhodo cum Pamphilida praefecto missis, Phaselidem proficiscuntur.* 23. *Hanc urbem, in confinio Lyciae et Pamphyliae sitam, mox pestilentiae metu relinquunt, et ad Sidam conspiciunt regiam classem, cui Hannibal et Apollonius praesunt.* 24. *Rhodii eam vertunt in fugam, et Chariclitum cum XX navibus ad Megistien portum et Patara mittunt, qui prohibeat, quo minus Hannibal conjungatur veteri regiae classi.* 25. *Ad Prusiam, Bithyniae regem, legati veniunt et Antiochi, et Scipionum senatusque Romani.* 26. *Antiochus Ephesum ad classem revertit, Notiumque, oppidum propinquum, obpugnare adgreditur, non dubitans, Romanos ad opem ferendam sociae urbi classem a Samo moturos,*

turos, eamque occasionem Polyxenidae ad rem gerendam fore. 27. L. Aemilius Regillus ab Samo profectus Chiorum Tejorumque maritimam depopulatur oram, et ad Myonnesum promont. piratas persequitur. 28 Ibi Polyxenidas nocte occupare fauces et terra marique simul hostes, ut antea Pausistratum Rhodium ad Panormum, obprimere conatur. 29. Sed Aemilius, ab agresti quodam certior de eo consilio factus, e portu in altum evehitur; et classes utrimque aciem explicant. 30. Polyxenidas vincitur et Ephesum refugit, XLII navibus in ea pugna amissis. 31. Antiochus, jam diffidens longinqua tueri se posse, ab Lysimachia, urbe munitissima refertaque omnium rerum commeatibus, deducit praesidium, et Sardes se recipit. Rhodii domum dimittuntur, et Aemilius Chium indeque Phocaeam trajicit. 32. Quam urbem ubi cepit diripuitque, portus ejus ad hibernandum classi deligit.

33. L. Cornelius Scipio consul, Lysimachiae paucos dies moratus, pervenit Hellespontum, ibique omnibus cura Eumenis, Aemilii et Rhodiorum ad transitum praeparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, sine tumultu trajicit. 34. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra Rom. venit Byzantius Heraclides, de pace adferens mandata, et jussus primum adire P. Scipionem, cujus indoles et animi magnitudo omnibus nota, filiusque captus in potestate regis erat. 35. Advocato frequenti consilio legatus verba facit. 36. Idem privatim P. Scipioni ingens auri pondus societatemque regni pollicetur, et filium ei sine pretio redditum iri dicit. Is vero respondet, se nihil regi dare posse, nisi privatam gratiam pro privato beneficio et fidele consilium, nullam pacis conditionem recusandi. 37. Consul per Troadem iter facit, et Eumenes

cum

cum parva manu venit in castra ejus, ad caput Caici amnis posita. Antiochus autem P. Scipioni, qui aeger Elaeam delatus erat, remittit filium, eoque auctore non ante in aciem descendere statuit, quam in castra illum fratris redisse audiat. 38. *Consul, transgressus Phrygium amnem, circa Magnesiam, quae ad Sipylum est, non longe ab hoste ponit castra.* 39. *Rex primum detrectat certamen; sed metuens, ne invadantur castra sua et animi militum minuantur, non ultra tergiversatur. Forma aciei Romanae,* 40. *et regiae.* 41-43. *Pugna et clades Antiochi,* 44. *qui, cum paucis fugiens, Sardes et inde Apameam ad filium contendit.* 45. *Asiae civitates in fidem consulis sese tradunt, et Polyxenidas, relicta classe, cum paucis Syriam petit itinere pedestri. Sardibus jam consul est: quo mox et P. Scipio et oratores regis veniunt, Zeuxis et Antipater. His Africanus e consilii sententia conditiones pacis dicit; iisque confestim adceptis, Romam mitti legatos placet.*

46. *M'. Acilius de Antiocho et Aetolis triumphat sine exercitu, et paucis diebus post mortem voluntariam Damocriti, Aetolorum ducis: cujus triumphi minuit laetitiam nuntius ex Hispania tristis de clade L. Aemilii proconsulis. Triumviri creantur ad colonos deducendos Placentiam et Cremonam, inopiam eorum querentes.* 47. *C. Laelius cos. ex Gallia redit; et supplicationes decernuntur ob victoriam navalem L. Aemilii praetoris primumque Romanorum transitum in Asiam. Consules (M. Fulvius Nobilior et Cn. Manlius Vulso) praetoresque creantur.* 48. *Rumor Romae est celeber, Scipiones, in colloquium evocatos Antiochi, comprehensos esse, et deletas omnes copias Romanorum.* 49. *Aetolorum legati dimittuntur a senatu cum tristi responso.* 50. *Magistratus sorte et ex SCto*

 pro-

provincias legionesque adcipiunt. 51. *Q. Fabius Pictor praetor, quia ſimul eſt Flamen Quirinalis, Sardiniam provinciam praetura urbana permutare cogitur. Fama de rebus in Aſia geſtis temere vulgata, poſt dies paucos veniunt nuntii certi.* 52. *Eumenes in ſenatu ei dato jubetur dicere, quid ſibi a Romanis tribui aequum cenſeat, idque eorum arbitrio permittit.* 53. *Sed ſenatu in eadem perſtante ſententia, gratam Patribus orationem habet.* 54. *Eam, interpoſita brevi Smyrnaeorum legatione, excipit longa Rhodiorum oratio, quae apta magnitudini Romanae videtur.* 55. *Poſt Rhodios Antiochi vocantur legati, et pacis leges, a Scipionibus dictae, confirmantur. Audiuntur deinde aliae legationes ex Aſia, et decem legati decernuntur, qui res Aſiae diſceptent componantque.* 56. *SCtum de ſumma rerum, ab his ordinandarum, placet omnibus, niſi quod Rhodii aegre ferunt, Solos, Ciliciae urbem, ſibi cognatam, non eximi ex ſervitute regia.*

57. *L. Baebius praetor, ab Liguribus circumventus, ex vulneribus moritur. L. Aemilius Paullus vincit Luſitanos. Bononiam deducitur colonia Latina. Cenſuram multi clarique viri petunt, et favore populi, congiariis emto, in M'. Acilium Glabrionem, novum hominem, inclinante, duo tribuni pl. ei diem dicunt, et inter teſtes, adverſus illum prolatos, eſt M. Cato competitor.* 58. *Cenſores T. Quinctius Flamininus et M. Claudius Marcellus creantur. Triumphus navalis decernitur L. Aemilio Regillo, et ſupplicatio ob L. Aemilii Paulli victoriam. L. Scipio ad Vrbem venit, et Aſiaticum ſe adpellari vult.* 59. *Triumphus ejus.* 60. *Cn. Manlius coſ. in Aſia bellum gerit cum Gallis, et Q. Fabius Labio praetor, claſſi praefectus, cum Cretenſibus.*

I.

1. L. Cornelio Scipione, C. Laelio consulibus, nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quam de Aetolis. Et legati eorum institere, quia brevem induciarum diem habebant; et ab T. Quinctio, qui tum Romam ex Graecia redierat, adjuti sunt. Aetoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quam in causa, spei esset, subpliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes maleficia. Ceterum et praesentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxae, quam responsa, exprimentium, fatigati sunt, et, excedere curia jussi, magnum certamen praebuere. Plus ira, quam misericordia, in causa eorum valebat; quia non ut hostibus modo, sed tamquam indomitae et insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremo neque dari, neque negari pacem placuit. Duae conditiones eis latae sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel mille talentum darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. Ita infecta pace dimissi, Vrbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedere jussi. Tum de consulum provinciis coeptum est agi. Ambo Graeciam cupiebant. Multum Laelius in senatu poterat. Is, quum senatus aut sortiri, aut comparare inter se provincias consules jussisset, elegantius facturos dixit, si judicio Patrum, quam si sorti, eam rem permisissent. Scipio, responso ad hoc dato, *cogitaturum*, *quid sibi faciendum esset*, cum fratre uno loquutus, jussusque ab eo permittere audacter senatui, renuntiat conlegae, *facturum se, quod is censeret.* Quum

res, aut nova, aut vetustate exemplorum memoriae jam exoletae, relata exspectatione certaminis senatum erexisset; P. Scipio Africanus dixit, *Si L. Scipioni fratri suo provinciam Graeciam decrevissent, se legatum iturum.* Haec vox, magno adsensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Hannibale victo, an in victore Africano consuli legionibusque Romanis, auxilii foret; ac prope omnes Scipioni Graeciam, Laelio Italiam decreverunt.

II. Praetores inde provincias sortiti, L. Aurunculejus urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Aemilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam et Bruttios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Graecia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M'. Acilio (duae autem legiones erant) adcepturus esset, in subplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, et socium Latini nominis quinque millia, equites ducenti; et adjectum, ut, quum in provinciam venisset, si e re publica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus, duae legiones Romanae, et socium Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam scripserat, et Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Bojos et P. Cornelio proconsuli tradere jussus. Ex agro, quo victos bello mulctaverat Bojos, deductae urbanae legiones, quae priore anno conscriptae erant, M. Tuccio praetori datae, et socium ac Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni praetori, qui Bruttios

tios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Aetoliam trajectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet: si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Aemilio adcipere placuit, et in subplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia et centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, et decem millia socium ac Latini nominis scribere et quadringentos equites; L. Aemilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas et socios navales a M. Junio praetore superioris anni adcipere jussus, et scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum; cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, et classem a C. Livio adcipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, et iidem exercitus decreti. Siciliae Sardiniaeque binae eo anno decumae frumenti imperatae: Siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari jussum: ex Sardinia pars Romam, pars in Aetoliam, eodem quo Siculum.

III. Prius quam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romae Junonis Lucinae templum de coelo tactum erat, ita ut fastigium valvaeque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus et porta fulmine icta, et duo homines exanimati. Nursiae sereno satis constabat nimbum ortum: ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluisse Tusculani nuntiabant, et Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinaeque instauratae; quod Laurentibus carnis, quae dari

debet, data non fuerat. Subplicatio quoque earum religionum caufa fuit, quibus Diis decemviri ex libris ut fieret ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique, ad id facrificium adhibiti; et decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, prius quam proficifceretur, fornicem in Capitolio adverfus viam, qua in Capitolium adfcenditur, cum fignis feptem auratis et duobus equis, et marmorea duo labra ante fornicem pofuit. Per eosdem dies principes Aetolorum tres et quadraginta, inter quos Damocritus et frater ejus erant, ab duabus cohortibus, miffis a M'. Acilio, Romam deducti, et in Lautumias conjecti funt. Cohortes inde ad exercitum redire, L. Cornelius conful juffit. Legati a Ptolemaeo et Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes, quod M'. Acilius conful Antiochum regem Graecia expuliffet, venerunt, adhortantesque, ut in Afiam exercitum trajicerent, *omnia perculfa metu non in Afia modo, fed etiam in Syria, effe; reges Aegypti ad ea, quae cenfuiffet fenatus, paratos fore.* Gratiae regibus actae: legatis munera dari juffa, in fingulos quaternum millium aeris.

IV. L. Cornelius conful, peractis, quae Romae agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipfe in fubplementum fcripfiffet, quique in Bruttiis cum A. Cornelio propraetore effent, ut hi omnes Idibus Quinctilibus Brundifium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apuftium, C. Fabricium Lufcinum, qui ex ora maritima undique naves Brundifium contraherent; et, omnibus jam paratis, paludatus ab Vrbe eft profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis fociisque, qui emerita ftipendia

fub

ſub imperatore P. Africano habebant, praeſto fuere exeunti conſuli, et nomina dederunt. Per eos dies, quibus eſt profectus ad bellum conſul, ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quinctiles, coelo ſereno interdiu obſcurata lux eſt, quum luna ſub orbem ſolis ſubiſſet. Et L. Aemilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus eſt. L. Auruncule jo negotium ab ſenatu datum eſt, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret; quia fama erat, Antiochum poſt proelium navale majorem claſſem aliquanto reparare. Aetoli, poſtquam legati ab Roma retulerunt, nullam ſpem pacis eſſe, quamquam omnis ora maritima eorum, quae in Peloponneſum verſa eſt, depopulata ab Achaeis erat, periculi magis, quam damni, memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. Neque enim dubitabant, ad obpugnationem Naupacti eos principio veris redituros eſſe. Acilio, qui id exſpectari ſciebat, ſatius viſum eſt, inopinatam adgredi rem, et Lamiam obpugnare. Nam et a Philippo prope ad excidium adductos eſſe; et tunc eo ipſo, quod nihil tale timerent, obprimi incautos poſſe. Profectus ab Elatia primum in hoſtium terra circa Sperchium amnem poſuit caſtra: inde nocte motis ſignis, prima luce corona moenia eſt adgreſſus.

V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re inproviſa, fuit. Conſtantius tamen, quam quis facturos crederet, in tam ſubito periculo, quum viri propugnarent, feminae tela omnis generis ſaxaque in muros gererent, jam multifariam ſcalis adpoſitis, urbem eo die defenderunt. Acilius, ſigno receptui dato, ſuos in caſtra medio ferme die reduxit; et tunc cibo et quiete

quiete refectis corporibus, prius quam praetorium dimitteret, denuntiavit, *ut ante lucem armati paratique essent. Nisi expugnata urbe, se eos in castra non reducturum.* Eodem tempore, quo pridie, pluribus locis adgressus, quum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi, partim divèndita, partim divisa praeda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. Ne tamen segnia aestiva essent, et Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilominus per suam cunctationem haberent, obpugnare Acilius Amphissam statuit. Ab Heraclea per Oetam exercitus eo ductus. Quum ad moenia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus obpugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur; et quum quaterentur muri, nihil adversus tale machinationis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur. Omnis spes in armis et audacia erat. Eruptionibus crebris et stationes hostium, et eos ipsos, qui circa opera et machinas erant, turbabant.

VI. Multis tamen locis murus decussus erat, quum adlatum est, successorem, Apolloniae exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. Cum tredecim millibus peditum et quingentis equitibus consul veniebat. Jam in sinum Maliacum venèrat, et praemissis Hypatam, qui tradere urbem juberent, postquam responsum est, nihil, nisi ex communi Aetolorum decreto, facturos; ne teneret se obpugnatio Hypatae, nondum Amphissa recepta, praemisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub adventum eorum oppidani, relicta urbe, (jam enim magna ex parte nudata moenibus erat)

erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes conceffere. Conful fex millia ferme paffuum inde pofuit caftra. Eo legati Athenienfes primum ad P. Scipionem, praegreffum agmen, (ficut ante dictum eft) deinde ad confulem venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius refponfum ab Africano tulerunt; qui, caufam relinquendi honefte Aetolici belli quaerens, Afiam et regem Antiochum fpectabat, jufferatque Athenienfes, non Romanis folum, ut pacem bello praeferrent, fed etiam Aetolis perfuadere. Celeriter, auctoribus Athenienfibus, frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit; et fpem pacis eis fermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis, *multas gentes populosque in Hifpania prius, deinde in Africa, in fidem fuam veniffe. In omnibus fe majora clementiae benignitatisque, quam virtutis bellicae, monimenta reliquiffe.* Perfecta videbatur res, quum aditus conful idem illud refponfum retulit, quo fugati ab fenatu fuerant. Eo tamquam novo quum icti Aetoli effent, (nihil enim nec legatione Athenienfium, nec placido Africani refponfo profectum videbant) referre ad fuos dixerunt velle.

VII. Reditum inde Hypatam eft, nec confilium expediebatur. Nam neque, unde mille talentum daretur, erat; et, permiffo libero arbitrio, ne in corpora fua faeviretur, metuebant. Redire itaque eosdem legatos ad confulem et Africanum jufferunt, et petere, ut, fi dare vere pacem, non tantum oftendere, fruftrantes fpem miferorum, vellent, aut ex fumma pecuniae demerent, aut permiffionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil inpetratum, ut mutaret conful; et ea quoque inrita legatio dimiffa eft. Sequuti et Athenienfes

nienſes ſunt; et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulſis Aetolos; et complorantes inutili lamentatione fortunam gentis; ad ſpem revocavit, auctor inducias ſex menſium petendi, ut legatos Romam mittere poſſent. *Dilationem nihil ad praeſentia mala, quippe quae ultima eſſent, adjecturam. Levari per multos caſus, tempore interpoſito, praeſentes clades poſſe.* Auctore Echedemo iidem miſſi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, a conſule inpetrauerunt; et, ſoluta obſidione Amphiſſae, M'. Acilius, tradito conſuli exercitu, provincia deceſſit, et conſul ab Amphiſſa Theſſaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Aſiam. Tum Africanus fratri, *Iter, quod inſiſtis, L. Scipio, ego quoque adprobo; ſed totum id vertitur in voluntate Philippi. Qui, ſi imperio noſtro fidus eſt, et iter et commeatus et omnia, quae in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis ſubpeditabit. Si is deſtituat, nihil per Thraciam ſatis tutum habebis. Itaque prius regis animum explorari placet. Optime explorabitur, ſi nihil ex praeparato agentem obprimet, qui mittetur.* Ti. Sempronius Graecchus, longe tum acerrimus juvenum ad id delectus, per diſpoſitos equos prope incredibili celeritate àb Amphiſſa (inde enim eſt dimiſſus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, et in multum vini proceſſerat: ea ipſa remiſſio animi ſuſpicionem demſit, novare eum quidquam velle. Et tum quidem comiter adceptus hoſpes. Poſtero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi tranſitus difficiles erant, munitas vidit. Haec referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis obcurrit conſuli. Inde certiore et majore ſpe

laetus

laetus exercitus ad praeparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio adparatu et adcepit, et prosequutus est rex. Multa in eo et dexteritas, et humanitas visa, quae commendabilia apud Africanum erant; virum, sicut ad cetera egregium, ita a comitate, quae sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam, prosequente et praeparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

VIII. Antiochus post navalem ad Corycum pugnam, quum totam hiemem liberam in adparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maxime reparandae, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Subcurrebat, *Superatum se, quum classis abfuisset Rhodiorum. Quod si ea quoque (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, ut viribus et magnitudine classem hostium aequaret.* Itaque et Hannibalem in Syriam miserat ad Phoenicum arcessendas naves, et Polyxenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enisius et eas, quae erant, reficere, et alias parare naves jussit. Ipse in Phrygia hibernavit, undique auxilia arcessens: etiam in Gallograeciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exsoleta stirpe gentis, servantes animos. Filium Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes; quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocaea Erythrisque Romani sollicitabant. Classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas hibernabat. Eo media ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is, quum magnam praedam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando

tando perpulit Livium, ut quinque millia militum fecum mitteret. Miffi ingentem praedam intra paucos dies averterunt.

IX. Inter haec Phocaeae feditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant; grave tributum, quod togae quingentae imperatae erant cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque et praefidium Romanum exceffit. Tum vero liberata metu factio erat, quae plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus et optimates in Romana focietate perftandum cenfebant: defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis ceffatum priore aeftate erat, eo maturius aequinoctio verno eumdem Paufiftratum claffis praefectum cum fex et triginta navibus miferunt. Jam Livius a Canis cum triginta navibus et feptem quadriremibus, quas fecum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat, ut ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, praepararet, quae opus effent. In portum, quem vocant Achaeorum, claffem primum advertit. Inde Ilium adfcendit, facrificioque Minervae facto, legationes finitimas ab Elaeunte et Dardano et Rhoeteo, tradentes in fidem civitates fuas, benigne audivit. Inde ad Hellesponti fauces navigat, et, decem navibus in ftatione contra Abydum relictis, cetera claffe in Europam ad Seftum obpugnandam trajecit. Jam fubeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum follemni habitu ante portam obcurrunt. Juffu fe matris Deum famulos Deae venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret moenibus urbique. Nemo eorum violatus eft: mox univerfus fenatus cum magiftratibus ad deden-

dedendam urbem processit. Inde Abydum trajecta classis: ubi quum, tentatis per colloquia animis, nihil pacati responderetur, ad obpugnationem sese expediebant.

X. Dum haec in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius praefectus, (erat autem exsul Rhodius) quum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, et Pausistratum praefectum superbe quaedam et contemtim in se concionantem dixisse, praecipuo certamine animi adversus eum sumto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem et illi notum, qui diceret, *et se Pausistrato patriaeque suae magno usui, si liceat, fore; et a Pausistrato se restitui in patriam posse.* Quum, quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendae communiter rei, aut silentio tegendae. Tum internuntius, *regiam classem aut totam, aut majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum ei. Pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum in patriam.* Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut adspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiae terrae petit, ibique ad explorandam rem, quae oblata erat, substitit. Vltro citroque nuntii cursare, nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuntio ejus Polyxenidas sua manu scripsit, *se ea, quae pollicitus esset, facturum*, signoque suo inpressas tabellas misit. Eo vero pignere velut auctoratum sibi proditorem ratus est. Neque enim eum, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semet ipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio similatae proditionis composita. *Omnium se rerum adparatum omissurum*, Polyxenidas dicere; *non*

remigem, non socios navales ad classem frequentes habiturum: subducturum per similationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante portum Ephesi in salo habiturum; quas, si exire res cogeret, objecturus certamini foret. Quam neglegentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. Partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, quum signum adgrediendi a proditore adcepisset. Polyxenidas augere similando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam obculte cogit.

XI. Forte quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatae causa venisset, pro speculatore deprehensus deducitur Panormum ad praefectum. Is percunctanti, quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit: classem instructam paratamque in portu stare: remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naves subductas esse, et navalia tegi: numquam intentius rem navalem administratam esse. Haec ne pro veris audirentur, animus errore et spe vana praeoccupatus fecit. Polyxenidas, satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessito, deductisque raptim, quae subductae erant, navibus, quum diem non tam in adparatu absumsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat; post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum tenuit. Vbi quum interdiu ob eamdem causam quiesset, nocte in proxima Samiae terrae trajecit. Hinc Nicandro quodam archi-

archipirata quinque navibus tectis Palinurum juſſo petere. atque inde armatos, qua proximum per agros iter eſſet, Panormum ad tergum hoſtium ducere; ipſe interim, claſſe diviſa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pauſiſtratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles, celeriter conlecto animo, terra melius arceri, quam mari, hoſtes poſſe ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quae cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit; inde facile telis ancipitibus hoſtem ſubmoturus. Id inceptum ejus Nicander a terra viſus quum turbaſſet, repente mutato conſilio, naves conſcendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, et velut fuga in naves fieri, quum ſe mari terraque ſimul cernerent circumventos. Pauſiſtratus, unam viam ſalutis eſſe ratus, ſi vim facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum poſſet, poſtquam conſcendiſſe ſuos vidit, ſequi ceteris juſſis, ipſe princeps concitata nave remis ad oſtium portus tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinqueremibus circumſiſtit. Navis roſtris icta ſubprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos et Pauſiſtratus impigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliae, aliae in portu deprehenſae, quaedam a Nicandro, dum moliuntur a terra, captae. Quinque tantum Rhodiae naves cum duabus Cois effugerunt, terrore flammae micantis via ſibi inter conſertas naves facta. Contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem prae ſe portabant. Erythraeae triremes, quum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut eſſent praeſidio, veniebant,

 obviae

obviae fugientibus fuiſſent, in Helleſpontum ad Romanos curſum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocaeam, porta una per cuſtodes aperta, recepit; et Cyme aliaeque ejusdem orae urbes ad eum metu defecerunt.

XII. Dum haec in Aeolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obſidionem toleraſſet, praeſidio regio tutante moenia, jam omnibus feſſis, Philota quoque praefecto praeſidii permittente, magiſtratus eorum cum Livio de conditionibus tradendae urbis agebant. Rem distinebat, quod, utrum armati, an inermes, emitterentur regii, parum conveniebat. Haec agentibus quum interveniſſet nuntius Rhodiorum cladis, emiſſa de manibus res eſt. Metuens enim Livius, ne ſucceſſu tantae rei elatus Polyxenidas claſſem, quae ad Canas erat, opprimeret, Abydi obſidione cuſtodiaque Helleſponti extemplo relicta, naves, quae ſubductae Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elaeam venit. Livius omni claſſe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenaeas, Phocaeam petit. Quam quum teneri valido regio praeſidio audiſſet, nec procul Seleuci caſtra eſſe; depopulatus maritimam oram, et praeda maxime hominum raptim in naves inpoſita, tantum moratus, dum Eumenes cum claſſe adſequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades ſimul pavorem, ſimul luctum ingentem fecit. Nam, praeter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiſerant, multis nobilibus ſequutis inter cetera auctoritatem Pauſiſtrati, quae inter ſuos merito maxima erat. Deinde, quod fraude capti, quod a cive potiſſimum ſuo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, et diebus poſt paucis decem

decem alias, praefecto omnium Eudamo, miserunt; quem, aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani et Eumenes rex in Erythraeam primum classem adplicuerunt. Ibi noctem unam mor ti, postero die Corycum Tejorum promontorium tenuerunt. Inde quum in proxima Samiae vellent trajicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum coeli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. Medio in cursu, aquilone in septemtrionem verso, exasperato fluctibus mari jactari coeperunt.

XIII. Polyxenidas, Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiae classi conjungerent, ab Epheso profectus, primo ad Myonnesum stetit; inde ad Macrin (quam vocant) insulam trajecit, ut, praetervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo adgrediendi ratus, paullo post increbrescente vento et majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam trajecit, ut inde postero die Samum ex altò petentes naves adgrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiae desertum tenuerunt: classis cetera, noctem totam in alto jactata, in eumdem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naves ad Aethaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam exspectarent classem. Dilata re, (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque, quum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanae naves vacuo ab hostibus mari Samum trajecerunt.

runt. Eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. Quam ut exspectatam esse adpareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, (quod plurimum intererat ad animos civitatium) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. Postquam nemo adversus ibat, classe divisa, pars in salo ad ostium portus in ancoris stetit; pars in terram milites exposuit. In eos, jam ingentem praedam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in praesidio Ephesi erat, jam moenibus adproquinquantes eruptionem fecit, exsutosque magna parte praedae ad mare ac naves redegit. Postero die, insidiis medio fermè viae positis, ad eliciendum extra moenia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves; et, terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. Inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum praefecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephalleniae tuendum praetor misit. Infestum id latrocinio Lacedaemonius Hybristas cum juventute Cephallenum faciebat; clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

XIV. Piraeei L. Aemilio Regillo, succedenti ad navale imperium, Epicrates obcurrit. Qui, audita clade Rhodiorum, quum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit. Prosequutae etiam apertae Atheniensium naves sunt. Aegeo mari trajecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit;

de-

deductusque ad Aemilium, praesidii causa se missum, ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiae naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Trajicienti Aemilio a Chio Samum duae Rhodiae quadriremes missae obviam ab Livio et rex Eumenes cum duabus quinqueremibus obcurrit. Samum postquam ventum est, adcepta a Livio classe, et sacrificio, ut adsolet, rite facto, Aemilius consilium advocavit. Ibi C. Livius, (is enim est primus rogatus sententiam) *Neminem fidelius dare posse consilium,* dixit, *quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse, tota classe Ephesum petere, et onerarias ducere multa saburra gravatas, atque eas in faucibus portus subprimere; et eo minoris molimenti ea claustra esse, quod, in fluminis modum, longum et angustum et vadosum ostium portus sit. Ita ademturum se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum.*

XV. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quaesivit, *Quid tandem? ubi demersis navibus frenassent claustra maris, utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus praebendum? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? Sive enim abscedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint, et minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? Sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid adtinere, claudi portum? Quin contra, illos, tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia praebente, quieta aestiva acturos; Romanos, aperto in mari fluctibus tempestatibusque objectos, omnium inopes, in adsidua statione futuros; ipsos magis adligatos inpeditosque, ne quid eorum, quae agenda sint, possint*

 agere,

agere, quam ut hostes clausos habeant. Eudamus, praefectus Rhodiae classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid censeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius, *omissa in praesentia Epheso, mittendam navium partem in Lyciam*, censuit, *et Patara, caput gentis, in societatem adjungenda. In duas res magnas id usui fore: et Rhodios, pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse; et eam classem, quae in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidae conjungatur.* Haec maxime movit sententia. Placuit tamen, Regillum tota classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem.

XVI. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, et quatuor quadriremibus Rhodiis et duabus apertis Smyrnaeis in Lyciam est missus, Rhodum prius jussus adire, et omnia cum iis communicare consilia. Civitates, quas praetervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enise fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul et, ad quam rem missus esset, iis exposuit, et consuluit eos. Adprobantibus cunctis, et ad eam, quam habebat, classem adsumtis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos, sperabantque, subito terrore aliquid moturos. Postquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi coeptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari, et nocte inminente. Praetervecti moenia portum Phoenicunta, minus duum millium spatio inde distantem, petiere, navibus ab maritima

vi tutum: fed altae rupes infuper imminebant, quas celeriter oppidani, adfumtis regiis militibus, quos in praefidio habebant, ceperunt. Adverfus quos Livius, quamquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Iffaeos auxiliares et Smyrnaeorum expeditos juvenes mifit. Ii, dum miffilibus primo et adverfus paucos levibus excurfionibus laceffebatur magis, quam conferebatur, pugna, fuftinuerunt certamen; poftquam plures ab urbe adfluebant, et jam omnis multitudo effundebatur, timor inceffit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur, et navibus etiam ab terra periculum effet. Ita non milites folum, fed etiam navales focios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in proelium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites folum aliquot, fed L. Apuftius tumultuario proelio cecidit. Poftremo tamen fufi fugatique funt Lycii, atque in urbem compulfi; et Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Telmiffìcum profecti finum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omiffa Patara amplius tentandi fpe, Rhodii domum dimiffi funt. Livius, praetervectus Afiam, in Graeciam transmifit, ut, conventis Scipionibus, qui tum circa Theffaliam erant, in Italiam trajiceret.

XVII. Aemilius, poftquam omiffas in Lycia res, et Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipfe ab Ephefo, repulfus tempeftate, inrito incepto Samum revertiffet, turpe ratus, tentata fruftra Patara effe, proficifci eo tota claffe, et fumma vi adgredi urbem ftatuit. Miletum et ceteram oram fociorum praetervecti, in Bargylietico finu exfcenfionem ad Jaffum fecerunt. Vrbem regium tenebat praefidium; agrum circa Romani hoftiliter depo-

 pulati

pulati sunt. Missis deinde, qui per conloquia principum et magistratuum tentarent animos, postquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem obpugnandam ducit. Erant Jassensium exsules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare institerunt, *Ne urbem, et vicinam sibi, et cognatam, innoxiam perire finerent. Sibi exsilii nullam aliam caussam esse, quam fidem erga Romanos. Eadem vi regiorum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos, qui in urbe maneant. Omnium Jassensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugerent.* Rhodii, moti precibus, Eumene etiam rege adsumto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessae regio praesidio urbis casum miserando, pervicerunt, ut obpugnatione absisteretur. Profecti inde, pacatis ceteris, quum oram Asiae legerent, Loryma (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi in principiis sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello, ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia inpune conari posset. Movere ea Aemilium, vocatosque Rhodios quum percunctatus esset, utrumnam Pataris universa classis in portu stare posset, quum respondissent, non posse; caussam nactus omittendae rei, Samum reduxit naves.

XVIII. Per idem tempus Seleucus, Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum in Aeolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim, quos in societatem perlicere non poterat, depopulandis, transire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis et Rhodiis Lyciae maritima obpugnaret, statuit. Ad Elaeam primo infestis signis adcessit; deinde, omissa

obpugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit obpugnandum. Attalus primo, stationibus ante urbem positis et excursionibus equitum levisque armaturae, magis lacessebat, quam sustinebat, hostem: postremo, quum, per levia certamina expertus, nulla parte virium se parem esse, intra moenia se recepisset, obsideri urbs coepta est. Eodem ferme tempore et Antiochus, ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde, haud procul Seleuci castris, ad caput Caici amnis stativa habuit cum magno exercitu mixto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. Hos, paucis admixtis, ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit. Quae postquam Samum sunt nuntiata, primo Eumenes, avocatus domestico bello, cum classe Elaeam petit; inde, quum praesto fuissent equites peditumque expediti, praesidio eorum tutus, prius quam hostes sentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. Ibi rursus levia per excursiones proelia fieri coepta, Eumene summae rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elaeam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elaeae, et tot classes in unum convenisse portum, Antiocho adlatum est et sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique, quae ad transitum Hellesponti opus essent; tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgueretur, agendi de pace, tumulum quemdam adversus Elaeam castris cepit. Ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elaeae moe-

moenia descendit, misso caduceatore ad Aemilium, velle se de pace agere.

XIX. Aemilius, Eumene a Pergamo adcito, adhibitis et Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud adspernari pacem: Eumenes, *Nec honestum esse,* dicere, *eo tempore de pace agi; nec exitum rei inponi posse. Qui enim,* inquit, *aut honeste, inclusi moenibus et obsessi velut, leges pacis adcipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatus, non jussu populi Romani pepigerimus? Quaero enim pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus? an exspectaturus, quid de ea re consuli placeat, quid senatus censeat, aut populus jubeat? Restat ergo, ut maneas in Asia, et rursus in hiberna copiae reductae, omisso bello, exhauriant commeatibus praebendis socios; deinde (si ita visum sit iis, penes quos potestas fuerit) instauremus novum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc inpetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem, Diis volentibus, perfecisse.* Haec sententia vicit; responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus, pace nequidquam tentata, evastatis Elaeensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. Neque alio ullo loco Asiae major regiis militibus parta est praeda. Eodem, Adramytteum, ut urbi praesidio essent, navibus circumvecti, Aemilius et Eumenes venerunt.

XX. Per eosdem forte dies Elaeam ex Achaja mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis praeposito, adcesse-

cesserunt. Quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes et periti belli erant, et ipse dux Philopoemenis, summi tum omnium Graecorum imperatoris, discipulus. Qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, et ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque adcederent reciperentque sese, sumserunt. Ad radices fere collis, in quo posita est urbs, regii subcedebant. Ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. Postquam semel compulsi metu se moenibus incluserunt, contemtus eorum, et inde neglegentia, apud regios oritur. Non stratos, non infrenatos magna pars habebant equos. Paucis ad arma et ordines relictis, dilabsi ceteri sparserant se toto passim campo, pars in juvenales lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati. Haec Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere et ad jussa praesto esse jubet; ipse Attalum adiit, et in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Aegre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret, porta egressus, haud procul statione hostium, occasionem opperiens, consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam credere esse; et hostes, paullisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, nec ipsi quidquam ex solita neglegentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquamdiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit: postquam dilabsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantum adcelerare possent, sequi jussis, ipse prin-

princeps inter equites cum turma ſua, quam poſſet effuſiſſimis habenis, clamore ab omni ſimul pedite atque equite ſublato, ſtationem hoſtium inproviſo invadit. Non homines ſolum, ſed equi etiam territi, quum vincula abrupiſſent, trepidationem et tumultum inter ſuos fecerunt; pauci ſtabant inpavidi equi: eos ipſos non ſternere, non infrenare, aut adſcendere facile poterant, multo majorem, quam pro numero equitum, terrorem Achaeis inferentibus. Pedites vero ordinati et praeparati ſparſos per neglegentiam et ſemiſomnos prope adorti ſunt: caedes paſſim fugaque per campos facta eſt. Diophanes, ſequutus effuſos, quoad tutum fuit, magno Achaeorum genti decore parto, (ſpectaverant enim e moenibus Pergami non viri modo, ſed feminae etiam) in praeſidium urbis rediit.

XXI. Poſtero die regiae, magis compoſitae et ordinatae, ſtationes quingentis paſſibus longius ab urbe poſuerunt caſtra; et Achaei eodem ferme tempore, atque in eumdem locum proceſſerunt. Per multas horas intenti utrimque velut jam futurum inpetum exſpectavere: poſtquam haud procul occaſu ſolis redeundi in caſtra tempus erat, regii ſignis conlatis abire agmine, ad iter magis, quam ad pugnam, compoſito, coepere. Quievit Diophanes, dum in conſpectu erant. Deinde eodem, quo pridie, inpetu in poſtremum agmen incurrit, tantumque rurſus pavoris ac tumultus incuſſit, ut, quum terga caederentur, nemo pugnandi cauſa reſtiterit: trepidantesque et vix ordinem agminis ſervantes in caſtra compulſi ſunt. Haec Achaeorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere caſtra coegit. Antiochus poſtquam Romanos et Eumenem ad tuendum Adramytteum veniſſe audivit, ea qui-

quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. Peraeam inde, coloniam Mitylenaeorum, expugnavit. Cotton et Corylenus et Aphrodisias et Grene primo impetu captae sunt. Inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus, in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis praesidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenon primo, inde retro, unde profecta erat, Elaeam rediit. Inde Phocaeam petentes ad insulam, quam Bacchium vocant, (imminet urbi Phocaeensium) adpulerunt, et, quibus ante abstinuerant templis signisque, (egregie autem exornata insula erat) quum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt. Eam divisis inter se partibus quum obpugnarent, et viderent, sine operibus, armis scalisque capi non posse; missum ab Antiocho praesidium trium millium armatorum quum intrasset urbem, extemplo, obpugnatione omissa, classis ad insulam se recepit, nihil aliud quam depopulato circa urbem hostium agro.

XXII. Inde placuit Eumenem domum dimitti, et praeparare consuli atque exercitui, quae ad transitum Hellesponti opus essent; Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. Rex Elaeam, Romani et Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Aemilius, frater praetoris, decessit. Rhodii celebratis exsequiis, adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis navibus, et una Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ante, quam Eudamus cum classe a Samo veniret, tredecim a Rhodo naves cum Pamphilida praefecto adversus eamdem Syriacam classem missae, adiunctis navibus quatuor, quae Cariae praesidio erant, obpugnantibus regiis, Dae-

Daedala et quaedam alia parva castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. Additae huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertae naves. Profectus quum, quantum adcelerare poterat, maturasset, ad portum, quem Megisten vocant, praegressos consequitur. Inde uno agmine Phaselidem quum venissent, optimum visum est, ibi hostem opperiri.

XXIII. In confinio Lyciae et Pamphyliae Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, et procul navium praebet prospectum. Eo maxime, ut in obvio classi hostium essent, electus locus est. Ceterum, quod non providerunt, et loco gravi, et tempore anni, (medium enim aestatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, coeperunt. Cujus pestilentiae metu profecti, quum praetervehererentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem adpulsa classe, audiunt ab Aspendiis, ad Sidam jam hostes esse. Tardius navigaverant regii, adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis ventis esset. Rhodiorum duae et triginta quadriremes et quatuor triremes fuere. Regia classis septem et triginta majoris formae navium erat, in quibus tres hepteres et quatuor hexeres habebat. Praeter has decem triremes erant. Et hi adesse hostes ex specula quadam cognovere. Vtraque classis postero die luce prima, tamquam eo die pugnatura, e portu movit; et, postquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab hostibus sunt, et ipsi eos viderunt. Ab regiis sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum

unus,

unus, praeerat; et jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. Prima praetoria navis Eudami erat; cogebat agmen Chariclitus; Pamphilidas mediae classi praeerat. Eudamus, postquam hostium aciem instructam et paratam ad concurrendum vidit, et ipse in altum evehitur, et deinceps, quae sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum praebuit. Nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset; et festinans ipse praepropere cum quinque solis navibus Hannibali obcurrit. Ceteri, quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat; trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversus Hannibalem pugnabatur.

XXIV. Sed momento temporis et navium virtus, et usus rei maritimae terrorem omnem Rhodiis demsit. Nam et in altum celeriter evectae naves locum post se quaeque venienti ad terram dedere; et, si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut, libero inter ordines discursu praetervecta in puppim impetum dabat. Maxime exterruit hepteris regia, a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. Itaque jam haud dubie dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe praestantem, urguebat; et circumvenisset, ni, signo sublato ex praetoria nave, (quo dispersam classem in unum conligi mos erat) omnes, quae in dextro cornu vicerant, naves ad opem ferendam suis concurrissent. Tum et Hannibal, quaeque circa eum erant naves, capessunt fugam; nec

insequi Rhodii, ex magna parte aegris, et ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes, claudas mutilatasque naves apertis navibus remulco trahentes, viginti paullo amplius integras abscedentes, e turri praetoriae navis silentio facto, *Exsurgite*, inquit, *et egregium spectaculum capessite oculis!* Consurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hostium, prope una voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam et Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, jussit. Aliquamdiu sequuti sunt: postquam terrae adpropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti, hepterem captam, quae primo concursu icta erat, aegre Phaselidem pertraxerunt. Inde Rhodum, non tam victoria laeti, quam alius alium adcusantes, quod, quum potuisset, non omnis submersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Hannibal, ictus uno proelio adverso, ne tum quidem praetervehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiae classi quam primum cuperet. Et, id ne ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara et Megisten portum miserunt. Eudamum cum septem navibus maximis ex ea classe, cui praefuerat, Samum redire ad Romanos jusserunt, ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara obpugnanda.

XXV. Magnam laetitiam Romanis jam prius nuntius victoriae, deinde adventus adtulit Rhodiorum: et adparebat, si ea cura Rhodiis demta esset, vacuos eos tuta ejus re-

gionis

gionis maria praeſtaturos. Sed profectio Antiochi ab Sardibus, ne obprimerentur urbes maritimae, abscedere cuſtodia Ioniae atque Aeolidis prohibuit. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam claſſem, quae circa Patara erat, miſerunt. Antiochus non civitatium modo, quae circa ſe erant, contrahebat praeſidia; ſed ad Pruſiam, Bithyniae regem, miſerat legatos literasque, quibus tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat: *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum vsquam orbis terrarum, niſi Romanum, imperium eſſet. Philippum et Nabin expugnatos; ſe tertium peti. Vt quisque proximus ab obpreſſo ſit, per omnes velut continens incendium pervaſurum. Ab ſe gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam ſervitutem conceſſiſſet.* His motum Pruſiam literae Scipionis conſulis, ſed magis ejus fratris Africani, ab ſuſpicione tali averterunt; qui, praeter conſuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum ſociorum majeſtatem, domeſticis ipſe exemplis Pruſiam ad promerendam amicitiam ſuam compulit. *Regulos ſe adceptos in fidem in Hiſpania regem reliquiſſe. Maſiniſſam non in patrio modo locaſſe regno, ſed in Syphacis, a quo ante expulſus fuiſſet, regnum inpoſuiſſe: et eſſe eum non Africae modo regum longe opulentiſſimum, ſed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majeſtate, vel viribus parem. Philippum et Nabin, hoſtes bello ſuperatos ab T. Quinctio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam ſtipendium remiſſum, et ſilium obſidem redditum: et quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepiſſe eum. In eadem dignitate et Nabin futurum fuiſſe, niſi eum ſuus primo furor, deinde fraus Aetolorum abſumſiſſet.*

ſiſſet. Maxime confirmatus eſt animus regis, poſtquam ad eum C. Livius, qui praetor ante claſſi praefuerat, legatus ab Roma venit, et edocuit, quanto et ſpes victoriae certior Romanis, quam Antiocho, et amicitia ſanctior firmiorque apud Romanos futura eſſet.

XXVI. Antiochus, poſtquam a ſpe ſocietatis Pruſiae decidit, Epheſum ab Sardibus eſt profectus ad claſſem, quae per aliquot menſes inſtructa ac parata fuerat, viſendam; magis quia terreſtribus copiis exercitum Romanum et duos Scipiones imperatores videbat ſuſtineri non poſſe, quam quod res navalis ipſa per ſe aut tentata ſibi umquam feliciter, aut tunc magnae et certae fiduciae eſſet. Erat tamen momentum in praeſentia ſpei, quod et magnam partem Rhodiae claſſis circa Patara eſſe, et Eumenem regem cum omnibus navibus ſuis conſuli obviam in Helleſpontum profectum audierat. Aliquid etiam inflabat animos claſſis Rhodia, ad Samum per occaſionem fraude praeparatam abſumta. His fretus, Polyxenida cum claſſe ad tentandam omni modo certaminis fortunam miſſo, ipſe copias ad Notium ducit; (id oppidum Colophonium, mari imminens, abeſt a vetere Colophone duo ferme millia paſſuum) et ipſam urbem ſuae eſſe poteſtatis volebat, adeo propinquam Epheſo, ut nihil terra marive ageret, quod non ſubjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis eſſet; quos, audita obſidione, non dubitabat ad opem ferendam ſociae urbi claſſem a Samo moturos: eam occaſionem Polyxenidae ad rem gerendam fore. Igitur, operibus obpugnare urbem adgreſſus, et ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque vineas et aggerem muro injunxit, et teſtudinibus arietes admovit. Quibus

bus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Aemilium, fidem praetoris populique Romani inplorantes, miserunt. Aemilium et Sami segnis diu mora obsendebat, nihil minus opinantem, quam Polyxenidam, bis nequidquam ab se provocatum, potestatem pugnae facturum esse; et turpe existimabat, Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones, se Colophonis obsessae auxilio, incertam finem habituro, adligari. Eudamus Rhodius, qui et tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare et dicere, *Quanto satius esse, vel socios obsidione eximere, vel victam jam semel classem iterum vincere, totamque maris possessionem hosti eripere, quam, desertis sociis, tradita Antiocho Asia terra marique. in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere?*

XXVII. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumtis jam omnibus, Chium parabant trajicere. Id erat horreum Romanis, eoque omnes ex Italia missae onerariae dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe ad aversa insulae (objecta aquiloni ad Chium et Erythras sunt) quum pararent trajicere, literis certior fit praetor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse, vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul adlatum est, Tejos regiae classi benigne commeatus praebuisse; quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repente avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Quum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum adparuerunt, quas primo ex classe regia praetor esse ratus, institit sequi. Ad-

 paruit

paruit inde, piraticas celoces et lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis praeda revertentes, postquam videre ex alto classem, in fugam verterunt: et celeritate superabant, levioribus et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terrae erant. Itaque, prius quam adpropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. Vnde se a portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur praetor. Myonnesus promontorium inter Teum Samumque est. Ipse collis est in modum metae in acutum cacumen a fundo satis lato fastigatus: a continenti arctae semitae aditum habet: a mari exesae fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum, quam, quae in statione sunt, naves, promineant. Circa ea adproquinquare non ausae naves, ne sub ictu superstantium rupibus piratarum essent, diem trivere. Tandem, sub noctem vano incepto quum abstitissent, Teum postero die adcessere; et, in portu, qui ab tergo urbis est, (Geraesticum ipsi adpellant) navibus constitutis, praetor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit.

XXVIII. Teji, quum in oculis populatio esset, oratores cum infulis et velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, *et juvisse eos commeatu classem hostium* arguit, *et quantum vini Polyxenidae promisissent: quae si eadem classi Romanae darent, revocaturum se a populatione militem; sin minus, pro hostibus eos habiturum.* Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eo forte die Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus,

fectus, postquam movisse a Samo Romanos audivit, et, ad Myonnesum piratas persequutos, Tejorum agrum depopulari, naves in Geraestico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) ancoras portu obculto jecit. Inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portus, expugnasset, sic et Romanam expugnaturum. Nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duae simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, et, denis navibus ad promontoria stantibus, quae ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terra marique simul hostes obprimere. Quod non vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teji facturos se imperata promisissent, ad adcipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. Dicitur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, quum forte duae naves in arcto ostio inplicitos remos fregissent: et inter alia id quoque movit praetorem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente.

XXIX. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus, egressi milites nautaeque sunt ad commeatus et vinum maxime dividendum in naves; quum medio forte diei agrestis quidam, ad praetorem adductus, nuntiat, *alterum jam diem classem stare ad insulam Macrin, et paullo ante visas quasdam moveri, tamquam ad profectionem, naves.* Re subita perculsus praetor

tubicines canere jubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent; tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. Haud secus, quam in repentino incendio aut capta urbe, trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus; incertisque clamoribus (quibus ipsis tubae obstreperent) turbatis imperiis, tandem concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere aut adire prae tumultu poterat; trepidatumque cum periculo et in mari et in terra foret, ni, partibus divisis, Aemilius, cum praetoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequentes, suo quamque ordine in frontem instruxisset; Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut et sine trepidatione conscenderent, et, ut quaeque parata esset, exiret navis. Ita et explicuere ordinem primae in conspectu praetoris, et coactum agmen ab Rhodiis est; instructaque acies, velut cerneret regios, in altum processit. Inter Myonnesum et Corycum promontorium erant, quum hostem conspexere. Et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, et ipsa aciem adversam explicuit; tantum laevo evecta cornu, ut amplecti et circumire dexterum cornu Romanorum posset. Quod vbi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse aequare ordinem Romanos, et tantum non jam circumiri a dextro cornu, concitat naves; (et erant Rhodiae longe omnium celerrimae tota classe) aequatoque cornu, praetoriae navi, in qua Polyxenidas erat, suam objecit.

XXX. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiae duae et viginti erant. Hostium classis undenona-

nonaginta navium fuit, et maximae formae naves tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium et virtute militum Romani longe regios praestabant; Rhodiae naves agilitate et arte gubernatorum et scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quae ignes prae se portabant; et, quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. Nam metu ignis adversi regiae naves, ne prora concurrerent, quum declinassent, neque ipsae ferire rostro hostem poterant, et obliquas se ipsae ad ictus praebebant: et, si qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium, quam ad proelium, trepidabant. Plurimum tamen, quae solet, militum virtus in bello valuit. Mediam namque aciem hostium Romani quum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese objecere; momentoque temporis et media acies Antiochi, et laevo in cornu circumventae naves mergebantur. Dextera pars integra sociorum magis clade, quam suo periculo, terrebatur. Ceterum, postquam alias circumventas, praetoriam navem Polyxenidae, relictis sociis, vela dantem videre, sublatis raptim dolonibus (et erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis; quarum decem et tres captae in potestatem hostium venerunt, ceterae incensae aut demersae. Romanorum duae naves fractae sunt, vulneratae aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. Nam, quum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut manu ferrea injecta, adligavit alterius proram: inde tumultu injecto, quum, divellere se ab hoste cupientes, inhi-

berent Rhodii, tractum ancorale et inplicitum remis latus alterum detersit, et debilitatam ea ipsa, quae icta cohaeserat, navim cepit. Hoc maxime modo ad Myonnesum navali proelio pugnatum est.

XXXI. Quo territus Antiochus, quia, possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, praesidium ab Lysimachia, ne obprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. Non enim tueri solum Lysimachiam a primo inpetu Romanorum facile erat, sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, et obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, et interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, et Sardes recepit se; atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arcesserent, et quocumque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit. Regillus Aemilius, post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, quum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante navale proelium cursum a Samo intenderat, navigat. Ibi naves in proelio quassatas quum refecisset, L. Aemilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit; Rhodias, parte praedae et spoliis navalibus decoratas, domum redire jubet. Rhodii inpigre praevertere, ad trajiciendasque copias consulis iere; atque, eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocaeam trajecit. In sinu maris intimo posita haec urbs est, oblonga forma. Duum mil-

millium et quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in arctiorem velut cuneum, Lamptera ipsi adpellant. Mille et ducentos passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota distinguit; ubi cohaeret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. Qui in meridiem vergit, ab re adpellant Naustathmon, quia ingentem vim navium capit: alter prope ipsum Lamptera est.

XXXII. Hos portus tutissimos quum occupasset Romana classis; prius quam aut scalis, aut operibus, moenia adgrederetur, mittendos censuit praetor, qui principum magistratuumque animos tentarent. Postquam obstinatos vidit, duobus simul locis obpugnare est adortus. Altera pars infrequens aedificiis erat; templa Deum aliquantum tenebant loci. Ea prius ariete admoto quatere muros turresque coepit: deinde, quum eo multitudo obcurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries; et jam utrimque sternebantur muri. Ad quorum casum quum inpetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam adscensum in muros tentarent; adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile adpareret, plus in armis et virtute, quam in moenibus, auxilii esse. Coactus ergo periculo militum praetor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Diremto proelio, ne tum quidem ad quietem versi; sed undique omnes ad muniendа et obmolienda, quae ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a praetore missus, qui, castigata pertinacia eorum, *Majorem curam Romanis, quam illis,* ostenderet, *esse, ne in perniciem urbis pugna-*

pugnaretur. Si absistere furore vellent; potestatem iis dare eadem conditione, qua prius C. Livii in fidem venissent, se tradendi. Haec quum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem, nihil in eo esse praesidii, retulerant; tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem inferrentur, et pronuntiasset praetor, parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, *indignum facinus esse, Phocaeenses, numquam fidos socios, semper infestos hostes, inpune eludere.* Ab hac voce, velut signo a praetore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Aemilius primo resistere et revocare, dicendo, *captas, non deditas, diripi urbes; et in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Postquam ira et avaritia imperio potentiora erant, praeconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur; et in omnibus, quae ipsius potestatis fuerunt, fides constitit praetoris. Vrbem agrosque et suas leges iis restituit; et, quia jam hiems adpetebat, Phocaeae portus ad hibernandum classi delegit.

XXXIII. Per idem fere tempus consuli, transgresso Aeniorum Maronitarumque fines, nuntiatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a praesidio Lysimachiam esse. Id multo, quam de navali victoria, laetius fuit; utique postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitus praeparatis, eos excepit; ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut inpedimenta aegrique consequerentur, qui passim per omnia Thra-

Thraciae castella, fessi morbis ac longitudine viae, relicti erant. Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perveniunt; ubi, omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum praeparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, sine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellespontum aliquamdiu habuerunt, quia dies forte, quibus ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant. Iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu; caussaque et is ipse morae erat, dum consequeretur.

XXXIV. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat Byzantius Heraclides, de pace adferens mandata: quam inpetrabilem fore, magnam ei spem adtulit mora et cunctatio Romanorum; quos, simul Asiam adtigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem; et ita mandatum ab rege erat. In eo maximam spem habebat, praeterquam quod et magnitudo animi et satietas gloriae placabilem eum maxime faciebat, notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset, etiam quod filius ejus captus in potestate regis erat. Is ubi et quando et quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat. Alii principio belli, a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt; alii, postquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obviam equitatu, quum reciperet sese, in eo delabsum tumultu

ex

ex equo, cum duobus equitibus obpressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius, neque benignius haberi colique adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob haec quum adventum P. Scipionis legatus exspectasset, ubi is venit, consulem adit, petitque, ut mandata audiret.

XXXV. Advocato frequenti consilio, legati verba sunt audita. Is, *multis ante legationibus nequidquam ultro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam inpetrandi sibi esse,* dixit, *quod priores legati nihil inpetrassent. Smyrnam enim et Lampsacum et Alexandriam Troadem et Lysimachiam in Europa jactatas in illis disceptationibus esse. Quarum Lysimachia jam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas, quae in Asia sint, civitates tradere, paratum esse, et si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. Inpensae quoque, in bellum factae, partem dimidiam regem praestaturum populo Romano.* Hae conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, *Vt memores rerum humanarum, et suae fortunae moderarentur, et alienam ne urguerent. Finirent Europa imperium. Id quoque inmensum esse. Et parari singula adquirendo facilius potuisse, quam universa teneri posse. Quod si Asiae quoque partem aliquam abstrahere velint, dum modo non dubiis regionibus finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis et concordiae causa, regem passurum.* Ea, quae legato magna ad pacem inpetrandam videbantur, parva Romanis visa. Nam et *inpensam, quae in bellum facta esset, omnem praestare regem,* aequum censebant, *cujus culpa bellum exci-*

excitatum esset, et non Ionia modo atque Aeolide deduci debere praesidia regia; sed, sicut Graecia omnis liberata esset, ita, quae in Asia sint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non posse, quam ut cis Taurum montem possessione Asiae Antiochus cedat.

XXXVI. Legatus, postquam nihil aequi in consilio inpetrare se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum filium ei sine pretio redditurum regem, dixit; deinde, ignarus et animi Scipionis, et moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, et, nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem inpetrasset. Ad ea Scipio: *Quod Romanos omnes, quod me, ad quem missus es, ignoras, minus miror, quum te fortunam ejus, a quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus, aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajiceremus; si pacem tamquam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. Concesso vero in Asiam transitu, et non solum frenis, sed etiam jugo adcepto, quae disceptatio ex aequo, quum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis, Deos precor, ne umquam fortuna egeat mea; animus certe non egebit. Pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. Publice nec habeo quidquam ab illo, nec dabo. Quod in praesentia dare possim, fidele consilium est. Abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset.* Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur. Omissa igitur

in

in praesentia mentione pacis, totam curam in belli adparatum intendit.

XXXVII. Consul, omnibus praeparatis ad proposita exsequenda, quum ex stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhoeteum, utraque civitate obviam effusa, venit. Inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subjectus moenibus, positis, in urbem arcemque quum escendisset, sacrificavit Minervae praesidi arcis et Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos praeferentibus, et Romanis laetis origine sua. Inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis pervenerunt. Eo et Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elaeam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus, ad commeatus expediendos, tradito frumento, quibus jusserat consul, in eadem stativa rediit. Inde, plurium dierum praeparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, prius quam hiems obprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. Ibi quum audisset Antiochus, P. Scipionem aegrum Elaeam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit; satiatusque tandem complexu filii, *Renuntiate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quam ut suadeam, ne ante in aciem descendat, quam ut in castra me redisse audierit.* Quamquam sexaginta duo millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis facie-

faciebant; motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunae posuerat subsidia, recepit se, transgressus Phrygium amnem, circaque Magnesiam, quae ad Sipylum est, posuit castra; et ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubita altam, duodecim latam quum duxisset, extra duplex vallum fossae circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit; unde facile arceri transitu fossae hostis posset.

XXXVIII. Consul, circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. Inde quum profectum audisset, sequutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste, posuit castra. Eo mille ferme equites, (maxima pars Gallograeci erant et Dahae quidam aliarumque gentium sagittarii equites intermixti) tumultuose amne trajecto, in stationes inpetum fecerunt. Primo turbaverunt incompositos. Deinde, quum longius certamen fieret, Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus. regii, fessi jam et plures non sustinentes, recipere se conati. circa ripam amnis, prius quam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. Tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, et duo millia fere et quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus et muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. Aliquanto pauciores, qui in statione erant, duo tamen millia, per se, nullo a munimento castrorum milite avocato, et primo aequum proelium sustinuere, et, crescente

certamine, pepulerunt hoftes, centum ex his occifis, centum ferme captis. Per quatriduum infequens inftructae utrimque acies pro vallo ftetere. Quinto die Romani proceffere in medium campi. Antiochus nihil promovit figna, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abeffent.

XXXIX. Conful, poftquam detrectari certamen vidit, poftero die in confilium advocavit, *Quid fibi faciendum effet, fi Antiochus pugnandi copiam non faceret? Inftare hiemem. Aut fub pellibus habendos milites fore, aut, fi concedere in hiberna vellent, differendum effe in aeftatem bellum.* Nullum umquam hoftem Romani aeque contemferunt. Conclamatum undique eft, *duceret extemplo, et uteretur ardore militum;* qui, tamquam non pugnandum cum tot millibus hoftium, fed par numerus pecorum trucidandus effet, per foffas, per vallum caftra invadere parati erant, fi in proelium hoftis non exiret. Cn. Domitius, ad explorandum iter, et qua parte adire vallum hoftium poffet, miffus, poftquam omnia certa retulit, poftero die propius caftra admoveri placuit. Tertio figna in medium campi prolata, et inftrui acies coepta eft. Nec Antiochus ultra tergiverfandum ratus, ne et fuorum animos minueret detrectando certamen, et hoftium fpem augeret, et ipfe copias eduxit; tantum progreffus a caftris, ut dimicaturum adpareret. Romana acies unius prope formae fuit et hominum et armorum genere. Duae legiones Romanae, duae focium ac Latini nominis erant: quina millia et quadringenos fingulae habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: haftatorum prima figna, deinde principum erant, triarii poftremos claudebant. Extra hanc veluti juftam

aciem

aciem a parte dextra conſul Achaeorum caetratis inmixtos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, aequata fronte inſtruxit: ultra eos equitum minus tria millia obpoſuit; ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles et Cretenſes (quingentorum utrique numerum explebant) ſtatuit. Laevum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripaeque deruptae claudebant. Quatuor tamen inde turmae equitum obpoſitae. Haec ſumma copiarum erat Romanis; et duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate ſequuti erant, praeſidio relicti ſunt caſtris. Sexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locaverunt. Nam, praeterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor et quinquaginta) ſuſtinere non videbantur poſſe, ne pari quidem numero Indicis Africi reſiſtunt; ſive quia magnitudine, (longe enim illi praeſtant) ſive robore animorum vincuntur.

XL. Regia acies varia magis multis gentibus, diſſimilitudine armorum auxiliorumque erat. Decem et ſex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitae adpellabantur. Haec media acies fuit in fronte, in decem partes diviſa. Partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat: a fronte introrſus in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. Hoc et roboris in regiis copiis erat, et, perinde quum alia ſpecie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis, magnum terrorem praebebat. Ingentes ipſi erant. Addebant ſpeciem frontalia et criſtae et tergo inpoſitae turres turribusque ſuperſtantes, praeter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille et

quingentos equites Gallograecorum obposuit. His tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipsi adpellant) adjunxit. Addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri et ejusdem regionis mixti multarum gentium equites. Continens his grex sedecim elephantorum est obpositus in subsidiis: ab eadem parte, paullulum producto cornu, regia cohors erat: Argyraspides a genere armorum adpellabantur. Dahae deinde, equites sagittarii, mille et ducenti. Tum levis armatura trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles. Duo millia et quingenti Mysi sagittariis adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia mixti Cyrtaei funditores et Elymaei sagittarii. Ab laevo cornu phalangitis adjuncti erant Gallograeci equites mille et quingenti: et similiter his armati duo millia Cappadocum: (ab Ariarathe missi erant regi). Inde auxiliares mixti omnium generum duo millia et septingenti, et tria millia cataphractorum equitum, et mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant, Phrygibus et Lydis inmixti. Ante hunc equitatum falcatae quadrigae et cameli, quos adpellant dromadas. His insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. Inde alia multitudo, par ei, quae in dextro cornu erat; primi Tarentini, deinde Gallograecorum equitum duo millia et quingenti, inde Neocretes mille et eodem armatu Cares et Cilices mille et quingenti, et totidem Tralles, et tria millia caetratorum; (Pisidae hi erant et Pamphylii et Lycii) tum Cyrtaeorum et Elymaeorum paria in

in dextro cornu locatis auxilia, et fexdecim elephanti modico intervallo diftantes.

XLI. Rex ipfe in dextero cornu erat: Seleucum filium et Antipatrum fratris filium in laevo praepofuit; media acies tribus permiffa, Minioni et Zeuxidi et Philippo magiftro elephantorum. Nebula matutina, crefcente die levata in nubes, caliginem dedit. Humor inde, ab auftro velut, perfudit omnia. Quae nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. Nam et obfcuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes confpectum; et humor, toto fere gravi armatu, nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam lata acie, ne ex medio quidem cornua fua circumfpicere poterant, nedum extremi inter fe confpicerentur; et humor arcus fundasque et jaculorum amenta emollierat. Falcatae quoque quadrigae, quibus fe perturbaturum hoftium aciem Antiochus crediderat, in fuos terrorem verterunt. Armatae autem in hunc maxime modum erant. Cufpides circa temonem ab jugo decem cubita exftantes, velut cornua, habebant, quibus, quidquid obvium daretur, transfigerent: et in extremis jugis binae circa eminebant falces; altera aequata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut, quidquid ab latere objiceretur, abfcinderet; haec, ut prolabfos fubeuntesque contingeret. Item ab axibus rotarum utrimque binae eodem modo diverfae deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, fi in extremo, aut in medio locatae forent, per fuos agendae erant, in prima acie, ut ante dictum eft, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnae, et quam anceps effet auxilii genus, fi quis pavorem magis equis injiceret, quam jufta adoriretur pugna, Cretenfes

tenfes fagittarios funditoresque et jaculatores equitum, non confertos, fed, quam maxime poffent, difperfos, excurrere jubet; fimul omnibus partibus tela ingerere. Haec velut procella, partim vulneribus miffilium undique conjectorum, partim clamoribus disf nis, ita confternavit equos, ut repente, velut effrenati, paffim incerto curfu ferrentur: quorum inpetus et levis armatura, et expediti funditores et velox Cretenfis momento declinabant: et eques infequendo tumultum ac pavorem equis camelisque, et ipfis fimul confternatis, augebat, clamore et ab alia circumftantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigae; amotoque inani ludibrio, tum demum ad juftum proelium, figno utrimque dato, concurfum eft.

XLII. Ceterum vana illa res verae mox cladis caufa fuit. Auxilia enim fubfidiaria, quae proxima locata erant, pavore et confternatione quadrigarum territa, et ipfa in fugam verfa, nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. Ad quos quum, diffipatis fubfidiis, perveniffet equitatus Romanus, ne primum quidem inpetum pars eorum fustinuerunt. Alii fufi funt; alii propter gravitatem tegumentorum armorumque obpreffi funt. Totum deinde laevum cornu inclinavit; et, turbatis auxiliaribus, qui inter equites et, quos adpellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi fimul perturbati ordines, et inpeditus intercurfu fuorum ufus praelongarum haftarum, (fariffas Macedones vocant) intulere figna Romanae legiones, et pila in perturbatos conjecere. Ne interpofiti quidem elephanti militem Romanum deterrebant, adfuetum jam ab Africis bellis et vitare inpetum belluae, et ex transverfo aut pilis in-

incessere, aut, si propius subire posset, gladio nervos incidere. Jam media acies fere omnis a fronte prostrata erat, et subsidia circumita a tergo caedebantur, quum in parte alia fugam suorum, et prope jam ad ipsa castra clamorem paventium adcepere. Namque Antiochus a dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, praeter quatuor turmas equitum, et eas, dum adplicant se suis, ripam nudantes, inpetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto equitatu fecit: nec a fronte tantum instabat, sed, circumito a flumine cornu, jam ab latere urguebat; donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt.

XLIII. Praeerat castris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post paucos annos pontifex maximus factus est. Is, qua fugam cernebat suorum, cum praesidio omni obcurrit, et stare primo, deinde redire in pugnam, jubebat, pavorem et turpem fugam increpans. Minae exinde erant, in perniciem suam caecos ruere, ni dicto parerent. Postremo dat signum suis, ut primos fugientium caedant, turbam insequentium ferro et vulneribus in hostes redigant. Hic major timor minorem vicit. Ancipiti coacti metu primo constiterunt; deinde et ipsi redierunt in pugnam, et Aemilius cum suo praesidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit. Et Attalus, Eumenis frater, a dextro cornu, a quo laevum hostium primo inpetu fugatum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus, postquam et eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, et aliam et a castris et ex acie adfluentem tur-

bam conſpexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maxime acie cumulaverant, ubi et robur fortiſſimorum virorum, et arma gravitate fugam inpedierant) pergunt ad caſtra diripienda. Equites primi omnium Eumenis, deinde et alius equitatus toto paſſim campo ſequuntur hoſtem, et poſtremos, ut quosque adepti ſunt, caedunt. Ceterum fugientibus major peſtis, intermixtis quadrigis elephantisque et camelis, erat et ſua ipſorum turba; quum, ſolutis ordinibus, velut caeci ſuper alios alii ruentes, incurſu belluarum obtererentur. In caſtris quoque ingens et major prope quam in acie caedes eſt edita. Nam et primorum fuga in caſtra maxime inclinavit; et hujus fiducia multitudinis, qui in praeſidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. Retenti in portis valloque, quae ſe inpetu ipſo capturos crediderant, Romani, poſtquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt caedem.

XLV. Ad quinquaginta millia peditum caeſa eo die dicuntur, equitum tria millia; mille et quadringenti capti, et quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati ſunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quatuor et viginti equites; et de Eumenis exercitu quinque et viginti. Et illo quidem die victores, direptis hoſtium caſtris, cum magna praeda in ſua reverterunt; poſtero die ſpoliabant caeſorum corpora, et captivos contrahebant. Legati ab Thyatira et a Magneſia ad Sipylum ad dedendas urbes venerunt. Antiochus, cum paucis fugiens, in ipſo itinere pluribus congregantibus ſe, modica manu armatorum media ferme nocte Sardes contendit. Inde, quum audiſſet, Seleucum filium et quosdam

dam amicorum Apameam praegreſſos, et ipſe quarta vigilia cum conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita cuſtodia urbis, Timone Lydiae praepoſito: quibus ſpretis, conſenſu oppidanorum et militum, qui in arce erant, legati ad conſulem miſſi ſunt.

XLV. Sub idem fere tempus et ab Trallibus, et a Magneſia, quae ſuper Maeandrum eſt, et ab Epheſo legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Epheſum Polyxenidas, audita pugna, et, claſſe usque ad Patara Lyciae pervectus, metu ſtationis Rhodiarum navium, quae ad Megiſten erat, in terram egreſſus, cum paucis itinere pedeſtri Syriam petiit. Aſiae civitates in fidem conſulis ditionemque populi Romani ſeſe tradebant. Sardibus jam conſul erat. Eo et P. Scipio ab Elaea, quum primum pati laborem viae potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a conſule petiit impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos poſt dies Zeuxis, qui praefectus Lydiae fuerat, et Antipater fratris filius venerunt. Hi, prius Eumene convento, quem propter vetera certamina averſum maxime a pace credebant eſſe, et placatiore eo et ſua et regis ſpe invento, tum P. Scipionem, et per eum conſulem, adierunt; praebitoque iis petentibus frequenti conſilio ad mandata edenda, *Non tam, quid ipſi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quam ut a vobis quaeramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare a victoribus poſſimus. Maximo ſemper animo victis regibus populisque ignoviſtis. Quanto id majore et placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quae vos dominos orbis terrarum fecit? Poſitis jam adverſus omnes mortales certaminibus, haud ſecus quam Deos, conſulere et*

parcere vos generi humano oportet. Jam ante, quam legati venirent, decretum erat, quid responderetur: respondere Africanum placuit. Is in hunc modum loquutus fertur: *Romani ex iis, quae in Deum inmortalium potestate erant, ea habemus, quae Dii dederunt. Animos, qui nostrae mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusque; neque eos secundae res extulerunt, nec adversae minuerunt. Ejus rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Postquam Hellespontum trajecimus, prius quam castra regia, prius quam aciem videremus, quum communis Mars et incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaque omni, quae cis Taurum montem est, decedite. Pro inpensis deinde in bellum factis quindecim millia talentum Euboicorum dabitis; quingenta praesentia, duo millia et quingenta, quum senatus populusque Romanus pacem comprobaverint, millia deinde talentum per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta et quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Haec quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed numquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi Hannibal erit. Eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Aetolum, concitorem Aetolici belli, qui et illorum fiducia vos, et vestra illos in nos armavit, dedetis, et cum eo Mnasilochum Acarnana et Chalcidenses Philonem et Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. Si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fasti-*

fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima praecipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem adciperent. Itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hiberna exercitum Magnesiam ad Maeandrum et Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt; et legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. Sequutae eos sunt legationes omnium Asiae populorum.

XLVI. Dum haec in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt, Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Aetolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus; isque triumphans de rege Antiocho et Aetolis Vrbem est invectus. Praelata sunt in eo triumpho signa militaria ducenta triginta, et argenti infecti tria millia pondo, signati tetradrachmum Atticum centum tredecim millia, cistophorum ducenta quadraginta octo, vasa argentea caelata multa magnique ponderis. Tulit et supellectilem regiam argenteam ac vestem magnificam; coronas aureas, dona sociarum civitatium, quadraginta quinque; spolia omnis generis: captivos nobiles, Aetolos et regios duces, sex et triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies, quum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consequutis custodibus, prius quam comprehenderetur, gladio se transfixit. Milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus et spectaculo et fama rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit laetitiam nuntius ex Hispania tristis, adversa

pugna

pugna in Vaftetanis, ductu L. Aemilii proconfulis, apud oppidum Lyconem cum Lufitanis fex millia de exercitu Romano cecidiffe; ceteros, paventes intra vallum compulfos, aegre caftra defendiffe, et in modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Haec ex Hifpania nuntiata. Ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonenfium L. Aurunculejus praetor in fenatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli cafibus, aliis morbo abfumtis, quosdam taedio adcolarum Gallorum reliquiffe colonias, decrevit fenatus, *Vti C. Laelius conful, fi ei videretur, fex millia familiarum confcriberet, quae in eas colonias dividerentur, et ut L. Aurunculejus praetor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo.

XLVII. Haud ita multo poft, quum jam confularium comitiorum adpeteret tempus, C. Laelius conful ex Gallia Romam rediit. Is non folum, ex facto abfente fe fenatus confulto, in fubplementum Cremonae et Placentiae colonos fcripfit, fed, ut növae coloniae duae in agrum, qui Bojorum fuiffet, deducerentur, et retulit, et auctore eo Patres cenfuerunt. Eodem tempore L. Aemilii praetoris literae adlatae de navali pugna ad Myonnefum facta, et L. Scipionem confulem exercitum in Afiam trajeciffe. Victoriae navalis ergo in unum diem fubplicatio decreta eft; in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Afia pofuiffet caftra, ut ea res profpera et laeta eveniret. Vicenis majoribus hoftiis in fingulas fubplicationes facrificare conful eft juffus. Inde confularia comitia magna contentione habita. M. Aemilius Lepidus petebat adverfa fama hominum, quod pro-

provinciam Siciliam petendi causa, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. Petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla. Fulvius consul unus creatur, quum ceteri centurias non explessent; isque postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto, (nam Messalla tacuit) conlegam dixit. Praetores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo et Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsaeus, L. Baebius Dives.

XLVIII. M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romae fuisse, et paene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa, consulem L. Scipionem et cum eo P. Africanum in conloquium evocatos regis, et ipsos comprehensos esse; et, ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, et deletas omnes copias Romanorum esse. Ob haec Aetolos sustulisse animos, et abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam et in Dardanos et in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos. Haec qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio propraetore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulae huic, legatos Aetolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, et exercitum deletum esse; Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque adfirmata res mea opinione sit, nec pro vana praetermissa.

XLIX.

XLIX. Aetoli legati in senatum introducti, quum et caussa eos sua et fortuna hortaretur, ut confitendo seu suae culpae seu errori veniam peterent supplices, orsi a beneficiis in populum Romanum, et prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, et obsenderunt aures insolentia sermonis, et eo, vetera et obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paullo plurium maleficiorum gentis. quam beneficiorum, memoria subiret animos Patrum, et, quibus misericordia opus erat, iram et odium inritarent. Interrogati ab uno senatore, *permitterentne arbitrium de se populo Romano?* deinde ab altero, *habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios et hostes essent?* nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde prope ab universo senatu est, *Totos adhuc Antiochi Aetolos esse, et ex unica ea spe pendere animos eorum. Itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse* Etiam illa res adcendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiae atque Athamaniae bellum inferebant. Senatus consultum in M'. Acilii sententiam, qui Antiochum Aetolosque devicerat, factum est, *Vt Aetoli eo die juberentur proficisci ab Vrbe, et intra quintumdecimum diem Italia excedere.* A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denuntiatumque, *Si qua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, et cum legato Romano, venisset Romam, pro hostibus omnes futuros.* Ita dimissi Aetoli.

L. De provinciis deinde consules retulerunt: sortiri eos Aetoliam et Asiam placuit. Qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, et in eum supplemen-

plementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, et fociorum ac Latini nominis octo millia peditum, et quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri confuli exercitus, qui erat in Aetolia, eft decretus, et, ut fubplementum fcriberet, permiffum; civium fociorumque eumdem numerum, quem conlega. Naves quoque idem conful, quae priore anno paratae erant, ornare juffus ac ducere fecum; nec cum Aetolis folum bellum gerere, fed etiam in Cephalleniam infulam trajicere. Mandatum eidem, fi per commodum rei publicae facere poffet, ut ad comitia Romam rediret. Nam, praeterquam quod magiftratus annui fubrogandi effent, cenfores quoque placere creari. Si qua res eum teneret, fenatum certiorem faceret, fe ad comitiorum tempus obcurrere non poffe. Aetolia M. Fulvio, Afia Cn. Manlio forte evenit. Praetores deinde fortiti funt, Sp. Poftumius Albinus urbanam et inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo claffem, L. Plautius Hypfaeus Hifpaniam citeriorem, L. Baebius Dives Hifpaniam ulteriorem. Siciliae legio una et claffis, quae in ea provincia erat, decreta, et ut duas decumas frumenti novus praetor imperaret Siculis; earum alteram in Afiam, alteram in Aetoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari juffum. L. Baebio fubplementum in Hifpaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, et fex millia peditum Latini nominis, ducenti equites. Plautio Hypfaeo in Hifpaniam citeriorem mille Romani dati funt pedites, duo millia focium Latini nominis, et ducenti equites.

tes. Cum his fubplementis ut fingulas legiones duae Hifpaniae haberent. Prioris anni magiftratibus, C. Laelio cum fuo exercitu prorogatum in annum imperium eft: prorogatum et P. Junio propraetori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia effet, et M. Tuccio propraetori in Bruttiis et Apulia.

LI. Prius quam in provincias praetores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit et Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum et Poftumium Albinum fuerat. Confulem illum, cum C. Lutatio conlega in Siciliam ad claffem proficifcentem, ad facra retinuerat Metellus pontifex maximus; praetorem hunc, ne in Sardiniam proficifceretur, P. Licinius tenuit. Et in fenatu, et ad populum magnis contentionibus certatum eft; et imperia inhibita ultro citroque, et pignera capta, et multae dictae, et tribuni adpellati, et provocatum ad populum eft. Religio ad poftremum vicit, ut dicto audiens effet flamen pontifici; et multae ex juffu populi remiffae. Ira provinciae ereptae praetorem magiftratu abdicare fe conantem Patres auctoritate fua deterruerunt. et, ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, confules praetoresque in provincias proficifcuntur. Fama deinde de rebus in Afia geftis temere vulgata fine auctore, et poft dies paucos nuntii certi literaeque imperatoris Romam adlatae; quae non tantum gaudium ab recenti metu adtulerunt, (defierant enim victum in Aetolia metuere) quam averterunt famam; quod ineuntibus id bellum gravis hoftis et fuis viribus, et quod Hannibalem rectorem militiae haberet, vifus fuerat. Nihil

Nihil tamen aut de confule mittendo in Afiam mutandum, aut minuendas ejus copias, cenfuerunt, metu, ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multo poft M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, et Eumenes rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in fenatu primum, deinde in concione juffu Patrum, quae acta in Afia effent, expofuit. Subplicatio inde in triduum decreta eft, et quadraginta majores hoftiae immolari juffae. Tum omnium primum Eumeni fenatus datus eft. Is quum breviter et egiffet gratias Patribus, *quod obfidione fe ac fratrem exemiffent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicaffent*, et gratulatus effet, *quod mari terraque profpere res geffiffent, quodque regem Antiochum, fufum fugatumque et exfutum caftris, prius Europa, poft et Afia, quae cis Taurum montem eft, expuliffent; fua* deinde *merita malle eos ex imperatoribus fuis legatisque, quam fe commemorante, cognofcere,* dixit. Haec adprobantibus cunctis, jubentibusque dicere ipfum, omiffa in id verecundia, *quid fibi a fenatu populoque Romano tribui aequum cenferet; propenfius cumulatiusque, fi quo poffit, prout ejus merita fint, fenatum facturum;* ad ea rex: *Si ab aliis fibi praemiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate confulendi fenatum Romanum, confilio ampliffimi ordinis ufurum fuiffe, ne quid aut immoderate cupiffe, aut petiffe parum modefte videri poffet; verum enimvero, quum ipfi daturi fint, multo magis munificentiam eorum in fe fratresque fuos ipforum arbitrii debere effe.* Nihil hac oratione ejus Patres confcripti deterriti funt, quo minus dicere ipfum juberent: et quum aliquamdiu, hinc indulgentia, hinc modeftia,

inter permittentes in vicem, non magis mutua, quam inexplicabili facilitate, certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut *absurdum esse* diceret, *ignorare regem, quid sperans, aut petens venerit. Quae adcommodata regno suo sint, ipsum optime scire; Asiam longe melius, quam senatum, nosse. Revocandum igitur et cogendum, quae vellet, quaeque sentiret, expromere.*

LIII. Reductus a praetore in templum rex et dicere jussus: *Perseverassem*, inquit, *tacere, Patres conscripti, nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem, et, illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. Quae quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sint, ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. Agent enim caussam civitatium Graecarum, et liberari eas dicent debere. Quo inpetrato, cui dubium est, quin et a nobis aversuri sint non eas modo civitates, quae liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi autem tanto obligatos beneficio verbo socios, re vera subjectos imperio et obnoxios habituri sint? Et, (si Diis placet) quum has tantas opes adfectabunt, dissimilabunt, ulla parte id ad se pertinere: vos modo id decere, et conveniens esse antefactis, dicent. Haec vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit; neve non solum inaequaliter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios praeter modum extollatis; sed etiam, ne, qui adversus vos arma tulerint, meliore statu sint, quam socii et amici vestri. Quod ad me adtinet, in aliis rebus cessisse intra finem juris mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse; in certamine autem amicitiae nostrae, benevolentiae erga vos, honoris, qui a vobis habe-*

habebitur, minime aequo animo vinci possum. Hanc ego maximam hereditatem a patre adcepi, qui primus omnium Asiam Graeciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetua et constanti fide ad extremum finem vitae perduxit; nec dumtaxat animum vobis bonum ac fidelem praestitit, sed omnibus interfuit bellis, quae in Graecia gessistis, terrestribus, navalibus; omni genere commeatuum ita, ut nemo sociorum vestrorum aequari ulla parte posset, vos adjuvit. Postremo quum Boeotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multo post exspiravit. Hujus ego vestigia ingressus, voluntati quidem et studio in colendis vobis adjicere (etenim inexsuperabilia haec erant) nihil potui; rebus ipsis meritisque et inpensis officiorum ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus et bellum in Asia gestum praebuerunt materiam. Rex Asiae et partis Europae Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat; restituebat extemplo civitates, quae defecerant a nobis; spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum adversus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. Illa potius, quae vetustissima domus nostrae vobiscum amicitia digna sunt, referam. Pedestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me aequiparare posset, imperatores vestros adjuvi; commeatus terra marique subpeditavi; navalibus proeliis, quae multis locis facta sunt, omnibus adfui; nec labori meo, nec periculo usquam peperci. Quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitae regnique. Liberatus deinde obsidione, quum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus meis, tota

classe ad Hellespontum L. Scipioni consuli vestro obcurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, numquam a consule abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quam ego fratresque mei. Nulla expeditio, nullum equestre proelium sine me factum est. In acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. Non sum hoc dicturus, Patres conscripti: quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? Ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Hostis Masinissa ante vobis, quam socius, fuit; nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra. Tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem et Carthaginienses fideliter atque impigre vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituistis, sed, adjecta opulentissima parte Syphacis regni, praepotentem inter Africae reges fecistis. Quo tandem igitur nos praemio atque honore digni apud vos sumus, qui numquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego fratresque mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Boeotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego, Patres conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos ea mente ultra Tauri juga emostis Antiochum, ut ipsi teneritis eas terras, nullos adcolas, nec finitimos habere, quam vos, malo; nec ulla alia re tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. Sed si vobis decedere inde atque exercitus deducere in animo est; neminem digniorem esse ex sociis vestris,

qui

qui bello a vobis parta possideat, quam me, dicere ausim. At enim magnificum est, liberare civitates servas. Ita opinor, si nihil hostile adversus vos fecerunt: sin autem Antiochi partis fuerunt; quanto est vestra prudentia et aequitate dignius, sociis bene meritis, quam hostibus, vos consulere?

LIV. Grata oratio regis Patribus fuit; et facile adparebat, munifice omnia et propenso animo facturos. Interposita Smyrnaeorum brevis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Conlaudatis egregie Smyrnaeis, quod omnia ultima pati, quam se regi tradere, maluissent, introducti Rhodii sunt. Quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiae cum populo Romano meritisque Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: *Nihil*, inquit, *nobis tota nostra actione, Patres conscripti, neque difficilius, neque molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum et privatum singulis, et, quod magis nos movet, publicum civitati nostrae hospitium est. Ceterum non animi nostri, Patres conscripti, nos, sed rerum natura, quae potentissima est, disjungit, ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus; reges serva omnia et subjecta imperio suo esse velint. Vtcumque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis inpedita est, aut vobis perplexam deliberationem praebitura videtur. Nam si aliter socio atque amico regi et bene merito hoc ipso in bello, de cujus praemiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis, esset deliberatio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, et gloriam, Philippi bello partam, nunc*

 servi-

ſervitute tot civitatium deformaretis. Sed ab hac neceſſitate, aut gratiae in amicum minuendae, aut gloriae veſtrae, egregie vos fortuna vindicat. Eſt enim Deum benignitate non glorioſa magis, quam dives, victoria veſtra, quae vos facile iſto velut aere alieno exſolvat. Nam et Lycaonia, et Phrygia utraque, et Piſidia omnis, et Cherſoneſus, quaeque circumjacent Europae, in veſtra ſunt poteſtate. Quarum una quaelibet regi adjecta multiplicare regnum Eumenis poteſt; omnes vero datae maximis eum regibus aequare. Licet ergo vobis, et praemiis belli ditare ſocios, et non decedere inſtituto veſtro, et meminiſſe, quem titulum praetenderitis prius adverſus Philippum, nunc adverſus Antiochum, belli; quid feceritis, Philippo victo; quid nunc a vobis, non magis quia feciſtis, quam quia id vos facere decet, deſideretur atque exſpectetur. Alia enim aliis et honeſta eſt et probabilis cauſa armorum. Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut poſſideant. Vos nec cupiſtis haec, antequam haberetis; nec nunc, quum orbis terrarum in ditione veſtra ſit, cupere poteſtis. Pro dignitate et gloria apud omne genus humanum, quod veſtrum nomen imperiumque juxta ac Deos immortales jam pridem intuetur, pugnaſtis. Quae parare et quaerere arduum fuit, neſcio an tueri difficilius ſit. Gentis vetuſtiſſimae nobiliſſimaeque, vel fama rerum geſtarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab ſervitio regio libertatem ſuscepiſtis. Hoc patrocinium receptae in fidem et in clientelam veſtram univerſae gentis perpetuum vos praeſtare decet. Non, quae in ſolo modo antiquo ſunt, Graecae magis urbes ſunt, quam coloniae earum, illinc quondam profectae in Aſiam. Nec terra mutata mutavit genus aut mores. Certare

tare

tare pio certamine cujuslibet bonae artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quaeque civitas et conditoribus suis. Adistis Graeciae, adistis Asiae urbes plerique. Nisi quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terrae vinci posset, jam pridem efferassent tot indomitae circumfusae gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum Graeciae incolerent. Non enim sonum modo linguae vestitumque et habitum, sed ante omnia mores et leges et ingenium sincerum integrumque a contagione adcolarum servarunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. Quidquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. Quo arma vestra pervenerunt, eodem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Graeci suam fortunam, vestros animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc, imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant. Libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quaedam civitates cum Antiocho senserunt. Et aliae prius cum Philippo, et cum Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, Patres conscripti. Inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod justissimae irae vestrae negastis. Rhodii et in hoc, et in omnibus bellis, quae in illa ora gessistis, quam forti fideliquc opera vos adjuverimus, vestro judicio relinquimus. Nunc in pace id consilium adferimus; quod si comprobaveritis, magnificentius vos victoria usos esse, quam vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Romanae oratio visa est.

LV. Poſt Rhodios Antiochi legati vocati ſunt. Ii, vulgato petentium veniam more, errorem faſſi regis, obteſtati ſunt Patres conſcriptos, *Vt ſuae potius clementiae, quam regis culpae, qui ſatis ſuperque poenarum dediſſet, memores conſulerent;* poſtremo, *pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dediſſet, confirmarent auctoritate ſua.* Et ſenatus eam pacem ſervandam cenſuit, et paucos poſt dies populus juſſit. Foedus in Capitolio cum Antipatro, principe legationis et eodem fratris filio regis Antiochi, eſt ictum. Auditae deinde et aliae legationes ex Aſia ſunt. Quibus omnibus datum eſt reſponſum, *Decem legatos more majorum ſenatum miſſurum ad res Aſiae disceptandas componendasque. Summam tamen hanc fore: ut cis Taurum montem, quae intra regni Antiochi fines fuiſſent, Eumeni adtribuerentur, praeter Lyciam Cariamque usque ad Maeandrum amnem. Ea civitatis Rhodiorum eſſent. Ceterae civitates Aſiae, quae Attali ſtipendiariae fuiſſent, eaedem Eumeni vectigal penderent: quae vectigales Antiochi fuiſſent, eae liberae atque inmunes eſſent.* Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculejum, L. Aemilium Paullum, P. Cornelium Lentulum, P. Aelium Tuberonem.

LVI. His, quae praeſentis disceptationis eſſent, libera mandata. De ſumma rerum ſenatus conſtituit: *Lycaoniam omnem et Phrygiam utramque et Myſiam, regias ſilvas, et Lydiae Ioniaeque, extra ea oppida, quae libera fuiſſent, quo die cum rege Antiocho pugnatum eſt, et nominatim Magneſiam ad Sipylum et Cariam, quae Hydrela adpellatur, agrumque Hydre-*

Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, et castella vicosque trans Maeandrum amnem, et oppida, nisi quae libera ante bellum fuissent, Telmissum item nominatim, et castra Telmissium, praeter agrum, qui Ptolemaei Telmissii fuisset: haec omnia, quae supra scripta sunt, regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eumdem Telmissum et castra Telmissium et agrum, qui Ptolemaei Telmissii fuisset: haec et ab Eumene, et ab Rhodiis excepta. Ea quoque his pars data Cariae, quae propior Rhodum insulam trans Maeandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt; nisi quae eorum oppida in libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est. Pro his quum gratias egiffent Rhodii, de Solis urbe, quae in Cilicia eft, egerunt: *Argis et illos, sicut sese, oriundos esse. Ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent.* Vocati funt regis Antiochi legati, actumque cum iis eft; nec quidquam inpetratum, teftante foedera Antipatro, adverfus quae ab Rhodiis non Solos, fed Ciliciam peti, et juga Tauri transfcendi. Revocatis in fenatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus regius, expofuiffent Patres, adjecerunt: *Si utique eam rem ad civitatis suae dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum.* Tum vero inpenfius, quam ante, Rhodii gratias egerunt, ceffurosque fe potius adrogantiae Antipatri, quam caufam turbandae pacis praebituros, dixerunt. Ita nihil de Solis mutatum eft.

LVII. Per eos dies, quibus haec gefta funt, legati Maffilienfium nuntiarunt, *L. Baebium praetorem, in provinciam Hispaniam proficiscentem,*

tem, ab Liguribus circumventum; magna parte comitum caesa, vulneratum ipsum, cum paucis, sine lictoribus, Massiliam perfugisse, et intra triduum exspirasse. Senatus, ea re audita, decrevit, *uti P. Junius Brutus, qui propraetor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia esset.* Hoc senatus consultum literaeque a Sp. Postumio praetore in Etruriam missae sunt; profectusque in Hispaniam est P. Junius propraetor. In qua provincia prius aliquanto, quam successor veniret, L. Aemilius Paullus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, quum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu conlecto, signis conlatis cum Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique sunt hostes: caesa decem et octo millia armatorum; tria millia trecenti capti, et castra expugnata. Hujus victoriae fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Calendas Januarias Bononiam Latinam coloniam ex senatus consulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena jugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Bojis fuerat: Galli Tuscos expulerant. Eodem anno censuram multi et clari viri petierunt. Quae res, tamquam in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. Petebant T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M'. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetolosque devicerat. In hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam par-

partem hominum obligarat, favor populi ſe inclinebat. Id quum aegre paterentur tot nobiles, novum ſibi hominem tantum praeferri; P. Sempronius Gracchus et C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniae regiae praedaeque aliquantum, captae in Antiochi caſtris, neque in triumpho tuliſſet. Varia teſtimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios teſtes conſpiciebatur; cujus auctoritatem, perpetuo tenore vitae partam, toga candida elevabat. Is teſtis, quae vaſa aurea atque argentea, captis caſtris, inter aliam praedam regiam vidiſſet, ea ſe in triumpho negabat vidiſſe. Poſtremo in hujus maxime invidiam deſiſtere ſe petitione Glabrio dixit, quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id aeque novus competitor inaeſtimabili perjurio inceſſeret.

LVIII. Centum millium mulcta inrogata erat. Bis de ea re certatum eſt. Tertio, quum de petitione deſtitiſſet reus, nec populus de mulcta ſubſragium ferre voluit, et tribuni eo negotio deſtiterunt. Cenſores T. Quinctius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L. Aemilio Regillo, qui claſſe praefectum Antiochi regis deviceral, extra Vrbem in aede Apollinis quum ſenatus datus eſſet, auditis rebus geſtis ejus, quantis cum claſſibus hoſtium dimicaſſet, quot inde naves demerſiſſet aut cepiſſet, magno conſenſu Patrum triumphus navalis eſt decretus. Triumphavit Calendis Februariis. In eo triumpho undequinquaginta coronae aureae translatae ſunt: pecunia nequaquam tanta, pro ſpecie regii triumphi; tetradrachma Attica triginta quatuor millia ſeptingenta, ciſtophori centum triginta unum millia trecenti. Subplicationes deinde fuerunt ex ſenatus conſulto, quod L. Aemi-

Aemilius in Hiſpania proſpere rem publicam geſſiſſet. Haud ita multo poſt L. Scipio ad Vrbem venit. Qui, ne cognomini fratris cederet, Aſiaticum ſe adpellari voluit. Et in ſenatu, et in concione de rebus ab ſe geſtis disſeruit. Erant, qui fama id majus bellum, quam difficultate rei, fuiſſe interpretarentur; uno memorabili proelio debellatum, gloriamque ejus victoriae praefloratam ad Thermopylas eſſe. Ceterum vere aeſtimanti Aetolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. Quota enim parte virium ſuarum ibi dimicavit Antiochus? In Aſia totius Aſiae ſteterunt vires, ab ultimi Orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis.

LIX. Merito ergo et Diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus eſt honos, quod ingentem victoriam facilem etiam feciſſent, et imperatori triumphus eſt decretus. Triumphavit menſe intercalario pridie Calendas Martias. Qui triumphus ſpectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus, fuit; recordatione rerum et aeſtimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam ſi imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Tulit in triumpho ſigna militaria ducenta triginta quatuor; oppidorum ſimulacra centum triginta quatuor; eburneos dentes mille ducentos triginta unum; aureas coronas ducentas triginta quatuor; argenti pondo centum triginta ſeptem millia et quadringenta viginti; tetradrachmum Atticorum ducenta viginti quatuor millia; ciſtophorum trecenta triginta unum millia et ſeptuaginta; nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia; vaſorum argenteorum (omnia caelata erant) mille pondo et quadringenta viginti quatuor, aureorum mille pondo

pondo viginti quatuor. Et duces regii, praefecti et purpurati duo et triginta ante currum ducti. Militibus quini viceni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti: et stipendium militare et frumentum duplex post triumphum datum. Proelio in Asia facto, duplex dederat. Triumphavit anno fere post, quam consulatu abiit.

LX. Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam, et Q. Fabius Labeo praetor ad classem venit. Ceterum consuli non deerat cum Gallis belli materia. Mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitantique Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum visum est, in Cretam insulam trajicere. Cydoniatae bellum adversus Gortynios Gnossiosque gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, quum primum Cretae litus adtigit, nuntios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quaeque urbibus agrisque conquisitos reducerent, et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. Captivos, praeter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit; eamque causam Fabio, quum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi inpetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciae oram missis, ab Aeno et Maronea praesidia Antiochi deduci jussit, ut in libertate eae civitates essent.

T.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XXXVIII.

BREVIARIVM.

Cap. 1. Amynander, in Aetolia exſulans, popularium Aetolorumque ope praefectos et praeſidia Macedonum expellit ex Athamania, et regnum recuperat paternum. 2. Philippus fruſtra Athamaniam recipere conatur. 3. Amynander legatos Romam et ad Scipiones mittit petitque pacem. Aetoli Amphilochiam, Aperantiam, Dolopas et Ambraciam ad deditionem compellunt; ſed, certiores facti de clade Antiochi et M. Fulvii coſ. adventu, principes gentis cum Rhodiorum Athenienſiumque legatis ad pacem, nuper repudiatam, iterum petendam Romam mittunt. 4-7. Fulvius Ambraciam, et Perſeus Philippi filius Amphilochiam ſumma vi obpugnat; ſimulque Pleuratus, Illyriorum rex, et Achaei vaſtant maritima Aetoliae. 8. Hinc Phaeneas et Damoteles, principes Aetolorum, cum liberis mandatis veniunt ad conſulem, durasque pacis conditiones ad concilium gentis referunt. 9. Simul Athenienſium Rhodiorumque legati pro Aetolis deprecantur, et Amynander pro Ambracienſibus. Hi regis conſilio precibusque moti permittunt ſe Romanis; et in Aetolorum concilio omnes adcipi pacem jubent. 10. Tum legati Aetoli, Rhodii et Athenienſes Romam proficiſcuntur ad ſenatum, qui aures, querelis

relis Philippi praeoccupatas, non Aetolorum quidem precibus, at deprecatorum tamen praebet. 11. *Diu jactati Aetoli tandem, ut conditiones pacis conveniant, efficiunt.*

12. *Cn. Manlius cos., adceptis Ephesi copiis a L. Scipione, milites et Attalum ad novum cum Gallograecis, propter auxilia Antiocho missa, suscipiendum bellum adhortatur.* 13. *Transgressus Maeandrum, Antiochiam, Apameam, Gordiutichos et Tabas pervenit.* 14. *A Moagete, infido Cibyrae tyranno, inopiam et lacrymas similante, multum frumenti ac pecuniae exigit.* 15. *Per Pamphyliam Pisidiamque in Phrygiam et ad Tolistoboiorum fines progreditur.* 16. *Gallograecorum origo, tres populi, Tolistoboii, Trocmi, Tectosagi, horumque sedes et terror nominis.* 17. *Consulis oratio ad milites, qua ingenium moresque Gallorum et Gallograecorum adumbrantur.* 18. *Iter ejus per Gallograeciam, et bona sed inrita officia Eposognati, qui unus ex regulis negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia.* 19. *Tres Gallograecorum gentes regulique earum, Ortiagon, Combolomarus et Gaulotus, Olympum et Magaba montes insidunt.* 20-23. *Romani ex Olympo pellunt hostes, et XL millia tum caedunt, tum capiunt.* 24. *Inde ad Ancyram, Tectosagorum caput, moventur eorum castra: e quibus nobilis captiva, Ortiagontis uxor, conrupto et necato centurione custode, qui vim corpori ejus fecerat, elabitur.* 25. *Reges Gallorum petunt conloquium, et consuli nequidquam insidiantur.* 26. 27. *In Magabis, ut in Olympo, vincuntur, et, amissis castris cum ingenti praeda, quam avidissima rapiendi gens per annos multos coacervaverat, oratores de pace ad consulem mittunt.*

28. *T. Quinctius Flamininus et M. Claudius Marcellus censuram agunt. M. Fulvius cos.,* per-

perdomitis Aetolis, venit in Cephalleniam, cujus quatuor populi, Nesiotae, Cranii, Palenses et Samaei, deditionem non recusant. Sed mox Samaei, incertum quam ob causam, soli rebellant, 29. et, urbe capta direptaque, sub corona omnes veneunt. 30. A Cephallenia consul in Peloponnesum trajicit, ad dirimendam controversiam Achaeorum et Lacedaemoniorum. Hi aegre patientes, Laconicae orae vicos et castella a T. Quinctio in Achaeorum fidem tutelamque tradita esse, et magnam exsulum Spartanorum partem in iis habitare, vicum Lan inproviso occupaverant, 31. quumque Philopoemen, praetor Achaeorum, postulasset, ut ejus rei auctores traderentur, renuntiata Achaeis societate, legatos ad Fulvium miserant, qui Romanis Lacedaemonem dederent. 32. Jussu consulis Achaei et Lacedaemonii abstinent bello, et Romam mittunt legatos; qui responsum referunt perplexum. 33. Hinc Philopoemen iterum deposcit auctores defectionis; qui cum aliis inlustribus viris in castra Achaeorum veniunt, et a multitudine, exsulum illorum vocibus adcensa, obtruncantur. 34. Tum Lacedaemonii muros diruere, Lycurgi leges abrogare et recipere exsules coguntur: quibus rebus enervata eorum civitas diu Achaeis obnoxia fuit. 35 Consules Romae (M. Valerius Messalla et C. Livius Salinator) praetoresque creantur; qui paullo post sortiuntur provincias. Signa et clypea aurata in aede Herculis et Capitolio posita. Ludi Romani plebejique. 36. Decernuntur legiones, et prodigiorum causa subplicatio sacrificiumque novemdiale indicitur. Campani inpetrant, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceat, Formiani autem, Arpinates Fundanique, ut sibi Romae sit subfragii latio. Qui omnes hoc anno primum censentur Romae, et lustrum conditur.

37.

37. *Ad Cn. Manlium proc., Ephesi hibernantem, legationes Antiochi, Gallograecorum, Ariarathis gentiumque omnium, cis Taurum montem incolentium, conveniunt; quibus non ante responsum datur, quam Eumenes et decem legati Roma adveniunt.* 38. *Ex horum sententia Apameae foedus cum Antiocho conscribitur.* 39. *Q. Fabius Labeo naves regias concidere aut cremare, classemque, cui praeesi, ab Epheso in Italiam reducere jubetur. Conditio civitatium Asiae mutatur, regnumque Eumenis amplificatur in Asia et Europa; socer autem ejus Ariarathes, rex Cappadocum, qui auxiliis Antiochum juverat, in amicitiam Rom. adcipitur.* 40. 41. *Tum Manlius cum X legatis omnique exercitu ad Hellespontum, et inde per Chersonesum et Thraciam proficiscitur: sed agmen grave praeda omnis generis trahens, in locis angustis, silvestribus et confragosis, Thracum rapiendi cupidorum insidiis excipitur, magnaque hominum et inpedimentorum parte amissa per Macedoniam in Thessaliam, et inde per Epirum Apolloniam pervenit.*

42. *Romae consules (M. Aemilius Lepidus et C. Flaminius) creantur, et decernuntur provinciae.* 43. *M. Aemilius ad invidiam M. Fulvio, inimico absenti, faciendam in senatu Ambraciensium, qui injustum sibi bellum ab eo inlatum queruntur, causam agit adversus Flaminium conlegam.* 44. *Qui quum aeger forte abest, perfert Aemilius senatus consulta in gratiam Ambraciensium. Subplicatio et Latinae feriae.* 45. 46. *Cn. Manlio triumphum petenti contradicunt pars major X legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpureo et L. Aemilius Paullus.* 47 - 49. *His respondet Manlius.* 50. *Triumphus ei decernitur; et certamen hoc excipit mox aliud longeque majus.*

Duo Q. Petillii diem dicunt P. Scipioni Africano: qui juſſus dicere cauſam ſine ulla criminum mentione orationem magnificam de rebus ab ſe geſtis exorditur. 51. Tribuni plebis ſuſpicionibus magis quam argumentis ſuperbiae eum et pecuniae ab Antiocho captae reum adcuſant, veteraque luxuriae crimina Syracuſanorum hibernorum et Locris Pleminianum tumultum ad fidem praeſentium criminum referunt. Scipio autem, praefatus, ſe hoc die cum Hannibale et Poenis in Africa bene ac feliciter pugnaſſe, ad gratias diis agendas ab Roſtris adſcendit in Capitolium et per totam urbem omnia deorum templa circumit, proſequente eum univerſa populi concione. 52. Quo facto in Literninum concedit, et tribunis diem prodicentibus intercedit unus eorum Ti. Sempronius Gracchus, etſi inimicus eſt Scipionibus. 53. Oratio ejus in laudem Scipionis habita movet non ceteros modo, ſed ipſos etiam adcuſatores, et in ſenatu gratiae ei ingentes aguntur. Silentium deinde de Africano eſt; qui deinde Literni et vitam egit ſine deſiderio ingratae patriae, et ſepeliri voluit: vir memorabilis; bellicis tamen, quam pacis, artibus, et prima vitae, quam poſtrema, parte memorabilior. 54. Morte Africani creſcunt inimicorum animi, et auctore M. Porcio Catone, principe eorum, Petillii rogationem promulgant, ut quaeratur, quantum pecuniae et ab Antiocho captum, et in aerarium ſit relatum. Quae lex, nequidquam intercedentibus Mummiis tribunis et L. Scipione Aſiatico querente, ſepulti adeo fratris famam lacerari, et ſe eadem onerari invidia, perfertur auctoritate et eloquentia Catonis. 55. Juſſu Patrum quaeſtionem exercet Q. Terentius Culleo praetor, Corneliae familiae amiciſſimus, quem P. Scipio in Africa ſervitio exemerat: et damnatur L. Scipio una cum A. Hoſtilio

legato

legato et C. Furio quaeſtore. 56. De P. Scipionis adcuſatore, de tempore, quo dies ei dicta, et de anno locoque, quo mortuus ſit et ſepultus, non convenit inter ſcriptores rerum; et orationes quoque, ſi modo ipſorum ſunt, quae feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent inter ſe. 57. Praeterea conſtat quidem, filiam P. Scipionis majorem P. Cornelii Naſicae, et minorem Ti. Gracchi uxorem fuiſſe; non vero, utrum haec Graccho a patre ipſo et adeo inter ſolennem ſenatus coenam in Capitolio, an poſt mortem ejus deſponſa ſit ac nupſerit. 58 59 L. Scipio quum in vincula ducitur, P. Scipio Naſica tribunos adpellat, orationemque habet plenam veris decoribus et Corneliae gentis et familiae ſuae. 60. Terentio adverſus eam SCtum et rogationem Petilliam recitante, neque intercedentibus reliquis tribunis, Ti. Gracchus decernit, ſe non prohibere, quo minus ex bonis L. Scipionis, quod judicatum ſit, redigi, non vero paſſurum, in carcere ipſum et in vinculis eſſe. Ex bonis deinde ejus a quaeſtoribus nequaquam tantum redigitur, quantae ſummae damnatus fuerat; et ipſe ex ingenti pecunia, a cognatis amicisque et clientibus ei conlata, nihil adcepit, contentus, neceſſaria ad cultum a proximis ſibi cognatis ſubpeditari.

I. Dum in Aſia bellum geritur, ne in Aetolis quidem quietae res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempeſtate, pulſo Amynandro, ſub praefectis Philippi regio tenebatur praeſidio; qui ſuperbo atque inmodico imperio deſiderium Amynandri fecerant. Exſulanti tum Amynandro in Aetolia

literis suorum, indicantium statum Athamaniae, spes recuperandi regni facta est: remissique nuntii ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniae erat) si popularium animos satis perfectos haberet, inpetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Aetolorum, quod consilium esset gentis, et Nicandro praetore. Quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum praesidium. Hi senos sibi adjutores ad rem gerendam adsumserunt: deinde, paucitate parum freti, quae celandae rei, quam agendae, aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo et quinquaginta facti, quadrifariam se diviserunt: pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiae pecuniae esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur; die certa multitudinem omnem convocarent ad praesidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies advenit, et Amynander cum mille Aetolis in finibus erat; ex composito quatuor simul locis praesidia Macedonum expulsa, literaeque in alias urbes passim dimissae, ut vindicarent sese ab inpotenti dominatione Philippi et restituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone praefecto praesidii interceptis, et arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est; et omnis Athamania in potestate erat, praeter Athenaeum castellum, finibus Macedoniae subjectum.

II.

II. Philippus, audita defectione Athamaniae, cum fex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. Ibi relicta majore parte exercitus, (neque enim ad tanta itinera fubfeciffent) cum duobus millibus Athenaeum, quod unum a praefidio fuo retentum fuerat, pervenit. Inde, proximis tentatis, quum facile animadvertiffet, cetera hoftilia effe, Gomphos regreffus, omnibus copiis fimul in Athamaniam rediit. Zenonem inde, cum mille peditibus praemiffum, Ethopiam occupare jubet, obportune Argitheae imminentem. Quem vbi teneri a fuis locum vidit, ipfe circa templum Jovis Acraei pofuit caftra. Ibi vnum diem foeda tempeftate retentus, poftero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo adparuere Athamanes, in tumulos imminentes viae discurrentes. Ad quorum confpectum conftitere prima figna, totoque agmine pavor et trepidatio erat; et pro fe quisque, quidnam futurum effet, cogitare, fi in valles fubjectas rupibus agmen foret demiffum. Haec tumultuatio regem, cupientem, fi fe fequerentur, raptim evadere anguftias, revocare primos, et eadem, qua venerat, via referre coegit figna. Athamanes primo ex intervallo quieti fequebantur: poftquam Aetoli fe conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini inftaurent, reliquerunt; ipfi a lateribus fe circumfuderunt. Quidam, per notos calles breviore via praegreffi, transitus infedere; tantumque tumultus Macedonibus eft injectum, ut fugae magis effufae, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen trajecerint. Hic finis fequendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, et a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas

obprimendos, undique concurrerunt. Macedones, parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum concessere. Quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes; dispersosque, et per invias atque ignotas rupes iter fugae non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt. Multi pavore in derupta praecipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaserunt. Postero die per inducias sepeliendi caesos potestas facta est.

III. Amynander, recuperato regno, legatos et Romam ad senatum, et ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho proelium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Aetolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Aetholi ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, et majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta, (nam fuerat quondam Aetolorum) eadem spe in Aperantiam transscenderunt. Ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes numquam Aetolorum fuerant: Philippi erant. Hi primum ad arma concurrerunt: ceterum, postquam Amphilochus cum Aetolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, et caedem praesidii ejus adcepere, et ipsi a Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse, Aetolis fama adfertur, Antiochum in Asia victum ab Romanis: nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis, Fulviumque consulem nuntiantes jam cum exercitu trajecisse. His territi, prius ab Rhodo et Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatium earum suae preces nuper repu-

repudiatae faciliorem aditum ad ſenatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam ſpem Romam miſerunt; nihil, ne bellum haberent, prius, quam paene in conſpectu hoſtis erat, praemeditati. Jam M. Fulvius, Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus conſultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat adgredi, quae tum contribuerat ſe Aetolis. *Sive ad tuendam eam venirent Aetoli, apertos circa campos ad dimicandum eſſe; ſive detrectarent certamen, obpugnationem fore haud difficilem. Nam et copiam in propinquo materiae ad aggeres excitandos et cetera opera eſſe; et Arethontem, navigabilem amnem, obportunum ad comportanda, quae uſui ſint, praeter ipſa moenia fluere; et aeſtatem aptam rei gerendae adeſſe.* His perſuaſerunt, ut per Epirum duceret.

IV. Conſuli, ad Ambraciam advenienti, magni operis obpugnatio viſa eſt. Ambracia tumulo aſpero ſubjecta eſt; Perranthem incolae vocant. Vrbs, qua murus vergit in campos et flumen, occidentem; arx, quae inpoſita eſt tumulo, orientem ſpectat. Amnis Aretho, ex Athamania fluens, cadit in ſinum maris, ab nomine propinquae urbis Ambracium adpellatum. Praeterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli; muro quoque firmo ſepta erat, patente in circuitu paullo amplius tria millia paſſuum. Fulvius bina a campo caſtra, modico inter ſe diſtantia intervallo, unum caſtellum loco edito contra arcem objecit. Ea omnia vallo ac foſſa ita jungere parat, ne exitus incluſis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda eſſet. Ad famam obpugnationis Ambraciae Stratum jam edicto Nicandri praetoris convenerant Aetoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obſi-

dionem venire in animo fuerat. Deinde, postquam urbem jam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit. Cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum castra nocte adgredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. Deinde, periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, et regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit.

V. Consul, jam munimentis, quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quae admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis moenia est adgressus. Tria paribus intervallis faciliore aditu a campo adversus Pyrrheum, quod vocant, admovit; unum e regione Aesculapii; unum adversus arcem. Arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo et ad speciem et ad ictus moenium, cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. Deinde, ut praeter spem stare muros viderunt, conlectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum stipitesve robustos incutiebant; falces, ancoris ferreis injectis in interiorem partem muri trahentes asserem, praefringebant; ad hoc eruptionibus, et nocturnis in custodias operum, et diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, jam Aetoli a populatione Acarnaniae Stratum redierant. Inde Nicander, praetor, spem nactus solvendae incepto forti obsidionis, Nicodamum quemdam cum Aetolis quingentis Ambraciam in-

intromittit. Noctem certam tempusque etiam noctis constituit; quo et illi ab urbe opera hostium, qua adversus Pyrrheum erant, adgrederentur, et ipse ad castra Romana terrorem faceret; posse ratus, ancipiti tumultu et nocte augente pavorem. memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias inpetu constanti erupisset, superato brachio in urbem penetrat, animique aliquantum ad omnia audenda et spei obsessis adjecit; et, simul constituta nox venit, ex composito repente opera est adgressus. Id inceptum conatu, quam effectu, gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est; seu metu deterrito praetore Aetolorum, seu quia potius visum est, Amphilochis opem ferre nuper receptis; quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi obpugnabat.

VI. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant; quae omnia simul, sed nec adparatu, nec vi simili, Aetoli adgressi sunt. Alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque et malleolos ferentes, tota conlucente flammis acie, advenere. Multos primo inpetu custodes obpresserunt. Deinde, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, et omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Vno in loco ferro ignique gesta res est. A duobus inrito incepto, quum tentassent magis, quam inissent, certamen, Aetoli abscesserunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum. Ibi diversis partibus duo duces Eupolemus et Nicodamus pugnantes hortabantur, et prope certa fovebant spe, jam Nicandrum ex composito adfore, et terga ho-

ſtium invaſurum. Haec res aliquamdiu animos pugnantium ſustinuit. Ceterum, poſtquam nullum ex compoſito ſignum a ſuis adcipiebant, et creſcere numerum hoſtium cernebant, deſtituti ſegnius inſtare: poſtremo, re omiſſa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incenſa, et pluribus aliquanto, quam ipſi ceciderant, interfectis. Quod ſi ex compoſito acta res fuiſſet, haud dubium erat, expugnari una utique parte opera cum magna caede hoſtium potuiſſe. Ambracienſes quique intus erant Aetoli non ab ejus ſolum noctis incepto receſſere, ſed in reliquum quoque tempus, velut proditi a ſuis, ſegniores ad pericula erant. Jam nemo eruptionibus, ut ante, in ſtationes hoſtium, ſed, diſpoſiti per muros et turres, ex tuto pugnabant.

VII. Perſeus, ubi adeſſe Aetolos audivit, omiſſa obſidione urbis, quam obpugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochiam exceſſit, atque in Macedoniam rediit. Et Aetolos inde avocavit populatio maritimae orae. Pleuratus Illyriorum rex, cum ſexaginta lembis Corinthium ſinum invectus, adjunctis Achaeorum, quae Patris erant, navibus, maritima Aetoliae vaſtabat. Adverſus quos mille Aetoli miſſi, quacumque ſe claſſis circumegerat per litorum amfractus, brevioribus ſemitis obcurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant. Nec tamen penetrare in urbem poterant. Nam et pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, et armati, ruinis ſuperſtantes, inſtar munimenti erant. Itaque, quum aperta vi parum procederet conſuli res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere inſtituit: et ali-

aliquamdiu, quum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. Cumulus repente terrae eminens index operis oppidanis fuit; pavidique, ne jam subrutis muris facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. Cujus ubi ad tantum altitudinem, quantae esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis aure admota, sonitum fodientium captabant. Quem ubi adceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. Nec fuit magni operis. Momento enim ad inane, suspenso furculis ab hostibus muro, pervenerunt. Ibi commissis operibus, quum e fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. Segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis praetentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. Dolium a fundo pertusum qua fistula modica inferi posset, et fistulam ferream operculumque dolii ferreum, et ipsum pluribus locis perforatum, fecerunt. Hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt. Per operculi foramina praelongae hastae, quas sarissas vocant, ad submovendos hostes eminebant. Scintillam levem ignis inditam plumae, follae fabrili ad caput fistulae inposito, flando adcenderunt. Inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam foedo quodam nidore ex adusta pluma, quum totum cuniculum compleffet, vix durare quisquam intus poterat.

VIII.

VIII. Quum in hoc ſtatu res ad Ambraciam eſſet, legati ab Aetolis Phaeneas et Damoteles, cum liberis mandatis, decreto gentis, ad conſulem venerunt. Nam praetor eorum, quum alia parte Ambraciam obpugnari cerneret, alia infeſtam oram navibus hoſtium eſſe, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vaſtari, nec Aetolos ſimul ad tria diverſa bella obcurſantes ſubficere, convocato concilio, Aetolos principes, quid agendum eſſet, conſuluit. Omnium eo ſententiae decurrerunt, *ut pax, ſi poſſet, aequis; ſi minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum ſusceptum. Antiocho terra marique ſuperato, et prope extra orbem terrae ultra juga Tauri exacto, quam ſpem eſſe ſustinendi belli? Phaeneas et Damoteles, quod e re Aetolorum, ut in tali caſu, fideque ſua eſſe cenſerent, agerent. Quod enim ſibi conſilium, aut cujus rei electionem a fortuna relictam?* Cum his mandatis legati miſſi orare conſulem, *ut parceret urbi, miſereretur gentis quondam ſociae, nolle dicere injuriis, miſeriis certe coactae inſanire. Non plus mali meritos Aetolos Antiochi bello, quam boni ante, quum adverſus Philippum bellatum ſit, feciſſe. Nec tum large gratiam relatam ſibi, nec nunc inmodice poenam injungi debere.* Ad ea conſul reſpondit: *Magis ſaepe, quam vere umquam, Aetolos pacem petere. Imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxiſſent. Non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum ſit, ſed omni Aſia cis Taurum montem, opimo regno, exceſſiſſe. Aetolos, niſi inermes, de pace agentes non auditurum ſe. Arma illis prius equosque omnes tradendos eſſe, deinde mille talentum argenti populo Romano dandum: cujus ſummae dimidium praeſens numeraretur, ſi pacem habere vel-*

vellent. Ad ea adjecturum etiam in foedus esse, ut eosdem, quos populus Romanus, amicos atque hostes habeant.

IX. Adversus quae legati, et quia gravia erant, et quia suorum animos indomitos ac mutabiles noverant, nullo reddito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra, praetorem et principes consulerent. Clamore et jurgio excepti, *quam diu rem traherent, qualemcumque pacem referre jussi?* quum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, quibuscum bellum erat, circumventi Thyrium custodiendi deducuntur. Haec mora injecta est paci. Quum jam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent; Amynander quoque, Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana, magis pro Ambracia urbe, ubi majorem partem temporis exsulaverat, quam pro Aetolis, sollicitus. Per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos a Thyrio jussit. Quorum post adventum agi coeptum est de pace. Amynander, quod sui maxime operis erat, inpigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. Id quum per conloquia principum, subcedens murum, parum proficeret; postremo, consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus, evicit, ut permitterent se Romanis. Et Aetolos C. Valerius Laevini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracienses, prius pacti, ut Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. Dein [Aetoli], *ut quingenta Euboica darent talenta; ex quibus ducenta praesentia, trecenta per annos sex pensioni-*

ſionibus aequis: captivos perſugasque redderent Romanis: urbem ne quam formulae ſui juris facerent, quae poſt id tempus, quo T. Quinctius trajeciſſet in Graeciam, aut vi capta ab Romanis eſſet, aut voluntate in amicitiam veniſſet: Cephallenia inſula ut extra jus foederis eſſet. Haec quamquam ſpe ipſorum aliquanto leviora erant, petentibus Aetolis, ut ad concilium referrent, permiſſum eſt. Parva diſceptatio de urbibus tenuit. Quae quum ſui juris aliquando fuiſſent, avelli velut a corpore ſuo aegre patiebantur. Ad unum tamen omnes adcipi pacem juſſerunt. Ambracienſes coronam auream conſuli centum et quinquaginta pondo dederunt. Signa aenea marmoreaque et tabulae pictae, quibus ornatior Ambracia, (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quam ceterae regionis ejus urbes erant, ſublata omnia avectaque. Nihil praeterea tactum violatumve.

X. Profectus ab Ambracia conſul in mediterranea Aetoliae, ad Argos Amphilochium (viginti duo millia ab Ambracia abeſt) caſtra poſuit. Eo tandem legati Aetoli, mirante conſule, quod morarentur, venerunt. Inde, poſtquam adprobaſſe pacem concilium Aetolorum adcepit, juſſis proficiſci Romam ad ſenatum, permiſſoque, ut et Rhodii, et Athenienſes deprecatores irent, dato, qui ſimul cum iis proficiſceretur, C. Valerio fratre, ipſe in Cephalleniam trajecit. Praeoccupatas aures animosque principum Romae criminibus Philippi invenerunt, qui, per legatos, per literas, Dolopas Amphilochosque et Athamaniam ereptas ſibi querens, praeſidiaque ſua, poſtremo etiam filium Perſea ex Amphilochis pulſum, averterat ſenatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen et Athenienſes cum ſilentio

tio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Iceſiae filius, eloquentia etiam dicitur moviſſe; qui vulgata ſimilitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, aequiparando multitudinem Aetolorum, uſus, *quum in fide Romanae ſocietatis manſiſſent, inſita gentis tranquillitate quieſſe eos* ajebat: *poſtquam flare ab Aſia Thoas et Dicaearchus, ab Europa Meneſias et Damocritus coepiſſent; tum illam tempeſtatem coortam, quae ad Antiochum eos, ſicuti in ſcopulum, intuliſſet.*

XI. Diu jactati Aetoli tandem, ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hae: *Imperium majeſtatemque populi Romani gens Aetolorum conſervato ſine dolo malo. Ne quem exercitum, qui adverſus ſocios amicosque eorum ducetur, per fines ſuos tranſire ſinito, neve ulla ope juvato. Hoſtes eosdem habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto, bellumque pariter gerito. Perfugas, fugitivos captivosque reddito Romanis ſociisque; praeterquam ſi qui capti, quum domos rediſſent, iterum capti ſunt; aut ſi qui eo tempore ex iis capti ſunt, qui tum hoſtes erant Romanis, quum intra praeſidia Romana Aetoli eſſent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyraeorum magiſtratibus ſine dolo malo tradantur: qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inventus fuerit, reddantur. Obſides quadraginta arbitratu conſulis Romani dato, ne minores duodecim annorum, neu majores quadraginta. Obſes ne eſto praetor, praefectus equitum, ſcriba publicus; neu quis, qui ante obſes fuerit apud Romanos. Cephallenia extra pacis leges eſto.* De pecuniae ſumma, quam penderent, penſionibusque ejus, nihil ex eo, quod cum conſule convenerat, mutatum. Pro argento ſi aurum dare mallent, darent, con-

convenit; dum pro argenteis decem aureus unus valeret. *Quae urbes, qui agri, qui homines Aetolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quinctio, Cn. Domitio consulibus, posive eos consules, aut armis subacti, aut voluntate, in ditionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Aetoli recepisse velint. Oeniadae cum urbe agrisque Acarnanum sunto.* His legibus foedus ictum cum Aetolis est.

XII. Eadem non aestate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus haec a M. Fulvio consule in Aetolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallograecia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, adceptisque copiis a L. Scipione, et exercitu lustrato, concionem apud milites habuit; qua, conlaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno proelio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui et auxiliis Antiochum juvissent, et adeo indomita haberent ingenia, ut nequidquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa, nec inmodica, adjecit. Laeti milites cum frequenti adsensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romae tunc erat) credere consul, gnarum locorum hominumque, et cujus interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus arcessit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam domum ad comparandum dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam obcurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenaeo fratre jusso

juffo cum ceteris copiis fubfequi, commendata iis cuftodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Conful, conlaudato juvene, cum omnibus copiis ad Maeandrum progreffus, caftra pofuit, quia vado fuperari amnis non poterat, et contrahendae naves erant ad exercitum trajiciendum. Transgreffi Maeandrum ad Hieran Comen pervenerunt.

XIII. Fanum ibi auguftum Apollinis et oraculum: fortes verfibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris caftris ad Harpafum flumen ventum eft: quo legati ab Alabandis venerunt, ut caftellum, quod ab ipfis nuper defciffet, aut auctoritate, aut armis, cogeret jura antiqua pati. Eodem et Athenaeus, Eumenis et Attali frater, cum Cretenfi Leufo et Corrago Macedone venit. Mille pedites mixtarum gentium et trecentos equites fecum adduxerunt. Conful, tribuno militum miffo cum modica manu, caftellum vi captum Alabandenfibus reddit. Ipfe, nihil via digreffus, ad Antiochiam fuper Maeandrum amnem pofuit caftra. Hujus amnis fontes Celaenis oriuntur. Celaenae urbs caput quondam Phrygiae fuit. Migratum inde haud procul veteribus Celaenis, novaeque urbi Apameae nomen inditum ab Apamea, forore Seleuci regis. Et Marfyas amnis, haud procul a Maeandri fontibus oriens, in Maeandrum cadit: famaque ita tenet, Celaenis Marfyam cum Apolline tibiarum cantu certaffe. Maeander, ex arce fumma Celaenarum ortus, media urbe decurrens, per Caras primum, deinde Ionas, in finum maris editur, qui inter Prienen et Miletum eft. Ad Antiochiam in caftra confulis Seleucus, Antiochi filius, ex foedere icto cum Scipione, ad frumentum exercitui dandum venit. Parva disceptatio de Attali auxi-

liaribus orta est; quod, Romano tantum militi, pactum Antiochum, ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. Discussa ea quoque est constantia consulis, qui dimisso tribuno edixit, ne Romani milites adciperent, prius quam Attali auxilia adcepissent. Inde ad Gordiutichos, quod vocant, processum est. Ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum. In finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte, quae vergit ad Pamphylium mare. Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo inpetu turbavere: deinde, ut adparuit, nec numero se, nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. Quinque et viginti talenta argenti et decem millia medimnum tritici imperata. Ita in deditionem adcepti.

XIV. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti Erizam urbem primo inpetu ceperunt. Ad Thabusion castellum, inminens flumini Indo, ventum est; cui fecerat nomen Indus, ab elephanto dejectus. Haud procul a Cibyra aberant; nec legatio ulla a Moagete, tyranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque inportuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium cum quatuor millibus peditum et quingentis equitibus consul praemittit. Huic agmini, jam fines ingredienti, legati obcurrerunt, nuntiantes, paratum esse tyrannum imperata facere. Orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem; et coronam auream quindecim talentum adferebant. Helvius, integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos jussit. Quibus eadem referentibus, consul, *Neque Ro-*

Romani, inquit, *bonae voluntatis ullum ſignum erga nos tyranni habemus; et ipſum talem eſſe inter omnes conſtat, ut de poena ejus magis, quam de amicitia, nobis cogitandum ſit.* Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam adciperet, veniendique ad eum poteſtatem tyranno et copiam loquendi ac purgandi ſe faceret. Permiſſu conſulis poſtero die in caſtra tyrannus venit, veſtitus comitatusque vix ad privati modice locupletis habitum; et oratio fuit ſubmiſſa et infracta, extenuantis opes ſuas, urbiumque ſuae ditionis egeſtatem querentis. Erant autem ſub eo, praeter Cibyram, et Syleum et Alimne quae adpellatur. Ex his, ut ſe ſuosque ſpoliaret, quinque et viginti talenta ſe confecturum, prope ut diffidens, pollicebatur. *Enimvero*, inquit conſul, *ferri jam ludificatio iſta non poteſt. Parum eſt, non erubuiſſe abſentem, quum per legatos fruſtrareris nos: praeſens quoque in eadem impudentia perſiſtis. Quinque et viginti talenta tyrannidem tuam exhaurirent? Quingenta ergo talenta niſi triduo numeras, populationem in agris, obſidionem in urbe exſpecta.* Hac denuntiatione conterritus, perſtare tamen in pertinaci ſimilatione inopiae; et paullatim inliberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus et ſimilatis lacrymis, ad centum talenta eſt perductus. Adjecta decem millia medimnum frumenti. Haec omnia intra ſex dies exacta.

XV. A Cibyra per agros Sindenſium exercitus ductus, transgreſſusque Caularem amnem, poſuit caſtra. Poſtero die eſt praeter Caralitin paludem agmen ductum. Ad Mandropolim manſerunt. Inde progredientibus ad Lagon, proximam urbem, metu incolae fugerunt. Vacuum hominibus et refertum rerum omnium

copia oppidum diripuerunt. Inde ab Lyſis fluminis fonte, poſtero die ad Cobulatum amnem progreſſi. Termeſſenſes eo tempore Iſiondenſium arcem, urbe capta, obpugnabant: incluſi, quum alia ſpes auxilii nulla eſſet, legatos ad conſulem, orantes opem, miſerunt. *Cum conjugibus ac liberis in arce incluſos ſe mortem in dies, aut ferro aut fame patiendam, exſpectare.* Volenti conſuli cauſa in Pamphyliam devertendi oblata eſt. Adveniens obſidione Iſiondenſes exemit. Termeſſo pacem dedit, quinquaginta talentis argenti adceptis; item Aſpendiis ceterisque Pamphyliae populis. Ex Pamphylia rediens ad fluvium Taurum primo die, poſtero ad Xylinen, quam vocant, comen poſuit caſtra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormaſa urbem pervenit. Darſa proxima urbs erat. Eam, metu incolarum deſertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti praeter paludes legati ab Lyſinoe, dedentes civitatem, venerunt. Inde in agrum Sagalaſſenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum eſt. Colunt Piſidae, longe optimi bello regionis ejus. Quum ea res animos facit, tum agri fecunditas, et multitudo hominum, et ſitus inter paucas munitae urbis. Conſul, quia nulla legatio ad finem praeſto fuerat, praedatum in agros miſit. Tum demum fracta pertinacia eſt, ut ferri agique res ſuas viderunt. Legatis miſſis, pacti quinquaginta talentis et viginti millibus medimnum tritici, viginti hordei, pacem inpetraverunt. Progreſſus inde ad Obrimae fontes, ad vicum, quem Aporidos comen vocant, poſuit caſtra. Eo Seleucus ab Apamea poſtero die venit. Aegros inde et inutilia inpedimenta quum Apameam dimiſiſſet, ducibus itinerum ab Seleuco

leuco adceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiae processit. Inde Synnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. Quorum jam praeda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere profecto, ad Beudos, quod vetus adpellant, pervenit. Ad Anabura inde, et altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. Ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistobojorum fines.

XVI. Galli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu praedae spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. Ibi seditio orta, et ad viginti millia hominum, cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. Vbi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium inponendo, Byzantium quum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terrae ejus esset, cepit; et, Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. Ibi vero exiguo divisam freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum adcensi; nuntiosque ad Antipatrum, praefectum ejus orae, de transitu mittebant. Quae res quum lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter regulos orta seditio est. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius Macedonibus, per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naves et tres lembos adimit. His, alios atque alios dies noctesque transvehen-

vehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo post Leonorius, adjuvante Nicomede Bithyniae rege, a Byzantio transmisit. Coeunt deinde in unum rursus Galli, et auxilia Nicomedi dant, adversus Ziboetam, partem tenentem Bithyniae, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Ziboeta est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. Non plus ex viginti millibus hominum, quam decem armata erant. Tamen tantum terroris omnibus, quae cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut, quas adissent quasque non adissent, pariter ultimae propinquis, imperio parerent. Postremo, quum tres essent gentes, Tolistoboji, Trocmi, Tectosagi, in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. Trocmis Hellesponti ora data; Tolistoboji Aeolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiae sortiti sunt, et stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. Sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt; tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriae quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis; audacique incepto, praeter omnium opinionem, adfuit fortuna, et signis conlatis superior fuit. Non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eaedem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. Tum quoque, pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum.

XVII. Cum hoc hoste, tam terribili omnibus regionis ejus, quia bellum gerendum erat, pro

pro concione milites maxime in hunc modum adloquutus est consul: *Non me praeterit, milites, omnium, quae Asiam colunt, gentium Gallos fama belli praestare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. Procera corpora, promissae et rutilatae comae, vasta scuta, praelongi gladii: ad hoc cantus ineuntium proelium et ululatus et tripudia et quatingentium scuta in patrium quemdam modum horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed haec, quibus insolita atque insueta sunt, Graeci et Phryges et Cares timeant: Romanis, Gallici tumultus adsuetis, etiam vanitates notae sunt. Semel primo congressu ad Alliam olim fuderunt majores nostros: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum consternatos caedunt fugantque; et plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum, acti sunt. Jam usu hoc cognitum est, si primum inpetum, quem fervido ingenio et caeca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore et lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos sol, pulvis, sitis, ut ferrum non admoveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. Jam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. Et illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. Hi jam degeneres sunt, mixti, et Gallograeci vere, quod adpellantur; sicut in frugibus pecudibusque non tantum semina ad servandam indolem valent, quantum terrae proprietas coelique, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Se-*

leuciam ac Babyloniam, quique alias ſparſas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Aegyptios degenerarunt. Maſſilia, inter Gallos ſita, traxit aliquantum ab adcolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana, dura illa et horrida, diſciplina manſit? Generoſius in ſua quidquid ſede gignitur; inſitum alienae terrae, in id, quo alitur, natura vertente ſe, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, ſicut in acie Antiochi cecidiſtis, victos victores caedetis. Magis id vereor, ne parum inde gloriae, quam ne nimium belli ſit. Attalus eos rex ſaepe fudit fugavitque. Nolite exiſtimare, belluas tantum recens captas feritatem illam ſilveſtrem primo ſervare, deinde, quum diu manibus humanis alantur, miteſcere; in hominum feritate mulcenda non eamdem naturam eſſe. Eosdemne hos creditis eſſe, qui patres eorum avique fuerunt? Extorres inopia agrorum profecti domo per aſperrimam Illyrici oram, Paeoniam inde et Thraciam, pugnando cum ferociſſimis gentibus, emenſi, has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exaſperatosque adcepit terra, quae copia rerum omnium ſaginaret. Vberrimo agro, mitiſſimo coelo, clementibus adcolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, manſuefacta eſt feritas. Vobis, mehercule, Martis viris, cavenda ac fugienda quam primum amoenitas eſt Aſiae. Tantum hae peregrinae voluptates ad exſtinguendum vigorem animorum poſſunt; tantum contagio diſciplinae morisque adcolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod, ſicut vim adverſus vos nequaquam, ita famam apud Graecos parem illi antiquae obtinent, cum qua venerunt, belliquae gloriam victores eamdem inter ſocios habebitis, quam ſi ſervantes antiquum ſpecimen animorum Gallos viciſſetis.

XVIII.

XVIII. Concione dimiſſa, miſſisque ad Epoſognatum legatis, qui unus ex regulis et in Eumenis amicitia manſerat, et negaverat Antiocho adverſus Romanos auxilia, caſtra movit. Primo die ad Alandrum flumen, poſtero ad vicum, quem vocant Tyſcon, ventum. Eo legati Oroandenſium quum veniſſent, amicitiam petentes, ducenta talenta iis ſunt imperata, precantibusque, ut domum renuntiarent, poteſtas facta. Ducere inde exercitum conſul ad Plitendum: deinde ad Alyattos caſtra poſita. Eo miſſi ad Epoſognatum redierunt et legati cum illis reguli orantes, ne Tectoſagis bellum inferret: *ipſum in eam gentem iturum Epoſognatum, perſuaſurumque, ut imperata faciant.* Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram coeptus. Ab re nomen habet. Non ligni modo quidquam, ſed ne ſpinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum, Gallograeciae caſtellum, caſtra habentibus Romanis adparuere cum magno tumultu hoſtium equites; nec turbarunt tantum ſtationes Romanas, repente invecti, ſed quosdam etiam occiderunt. Qui tumultus quum in caſtra perlatus eſſet, effuſus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, et aliquot fugientes occidit. Inde conſul, ut qui jam ad hoſtes perventum cerneret, explorato deinde et cum cura coacto agmine procedebat; et continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen perveniſſet, pontem, quia vado nusquam tranſitus erat, facere inſtituit. Sangarius, ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miſcetur ad Bithyniam Tymbreti fluvio. Inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, et in Propontidem ſeſe effundit; non tamen tam

 magni-

magnitudine memorabilis, quam quod piſcium adcolis ingentem vim praebet. Transgreſſis ponte perfecto flumen, praeter ripam euntibus Galli Matris Magnae a Peſſinunte obcurrere cum inſignibus ſuis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli et victoriam dare imperiumque ejus regionis. Adcipere ſe omen quum dixiſſet conſul, caſtra eo ipſo loco poſuit. Poſtero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum eſt, ſed plus, quam mediterraneum, celebre et frequens emporium. Tria maria pari ferme diſtantia intervallo habet, Hellespontum, ad Sinopen, et alterius orae litora, qua Cilices maritimi colunt. Multarum magnarumque praeterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui uſus contraxere. Id tum deſertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium, invenerunt. Ibi ſtativa habentibus legati ab Epoſognato venerunt, nuntiantes, *Profectum eum ad regulos Gallorum nihil aequi inpetraſſe. Ex campeſtribus vicis agrisque frequentes demigrare, et cum conjugibus ac liberis, quae ferre atque agere poſſint, prae ſe agentes portantesque Olympum montem petere, ut inde armis locorumque ſitu ſeſe tueantur.*

XIX. Certiora poſtea Oroandenſium legati adtulerunt: *Toliſtobojorum civitatem Olympum montem cepiſſe; diverſos Tectoſagos alium montem, qui Magaba dicatur, petiſſe; Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectoſagos depoſitis, armatorum agmine Toliſtobojis ſtatuiſſe auxilium ferre.* Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon et Combolomarus et Gaulotus. Iis haec maxime belli ratio ſumendi fuerat, quod, quum montes editiſſimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quae

ad

ad usum quamvis longi temporis subficerent, taedio se fatigaturos hostem censebant. *Nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos; et, si conarentur, vel parva manu prohiberi ac deturbari posse; nec quietos, in radicibus gelidorum montium sedentes, frigus aut inopiam laturos.* Et quum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque et alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumjecere. Minima adparatus missilium telorum cura fuit, quod saxa adfatim praebituram asperitatem ipsam locorum credebant.

XX. Consul, quia non cominus pugnam, sed procul locis obpugnandis, futuram praeceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum glandisque et modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat; instructusque missilium adparatu ad Olympum montem ducit, et a quinque ferme millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus et Attalo progressum eum, ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam averterunt. Occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto circumvectus montem, animadvertit, meridiana regione terrenos et placide adclivos ad quemdam finem colles esse, ad septentrionem arduas et rectas prope rupes, atque, omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse; unum medio monte, qua terrena erant, duo difficilia ab hiberno solis ortu et ab aestivo occasu. Haec contemplatus, eo die sub ipsis radicibus posuit castra. Postero die, sacrificio facto, quum primis hostiis litasset, trifariam exercitum divisum ducere

ad

ad hoſtem pergit. Ipſe cum maxima parte copiarum, qua aequiſſimum aditum praebebat mons, adſcendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur et tuto poſſit, ſubire jubet: ſi qua periculoſa et praerupta obcurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexſuperabilibus vim adferre; ſed obliquo monte ad ſe declinare, et ſuo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire ſenſim per infima montis, deinde ab aeſtivo occaſu erigere agmen. Et Attali auxilia trifariam aequo numero diviſit: ſecum eſſe ipſum juvenem juſſit; equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum praefectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant, opemque ferre, quo poſtulent res, properent.

XXI. Galli, duobus lateribus ſatis fidentes invia eſſe, ab ea parte, quae in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum, inminentem viae minus mille paſſuum a caſtris, occupandum mittunt; eo ſe rati velut caſtello iter inpedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt ſeſe ad pugnam. Ante ſigna modico intervallo velites eunt, et ab Attalo Cretenſes ſagittarii et funditores et Tralli et Thraces; ſigna peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita prae ſe habentium ſcuta, ut miſſilia tantum vitarent, pede conlato non viderentur pugnaturi. Miſſilibus ex intervallo loci proelium commiſſum eſt, primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate et copia telorum. Procedente certamine, nihil jam aequi erat. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata et ad ipſa plana, male tegebant Gallos. Nec jam tela alia habebant, praeter gladios; quorum, quum manum

manum hoſtis non confereret, nullus uſus erat. Saxis, nec modicis, ut quae non praeparaſſent, ſed quod cuique temere trepidanti ad manum veniſſet, ut inſueti, nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. Sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur; nec, quid agerent, ira et pavore obcaecatis animis, cernebant; et erant deprehenſi genere pugnae, in quod minime apti ſunt. Nam quemadmodum cominus, ubi in vicem pati et inferre vulnera licet, adcendit ira animos eorum; ita, ubi ex occulto et procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant caeco inpetu, habent, velut ferae transfixae in ſuos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, et ſunt fuſa et candida corpora, ut quae numquam, niſi in pugna, nudentur; ita et plus ſanguinis e multa carne fundebatur, et foediores patebant plagae, et candor corporum magis ſanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur. Interdum inſecta cute, ubi latior, quam altior, plaga eſt, etiam glorioſius ſe pugnare putant. Iidem, quum aculeus ſagittae aut glandis, abditae introrſus, tenui vulnere in ſpeciem urit, et ſcrutantes, quae vellant, telum non ſequitur; tum, in rabiem et pudorem tam parvae perimentis peſtis verſi, proſternunt corpora humi, ſic ut paſſim procumberent. Alii, ruentes in hoſtem, undique configebantur, et, quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, et in dextra haſtas, quibus eminus utitur. Gladio Hiſpanienſi eſt cinctus. Quod ſi pede conlato pugnandum eſt, translatis in laevam haſtis, ſtringit gladium. Pauci ſupererant jam Gallorum; qui, poſtquam ab levi armatura ſupera-

peratos se viderunt, et instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pavoris et tumultus jam plena, ut ubi feminae puerique et alia inbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium adceperunt tumuli.

XXII. Sub idem tempus L. Manlius et C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, escendissent, postquam ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quae una habebat iter, et sequi consulis agmen, modico uterque intervallo, velut ex composito, coeperunt; quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo saepe usui fuerunt; ut, primis forte deturbatis, secundi et tegant pulsos, et integri pugnam excipiant. Consul, postquam ad tumulos, ab levi armatura captos, prima signa legionum pervenerunt, respirare et conquiescere paullisper militem jubet; simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat, et, *quum levis armatura tale proelium ediderit, quid ab legionibus, quid ab justis armis, quid ab animis fortissimorum militum exspectari? Castra illis capienda esse, in quae compulsus ab levi armatura hostis trepidet.* Praecedere tamen jubet levem armaturam; quae, quum staret agmen, conligendis per tumulos telis, ut missilia subficerent, haud segne id ipsum tempus consumserat. Jam castris adpropinquabant; et Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. Obruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quidquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis.

In

In multitudinem, compulſam in caſtra, vis ingens miſſilium telorum conjiciebatur; et, vulnerari multos, clamor, permixtus mulierum atque puerorum ploratibus, ſignificabat. In eos, qui portas ſtationibus ſuis clauſerant, legionum anteſignani pila conjecerunt. Hi vero non vulnerabantur, ſed, transverberatis ſcutis, plerique inter ſe conſerti haerebant; nec diutius inpetum Romanorum ſustinuerunt.

XXIII. Patentibus jam portis, prius quam inrumperent victores, fuga e caſtris Gallorum in omnes partes facta eſt. Ruunt caeci per vias, per invia: nulla praecipitia ſaxa, nullae rupes obſtant: nihil praeter hoſtem metuunt. Itaque plerique praecipites per vaſtam altitudinem prolabſi aut debilitati exanimantur. Conſul, caſtris captis, direptione praedaque abstinet militem: ſequi pro ſe quemque, et inſtare et perculſis pavorem addere jubet. Supervenit et alterum cum L. Manlio agmen; nec eos caſtra intrare ſinit. Protenus ad perſequendos hoſtes mittit; et ipſe paullo poſt, tradita captivorum cuſtodia tribunis militum, ſequitur; debellatum ratus, ſi in illo pavore quam plurimi caeſi forent, aut capti. Egreſſo conſule, C. Helvius cum tertio agmine advenit; nec continere ſuos a direptione caſtrorum valuit, praedaque eorum, iniquiſſima ſorte, qui pugnae non interfuerant, facta eſt. Equites diu, ignari et pugnae et victoriae ſuorum, ſteterunt: deinde et ipſi, quantum equis ſubire poterant, ſparſos fuga Gallos circa radices montis confectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes amfractus montium fugaque et caedes fuit, et magna pars rupibus inviis in profundae altitudinis convalles delabſa eſt, pars in ſylvis vepribusque

que occiſa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte ſcribit, ad quadraginta millia hominum caeſa, auctor eſt: Valerius Antias, qui magis inmodicus in numero augendo eſſe ſolet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis aetatisque turbam ſecum traxerant, demigrantium magis, quam in bellum euntium, modo. Conſul, armis hoſtium in uno concrematis cumulo, ceteram praedam conferre omnes juſſit, et aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam aequiſſima eſſet, per milites diviſit. Laudati quoque pro concione omnes ſunt, donatique pro merito quisque; ante omnes Attalus, ſummo ceterorum adſenſu. Nam ſingularis ejus juvenis quum virtus et induſtria in omnibus laboribus periculisque, tum modeſtia etiam fuerat.

XXIV. Supererat bellum integrum cum Tectoſagis. Ad eos profectus conſul, tertiis caſtris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hoſtes paullo plus decem millia aberant. Vbi quum ſtativa eſſent, facinus memorabile a captiva factum eſt. Ortiagontis reguli uxor forma eximia cuſtodiebatur inter plures captivos, cui cuſtodiae centurio praeerat, et libidinis et avaritiae militaris. Is primo ejus animum tentavit. Quem quum abhorrentem a voluntario videret ſtupro. corpori, quod ſervum fortuna erat, vim fecit. Deinde, ad leniendam indignitatem injuriae, ſpem reditus ad ſuos mulieri facit, et ne eam quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri pondere pactus, ne quem conſcium ſuorum haberet, ipſi permittit, ut, quem vellet, unum ex captivis nuntium ad ſuos mitteret Locum prope flumen conſtituit; quo duo, ne plus, neceſ-

necessarii captivae cum auro venirent nocte insequenti ad eam adcipiendam. Forte ipsius mulieris servus inter captivos ejusdem custodiae erat. Hunc nuntium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti et duo necessarii mulieris ad constitutum locum, et centurio cum captiva venit. Vbi quum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expléret; mulier lingua sua, *stringerent ferrum, et centurionem pensantem aurum occiderent*, imperavit. Jugulati praecisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. Quem prius quam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit, mirantique, cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, et injuriam corporis, et ultionem violatae per vim pudicitiae confessa viro est: aliaque (ut traditur) sanctitate et gravitate vitae hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

XXV. Ad Ancyram in stativa Tectosagum oratores ad consulem venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra castra moveret, quam conloquutus cum suis regibus esset: nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur locusque, qui maxime medius inter castra Gallorum et Ancyram est visus. Quo quum consul ad tempus cum praesidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset, oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse: principes gentis, per quos aeque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc conloquium utrimque ventum est. Trecentos equites At-

talus praesidii caussa quum adduxisset, jactae sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus inponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec res suas, quibus periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent; deinde quod ipsi consuli, parum cauto adversus conloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciae expertae delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua conloquium futurum erat, ducti sunt; tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis praesidium et ipsum pro statione habituri erant, hosti obpositum. Suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul, adfirmante Attalo, venturos reges et transigi rem posse, profectus e castris, quum eodem, quo antea, praesidio equitum quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset, repente concitatis equis cum inpetu hostili videt Gallos venientes. Constituit agmen, et, expedire tela animosque equitibus jussis, primo constanter initium pugnae adcepit, nec cessit. Dein, quum praegravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, coepit. Postremo, quum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservandis praesidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. Tum vero instare dissipatis Galli, et caedere; magnaque pars obpressa foret, ni statio pabulatorum, sexcenti equites, obcurrissent. Ii, procul clamore pavido suorum exaudito, quum tela

equos-

equosque expediſſent, integri profligatam pugnam adceperunt. Itaque verſa extemplo fortuna eſt, verſus in victores a victis terror, et primo inpetu fuſi Galli ſunt; et ex agris concurrebant pabulatores, et undique obvius hoſtis Gallis erat, ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani feſſos ſequebantur. Pauci ergo effugerunt: captus eſt nemo; major multo pars per fidem violati conloquii poenas morte luerunt. Romani, ardentibus ira animis, poſtero die omnibus copiis ad hoſtem perveniunt.

XXVI. Biduum natura montis per ſe ipſum exploranda, ne quid ignoti eſſet, abſumſit conſul: tertio die, quum auſpicio operam dediſſet, deinde inmolaſſet, in quatuor partes diviſas copias educit; duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adverſus cornua Gallorum erigeret. Hoſtium quod roboris erat, Tectoſagi et Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. Equitatum (quia equorum nullus inter inaequales rupes uſus erat) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces et Morzi auxiliares in laevo quatuor ferme millium numerum explebant. Conſul, ſicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut aeque magna vis ad manum eſſet, curavit. Vbi adpropinquarunt, omnia eadem utrimque, quae fuerant in priore proelio, erant praeter animos, et victoribus ab re ſecunda auctos, et hoſtibus fractos; quia, etſi non ipſi victi erant, ſuae gentis hominum cladem pro ſua ducebant. Itaque a paribus initiis coepta res eumdem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum: nec aut pro-

currere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant; et stantes, quo densiores erant, hoc plura, velut destinatum petentibus, vulnera adcipiebant. Consul, jam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus et alia turba auxiliorum, aciem promovit.

XXVII. Galli, et memoria Tolistobojorum cladis territi, et inhaerentia corporibus gerentes tela, fessique et stando et vulneribus, ne primum quidem inpetum et clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit; sed pauci intra munimenta sese recepere: pars major, dextra laevaque praelati, qua quemque inpetus tulit, fugerunt. Victores, usque ad castra sequuti, ceciderunt terga: deinde in castris cupiditate praedae haeserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est: ceterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protenus ad sequendos hostes misit. Per aliquantum spatium sequuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit; ceteros in sua castra consul reduxit. Postero die captivos praedamque recensuit; quae tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli, ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos

Man-

Manlius Ephesum venire jussit. Ipse, (jam enim medium auctumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimae orae reduxit.

XXVIII. Dum haec in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillae res fuerunt. Censores Romae T. Quinctius Flamininus et M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. Princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. Quatuor soli praeteriti sunt, nemo curuli usus honore. Et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. Substructionem super Aequimaelium in Capitolio, et viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. Decretum, uti Romae censerentur. Aquae ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Aetolis, quum trajecisset in Cephalleniam, circa civitates insulae misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri, mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. Obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos Nesiotae, Cranii, Palenses et Samaei dederunt. Insperata pax Cephalleniae adfulserat; quum repente una civitas, incertum quam ob causam, Samaei desciverunt. Quia obportuno loco urbs posita esset, timuisse se ajebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. Ceterum ipsine sibi eum finxerint metum, et timore vano quietem exuerint, an jactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est; nisi quod, datis jam obsidibus, repente

 portas

portas clauſerunt, et ne ſuorum quidem precibus (miſerat enim ſub muros conſul ad tentandam miſericordiam parentum populariumque), deſiſtere ab incepto voluerunt. Obpugnari deinde, poſtquam nihil pacati reſpondebatur, coepta urbs eſt. Adparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciae obpugnatione habebat; et opera, quae facienda erant, inpigre milites perfecerunt. Duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

XXIX. Nec ab Samaeis quidquam, quo aut opera, aut hoſtis arceri poſſet, praetermiſſum eſt. Duabus tamen maxime reſiſtebant rebus: una, interiorem ſemper juxta validum pro diruto novum obſtruentes murum; altera, eruptionibus ſubitis, nunc in opera hoſtium, nunc in ſtationes. Et plerumque iis proeliis ſuperiores erant. Vna ad coercendos inventa haud magna memoratu res eſt. Centum funditores ab Aegio et Patris et Dymis adciti. A pueris ii, more quodam gentis, ſaxis globoſis, quibus ferme arenae inmixtis ſtrata litora ſunt, funda mare apertum inceſſentes, exercebantur. Itaque longius certiusque et validiore ictu, quam Baliaris funditor, eo telo uſi ſunt: et eſt non ſimplicis habenae, ut Baliarica aliarumque gentium funda, ſed triplex ſcutale, crebris ſuturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans; ſed, librata quum ſederit, velut nervo miſſa excutiatur. Coronas modici circuli magno ex intervallo loci adſueti trajicere, non capita ſolum hoſtium vulnerabant, ſed quem locum deſtinaſſent oris. Eae fundae Samaeos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent; adeo ut precarentur ex muris Achaeos, ut parumper abſcederent, et ſe, cum Ro-

Romanis stationibus pugnantes, quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Same sustinuit. Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, et, qui superarent, fessi et corporibus et animis essent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, (nam urbs, in mare devexa, in occidentem vergit) muro superato, in forum pervenerunt. Samaei, postquam captam urbis partem ab hostibus senserunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. Inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venierunt.

XXX. Consul, compositis rebus Cephalleniae, praesidio Samae inposito, in Peloponnesum, jam diu arcessentibus Aegiensibus maxime ac Lacedaemoniis, trajecit. Aegium, a principio Achaici concilii, semper conventus gentis indicti sunt: seu dignitati urbis id, seu loci obportunitati datum est. Hunc morem Philopoemen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quae Achaici concilii essent, in vicem conventus agerentur: et sub adventum consulis, Damiurgis civitatium, qui summus est magistratus, Aegium evocantibus, Philopoemen (praetor tum erat) Argos conventum edixit. Quo quum adpareret omnes fere conventuros, consul quoque, quamquam Aegiensium favebat causae, Argos venit. Vbi quum disceptatio fuisset, et rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedaemonii deinde eum in sua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exsules maxime habebant, quorum magna pars in maritimis Laconicae orae castellis, quae omnis ademta erat, habitabant. Id aegre patientes Lacedaemonii, ut aliqua liberum ad mare haberent aditum, si quando Ro-

Romam aliove quo mitterent legatos, ſimulque ut emporium et receptaculum peregrinis mercibus ad neceſſarios uſus eſſet, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, inproviſo occupavere. Vicani, quique ibi exſules habitabant, primo inopinata re territi ſunt; deinde, ſub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedaemonios. Terror tamen omnem maritimam oram pervaſit; legatosque communiter et caſtella omnia vicique, et exſules, quibus ibi domicilia erant, ad Achaeos miſerunt.

XXXI. Philopoemen praetor, jam inde ab initio exſulum cauſae et amicus, et auctor ſemper Achaeis minuendi opes et auctoritatem Lacedaemoniorum, concilium querentibus dedit; decretumque, eo referente, factum eſt, *Quum in fidem Achaeorum tutelamque T. Quinctius et Romani Laconicae orae caſtella et vicos tradidiſſent, et, quum abstinere his ex foedere Lacedaemonii deberent, Las vicus obpugnatus eſſet, caedesque ibi facta; qui ejus rei auctores adfinesque eſſent, niſi dederentur Achaeis, violatum videri foedus.* Ad expoſcendos eos legati extemplo Lacedaemonem miſſi ſunt. Id imperium adeo ſuperbum et indignum Lacedaemoniis viſum eſt, ut, ſi antiqua civitatis fortuna eſſet, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. Maxime autem conſternavit eos metus, ſi ſemel primis imperiis obediendo jugum adcepiſſent, ne, id quod jam diu moliretur, Philopoemen exſulibus Lacedaemonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua conſiliorum aliqua ſocietas Philopoemeni atque exſulibus erat, interfectis, decreverunt, renuntiandam ſocietatem Achaeis, legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui conſuli M. Fulvio quique Romanis Lacedaemonem

nem dederent, orarentque eum, ut veniret in Peloponnefum ad urbem Lacedaemonem in fidem ditionemque populi Romani adcipiendam.

XXXII. Id ubi legati ad Achaeos retulerunt, omnium civitatium, quae ejus concilii erant, confenfu bellum Lacedaemoniis indictum eft. Ne extemplo gereretur, hyems inpediit. Incurfionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, fed etiam navibus a mari fines eorum vaftati. Hic tumultus confulem in Peloponnefum adduxit; juffuque ejus Elin concilio indicto, Lacedaemonii ad disceptandum adciti. Magna ibi non disceptatio modo, fed etiam altercatio fuit: cui conful, quum alia, fatis ambitiofe partem utramque fovendo, incerta refpondiffet, una denuntiatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad fenatum mififfent, finem inpofuit. Vtrimque legatio miffa Romam eft. Exfules quoque Lacedaemoniorum fuam caufam legationemque Achaeis injunxerunt. Diophanes et Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achaeorum fuerunt. Qui, disfidentes in re publica, tum quoque minime inter fe convenientes orationes habuerunt. Diophanes fenatui disceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controverfias inter Achaeos ac Lacedaemonios finituros effe. Lycortas ex praeceptis Philopoemenis poftulabat, ut Achaeis ex foedere ac legibus fuis, quae decreffent, agere liceret; libertatemque fibi inlibatam, cujus ipfi auctores effent, praeftarent. Magnae auctoritatis apud Romanos tum gens Achaeorum erat: novari tamen nihil de Lacedaemoniis placebat. Ceterum refponfum ita perplexum fuit, ut et Achaei fibi de Lacedae-

mone permiſſum adciperent; et Lacedaemonii non omnia conceſſa iis interpretarentur. Hac poteſtate inmodice Achaei ac ſuperbe uſi ſunt.

XXXIII. Philopoemeni continuatur magiſtratus; qui veris initio, exercitu indicto, caſtra in finibus Lacedaemoniorum poſuit. Legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores defectionis, et civitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens, et illos nihil indicta cauſa paſſuros. Silentium prae metu ceterorum fuit. Quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt; fide adcepta ab legatis, vim abfuturam, donec cauſam dixiſſent. Ierunt alii etiam inluſtres viri, et advocati privatis, et quia pertinere cauſam eorum ad rem publicam cenſebant. Numquam alias exſules Lacedaemoniorum Achaei ſecum adduxerant in fines, quia nihil aeque alienaturum animos civitatis videbatur. Tunc exercitus totius prope anteſignani exſules erant. Ii venientibus Lacedaemoniis ad portam caſtrorum agmine facto obcurrerunt, et primo laceſſere jurgiis; deinde altercatione orta, quum adcenderentur irae, ferociſſimi exſulum inpetum in Lacedaemonios fecerunt. Quum illi Deos et fidem legatorum teſtarentur, et legati et praetor ſubmoveret turbas, et protegeret Lacedaemonios, vinculaque jam quosdam injicientes arceret, creſcebat tumultu concitato turba. Et Achaei ad ſpectaculum primo concurrebant: deinde vociferantibus exſulibus, quae paſſi forent, et orantibus opem, adfirmantibusque ſimul, *Numquam talem occaſionem habituros, ſi eam praetermiſiſſent: foedus, quod in Capitolio, quod Olympiae, quod in arce Athenis ſacratum fuiſſet, inritum per illos eſſe: prius quam alio de integro foedere obligarentur,*

noxios

noxios puniendos esse; adcensa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, saxa conjecit: atque ita septemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti sunt: sexaginta tres postero die comprehensi, a quibus praetor vim arcuerat, non quia salvos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat, objecti multitudini iratae, quum aversis auribus pauca loquuti essent, damnati omnes, et traditi sunt ad supplicium.

XXXIV. Hoc metu injecto, Lacedaemoniis imperatum primum, ut muros diruerent: deinde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent: tum, uti, quae servitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent; qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achaeis jus esset: Lycurgi leges moresque abrogarent: Achaeorum adsuescerent legibus institutisque: ita unius eos corporis fore, et de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec aegrius passi sunt, quam exsules reduci. Decretum Tegeae in concilio communi Achaeorum de restituendis iis factum est: et, mentione inlata, externos auxiliares dimissos, et Lacedaemoniis adscriptos (ita enim vocabat, qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilabsos; prius quam dimitteretur exercitus, ire praetorem cum expeditis, et comprehendere id genus hominum, et vendere jure praedae placuit. Multi comprehensi venierunt. Porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achaeorum refecta est, quam Lacedaemonii diruerant. Et ager Belbinates, quem injuria tyranni Lacedaemoniorum possede-

federant, restitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achaeorum, quod factum erat, Philippo Amyntae filio regnante. Per haec velut enervata civitas Lacedaemoniorum diu Achaeis obnoxia fuit. Nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos adsueverant, sublata.

XXXV. A concilio, ubi apud consulem inter Achaeos Lacedaemoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum caussa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messallam et C. Livium Salinatorem, quum M. Aemilium Lepidum inimicum, eo quoque anno petentem, dejecisset. Praetores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit; eique et conlegae Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in aedem Herculis signum Dei ipsius ex decemvirorum responso, et sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi. Consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim clypea aurata ab aedilibus curulibus, P. Claudio Pulchro et Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt. Et aedilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, uno reo damnato, (nam separatim adcusaverant) posuit. Conlega ejus A. Caecilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeji quinquies toti instaurati. M. Valerius Messalla inde et C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis quum inissent, de re publica deque provinciis et exercitibus senatum consuluerunt. De Aetolia et Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisae cum

cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta eſt. Comparare inter ſe, aut ſortiri juſſi, et novos exercitus, binas legiones, ſcribere, et ut ſociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent et mille et ducentos equites. Meſſallae Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Praetores inde ſortiti ſunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina juris dictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hiſpaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem eſt ſortitus.

XXXVI. De exercitibus ita placuit: e Gallia legiones, quae ſub C. Laelio fuerant, ad M. Tuccium propraetorem in Bruttios traduci; et, qui in Sicilia eſſet, dimitti exercitum; et claſſem, quae ibi eſſet, Romam reducere M. Sempronium propraetorem. Hiſpaniis legiones ſingulae, quae tum in iis provinciis erant, decretae, et ut terna millia peditum, ducenos equites ambo praetores in ſubplementum ſociis imperarent, ſecumque transportarent. Prius quam in provincias novi magiſtratus proficiſcerentur, ſubplicatio in triduum pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam ferme et quartam tenebrae obortae fuerant: et novemdiale ſacrificium indictum eſt, quod in Aventino lapidibus pluiſſet. Campani, quum eos ex ſenatus conſulto, quod factum erat priore anno, cenſores Romae cenſeri coegiſſent, (nam antea incertum fuerat, ubi cenſerentur) petierunt, ut ſibi cives Romanas ducere uxores liceret; et, ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas, et ante eam diem nati, uti juſti ſibi liberi heredesque eſſent. Vtraque res inpetrata. De Formianis Fundanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Tappus tribunus plebis pro-

promulgavit, uti iis ſubfragii latio (nam ante ſine ſubfragio habuerant civitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, quum intercederent, edocti; populi eſſe, non ſenatus jus ſubfragium, quibus velit, inpartiri, deſtiterunt incepto. Rogatio perlata eſt, ut in Aemilia tribu Formiani et Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent: atque in his tribubus tum primum ex Valerio plebiſcito cenſi ſunt. M. Claudius Marcellus cenſor, ſorte ſuperato T. Quinctio, luſtrum condidit. Cenſa ſunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia trecenta decem et octo. Luſtro perfecto, conſules in provincias profecti ſunt.

XXXVII. Hyeme ea, qua haec Romae geſta ſunt, ad Cn. Manlium, conſulem primum, deinde pro conſule, hibernantem in Aſia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quae cis Taurum montem incolunt, conveniebant; et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis, ita laetior ſociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia ſervitus fuerat, quam feritas inmanium barbarorum, incertusque in dies terror, quo velut tempeſtas eos populantes inferret. Itaque, ut quibus libertas, Antiocho pulſo, pax, Gallis domitis, data eſſet, non gratulatum modo venerant, ſed coronas etiam aureas, pro ſuis quaeque facultatibus, adtulerant. Et ab Antiocho legati, et ab ipſis Gallis, ut pacis leges dicerentur, et ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juviſſet. Huic ſexcenta talenta argenti ſunt imperata. Gallis reſponſum, quum Eumenes rex veniſſet, tum daturum iis leges. Civitatium

tium legationes cum benignis responsis, laetiores etiam quam venerant, dimissae. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam frumentumque ex pacto cum L. Scipione foedere jussi advehere; eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris, lustrato exercitu, profectus, die octavo Apameam venit. Ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. Mille et quingenta talenta argenti adcepta Apameam deportantur. Frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit; quae una in iis locis regio tenebatur praesidio. Adpropinquanti praefectus praesidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. Dato tempore, ad eam diem praesidio decessum est. A Perga, L. Manlio fratre cum quatuor millibus militum Oroanda, ad reliquum pecuniae ex eo, quod pepigerant, exigendum, misso, ipse, quia Eumenem regem et decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit.

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia foedus in haec verba fere cum Antiocho conscriptum est. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus et conditionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui eorumve, qui sub ditione ejus erunt, transire sinito; neu commeatu, neu qua alia ope juvato. Idem Romani sociique Antiocho et iis, qui sub imperio ejus erunt, praestent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis, qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, castellis*

cis

cis Taurum montem usque ad Halyn amnem, et a valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris castellisque, quibus excedat. Si qua extulit, quae quoque oportebit, recte restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives, quae regno abscedunt, cum rege Antiocho intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos seu fugitivos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito et naves longas armamentaque earum: neve plures, quam decem naves actuarias, nulla quarum plus quam triginta remis agatur, habeto; neve monerem ex belli causa, quod ipse inlaturus erit. Neve navigato citra Calycadnum, neve Sarpedonem, promontoria; extra quam, si qua navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quae sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quae aedes aedificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quae pecuniae debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, et ex iis praesidia deducito, utique recte tradantur, curato. Argenti probi duodecim millia Attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus aequis, (talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat) et tritici quingenta

genta quadraginta millia modium. Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta intra quinquennium dato; et pro frumento, quod aestimatione fiat, talenta centum viginti septem. Obsides Romanis viginti dato, et triennio mutato; ne minores octonum denum annorum, neu majores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus esto; dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam adcipiat. Controversias inter se jure ac judicio disceptanto, aut, si utrisque placebit, bello De Hannibale Poeno et Aetolo Thoante et Mnasilocho Acarnane et Chalcidensibus Eubulida et Philone dedendis in hoc quoque foedere adscriptum est; et ut, si quid postea addi, demi, mutarive placuisset, ut id salvo foedere fieret.

XXXIX. Consul juravit in hoc foedus; Ab rege qui exigerent jus jurandum, profecti Q. Minucius Thermus et L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. Et Q. Fabio Labeoni, qui classi praeerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur, quaeque ibi naves regiae essent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheso, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmissum eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protenus, jussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Graeciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piraeeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius quum inter cetera, quae adcipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque adcepisset, donoque Eumeni omnes dedisset; deinde causas civitatium, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniae imperatae, Eumenis bene-

beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est adceptus. Civitatium autem cognitis caussis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quae stipendiariae regi Antiocho fuerant, et cum populo Romano senserant, iis inmunitatem dederunt: quae partium Antiochi fuerant, aut stipendiariae Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. Nominatim praeterea Colophoniis, qui in Notio habitant, et Cymaeis et Mylasenis inmunitatem concesserunt. Clazomeniis, super inmunitatem, et Drymusam insulam dono dederunt; et Milesiis, quem sacrum adpellant, agrum restituerunt; et Iliensibus Rhoeteum et Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. Eadem et Dardanum liberandi caussa fuit. Chios quoque et Smyrnaeos et Erythraeos pro singulari fide, quam eo bello praestiterunt, et agro donarunt, et in omni praecipuo honore habuerunt. Phocaeensibus et ager, quem ante bellum habuerant, redditus; et, ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis adfirmata, quae data priore decreto erant; Lycia et Caria datae usque ad Maeandrum amnem, praeter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa et Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Asia Phrygiam utramque, (alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant) et Mysiam, quam Prusias rex ademerat, ei restituerunt, et Lycaoniam et Milyada et Lydiam, et nominatim urbes Tralles atque Ephesum et Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem et Antiochi legatos quum esset, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum est; integra res ad senatum rejicitur.

XL.

XL. His foederibus decretisque datis, Manlius, cum decem legatis omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene servarent, dixit; denuntiavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, et Eumenis etiam classe per Athenaeum fratrem regis ab Elaea adducta, copias omnes in Europam trajecit. Inde, per Chersonesum modicis itineribus grave praeda omnis generis agmen trahens, Lysimachiae stativa habuit; ut quam maxime recentibus et integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem, Melana quem vocant, inde postero die Cypsela pervenit. A Cypselis via decem millium fere silvestris, angusta, confragosa excipiebat. Propter cujus difficultatem itineris in duas partes divisus exercitus; et praecedere una jussa, altera magno intervallo cogere agmen, media inpedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant pretiosaque alia praeda. Itaque, quum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astii et Caeni et Maduateni et Coreli, ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum; eum scisse, non alia, quam per Thraciam, redituros Romanos, et quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent. Postquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum adpropinquantes, inpedimenta et sarcinas invadunt; caesisque custodibus, partim ea, quae in

plaustris erant, diripere, partim sub oneribus jumenta abstrahere. Vnde postquam clamor primum ad eos, qui, jam ingressi saltum, sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrimque in medium concurritur, et inordinatum simul pluribus locis proelium conseritur. Thracas praeda ipsa inpeditos oneribus et plerosque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes ad caedem praebet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos obcursantibus, et latentibus interdum per cavas valles, prodebat. Ipsa etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta, pugnantibus inpedimento sunt: alibi praedo, alibi praedae vindex cadit. Prout locus iniquus aequusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus, (alii enim pluribus, quam ipsi erant, alii paucioribus, obcurrerant) varia pugnae fortuna est. Multi utrimque cadunt. Jam nox adpetebat, quum proelio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, sed quia satis praedae habebant.

XLI. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit; pars altera ad custodiam inpedimentorum medio in saltu, duplici circumdata vallo, mansit. Postero die, prius explorato saltu, quam moverent, primis se conjungunt. In eo proelio, quum et inpedimentorum pars et calonum, et milites aliquot, quum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est adceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum est. Inde Aeniorum fines praeter Apollinis, Zerynthium quem vocant incolae, templum superant. Aliae angustiae circa Tempyra excipiunt,

cipiunt, (hoc loco nomen eſt) nec minus confragoſae, quam priores; ſed, quia nihil ſilveſtre circa eſt, ne latebras quidem ad inſidiandum praebent. Huc ad eamdem ſpem praedae Trauſi (gens et ipſa Thracum) convenere: ſed, quia nudae valles, procul ut conſpicerentur anguſtias obſidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. Quippe etſi iniquo loco, proelio tamen juſto, acie aperta, conlatis ſignis dimicandum erat. Conferti ſubeuntes cum clamore, inpetu facto, primum expulere loco hoſtes; deinde avertere. Fuga inde caedesque, ſuis ipſos inpedientibus anguſtiis, fieri coepta eſt. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren adpellant) poſuerunt caſtra. Poſtero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi, frumentum adcipientes, manſerunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipſis, partim ex navibus ſuis; quae cum omnis generis commeatu ſequebantur. Ab ſtativis diei via Apolloniam fuit. Hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum eſt. Hoc omne per Graecorum colonias pacatum iter fuit. Reliquum inde per medios Thracas, dies noctesque, etſi non infeſtum, ſuſpectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam cauſam, quam quod praedae minus, quod peteretur, fuerat. Quamquam tum quoque Claudius auctor eſt, ad quindecim millia Thracum praecedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidae obcurriſſe; quadringentos equites fuiſſe Numidas, paucos elephantos: Mutinis filium per medios hoſtes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupiſſe: eumdem mox,

quum jam Mutines, in medio elephantis conlocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo praebuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non adcessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. Inde per Epirum Apolloniam quum pervenisset, nondum adeo hiberno contemto mari, ut trajicere auderet, Apolloniae hibernavit.

XLII. Exitu prope anni M. Valerius consul ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re gesta, ut ea probabilis morae causa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Calendas Martias. Creati M. Aemilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die praetores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massiliota Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias praetoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. Decreverunt duas Romae, juris dicundi causa; duas extra Italiam, Siciliam et Sardiniam; duas in Italia, Tarentum et Galliam. Et extemplo, prius quam inirent magistratum, sortiri jussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus et L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii praetoris Vrbis per fetiales traditi sunt legatis, et Carthaginem avecti. In Liguribus magni belli et gliscentis in dies magis fama erat. Itaque consulibus novis, quo die de provinciis et de re publica

retu-

retulerunt, fenatus utrisque Ligures provinciam decrevit. Huic fenatus confulto Lepidus conful intercedebat, *Indignum effe* praedicans, *confules ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium et Cn. Manlium biennium jam, alterum in Europa, alterum in Afia, velut pro Philippo atque Antiocho fubftitutos, regnare. Si exercitus in his terris effe placeat, confules iis potius, quam privatos, praeeffe oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non fit, pacem pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus obtinere opus effet, ficut M'. Acilio L. Scipio conful, L. Scipioni M. Fulvius et Cn. Manlius fucceffiffent confules; ita Fulvio Manlioque C. Livium et M. Valerium confules debuiffe fuccedere. Nunc certe, perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Afia, devictis Gallis, aut confules ad exercitus confulares mitti, aut reportari legiones inde reddique tandem rei publicae debere.* Senatus, his auditis, in fententia perfeveravit, ut confulibus ambobus Ligures provincia effet: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, et exercitus inde deducere ac redire Romam, placuit.

XLIII. Inimicitiae inter M. Fulvium et M. Aemilium confulem erant: et fuper cetera Aemilius, ferius biennio fe confulem factum M. Fulvii opera, ducebat. Itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienfes in fenatum, fubornatos criminibus, introduxit. Qui *fibi, quum in pace effent, imperataque a prioribus confulibus feciffent, et eadem praeftare obedienter M. Fulvio parati effent, bellum inlatum* quefti, *agros primum depopulatos, terrorem direptionis et caedis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. Obfeffos deinde et obpugnatos fe, et omnia exempla belli edita in*

ſe, caedibus, incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos in ſervitium abstractos: bona ademta, et, quod ſe ante omnia moveat, templa tota urbe ſpoliata ornamentis: ſimulacra Deum, Deos immo ipſos, convulſos ex ſedibus ſuis, ablatos eſſe; parietes poſtesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur et ſubplicent, Ambracienſibus ſupereſſe. Haec querentes, interrogando criminoſe ex compoſito, conſul ad plura, velut non ſua ſponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter conſul C. Flaminius M. Fulvii cauſam excepit; qui, *veterem et obſoletam viam ingreſſos Ambracienſes*, dixit. *Sic M Marcellum a Syracuſanis, ſic Q. Fulvium a Campanis adcuſatos. Quin eadem opera T. Quinctium a Philippo rege, M'. Acilium et L. Scipionem ab Antiocho, Cn Manlium a Gallis, ipſum M. Fulvium ab Aetolis et Cephalleniae populis adcuſari paterentur. Ambraciam obpugnatam et captam, et ſigna inde ornamentaque oblata, et cetera facta, quae captis urbibus ſoleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipſum M. Fulvium cenſetis, Patres conſcripti? qui ob has res geſtas triumphum a vobis poſtulaturus ſit, Ambraciam captam, ſignaque, quae ablata criminantur, et cetera ſpolia ejus urbis ante currum laturus, et fixurus in poſtibus ſuis. Nihil eſt, quod ſe ab Aetolis ſeparent. Eadem Ambracienſium et Aetolorum cauſa eſt Itaque conlega meus vel in alia cauſa inimicitias exerceat, vel, ſi in hac utique mavult, retineat Ambracienſes ſuos in adventum M. Fulvii. Ego nec de Ambracienſibus, nec de Aetolis decerni quidquam, abſente M. Fulvio, patiar.*

XLIV. Quum Aemilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, inſimilaret, et tempus eum morando extracturum diceret,

ne

ne confule inimico Romam veniret; certamine confulum biduum abfumtum eft: nec praefente Flaminio decerni quidquam videbatur poffe. Captata occafio eft, quum aeger forte Flaminius abeffet; et, referente Aemilio, fenatus confultum factum eft, *Vt Ambracienfibus omnes fuae res redderentur: in libertate effent, ac legibus fuis uterentur: portoria, quae vellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac focii Latini nominis effent. Signa aliaque ornamenta quae quererentur ex aedibus facris fublata effe, de iis, quum M. Fulvius Romam revertiffet, placere ad conlegium pontificum referri, et, quod ii cenfuiffent, fieri.* Neque his contentus conful fuit, fed poftea per infrequentiam adjecit fenatus confultum, *Ambraciam non videri vi captam effe.* Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per triduum, quia gravis peftilentia urbem atque agros vaftabat. Latinae inde fuerunt. Quibus religionibus liberati confules, et delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti funt, veteresque omnes dimiferunt. Poft confulum profectionem Cn. Manlius proconful Romam venit. Cui quum ab Ser. Sulpicio praetore fenatus ad aedem Bellonae datus effet, et ipfe, commemoratis rebus ab fe geftis, poftulaffet, ut ob eas Diis inmortalibus honos haberetur, fibique triumphanti Vrbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpureo et L. Aemilius Paullus.

XLV. *Legatos fefe Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendae caufa foederisque et legum, quae cum L. Scipione inchoatae fuiffent, perficiendarum.* Cn. Manlium *fumma ope te-*

tendiſſe, ut eam pacem turbaret, et Antiochum, ſi ſui poteſtatem feciſſet, inſidiis exciperet; ſed illum, cognita fraude conſulis, quum ſaepe conloquiis petitis captatus eſſet, non congreſſum modo, ſed conſpectum etiam ejus vitaſſe. Cupientem transire Taurum aegre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllae praedictam ſuperantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. Admoviſſe tamen exercitum, et prope ipſis jugis ad divortia aquarum caſtra poſuiſſe. Quum nullam ibi cauſam belli inveniret, quieſcentibus regiis, circumegiſſe exercitum ad Gallograecos: cui nationi non ex ſenatus auctoritate, non populi juſſu, bellum inlatum. Quod quem umquam de ſua ſententia facere auſum? Antiochi, Philippi, Hannibalis et Poenorum recentiſſima bella eſſe. De omnibus his conſultum ſenatum, populum juſſiſſe. Saepe legatos ante miſſos, res repetitas, poſtremo, qui bellum indicerent, miſſos. Quid eorum, Cn. Manli, factum eſt, ut iſtud publicum populi Romani bellum et non tuum privatum latrocinium ducamus? At eo ipſo contentus fuiſti: recto itinere duxiſti exercitum ad eos, quos tibi hoſtes deſumſeras; an et per omnes amfractus viarum, quum ad bivia conſiſteres, ut, quo flexiſſet agmen Attalus Eumenis frater, eo conſul mercenarius cum exercitu Romano ſequereris, Piſidiae Lycaoniaeque et Phrygiae receſſus omnes atque angulos peragraſti, ſtipem a tyrannis caſtellaniſque deviis conligens? Quid enim tibi cum Oroandis? quid cum aliis aeque innoxiis populis? Bellum autem ipſum, cujus nomine triumphum petis, quo modo geſſiſti? Loco aequo, tempore tuo pugnaſti? Tu vero recte, vt Diis inmortalibus honos habeatur, poſtulas: primum, quod pro temeritate imperatoris, nullo jure gentium bellum inferentis, poenas

nas

nas luere exercitum noluerunt; deinde, quod belluas, non hostes, nobis objecerunt.

XLVI. *Nolite nomen tantum existimare mixtum esse Gallograecorum. Multo ante et corpora et animi mixti ac vitiati sunt. An, si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuntius illinc redisset? Bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus paene hostium aciem subjecit. Ut non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda injicerent, obruere nos potuerunt. Quid igitur incidit? Magna fortuna populi Romani est, magnum et terribile nomen. Recenti ruina Hannibalis, Philippi, Antiochi, prope adtoniti erant, tantae corporum moles. Fundis sagittisque in fugam consternati sunt: gladius in acie cruentatus non est Gallico bello: velut avium examina, ad crepitum primum missilium avolavere. At, Hercule, nos iidem, (admonente fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, caesi, fugati, exsuti inpedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paullo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, perisset, cum multis viris fortibus cecidit: exercitus, spolia regis Antiochi referens, trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi inpedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiaeque foret adceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus aut populus Romanus dedisset. Sic huic L. Scipioni, sic illi M'. Acilio de rege Antiocho, sic paullo ante T. Quinctio de rege Philippo, sic P. Africano de Hannibale et*

et Poenis et Syphace, triumphus datus. Et minima illa, quum jam ſenatus cenſuiſſet bellum, quaeſita tamen ſunt, quibus nuntiandum eſſet: ipſis utique regibus nuntiaretur; an ſatis eſſet, ad praeſidium aliquod nuntiari? Vultis ergo haec omnia pollui et confundi? tolli fetialia jura? nullos eſſe fetiales? Fiat (pace Deum dixerim) jactura religionis; oblivio Deorum capiat pectora veſtra. Num ſenatum quoque de bello conſuli non placet? non ad populum ferri, velint jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe conſules Graeciam atque Aſiam volebant. Tamen perſeverantibus vobis, Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. Merito ergo a vobis, proſpere bello geſto, triumphum petent, quibus auctoribus geſſerunt.

XLVII. Talis oratio Furii et Aemilii fuit. Manlium in hunc maxime modum reſpondiſſe adcepimus. *Tribuni plebis antea ſolebant triumphum poſtulantibus adverſari, Patres conſcripti. Quibus ego gratiam habeo, quod ſeu mihi, ſeu magnitudini rerum geſtarum, hoc dederunt, ut non ſolum ſilentio comprobarent honorem meum, ſed referre etiam, ſi opus eſſet, viderentur parati eſſe. Ex decem legatis, ſi Diis placet, quod conſilium dispenſandae cohoneſtandaeque victoriae imperatoribus majores dederunt noſtri, adverſarios habeo. L. Furius, L. Aemilius currum triumphalem me conſcendere prohibent, coronam inſignem capiti detrahunt; quos ego, ſi tribuni me triumphare prohiberent, teſtes citaturus fui rerum a me geſtarum. Nullius equidem invideo honori, Patres conſcripti. Vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac ſtrenuos, inpedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate veſtra deterruiſtis. Triumphavit, quem non bellum injuſtum geſſiſſe, ſed hoſtem omnino non vidiſſe, inimici jactabant. Ego, qui cum cen-*

centum millibus ferocissimorum hostium signis conlatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo fraudor, sed caussam apud vos, Patres conscripti, adcusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, ut animadvertistis, Patres conscripti, adcusatio fuit. Nam, nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, et gestum temere atque inprudenter, dixerunt. Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos, imperata facientes, violasti. Non sum postulaturus a vobis, Patres conscripti, ut, quae communiter de inmanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis Gallis. Remota universae gentis infamia atque invidia, per se ipsos aestimate. Vtinam rex Eumenes, utinam Asiae civitates omnes adessent, et illos potius querentes, quam me adcusantem, audiretis! Mittite, agedum, legatos circa omnes Asiae urbes, et quaerite, utra graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? Quoties agri eorum vastati sint, quoties praedae abactae, referant; quum vix redimendi captivos copia esset, et mactatas humanas hostias inmolatosque liberos suos audirent. Stipendium, scitote, pependisse socios vestros Gallis, et nunc, liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a me foret cessatum.

XLVIII. *Quo longius Antiochus emotus esset, hoc inpotentius in Asia Galli dominarentur, et, quidquid est terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non vestro, adjecissetis. At enim sunt quidem ista: verum etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbi-*

umbilicum orbis terrarum, Galli spoliaverunt; nec ideo populus Romanus his bellum indixit, aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in jure ac ditione vestra Graecia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque, quid in his terris fieret; et hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuitis, quo libertatem inmunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis, alias agro mulctatis, aliis vectigal inponitis; regna augetis, minuitis, donatis, adimitis; curae vestrae censetis esse, ut pacem terra marique habeant. An, nisi praesidia deduxisset Antiochus, quae quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quae dedistis, regi Eumeni, rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego haec ita argumentor, tamquam non adceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. Scipio, adpello, cujus ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab Diis inmortalibus precatus sum; te, P. Scipio, qui legati jus, conlegae majestatem, et apud fratrem consulem, et apud exercitum habuisti; sciatisne, in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hostibus justis? ceciderítis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis, bellum et senatus decreverat, et populus jusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreverant jusseruntque, qui intra ejus praesidia fuissent: ex quibus, praeter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, et cum quo nominatim foedus ut fieret, mandaveratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulerunt. In qua causa quum Galli ante omnes fuissent et reguli qui-

quidam et tyranni; ego tamen et cum aliis, pro dignitate imperii vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi; et Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentavi, et, postquam indomitos atque inplacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. Nunc, quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. In quo considerem equidem causae meae, etiamsi non apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem; ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate, quae ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque Deos adhibet, quia nullius calumniae subjicit ea, quae Dii comprobaverunt, et in sollemnibus verbis habet, quum supplicationem aut triumphum decernit, Quod bene ac feliciter rem publicam administrarit; *si nollem, si grave ac superbum existimarem, virtute gloriari, pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine ulla militum jactura devicimus, postularem, ut Diis inmortalibus honos haberetur, et ipse triumphans in Capitolium adscenderem, unde, votis rite nuncupatis, profectus sum: negaretis hoc mihi cum Diis inmortalibus?*

XLIX. *Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, quo aequiore potuerim dimicare? Quum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent, nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid? si urbem eo loco haberent, et moenibus se tenerent? nempe obpugnandi erant. Quid? ad Thermopylas aequone loco M'. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem juga tenentem montium T. Quinctius dejecit? Equidem adhuc, qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non invenio. Si degenerem et emol-*

emollitum amoenitate Aſiae, quid periculi vel iniquo loco ſubeuntibus fuit? ſi timendum et feritate animorum, et robore corporum, huicne tantae victoriae triumphum negatis? Caeca invidia eſt, Patres conſcripti, nec quidquam aliud ſcit, quam detrectare virtutes, conrumpere honores ac praemia earum. Mihi, quaeſo, ita ignoſcatis, Patres conſcripti, ſi longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, ſed neceſſaria criminum defenſio fecit. An etiam per Thraciam ſaltus patentes, qui anguſti erant, et plana ex arduis, et culta ex ſilveſtribus facere potui, et praeſtare, necubi notis ſibi latebris deliteſcerent latrones Thraces, ne quid ſarcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tanto agmine abstraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac ſtrenuus Q. Minucius moreretur? In hoc caſu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, haerent. Quod ſaltu iniquo, loco alieno, quum adortus hoſtis nos eſſet, duae ſimul acies primi et noviſſimi agminis haerentem ad inpedimenta noſtra exercitum barbarorum circumvenerunt, quod multa millia ipſo die, plura multo poſt dies paucos ceciderunt et ceperunt; hoc, ſi ipſi tacuerint, vos ſcituros, quum teſtis orationis meae totus exercitus ſit, non credunt? Si gladium in Aſia non ſtrinxiſſem, ſi hoſtem non vidiſſem; tamen proconſul triumphum in Thracia duobus proeliis merueram. Sed jam dictum ſatis eſt. Quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quam volui, fatigavi, veniam a vobis petitam inpetratamque velim, Patres conſcripti.

L. Plus crimina eo die, quam defenſio, valuiſſent, ni altercationem in ſerum perduxiſſent. Dimittitur ſenatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuiſſe videretur. Poſtero die et cognati amicique Cn. Manlii ſummis opibus

opibus adnisi sunt, et auctoritas seniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriae esse, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru et laurea, privatus inhonoratusque, Vrbem iniret. Hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Obpressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus majus et cum majore et clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor est) duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quae id pati posset, incusabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas; Romam ingratiorem, si quidem victa Carthago victum Hannibalem in exsilium expulisset, Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit; nihil tam aequandae libertatis esse, quam potentissimum quemque posse dicere causam. Quid autem tuto cuiquam, nedum summam rem publicam, permitti, si ratio non sit reddenda? Qui jus aequum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Haec agitata sermonibus, donec dies dicendae causae venit: nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die, in forum est deductus. Jussus dicere causam sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem umquam neque melius, neque verius laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant; et aurium fastidium aberat,

aberat, quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

LI. Tribuni plebis vetera luxuriae crimina Syracufanorum hibernorum et Locris Plemi-nianum tumultum quum ad fidem praefen-tium criminum retuliffent; fufpicionibus magis, quam argumentis, pecuniae captae reum ad-cufarunt. *Filium captum fine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tamquam in ejus unius manu pax Romana bellumque effet, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum confuli, non legatum, in provincia fuiffe; nec ad aliam rem eo profectum, quam ut, id quod Hifpaniae, Galliae, Siciliae, Africae jam pridem perfua-fum effet, hoc Graeciae Afiaeque et omnibus ad orientem verfis regibus gentibusque adpareret, unum hominem caput columenque imperii Ro-mani effe, fub umbra Scipionis civitatem domi-nam orbis terrarum latere, nutum ejus pro de-cretis Patrum, pro populi juffis effe.* Infamia intactum invidia, qua poffunt, urguent. Ora-tionibus in noctem perductis, prodicta dies eft. Vbi ea venit, tribuni in Roftris prima luce confederunt. Citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concio-nem ad Roftra fubiit, filentioque facto, *Hoc,* inquit, *die, tribuni plebis vosque Quirites, cum Hannibale et Carthaginienfibus fignis conlatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque, quum hodie litibus et jurgiis fuperfederi aequum fit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem optimum maximum Junonemque et Minervam ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci prae-fident, falutandos ibo; hisque gratias agam, quod mihi et hoc ipfo die, et faepe alias, egre-gie rei publicae gerendae mentem facultatem-que dederunt. Veftrum quoque, quibus commo-dum eft, ite mecum, Quirites, et orate Deos,*

ut

ut mei ſimiles principes habeatis. Ita, ſi ab annis ſeptemdecim ad ſenectutem ſemper vos aetatem meam honoribus veſtris anteiſtis, ego veſtros honores rebus gerendis praeceſſi. Ab Roſtris in Capitolium adſcendit. Simul ſe univerſa concio avertit, et ſequuta Scipionem eſt, adeo, ut poſtremo ſcribae viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, praeter ſervilem comitatum et praeconem, qui reum ex Roſtris citabat, quisquam eſſet. Scipio non in Capitolio modo, ſed per totam urbem omnia templa Deum cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum et aeſtimatione verae magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Carthaginienſibus Vrbem eſt invectus.

LII. Hic ſpecioſus ultimus dies P. Scipioni inluxit. Poſt quem quum invidiam et certamina cum tribunis proſpiceret, die longiore prodicta, in Literninum conceſſit; certo conſilio, ne ad cauſam dicendam adeſſet. Major animus et natura erat, ac majori fortunae adſuetus, quam ut reus eſſe ſciret, et ſubmittere ſe in humilitatem cauſam dicentium. Vbi dies venit, citarique abſens eſt coeptus, L. Scipio morbum cauſae eſſe, cur abeſſet, excuſabat. Quam excuſationem quum tribuni, qui diem dixerant, non adciperent, et ab eadem ſuperbia non venire ad cauſam dicendam arguerent, qua judicium et tribunos plebis et concionem reliquiſſet, et, quibus jus de ſe dicendae ſententiae et libertatem ademiſſet, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egiſſet, ſeceſſionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis feciſſet: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem. Quo duce et auctore nos reliquiſtis, ab eo ipſi relicti eſtis: et tantum animorum in dies nobis*

decrescit, ut, ad quem ante annos septemdecim, exercitum et classem habentem, tribunos plebis aedilemque mittere in Siciliam ausi sumus, qui prehenderent eum, et Romam reducerent, ad eum privatum ex villa sua extrahendum, ad caussam dicendam, mittere non audeamus? Tribuni plebis, adpellati ab L. Scipione, ita decreverunt, *Si morbi caussa excusaretur, sibi placere, adcipi eam caussam, diemque a conlegis prodici.* Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiae cum P. Scipione intercedebant. Is, quum vetuisset nomen suum decreto conlegarum adscribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: *Quum L. Scipio excuset morbum esse caussae fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, prius quam Romam redisset, adcusari non passurum. Tum quoque, si se adpellet, auxilio ei futurum, ne caussam dicat. Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub Rostris reum stare, et praebere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quam ipsi, sit.*

LIII. Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africae, Scipio? Ideo quatuor nobilissimos duces Poenorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugavitque: ideo Syphacem cepit, Hannibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriae L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis subcumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus umquam in arcem tutam et velut sanctam clari viri pervenient, ubi, si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum considat?* Movit et decretum, et adjecta oratio non

non ceteros modo, ſed ipſos etiam adcuſatores; et, deliberaturos ſe, quid ſui juris et officii eſſet, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimiſſo, haberi eſt coeptus. Ibi gratiae ingentes ab univerſo ordine, praecipue a conſularibus ſenioribusque, Ti. Graccho actae ſunt, quod rem publicam privatis ſimultatibus potiorem habuiſſet; et Petillii vexati ſunt probris, quod ſplendere aliena invidia voluiſſent, et ſpolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. Vitam Literni egit ſine deſiderio urbis. Morientem rure eo ipſo loco ſepeliri ſe juſſiſſe ferunt, monimentumque ibi aedificari, ne funus ſibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior prima pars vitae, quam poſtrema, fuit; quia in juventa bella adſidue geſta, cum ſenecta res quoque defloruere, nec praebita eſt materia ingenio. Quid ad primum conſulatum ſecundus, etiamſi cenſuram adjicias? quid Aſiatica legatio, et valetudine adverſa inutilis, et filii caſu deformata et poſt reditum neceſſitate aut ſubeundi judicii, aut ſimul cum patria deſerendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculoſius Romani geſſere, unus praecipuam gloriam tulit.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi. Quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo adlatrare ejus magnitudinem ſolitus erat. Hoc auctore exiſtimantur Petillii et, vivo Africano, rem ingreſſi, et, mortuo, rogationem promulgaſſe. Fuit autem rogatio talis: *Velitis, jubeatis, quaeratur, quae pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho eſt, quique ſub ejus imperio fuerunt; quod ejus in publicum relatum non eſt, uti de ea re Ser.*

Sulpicius praetor urbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus quaerere de iis, qui praetores nunc sunt? Huic rogationi primo Q. et L. Mummii intercedebant: senatum quaerere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, aequum censebant. Petillii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum adcusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quae ab Antiocho modo pecuniae captae forent, sed quae ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se, quam adversus legem, dicturum adparebat, dissuasor processit. Is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. *Parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam adcusaretur. Et Carthaginienses exsilio Hannibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti laceretur, et frater insuper, adcessio invidiae, mactetur.* M. Cato suasit rogationem, (exstat oratio ejus de pecunia regis Antiochi) et Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, uti rogassent, jusserunt.

LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quaerere vellent, Q. Terentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc praetorem, adeo amicum Corneliae familiae, ut, qui Romae mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriae prodiderint,

rint, et ad portam Capenam mulſum proſequutis funus dediſſe, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hoſtibus receptus eſſet; aut adeo inimicum eumdem, ut propter inſignem ſimultatem ab ea factione, quae adverſa Scipionibus erat, delectus ſit potiſſimum ad quaeſtionem exercendam; ceterum ad hunc nimis aequum aut iniquum praetorem reus extemplo factus L. Scipio; ſimul et delata et recepta nomina legatorum ejus, A. et L. Hoſtiliorum Catonum, et C. Furii Aculeonis quaeſtoris, et, ut omnia contacta ſocietate peculatus viderentur, ſcribae quoque duo et adcenſus. L. Hoſtilius et ſcribae et accenſus, priusquam de Scipione judicium fieret, abſoluti ſunt; Scipio et A. Hoſtilius legatus et C. Furius damnati: *Quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem ſex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus adcepiſſe, quam in aerarium retulerit; A. Hoſtilium octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria; Furium quaeſtorem auri pondo centum triginta, argenti ducenta.* Has ego ſummas auri et argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium ſcriptoris, eſſe in ſumma auri atque argenti. Similius enim veri eſt, argenti, quam auri, majus pondus fuiſſe; et potius quadragies, quam ducenties quadragies, litem aeſtimatam: eo magis, quod, tantae ſummae rationem etiam ab ipſo P. Scipione requiſitam eſſe in ſenatu, tradunt, librumque rationis ejus, quum Lucium fratrem adferre juſſiſſet, inſpectante ſenatu ſuis ipſum manibus conceрſiſſe, indignantem, quod, quum bis millies in aerarium intuliſſet, quadragies ratio ab ſe poſceretur; ab eadem fiducia animi, quum quaeſtores pecuniam ex aerario contra legem pro-

promere non auderent, popofciffe claves, et fe aperturum aerarium dixiffe, qui, ut clauderetur, effeciffet.

LVI. Multa alia, in Scipionis exitu maxime vitae dieque dicta, morte, funere, fepulcro, in diverfum trahunt; ut, cui famae, quibus fcriptis adfentiar, non habeam. Non de adcufatore convenit; alii M. Naevium, alii Petillios diem dixiffe fcribunt: non de tempore, quo dicta dies fit: non de anno, quo mortuus fit: non ubi mortuus, aut elatus fit. Alii Romae, alii Literni et mortuum, et fepultum: utrobique monimenta oftenduntur et ftatuae. Nam et Literni monimentum monimentoque ftatua fuperinpofita fuit, quam tempeftate disjectam nuper vidimus ipfi. Et Romae extra portam Capenam in Scipionum monimento tres ftatuae funt; quarum duae P. et L. Scipionum dicuntur effe, tertia poetae Q. Ennii. Nec inter fcriptores rerum difcrepat folum, fed orationes quoque, fi modo ipforum funt, quae feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent inter fe. Index orationis P. Scipionis nomen M. Naevii tribuni plebis habet: ipfa oratio fine nomine eft adcufatoris. Nebulonem modo, modo nugatorem adpellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, adcufatorum Africani, aut diei dictae Africano ullam mentionem habet. Alia tota ferenda fabula eft Gracchi orationi conveniens; et illi auctores fequendi funt, qui, quum L. Scipio et adcufatus, et damnatus fit pecuniae captae ab rege, legatum in Etruria fuiffe Africanum tradunt. Quo poft famam de fratris cafu adlatam, relicta legatione, cucurriffe eum Romam, et, quum a porta recta ad forum fe contuliffet, quod in vincula duci fratrem dictum erat, retuliffe a corpore ejus viatorem, et

et tribunis retinentibus, magis pie, quam civiliter, vim fecisse. Hinc enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem; et ad postremum, quum auxilium L. Scipioni pollicetur, adjicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potius, quam a privato, victam videri et tribuniciam potestatem, et rem publicam esse. Sed ita hanc unam inpotentem ejus injuriam invidia onerat, ut, increpando quod degenerarit tantum a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis et temperantiae pro reprehensione praesenti reddat. Castigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum consulem et dictatorem vellet facere: prohibuisse statuas sibi in comitio, in Rostris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni: prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e templo Jovis optimi maximi exiret.

LVII. Haec, vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad civilem habitum honoribus significarent, quae exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Nasicae haud dubie a patre conlocata erat) nuptam fuisse convenit. Illud parum constat, utrum post mortem patris et desponsa sit, et nupserit; an verae illae opiniones sint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam conlegarum auxilio esset, jurasse, *Sibi inimicitias cum Scipionibus, quae fuissent, manere, nec se gratiae quaerendae causa quidquam facere; sed in quem carcerem reges et imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem ejus duci non passurum.* Senatum, eo die forte coenantem in Capitolio, consurrexisse, et petisse, ut inter

epulas Graccho filiam Africanus desponderet: quibus ita inter publicum sollemne sponsalibus rite factis, quum se domum recepisset, Scipionem Aemiliae uxori dixisse, filiam se minorem despondisse. Quum illa, muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adjecisset, non, si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse; laetum Scipionem tam concordi judicio, ipsi desponsam, respondisse. Haec de tanto viro, quamquam et opinionibus, et monimentis literarum variarent, proponenda erant.

LVIII. Judiciis a Q. Terentio praetore perfectis, Hostilius et Furius damnati praedes eodem die quaestoribus urbanis dederunt. Scipio, quum contenderet, omnem, quam adcepisset, pecuniam in aerario esse, nec se quidquam publici habere, in vincula duci est coeptus. P. Scipio Nasica tribunos adpellavit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliae gentis, sed propriae familiae suae. *Parentes suos et P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. et P. Scipiones, clarissimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra Hispania, adversus multos Poenorum Hispanorumque et duces et exercitus, nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanae temperantiae fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambo pro re publica morte obcubuisse. Quum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, (ut, quae in Hispania, quae in Africa, quum legatus fratris esset, gessisset, praetereantur) consulem et ab senatu dignum visum, cui extra*

sortem

ſortem Aſia provincia et bellum cum Antiocho rege decerneretur, et a fratre, cui poſt duos conſulatus cenſuramque et triumphum legatus in Aſiam iret. Ibi, ne magnitudo et ſplendor legati laudibus conſulis obſiceret, forte ita incidiſſe, ut, quo die ad Magneſiam ſignis conlatis L. Scipio Antiochum deviciſſet, aeger P. Scipio Elaeae dierum aliquot via abeſſet. Non fuiſſe minorem eum exercitum, quam Hannibalis, cum quo in Africa eſſet pugnatum. Hannibalem eundem fuiſſe inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. Et bellum quidem ita geſtum eſſe, ut ne fortunam quidem quisquam criminari poſſit. In pace crimen quaeri. Eam dici veniſſe. Hic decem legatos ſimul argui, quorum ex conſilio data pax eſſet. Quin exſtitiſſe ex decem legatis, qui Cn. Manlium adcuſarent: tamen non modo ad criminis fidem, ſed ne ad moram quidem triumphi eam adcuſationem valuiſſe.

LIX. *At, Hercule, in Scipione ipſas leges pacis, ut nimium adcommodatas Antiocho, ſuſpectas eſſe. Integrum enim ei regnum relictum: omnia poſſidere eum victum, quae ante bellum ejus fuerint: auri et argenti quum vim magnam habuiſſet, nihil in publicum relatum, omne in privatum verſum. An non praeter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, ſi omne in unum conferatur, ſit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Aſiam omnem et proxima Europae tenuiſſe Antiochum. Ea quanta regio orbis terrarum ſit, a Tauro monte in Aegaeum usque prominens mare, quot non urbes modo, ſed gentes amplectatur, omnes ſcire. Hanc regionem, dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis juga Antiocho adem-*

ademtam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedaemonem relictam: nec Quinctio crimen quaesitum: non enim habuisse eum Africanum fratrem; cujus quum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. Tantum auri argentique judicatum esse in domum L. Scipionis inlatum, quantum, venditis omnibus bonis, redigi non posset. Id ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hereditates adceptas? In domo, quam sumtus non exhauserint, exstare debuisse novae fortunae cumulum. At enim, quod ex bonis redigi non possit, ex corpore et tergo per vexationem et contumelias L. Scipionis petituros inimicos; ut in carcerem inter fures nocturnos et latrones vir clarissimus includatur, et in robore et tenebris exspiret, deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id Corneliae magis familiae, quam urbi Romanae, fore erubescendum.

LX. Adversus ea Terentius praetor rogationem Petilliam et senatus consultum et judicium de L. Scipione factum recitavit: se, ni referatur pecunia in publicum, quae judicata sit, nihil habere, quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, et in vincula duci jubeat. Tribuni quum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua conlegarumque aliorum, praeter Gracchum, sententia pronuntiavit, *praetori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur.* Ti. Gracchus ita decrevit: *Quo minus ex bonis L. Scipionis, quod judicatum sit, redigatur, se non intercedere praetori. L. Scipionem (qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiae devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium*

hostium in triumpho ductos carcere incluserit) *non passurum inter hostes populi Romani [L. Scipionem] in carcere et in vinculis esse, mittique eum se jubere.* Tanto adsensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem laeti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit: neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniae regiae, sed nequaquam tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat. Conlata pecunia a cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni, ut, si adciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil adcepit. Quae necessaria ad cultum erant, redemta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in praetorem et consilium ejus et adcusatores.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XXXIX.

BREVIARIVM.

CAP. I. *Consules ambo bellum gerunt in Liguribus; quae provincia semper Romanos maxime ad virtutem acuit.* 2. *Ligures Friniates, Apuanos aliosque cis et trans Apenninum subigunt, et pacata provincia, ne in otio habeant militem,*

C.

C. Flaminius a Bononia Arretium, et M. Aemilius Lepidus ab Placentia Ariminum perducit viam. 3. M. Furius praetor, qui in Gallia insontibus Cenomanis arma ademerat, ea reddere et decedere provincia jubetur. Magna Latinorum multitudo, quae Romam commigraverat, cogitur domos redire. 4. M. Fulvius proc., ex Aetolia reverſus, triumphum petit agitque cauſam ſuam adverſus M. Aburium trib. pl., qui interceſſurum ſe oſtendit, ſi quid de ea re decernatur ante M. Aemilii coſ. adventum. 5. Is, oratione Ti. Gracchi conlegae caſtigatus, remittit interceſſionem, et triumphus decernitur agiturque. 6. Conſules (Sp. Poſtumius Albinus et Q. Marcius Philippus) praetoresque creantur. Ex Gallograecia Romam venit Cn. Manlius Vulſo, qui diſciplinam militarem omni genere licentiae conruperat, primusque luxuriam peregrinam ex Aſia invehit in Vrbem. 7. Triumphus ejus. Conſultatio ſenatus de bello adverſus Celtiberos Luſitanosque gerendo. Ludi Romani et plebeji. Malus in circo inſtabilis in ſignum Pollentiae procidens.

8. Praetores ſortiuntur provincias: conſulibus autem decernitur quaeſtio de Bacchanalibus, ſacris occultis nefandisque, quae Graecus vates et ſacrificulus in Etruriam primus invexerat. 9. Romae, quo hujus mali tabes ex Etruria penetraverat, P. Aebutius adoleſcens, auctoribus Duronia matre et vitrico T. Sempronio Rutilo, Bacchis initiari non recuſat, conſiliique participem facit ſcortum nobile libertinam Hiſpalam Feceniam, quae eum et amore complectitur et munificentia ſuſtinet. 10. Haec orat et obſecrat, ne ſe eo praecipitet, ubi omnia nefanda patienda primum, deinde facienda ſint. 11. Ob mutatam voluntatem a matre ille et vitrico exigitur domo, et ad Aebutiam ſe amitam confert; ex cujus aucto-

auctoritate rem defert ad Postumium consulem. Is Sulpiciam rogat, socrum suam, ut arcessat ad sese primum Aebutiam, 12. deinde Hispalam. Illa indicium confirmat: haec perturbata diu hiscere non potest; tandem confirmata initiatam quidem se non insitiatur, sed negat se scire, quid in Bacchanalibus fiat. 13. Incitata deinde cohortatione Sulpiciae minisque consulis perterrita originem sacrorum expromit. 14. Tum rem, sine ullo tumultu investigatam, Postumius defert ad senatum; qui quaestionem de Bacchanalibus extra ordinem mandat consulibus, et sacerdotes ejus sacri in Vrbe ac per totam Italiam conquiri jubet. 15. 16. De eadem re consul ad populum habet concionem. 17. Recitato SCto et edicto consulum proposito, in tota Vrbe et Italia trepidatur, et multi comprehenduntur initiati quatuorque conjurationis capita. 18. Qui tantum initiati erant, expertes nefandorum facinorum, in vincula conjiciuntur, qui vero, jure jurando obligati, jam scelera in se aliosve admiserant, capitali adficiuntur poena; et SCto cavetur, ne qua Bacchanalia Romae neve in Italia sint. 19. Praemia Aebutii, Hispalae ceterorumque indicum.

20. Q. Marcius consul in Ligures proficiscitur, et ab hoste circumventus in saltu, qui inde Marcius est adpellatus, magnam militum, signorum armorumque vim amittit. 21. Ex Hispaniis nuntiantur res prospere a C. Atinio adversus Lusitanos et a L. Manlio Acidino adversus Celtiberos gestas. 22. Taurilia facta, et deinde ludi magni, a M. Fulvio Jovi olim voti, in quibus primum certamen athletarum, venatio ferarum Graecorumque artificum et ludicrorum varietas Romanis spectaculo est. Novemdiale sacrum et supplicatio ob prodigia. Semimas necatur. Galli Transalpini, transgressi in Venetiam,

tiam, haud procul inde, ubi nunc Aquileja eſt, locum oppido condendo capiunt. Ludi, a L. Scipione ſacti.

23. *Conſules (Ap. Claudius Pulcher et M. Sempronius Tuditanus) praetoresque creantur, et Sipontum Buxentumque deducuntur coloni. Philippus, iratus Romanis, civitates quasdam armis ſubigit,* 24. *et omni cura in pace auget regni opes. Hinc legati tam Theſſalorum, Thracum, Eumenis et Athamanum, quam Philippi Romam veniunt; illi ad querendum, hi ad crimina purganda. Quam ob cauſam legati Rom. in Theſſaliam mittuntur, ut in concilio controverſias illorum disceptent.* 25–29. *Ibi Philippus ipſe adcuſatoribus reſpondet, et graviter obſenditur.* 29. *L. Manlius ob res in Hiſpania geſtas ovans init Vrbem: et L. Poſtumius praetor quaeſtionem ſevere exercet de conjuratione paſtorum, qui in Apulia vias paſcuaque publica latrociniis infeſta habuerant.* 30. 31. *In Hiſpania praetores C. Calpurnius et L. Quinctius, communi animo conſilioque rem gerentes, ab hoſtibus funduntur; ſed, contractis ſociorum auxiliis, ingenti eorum clade priorem delent ignominiam.* 32. *Conſules in Liguribus res proſpere gerunt, et Ap. Claudius propere Romam redit comitiorum, a conlega habendorum, cauſa, quibus P. Claudius frater ejus cum aliis hominibus gratioſis conſulatum petit. Ea magnis Patrum tribunorumque plebei contentionibus aliquoties turbantur, donec, dejectis competitoribus ceteris, locum ſuum tenent P. Claudius, effuſo fratris ſtudio adjutus, et L. Porcius Licinus. Praetorum inde comitia habentur.*

33. *Legati et Romani, et Philippi, Eumenis Theſſalorumque redeunt Romam, et nova legatio, cujus princeps Ap. Claudius eſt, in Macedoniam*

doniam et in Graeciam decernitur ad viſendum, redditaene a Philippo civitates Theſſalis ac Thracibus ſint, et ad diſceptandum inter Achaeos et Lacedaemonios. 34. *Philippus, de ea re a ſuis certior factus, in Maronitas iram effundit, et legatos Rom. haud laetos dimittit.* 35 *Ad moram tamen novo bello faciendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam ſtatuit. Interim in Peloponneſo ante adventum legationis Rom. indicitur a Lycorta praetore concilium, et in eo capitis damnantur Alcibiades et Areus, Spartani exſules, qui, ab Achaeis in patriam reſtituti, eosdem Romae adcuſaverant.* 36. 37. *In alio deinde concilio, legatis Rom. dato, idem Lycortas gravem habet orationem: ſed vox Appii, cum omnium gemitu audita, metum injicit Achaeis imperata recuſandi.* 38. *Provinciae magiſtratuum novorum; et contentio Patrum de exercitibus Hiſpanienſibus, quos alii deportandos cenſent, alii ſubplendos.* 39. *Praeturam urbanam, C. Domitii morte vacuam, acrius aliis et contra leges petit Q. Fulvius Flaccus, aedilis curulis deſignatus: ſed, favore populi in eum inclinante, conſul ejus nomen adcipere recuſat, et, novo, etiam tribunorum, certamine orto, ſenatus P. Cornelio utramque in Vrbe dat juris dictionem.* 40. *Mox plures potentioresque viri ſumma contentione cenſuram petunt: quos longe anteit M. Porcius Cato, homo ingenii ad omnia verſatilis invectique a cupiditatibus animi, eloquentiſſimus, juris reique militaris peritiſſimus, et acerrimus nobilitatis adverſarius.* 41. *Non ipſe modo cenſor fit, ſed ejus quoque opera L. Valerius Flaccus, qui conlega in conſulatu fuerat. Novae veneficii et Bacchanalium quaeſtiones.* 42. *C Calpurnius Piſo et L. Quinctius de Luſitanis Celtiberisque triumphant. Cenſores ſeptem movent ſenatu, ex quibus unum in-*

insignem nobilitate et honoribus, L. Quinctium Flamininum, infamem libidine 43. et crudelitate. 44. Alia asperae nobilisque hujus censurae indicia. Coloniae Potentiam et Pisaurum deductae.

45. Consules (M. Claudius Marcellus et Q. Fabius Labeo) praetoresque creantur; et hi sortiuntur provincias, illis Ligures decernuntur. 46. P. Licinio Crasso pontifice max. mortuo cooptatur pontifex, et pontifex max. creatur; funeris autem causa dantur visceratio, gladiatorium munus, ludi funebres et epulum in foro. Legationes Eumenis multarumque civitatum transmarinarum Romam veniunt ad querendum de Philippo. 47. Hujus filius minor, Demetrius, ad pleraque respondet e commentario patris, alia excusans, alia promittens; et cum honorifico senatus Rom. responso dimittitur. 48. Disceptationes Lacedaemoniorum Achaeorumque dirimuntur Romae SCto: atque legatus in Macedoniam mittitur Q. Marcius, et in Peloponnesum, ubi Messene desciverat a concilio Achaico. 49. Philopoemen capitur a Messeniis, 50. et venenum sibi datum inpavide sumit. 51. Eodem anno Hannibal, 52. et P. Scipio obiisse dicuntur. 53. Demetrio judicia et mentio senatus Rom., quantum dignitatem apud Macedonas, tantam invidiam, non apud Persea modo fratrem, sed etiam apud patrem conciliant: at Philippus, quamvis moerens gemensque, obedienter tamen facit, quae legati Rom. postulant, ne quam movendi extemplo belli causam praebeat, et, avertendos quoque animos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum adversus barbaros ducit. 54. Galli Transalpini se dedunt Marcello consuli, et jussu senatus Rom. Italia excedunt. 55. Aquileia et Saturnia coloniae deducuntur. 56. Res in Hispaniis gestae.

Comi-

Comitia creandis consulibus (Cn. Baebio Tamphilo et L. Aemilio Paullo) praetoribusque. Subplicatio prodigiorum causa.

I. Dum haec (si modo hoc anno acta sunt) Romae aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat; nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Asia, et amoenitate urbium, et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium regiisque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. Praecipue sub imperio Cn. Manlii solute ac neglegenter habiti sunt. Itaque asperius paullo iter in Thracia, et exercitatior hostis magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quae militem excitarent: loca montana et aspera, quae et ipsis capere labor erat, et ex praeoccupatis dejicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis levis et velox et repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: obpugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosaque: inops regio, quae parcimonia adstringeret milites, praedae haud multum praeberet. Itaque non lixa sequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, praeter arma et viros omnem spem in armis habentes, erat. Nec deerat umquam cum iis vel materia belli, vel causa, quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant: nec tamen in discrimen summae rerum pugnabatur.

 II.

II. C. Flaminius conful, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus proeliis fecundis factis, in deditionem gentem adcepit, et arma ademit. Ea quia non fincera fide tradebant, quum caftigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. Confeftim fequutus eft conful. Ceteri effufi rurfus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas praecipitantes fugerunt, qua fequi hoftis non poffet. Ita trans Apenninum abierunt. Qui caftris fe tenuerant, circumfeffi expugnati funt. Inde trans Apenninum ductae legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper fe tutati, mox in deditionem conceſſerunt. Tum conquifita cum intentiore cura arma, et omnia ademta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pifanum Bononienfemque ita incurfaverant, ut coli non poffet. His quoque perdomitis, conful pacem dedit finitimis; et, quia, a bello quieta ut effet provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter conful agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipfis montes duos Baliftam Suismontiumque tenentibus, deuffit depopulatusque eft: deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus proeliis fatigavit; poftremo coactos in aciem defcendere jufto proelio devicit: in quo et aedem Dianae vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his et Friniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Aemilius fubegit, armaque ademit, et de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit; viamque ab Placentia, ut Flaminiae committeret, Ariminum perduxit. Proelio ultimo, quo cum Liguri-

guribus fignis conlatis conflixit, aedem Junoni Reginae vovit. Haec in Liguribus eo anno gefta.

III. In Gallia M. Furius praetor infontibus Cenomanis, in pace fpeciem belli quaerens, ademerat arma. Id Cenomani conquefti Romae apud fenatum, rejectique ad confulem Aemilium, cui, ut cognofceret ftatueretque, fenatus permiferat, magno certamine cum praetore habito, tenuerunt caufam. Arma reddere Cenomanis, decedere provincia praetor juffus. Legatis deinde fociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, fenatus datus eft. His querentibus, magnam multitudinem civium fuorum Romam commigraffe, et ibi cenfos effe, Q. Terentio Culleoni praetori negotium datum eft, ut eos conquireret, et, quem C. Claudio, M. Livio cenforibus, poftve eos cenfores, ipfum parentemve ejus apud fe cenfum effe, probaffent focii, ut redire eo cogeret, ubi cenfi effent. Hac conquifitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum Vrbem onerante.

IV. Prius quam confules redirent Romam, M. Fulvius proconful ex Aetolia rediit; isque, ad aedem Apollinis in fenatu quum de rebus in Aetolia Cephalleniaque ab fe geftis differuiffet, petiit a Patribus, ut aequum cenferent, ob rem publicam bene ac feliciter geftam, et Diis inmortalibus honorem haberi jubere, et fibi triumphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, fi quid de ea re ante M. Aemilii confulis adventum decerneretur, interceffurum fe oftendit: *eum contradicere velle, proficifcentemque in provinciam ita fibi mandaffe, ut ea disceptatio integra in adventum fuum fervaretur.* *Fulvium temporis jactu-*

 ram

ram facere. Senatum etiam praesente consule, quod vellet, decreturum. M. Fulvius: *Si aut simultas M. Aemilii secum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias inpotenti ac prope regia ira exerceret; tamen non fuisse ferendum, absentem consulem et Deorum inmortalium honori obstare, et meritum debitumque triumphum morari, imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum praeda ac captivis ante portas stare, donec consuli, ob hoc ipsum moranti, redire Romam libitum esset. Verum enimvero, quum sint nobilissimae sibi cum consule inimicitiae, quid ab eo quemquam posse aequi exspectare, qui per infrequentiam furtim senatus consultum factum ad aerarium detulerit,* Ambraciam non videri vi captam; *quae aggere ac vineis obpugnata sit; ubi, incensis operibus, alia de integro facta sint; ubi circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum; ubi a prima luce, quum jam transscendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps proelium tenuerit; ubi plus tria millia hostium sint caesa. Jam de Deorum inmortalium templis, spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices adtulerit? Nisi Syracusarum ceterarumque captarum civitatium ornamentis Vrbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se et Patres conscriptos orare, et ab tribuno petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant.*

V. Vndique omnes, alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti. Gracchi conlegae plurimum oratio movit. *Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum vero simultatium tribunum plebis cognitorem fieri, turpe et indignum conlegii ejus potestate et sacratis legibus esse. Suo quemque judi-*

judicio et homines odisse aut diligere, et res probare aut inprobare debere; non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, adstipularique irato consuli tribunum plebei: et, quid privatim M. Aemilius mandaverit, meminisse; tribunatum sibi a populo Romano mandatum oblivisci; et mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut memoriae ac posteritati mandetur, ejusdem conlegii alterum e duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse rei publicae, alterum alienas et mandatas exercuisse. His victus castigationibus tribunus, quum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio praetore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum gratias Patribus conscriptis egisset, adjecit, *Ludos magnos se Jovi optimo eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse. In eam rem sibi centum pondo auri a civitatibus conlatum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in aerario positurus esset, id aurum secerni juberent.* Senatus pontificum conlegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Quum pontifices negassent, ad religionem pertinere, quanta inpensa in ludos fieret; senatus Fulvio, quantum inpenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario statuerat: sed quum audisset, consulem M. Aemilium, literis Aburii tribuni plebis adceptis de remissa intercessione, ipsum ad inpediendum triumphum Romam venientem, aegrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, praetulit triumphi diem. Triumphavit ante diem decimum Calendas Januarias de Aetolis et de Cephallenia. Aureae coronae, centum duodecim pondo, ante currum

latae ſunt: argenti pondo millia octoginta tria: auri pondo ducenta quadraginta tria: tetradrachmum Atticum centum octodecim millia: Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: ſigna aenea ducenta octoginta quinque: ſigna marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera ſpolia hoſtium, magnus numerus. Ad hoc catapultae, balliſtae, tormenta omnis generis: duces, aut Aetoli et Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad ſeptem et viginti. Multos eo die, prius quam in Vrbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, praefectos, equites, centuriones, Romanos ſociosque, donis militaribus donavit. Militibus ex praeda vicenos denarios diviſit, duplex centurioni, triplex equiti.

VI. Jam conſularium comitiorum adpetebat tempus: quibus quia M. Aemilius, cujus ſortis ea cura erat, obcurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. Ab eo creati conſules Sp. Poſtumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Praetores inde facti T. Maenius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piſo, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Criſpinus. Extremo anni, magiſtratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulſo de Gallis, qui Aſiam incolunt, triumphavit. Serius ei triumphandi cauſa fuit, ne, Q. Terentio Culleone praetore, cauſam lege Petillia diceret, et incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infenſioribus in ſe, quam in illum, judicibus, quod diſciplinam militarem, ſevere ab eo conſervatam, ſucceſſor ipſe omni genere licentiae conruperat. Neque ea ſola infamiae erant, quae in provincia procul ab oculis facta narrabantur; ſed ea etiam magis, quae

quae in militibus ejus quotidie conſpiciebantur. Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Aſiatico invecta in Vrbem eſt. Ii primum lectos aeratos, veſtem ſtragulam pretioſam, plagulas et alia textilia et, quae tum magnificae ſupellectilis habebantur, monopodia et abacos Romam advexerunt. Tunc pſaltriae ſambuciſtriaeque, et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis; epulae quoque ipſae et cura et ſumtu majore adparari coeptae: tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium et aeſtimatione et uſu, in pretio eſſe, et, quod miniſterium fuerat, ars haberi coepta. Vix tamen illa, quae tum conſpiciebantur, ſemina erant futurae luxuriae.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas ducentas duodecim pondo argenti pondo ducenta viginti millia, auri pondo duo millia centum tres, tetradrachmum Atticum centum viginti ſeptem millia, ciſtophorum ducenta quinquaginta, Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia trecentos viginti, et arma ſpoliaque multa Gallica, carpentis transvecta. Duces hoſtium duo et quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diviſit, duplex centurioni; et ſtipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum ſequuti ſunt: carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile adpareret, in ducem indulgentem ambitioſumque ea dici; triumphum eſſe militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt: quibus adnitentibus ſenatus conſultum factum eſt, *Vt ex pecunia, quae in triumpho translata eſſet, ſtipendium, conlatum a populo in publicum, quod*

ejus solutnm antea non esset, solveretur. Vicenos quinos et semisses in millia aeris quaestores urbani cum fide et cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii et L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, et sociorum agros populari. De ea re consultationem integra n senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiae procidlt, atque id dejecit. Ea religione moti Patres et diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, et signa duo pro uno reponenda, et novum auratum faciendum. Et plebeji ludi ab aedilibus C. Sempronio Blaeso et M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt.

VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinum et Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque et provinciarum cura ad intestinae conjurationis vindictam avertit. Praetores provincias sortiti sunt, T. Maenius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives et peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. Consulibus ambobus quaestio de clandestinis conjurationibus decreta est. Graecus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrificulus et vates; nec is, qui aperta religione, propalam et quaestum et disciplinam profitendo, animos horrore inbueret, sed occultorum et nocturnorum antistes sacrorum.

Initia

Initia erant, quae primo paucis tradita ſunt; deinde vulgari coepta ſunt per viros mulieresque. Additae voluptates religioni vini et epularum, quo plurium animi inlicerentur. Quum vinum animos, et nox et mixti feminis mares, aetatis tenerae majoribus, discrimen omne pudoris exſtinxiſſent; conruptelae primum omnis generis fieri coeptae, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis eſſet, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxae, ſtupra promiſcua ingenuorum feminarumque, erant; ſed falſi teſtes, falſa ſigna teſtimoniaque et indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem inteſtinaeque caedes; ita ut ne corpora quidem interdum ad ſepulturam exſtarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. Obculebat vim, quod, prae ululatibus tympanorumque et cymbalorum ſtrepitu, nulla vox quiritantium inter ſtupra et caedes exaudiri poterat.

IX. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. Primo urbis magnitudo, capacior patientiorque talium malorum, ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Poſtumium conſulem pervenit. P. Aebutius, cujus pater publico equo ſtipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, ſub tutela Duroniae matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat; et vitricus, quia tutelam ita geſſerat, ut rationem reddere non poſſet, aut tolli pupillum, aut obnoxium ſibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una conruptelae Bacchanalia erant. Mater adoleſcentulum adpellat, *Se pro aegro eo voviſſe, ubi primum convaluiſſet, Bacchis eum ſe initiaturam: damnatam voti Deum benignitate exſolvere id velle. Decem dierum caſtimonia opus eſſe:*

esse: decimo die coenatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, non digna quaestu, cui ancillula adsuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo juxta vicinitatem cum Aebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famae damnosa: ultro enim amatus adpetitusque erat et, maligne omnia praebentibus suis, meretriculae munificentia sustinebatur. Quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis et praetore petito, quum testamentum faceret, unum Aebutium institueret heredem.

X. Haec amoris pignora quum essent, nec quidquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. *Religionis se causa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle.* Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori et sibi et illi satius esse, quam id faceret: et in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent.* Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *Parcere exsecrationibus* jubet: *matrem id sibi, adsentiente vitrico, imperasse. Vitricus ergo,* inquit, *tuus (matrem enim insimilare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Eo magis mirabundo, quaerentique quid rei esset, pacem veniamque precata Deorum Dearumque, si, coacta caritate ejus, silenda enuntiasset, *ancillam se,* ait, *dominae comitem id sacrarium intrasse, liberam numquam eo adcessisse. Scire conruptelarum omnis generis eam officinam esse; et jam biennio constare neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Vt quisque introductus sit,*

ſit, velut victimam tradi ſacerdotibus. Eos deducere in locum, qui circumſonet ululatibus cantuque ſymphoniae et cymbalorum et tympanorum pulſu, ne vox quiritantis, quum per vim ſtuprum inferatur, exaudiri poſſit. Orare deinde atque obſecrare, ut eam rem quocumque discuteret modo, nec ſe eo praecipitaret; ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda eſſent: neque ante dimiſit eum, quam fidem dedit adoleſcens, ab his ſacris ſe temperaturum.

XI. Poſtquam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quae ad ſacra pertinerent, faciendum eſſet; negat, eorum ſe quidquam facturum, nec initiari ſibi in animo eſſe. Aderat ſermoni vitricus. Confeſtim mulier exclamat, *Hiſpalae concubitu carere eum decem noctes non poſſe, illius excetrae delenimentis et venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, nec Deorum verecundiam habere.* Jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum ſervis domo exegerunt. Adoleſcens inde ad Aebutiam ſe amitam contulit, cauſamque ei, cur eſſet a matre ejectus, narravit: deinde ex auctoritate ejus poſtero die ad conſulem Poſtumium, arbitris remotis, rem detulit. Conſul poſt diem tertium ad ſe juſſum redire dimiſit: ipſe Sulpiciam, gravem feminam, ſocrum ſuam, percunctatus eſt, *ecquam anum Aebutiam ex Aventino noſſet?* quum *eam noſſe, probam et antiqui moris feminam*, reſpondiſſet; *opus eſſe ſibi ea conventa* dixit. *Mitteret nuntium ad eam, ut veniret.* Aebutia adcita ad Sulpiciam venit; et conſul paullo poſt, velut forte interveniſſet, ſermonem de Aebutio fratris ejus filio infert. Lacrymae mulieri obortae, et miſerari caſum adoleſcentis coepit, qui ſpoliatus fortunis, a qui-

quibus minime oporteret, apud ſe tunc eſſet, ejectus a matre, quod probus adoleſcens (Dii propitii eſſent) obſcoenis, ut fama eſſet, ſacris initiari nollet.

XII. Satis de Aebutio exploratum ratus conſul, non vanum auctorem eſſe, dimiſſa Aebutia, ſocrum rogat, ut Hiſpalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniae, arceſſeret ad ſeſe: eam quoque eſſe quae percunctari vellet. Ad cujus nuntium perturbata Hiſpala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara cauſae arceſſeretur; poſtquam lictores in veſtibulo turbamque conſularem et conſulem ipſum conſpexit, prope exanimata eſt. In interiorem partem aedium abductum, ſocru adhibita, conſul, *Si vera dicere inducere in animum poſſet*, negat, *perturbari debere. Fidem vel a Sulpicia, tali femina, vel ab ſe adciperet. Expromeret ſibi, quae in luco Similae Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri.* Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiſcere non poſſet: tandem confirmata, *puellam admodum ſe ancillam initiatam cum domina*, ait: *aliquot annis, ex quo manumiſſa ſit, nihil, quid ibi fiat, ſcire.* Jam id ipſum conſul laudare, *quum initiatam ſe non infitiaretur. Sed et cetera eadem fide expromeret.* Neganti, *ultra quidquam ſcire, non eamdem*, dicere, *ſi coarguatur ab alio, ac per ſe fatenti, veniam aut gratiam fore. Eum ſibi omnia expoſuiſſe, qui ab illa audiſſet.*

XIII. Mulier, haud dubie, id quod erat, Aebutium indicem arcani rata eſſe, ad pedes Sulpiciae procidit, et eam primo orare coepit, *Ne mulieris libertinae cum amatore ſermonem in rem non ſeriam modo, ſed capitalem etiam, verti vellet: ſe terrendi ejus cauſa, non quo*

ſciret

sciret quidquam, ea loquutam esse. Hic Postumius adcensus ira, *Tum quoque,* ait, *eam cum Aebutio se amatore cavillari credere, non in domo gravissimae feminae et cum consule loqui.* Et Sulpicia adtollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Aebutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset, *Magnum sibi metum Deorum, quorum obculta initia enuntiaret, majorem multo,* dixit, *hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. Itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitae degere tuto posset. Bono animo esse* jubere *eam* consul, et *sibi curae fore,* dicere, *ut Romae tuto habitaret.* Tum Hispala originem sacrorum expromit. *Primo sacrarium id feminarum fuisse, nec quemquam virum eo admitti solitum. Tres in anno statos dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sacerdotes in vicem matronas creari solitas. Pacullam Anniam Campanam sacerdotem omnia, tamquam Deum monitu, inmutasse: nam et viros eam primam suos filios initiasse, Minium et Herennium Cerrinios, et nocturnum sacrum ex diurno, et pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. Ex quo in promiscuo sacra sint et permixti viri feminis, et noctis licentia adcesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii praetermissum. Plura virorum inter sese, quam feminarum, esse stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint, et pigriores ad facinus, pro victimis inmolari: nihil nefas ducere, hanc summam inter eos religionem esse. Viros, velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari; matronas Baccharum habitu, crinibus sparsis, cum ardentibus facibus decurrere ad Tibe-*

Tiberim, demissasque in aquam faces, quia vivum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos a Diis homines dici, quos machinae inligatos ex conspectu in abditos specus abripiant. Eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse; in his nobiles quosdam viros feminasque. Biennio proximo institutum esse, ne quis major viginti annis initiaretur. Captari aetates et erroris et stupri patientes.

XIV. Peracto indicio, advoluta rursus genibus preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem aedium vacuam faceret, quo Hispala immigraret. Coenaculum super aedes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in aedes verso. Res omnes Feceniae extemplo translatae, et familia arcessita: et Aebutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus ordine expositis, quae delata primo, quae deinde ab se inquisita forent. Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eae conjurationes coetusque nocturni fraudis occultae aut periculi inportarent, tum privatim suorum quisque vicem, ne quis adfinis ei noxae esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quod eam rem et cum singulari cura, et sine ullo tumultu investigasset. Quaestionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: indicibus, Aebutio ac Feceniae, ne fraudi ea res sit, curare, et alios indices praemiis invitare jubent: sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminae essent, non Romae modo, sed per omnia fora et conciliabula conquiri, ut in consulum

potestate

poteſtate eſſent: edici praeterea in urbe Roma, et per totam Italiam edicta mitti, *Ne quis, qui Bacchis initiatus eſſet, coiſſe aut conveniſſe cauſa ſacrorum velit, neu quid talis rei divinae feciſſe.* Ante omnia, ut quaeſtio de his habeatur, qui coierint, conjuraverintve, quo ſtuprum flagitiumve inferretur. Haec ſenatus decrevit. Conſules aedilibus curulibus imperarunt, ut ſacerdotes ejus ſacri omnes conquirerent, comprehenſosque libero conclavi ad quaeſtionem ſervarent; aediles plebis videre, ne qua ſacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum eſt, ut vigilias disponerent per Vrbem ſervarentque, ne qui nocturni coetus fierent; utque ab incendiis caveretur, adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim ſuae quisque regionis aedificiis praeeſſent.

XV. Ad haec officia dimiſſis magiſtratibus, conſules in Roſtra eſcenderunt; et, concione advocata, quum ſolenne carmen precationis, quod praefari, prius quam populum adloquantur, magiſtratus ſolent, peregiſſet conſul, ita coepit: *Nulli unquam concioni, Quirites, tam non ſolum apta, ſed etiam neceſſaria, haec ſolennis Deorum comprecatio fuit, quae vos admoneret, hos eſſe Deos, quos colere, venerari, precarique, majores veſtri inſtituiſſent; non illos, qui pravis et externis religionibus captas mentes, velut furialibus ſtimulis, ad omne ſcelus et ad omnem libidinem agerent. Equidem, nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio. Si aliquid ignorabitis, ne locum neglegentiae dem; ſi omnia nudavero, ne nimium terroris obfundam vobis, vereor. Quidquid dixero, minus, quam pro atrocitate et magnitudine rei, dictum ſcitote eſſe. Vt ad cavendum ſatis ſit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota jam pridem Italia,*

Italia, et nunc per Vrbem etiam multis locis esse, non fama modo adcepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo; ceterum, quae ea res sit, ignorare: alios Deorum aliquem cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere, et, qualecumque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum adtinet, si dixero, multa millia hominum esse, illico necesse est, exterreamini; nisi adjunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, et is fons mali hujusce fuit: deinde simillimi feminis mares, stuprati et constupratores, fanatici vigiles; vino, strepitibus clamoribusque nocturnis adtoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Majores vestri ne vos quidem, nisi quum aut, vexillo in arce posito, comitiorum caussa exercitus eductus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, forte temere coire voluerunt; et, ubicumque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos coetus, deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? Si, quibus aetatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscoeno sacrario eductis arma committenda? hi, cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?

XVI. *Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Numquam tantum malum in re publica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quidquid his annis libidine,*

quid-

quidquid ſcelere peccatum eſt, ex illo uno ſacrario ſcitote ortum eſſe. Necdum omnia, in quae conjuraverunt, edita facinora habent. Adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rem publicam obprimendam ſatis virium eſt, conjuratio ſeſe inpia tenet. Creſcit et ſerpit quotidie malum. Jam majus eſt, quam ut capere id privata fortuna poſſit: ad ſummam rem publicam ſpectat. Niſi praecavetis, Quirites, jam huic diurnae, legitime ab conſule vocatae, par nocturna concio eſſe poterit. Nunc illi vos, ſinguli univerſos concionantes, timent: jam, ubi vos dilabſi domos et in rura veſtra eritis, illi coierint, conſultabunt de ſua ſalute ſimul ac veſtra pernicie; tum ſingulis vobis univerſi timendi erunt. Optare igitur unusquisque veſtrum debet, ut bona mens ſuis omnibus fuerit. Si quem libido, ſi furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus conjuravit, non ſuum judicet eſſe. Ne quis etiam errore labatur, veſtrum quoque non ſum ſecurus. Nihil enim in ſpeciem fallacius eſt, quam prava religio. Vbi Deorum numen praetenditur ſceleribus, ſubit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid inmixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, ſenatus conſulta, haruſpicum denique reſponſa liberant. Quoties hoc patrum avorumque aetate negotium eſt magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent, ſacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent comburerentque, omnem diſciplinam ſacrificandi, praeterquam more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentiſſimi viri omnis divini humanique juris, nihil aeque disſolvendae religionis eſſe, quam ubi non patrio, ſed externo ritu ſacrificaretur. Haec vobis praedicenda ratus ſum, ne qua

ſuperſtitio agitaret animos veſtros, quum demolientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios coetus cerneretis. Omnia, Diis propitiis volentibusque, ea faciemus; qui, quia ſuum numen ſceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt, nec pateſieri, ut inpunita eſſent, ſed ut vindicarentur et obprimerentur, voluerunt. Senatus quaeſtionem extra ordinem de ea re mihi conlegaeque meo mandavit: nos, quae ipſis nobis agenda ſunt, inpigre exſequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per Vrbem minoribus magiſtratibus mandavimus. Vos quoque, aequum eſt, quae veſtra munia ſunt, quo quisque loco poſitus erit, quod imperabitur, inpigre praeſtare, et dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.

XVII. Recitari deinde ſenatus conſulta juſſerunt, indicique praemium propoſuerunt, ſi quis quem ad ſe deduxiſſet, nomenve abſentis detuliſſet. *Qui nominatus profugiſſet, diem certam ſe finituros, ad quam niſi citatus reſpondiſſet, abſens damnaretur. Si quis eorum, qui tum extra terram Italiam eſſent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, ſi venire ad cauſam dicendam vellet.* Edixerunt deinde, *ne quis quid fugae cauſa vendidiſſe, neve emiſſe vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.* Concione dimiſſa, terror magnus urbe tota fuit; nec moenibus ſe tantum urbis aut finibus Romanis continuit, ſed paſſim per totam Italiam, literis hoſpitum de ſenatus conſulto et concione et edicto conſulum adceptis, trepidari coeptum eſt. Multi ea nocte, quae diem inſequuta eſt, quo in concione res palam facta eſt, cuſtodiis circa portas poſitis, fugientes a triumviris comprehenſi et reducti ſunt: multorum nomina delata. Quidam ex iis viri femi-

feminaeque mortem ſibi conſciverunt. Conjuraſſe ſupra ſeptem millia virorum ac mulierum dicebantur. Capita autem conjurationis conſtabat eſſe, M. et C. Atinios de plebe Romana, et Faliſcum L. Opiternium, et Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora et flagitia orta: eos maximos ſacerdotes conditoresque ejus ſacri eſſe. Data opera eſt, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad conſules faſſique de ſe nullam moram judicio fecerunt.

XVIII. Ceterum tanta fuga ex Vrbe facta erat, ut, quia multis actiones et res peribant, cogerentur praetores T. Maenius et M. Licinius per ſenatum res in diem trigeſimum differre, donec quaeſtiones a conſulibus perficerentur. Eadem ſolitudo, quia Romae non reſpondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coegit conſules circa fora proficiſci, ibique quaerere et judicia exercere. Qui tantum initiati erant, et ex carmine ſacro, praeeunte verba ſacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas jure jurando obligati erant, in ſe aut alios admiſerant, eos in vinculis relinquebant: qui ſtupris aut caedibus violati erant, qui falſis teſtimoniis, ſignis adulterinis, ſubjectione teſtamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali poena adficiebant. Plures necati, quam in vincula conjecti ſunt. Magna vis in utraque cauſa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu eſſent, tradebant, ut ipſi in privato animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus ſubplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde conſulibus negotium eſt, ut omnia Bacchanalia Romae

primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam ſi qua ibi vetuſta ara aut ſignum conſecratum eſſet. In reliquum deinde ſenatus conſulto cautum eſt, *Ne qua Bacchanalia Romae, neve in Italia eſſent. Si quis tale ſacrum ſolenne et neceſſarium duceret, nec ſine religione et piaculo ſe id omittere poſſe, apud praetorem urbanum profiteretur, praetor ſenatum conſuleret. Si ei permiſſum eſſet, quum in ſenatu centum non minus eſſent, ita id ſacrum faceret, dum ne plus quinque ſacrificio intereſſent, neu qua pecunia communis, neu quis magiſter ſacrorum, aut ſacerdos eſſet.*

XIX. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio conſule, ſenatus conſultum factum eſt, *Vt de iis, quos pro indicibus conſules habuiſſent, integra res ad ſenatum referretur, quum Sp. Poſtumius, quaeſtionibus perfectis, Romam rediſſet.* Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum cenſuerunt, magiſtratibusque Ardeatium praedicendum, ut intentiore eum cuſtodia adſervarent; non ſolum ne effugeret, ſed ne mortis conſciſcendae locum haberet. Sp. Poſtumius aliquanto poſt Romam venit. Eo referente, de P. Aebutii et Hiſpalae Feceniae praemio, quod eorum opera indicata Bacchanalia eſſent, ſenatus conſultum factum eſt, *Vt ſingulis his centena millia aeris quaeſtores urbani ex aerario darent. Vtique conſul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Aebutio emerita ſtipendia eſſent, ne invitus militaret, neve cenſor ei equum publicum adſignaret. Vtique Feceniae Hiſpalae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item eſſet, quaſi ei vir teſtamento dediſſet. Vtique ei ingenuo nubere liceret; neu quid ei, qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiaeve eſſet.*

esset. Vtique consules praetoresque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriae fieret, utique tuto esset. Id senatum velle, et aequum censere, ut ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatus consulto; et de ceterorum indicum inpunitate praemiisque consulibus permissum est.

XX. Et jam Q. Marcius, quaestionibus suae regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, et quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in subplementum adceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque et conlegae decretus erat. Exercitus adceperunt, quos priore anno C. Flaminius et M. Aemilius consules habuerunt. Duas praeterea legiones novas ex senatus consulto scribere jussi sunt; et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarunt et equites mille trecentos, et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. Totum hunc exercitum, praeter legiones, in subplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque consules, dum ipsi quaestionibus inpediebantur, T. Maenium delectui habendo praefecerunt. Perfectis quaestionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quae latebrae receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in praeoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. Quatuor millia militum amissa; et legionis secundae signa tria, undecim vexilla socium Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quae, quia inpedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim jactabantur. Prius sequendi Ligures finem, quam fugae

Romani, fecerunt. Conſul, ubi primum ex hoſtium agro evaſit, ne, quantum deminutae copiae forent, adpareret, in locis pacatis exercitum dimiſit. Non tamen obliterare famam rei male geſtae potuit. Nam ſaltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius eſt adpellatus.

XXI. Sub hunc nuntium ex Liguſtinis vulgatum literae, ex Hiſpania mixtam gaudio triſtitiam adferentes, recitatae ſunt. C. Atinius, qui biennio ante praetor in eam provinciam profectus erat, cum Luſitanis in agro Aſtenſi ſignis conlatis pugnavit. Ad ſex millia hoſtium ſunt caeſa: ceteri fuſi, fugati caſtrisque exuti. Ad oppidum deinde Aſtam obpugnandum legiones ducit. Id quoque haud multo majore certamine cepit, quam caſtra; ſed, dum incautius ſubit muros, ictus ex vulnere poſt dies paucos moritur. Literis de morte propraetoris recitatis, ſenatus cenſuit mittendum, qui ad Lunae portum C. Calpurnium praetorem conſequeretur, nuntiaretque, ſenatum aequum cenſere, ne ſine imperio provincia eſſet, maturare eum proficiſci. Quarto die, qui miſſus erat, Lunam venit. Paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hiſpania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria diſceſſum eſt, niſi quod Celtiberi caſtra inde nocte proxima moverunt; Romanis et ſuos ſepeliendi, et ſpolia legendi ex hoſtibus poteſtas facta eſt. Paucos poſt dies, majore coacto exercitu, Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro laceſſiverunt proelio Romanos. Nihil traditur, quae cauſa numero aucto infirmiores eos fecerit. Superati proelio ſunt. Ad duodecim millia hominum caeſa, plus duo capta; et caſtris Romanus potitus: et, niſi ſuc-

fucceffor adventu fuo inhibuiffet inpetum victoris, fubacti Celtiberi forent. Novi praetores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies, quibus haec ex Hifpania nuntiata funt, ludi Taurii per biduum facti religionis caufa. Per dies decem adparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Graecia venerunt honoris ejus caufa. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis fpectaculo fuit, et venatio data leonum et pantherarum; et prope hujus faeculi copia ac varietate ludicrum celebratum eft. Novemdiale deinde facrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque coeleftes multifariam orti aduffiffe complurium levi adflatu veftimenta maxime dicebantur. Addita et unum diem fubplicatio eft ex decreto pontificum, quod aedes Opis in Capitolio de coelo tacta erat. Hoftiis majoribus confules procurarunt, Vrbemque luftraverunt. Sub idem tempus et ex Vmbria nuntiatum eft, femimarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quam primum jufferunt. Eodem anno Galli Transalpini, transgreffi in Venetiam fine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileja eft, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes miffis, refponfum eft, *Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, fe fcire.* L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi voviffe fefe dicebat, ex conlata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum poft damnationem et bona vendita miffum in Afiam, ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina, Vale-

rius Antias eſt auctor: tum conlatas ei pecunias, congregatosque per Aſiam artifices; et, quorum ludorum poſt bellum, in quo votos diceret, mentionem non feciſſet, de iis poſt legationem demum in ſenatu actum.

XXIII. Quum jam in exitu annus eſſet, Q. Marcius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſtumius, quaeſtionibus cum ſumma fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati ſunt conſules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Poſtero die praetores facti P. Cornelius Cethegus, A. Poſtumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Poſtumius Tempſanus, M. Claudius Marcellinus. Extremo anni, quia Sp. Poſtumius conſul renuntiaverat, peragrantem ſe propter quaeſtiones utrumque litus Italiae deſertas colonias, Sipontum ſupero, Buxentum infero mari, inveniſſe; triumviri ad colonos eo ſcribendos ex ſenatus conſulto ab T. Maenio praetore urbano creati ſunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Baebius Tamphilus. Cum Perſeo rege et Macedonibus bellum, quod inminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipſo Perſeo cauſas cepit. Inchoata initia a Philippo ſunt; et is ipſe, ſi diutius vixiſſet, id bellum geſſiſſet. Vna eum res, quum victo leges inponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab ſe defecerant in bello, in eos jus ſaeviendi ademtum ei ab ſenatu erat; quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis diſtulerat, non deſperaſſet inpetrari poſſe. Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, diviſis partibus, quum per eosdem dies conſul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam obpugnaſſet; capta Heraclea, quia juſſus abscedere a moenibus Lamiae erat, Romanisque oppidum deditum

eſt,

eft, aegre eam rem tulerat. Permulfit iram ejus conful, quod, ad Naupactum ipfe feftinans, quo fe ex fuga Aetoli contulerant, Philippo permifit, ut Athamaniae et Amynandro bellum inferret, et urbes, quas Theffalis Aetoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine et Amynandrum Athamania expulerat, et urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia obportunam, et Magnetum gentem fuae ditionis fecit. Inde et in Thracia quasdam urbes, novae atque infuetae libertatis vitio, feditionibus principum turbatas, partibus, quae domeftico certamine vincerentur, adjungendo fefe, cepit.

XXIV. His fedata in praefentia regis ira in Romanos eft. Numquam tamen remifit animum a conligendis in pace viribus, quibus, quandoque data fortuna effet, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; fed metalla etiam et vetera intermiffa recoluit, et nova multis locis inftituit. Vt vero antiquam multitudinem hominum, quae belli cladibus amiffa erat, reftitueret; non fobolem tantum ftirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, fed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde caufae, quae de integro iram moverent in Romanos. Theffalorum et Perrhaeborum querelae de urbibus fuis ab eo poffeffis, et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditae erant, ut eas non neglegi fatis adpareret. Maxime moverat fenatum, quod jam Aeni et Maroneae

neae adfectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati, non partis amissae, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse. Et Maronitarum exsules (erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio praesidio) ii non Maroneam modo, sed etiam Aenum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea; qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum adfirmabant. *Civitates Thessalorum et Perrhaeborum et Magnetum et cum Amynandro Athamanum gentem in eadem causa, qua Aetolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum obpugnandis Aetolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse. Armis subactos parere.* Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Caecilium Metellum, M. Baebium Tamphilum, Ti. Sempronium. Quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

XXV. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhaebique et Athamanes haud dubii adcusatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant Philippopolis Tricca Phaloria et Eurymenae et cetera circa eas oppida; utrum Thessalorum juris, quum vi ademtae possessaeque ab Aetolis forent, (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. *Ita enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum fuissent,*

ſent, et ſi voluntate, non ſi vi atque armis coacti, cum Aetolis eſſent. Ejusdem formulae disceptatio de Perrhaeborum Magnetumque oppidis fuit. Omnium enim jura poſſidendo per occaſiones Aetoli miſcuerant. Ad haec, quae diſceptationis erant, querelae Theſſalorum adjectae, *quod ea oppida, ſi jam redderentur ſibi, ſpoliata ac deſerta redditurus eſſet. Nam, praeter belli caſibus amiſſos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxiſſe, et opera eorum in ſervilibus abuti miniſteriis; et, quae reddiderit coactus Theſſalis, inutilia ut redderet, curaſſe. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuiſſe, quondam Theſſalis quaeſtuoſum et frugiferum. Ibi navibus onerariis comparatis, regem, quae praeter Thebas Demetriadem curſum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertiſſe. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium ſancti ſint, violandis abstinere. Inſidias poſitas euntibus ad T. Quinctium. Itaque ergo in tantum metum omnes Theſſalos conjectos, ut non in civitatibus ſuis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiſcere audeat. Procul enim abeſſe libertatis auctores Romanos: lateri adhaerere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, ſi vox libera non ſit, liberum eſſe? Nunc ſe fiducia et praeſidio legatorum ingemiſcere magis, quam loqui. Niſi provideant aliquid Romani, quo et Graecis Macedoniam adcolentibus metus, et audacia Philippi minuatur, nequidquam et illum victum, et ſe liberatos eſſe. Vt equum tenacem, non parentem, frenis aſperioribus caſtigandum eſſe.* Haec acerbe poſtremi; quum priores leniter permulſiſſent iram ejus, petentes, *Vt ignoſceret pro libertate loquentibus; et ut, depoſita domini acerbitate, adſueſceret, ſocium atque amicum*

ſeſe

ſeſe praeſtare, et imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu, adjungere ſibi ſocios mallet. Theſſalis auditis, Perrhaebi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem adpellaverat, Perrhaebiae fuiſſe, et, ut ſibi reſtitueretur, agebant. Et de Malloea et Ericinio eadem poſtulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, et caſtella Athenaeum et Poetneum.

XXVI. Philippus, ut adcuſatoris potius, quam rei, ſpeciem haberet, et ipſe a querelis orſus, *Menelaidem in Dolopia, quae regni ſui fuiſſet, Theſſalos vi atque armis expugnaſſe,* queſtus eſt: *item Petram in Pieria ab iisdem Theſſalis Perrhaebisque captam. Xynias quidem, haud dubie Aetolicum oppidum, ſibi eos contribuiſſe; et Paracheloida, quae ſub Athamania eſſet, nullo jure Theſſalorum formulae factam. Nam quae ſibi crimina objiciantur de inſidiis legatorum et maritimis portubus frequentatis aut deſertis, alterum deridiculum eſſe, ſe reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores ſuos reſpuere. Tot annos eſſe, per quos numquam ceſſaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad ſenatum crimina de ſe deferre. Quem umquam verbo violatum eſſe? Semel ad Quinctium euntibus inſidias dici factas. Sed, quid iis adciderit, non adjici. Quaerentium, quod falſo objiciant, quum veri nihil habeant, ea crimina eſſe. Inſolenter et immodice abuti Theſſalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina ſiti nimis avide meram haurientes libertatem. Itaque, ſervorum modo praeter ſpem repente manumiſſorum, licentiam vocis et linguae experiri, et jactare ſeſe inſectatione et convitiis dominorum.* Elatus deinde ira adjecit, *Nondum omnium dierum ſolem occidiſſe.* Id minaciter dictum, non Theſſali modo in ſeſe,

ſeſe, ſed etiam Romani adceperunt: et quum fremitus poſt eam vocem ortus et tandem ſedatus eſſet, Perrhaeborum inde Athamanumque legatis reſpondit, *Eamdem, de quibus illi agant, civitatium cauſam eſſe. Conſulem Acilium et Romanos ſibi dediſſe eas, quum hoſtium eſſent. Si ſuum munus, qui dediſſent, adimere velint, ſcire ſe, cedendum eſſe; ſed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium et inutilium ſociorum, injuriam eos eſſe facturos. Nec enim ullius rei minus diuturnam eſſe gratiam, quam libertatis; praeſertim apud eos, qui male utendo eam conrupturi ſint.* Cauſa cognita, pronuntiaverunt legati, *Placere, deduci praeſidia Macedonum ex iis urbibus, et antiquis Macedoniae terminis regnum finiri. De injuriis, quas ultro citroque inlatas querantur, quo modo inter eas gentes et Macedonas disceptetur, formulam juris exſequendi conſtituendam eſſe.*

XXVII. Inde, graviter obſenſo rege, Theſſalonicen ad cognoſcendum de Thraciae urbibus proficiſcuntur. Ibi legati Eumenis: *Si liberas eſſe Aenum et Maroneam velint Romani, nihil ſui pudoris eſſe ultra dicere, quam ut admoneant, re, non verbo, eos liberos relinquant, nec ſuum munus intercipi ab alio patiantur. Si autem minor cura ſit civitatium in Thracia poſitarum, multo verius eſſe, quae ſub Antiocho fuerint, praemia belli Eumenem, quam Philippum, habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod adverſus Philippum ipſum geſſerit populus Romanus: vel ſuis, quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum praeterea decem legatorum in eam rem praejudicium; qui quum Cherſoneſum Lyſimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Aenum profecto dediſſe, quae ipſa propinquitate regionis velut adpendices majoris* *mune-*

muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, quum tam procul a finibus Macedoniae absint, civitatibus his praesidia inposuisse? Vocari Maronitas juberent. Ab iis certiora omnia de statu civitatium earum scituros. Legati Maronitarum vocati, *Non uno loco tantum urbis praesidium regium esse, sicut in aliis civitatibus,* dixerunt, *sed pluribus simul, et plenam Macedonum Maroneam esse: itaque dominari adsentatores regios. His solis loqui et in senatu et in concionibus licere. Eos omnes honores et capere ipsos, et dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exsulare pulsos patria, aut inhonoratos et deterioribus obnoxios silere.* De jure etiam finium pauca adjecerunt: *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quae ad Thraciae Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem. Philippum novam postea deflexisse viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur.*

XXVIII. Ad ea Philippus longe aliam, quam adversus Thessalos Perrhaebosque nuper, ingressus disserendi viam, *Non cum Maronitis*, inquit, *mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed jam vobiscum, Romani; a quibus nihil aequi me inpetrare jam diu animadverto. Civitates Macedonum, quae a me inter inducias defecerant, reddi mihi aequum censebam; non quia magna adcessio ea regni futura esset, (sunt enim et parva oppida, et in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. Negatum est mihi. Bello Aetolico Lamiam obpugnare jussus a consule M'. Acilio, quum diu fatigatus ibi proeliis operibusque essem, transcendentem me jam muros a capta prope urbe revo-*

revocavit consul, et abducere copias inde coegit. Ad hujus solatium injuriae permissum est, ut Thessaliae Perrhaebiaeque et Athamanum reciperem quaedam castella magis, quam urbes. Ea quoque ipsa vos mihi, Q. Caecili, paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paullo ante, si Diis placet, legati Eumenis sumebant, quae Antiochi fuerunt, Eumenem aequius esse, quam me, habere. Id ego aliter longe judico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia talentum et quinquaginta tectas naves et omnes Graeciae civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim adspernatus: hostemque ei me esse prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in Graeciam trajiceret, prae me tuli; et cum eo consule belli partem, quamcumque mihi delegavit, gessi. Et insequenti consuli L. Scipioni, quum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus praebui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam etiam, ubi inter cetera pax quoque praestanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrum adjicere vos, Romani, aliquid, et amplificare et augere regnum meum munificentia vestra oportebat, an, quae haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tamquam ad Antiochum, ad spoliandum me venit, et, si Diis placet, decem legatorum decretum calumniae inpudentissimae praetendit; quo maxime et refelli et coargui potest. Disser-

tissime enim planissimeque in eo scriptum est, Chersonesum et Lysimachiam Eumeni dari. Vbi tandem Aenus et Maronea et Thraciae civitates adscriptae sunt? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tamquam ab illis inpetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, refert. Si tamquam inimicum et hostem insectari propositum est, pergite, ut coepistis, facere. Sin aliquis respectus est mei, ut socii atque amici regis, deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis.

XXIX. Movit aliquantum oratio regis legatos. Itaque medio responso rem suspenderunt: *Si decem legatorum decreto Eumeni datae civitates eae essent, nihil se mutare. Si Philippus bello cepisset eas, praemium victoriae jure belli habiturum. Si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reservari, et, ut omnia in integro manerent, praesidia, quae in iis urbibus sint, deduci.* Hae causae maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis; ut non a Perseo filio ejus novis causis motum, sed ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romae nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. Cui postulanti ab senatu in aede Bellonae triumphum rerum gestarum magnitudo inpetrabilem faciebat, exemplum obstabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. Medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans Vrbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas; auri praeterea pondo centum triginta duo, argenti sedecim millia trecenta: et pronuntiavit in senatu, decem millia pondo argenti et octoginta auri Q. Fabium quaestorem advehere;

id

id quoque ſe in aerarium inlaturum. Magnus motus ſervilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Poſtumius praetor habebat. Is de paſtorum conjuratione, qui vias latrociniis paſcuaque publica infeſta habuerant, quaeſtionem ſevere exercuit. Ad ſeptem millia hominum condemnavit. Multi inde fugerunt, de multis ſumtum eſt ſubplicium. Conſules, diu retenti ad Vrbem delectibus, tandem in provincias profecti ſunt.

XXX. Eodem anno in Hiſpania praetores C. Calpurnius et L. Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Baeturia junxiſſent, in Carpetaniam, ubi hoſtium caſtra erant, progreſſi ſunt, communi animo conſilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone et Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta eſt. Quibus dum utrimque ſubvenitur a caſtris, paullatim omnes copiae in aciem eductae ſunt. In eo tumultuario certamine et loca ſua et genus pugnae pro hoſte fuere. Duo exercitus Romani fuſi atque in caſtra compulſi ſunt. Non inſtitere perculſis hoſtes. Praetores Romani, ne poſtero die caſtra obpugnarentur, ſilentio proximae noctis tacito ſigno exercitum abduxerunt. Luce prima Hiſpani acie inſtructa ad vallum acceſſerunt, vacuaque praeter ſpem caſtra ingreſſi, quae derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt; regreſſique in ſua caſtra, paucos dies quietis ſtativis manſerunt. Romanorum ſociorumque, in proelio fugaque, ad quinque millia occiſa; quorum ſe ſpoliis hoſtes armarunt. Inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Praetores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus ſociis Hiſpanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adverſae pugnae militum animis, conſumſerunt.

runt. Vbi ſatis placuere vires, et jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hoſtem poſcebat; duodecim millia paſſuum ab Tago flumine poſuerunt caſtra. Inde tertia vigilia ſublatis ſignis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hoſtium caſtra erant. Extemplo, qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, laeva Quinctius exercitum traduxerunt; quieto hoſte, dum miratur ſubitum adventum, conſultatque, qui tumultum injicere trepidantibus in ipſo transitu amnis potuiſſet. Interim Romani, inpedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia jam moveri videbant hoſtem, nec ſpatium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. In medio locatae quinta Calpurnii legio et octava Quinctii. Id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hoſtium caſtra habebant, liberum a metu inſidiarum.

XXXI. Hiſpani, poſtquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conſpexerunt, ut, prius quam ſe jungere atque inſtruere poſſent, occuparent eos, caſtris repente effuſi curſu ad pugnam tendunt. Atrox in principio proelium fuit, et Hiſpanis recenti victoria ferocibus, et inſueta ignominia milite Romano adcenſo. Acerrime media acies, duae fortiſſimae legiones, dimicabant: quas quum aliter moveri loco non poſſe hoſtis cerneret, cuneo inſtitit pugnare; et usque plures confertioresque medios urguebant. Ibi poſtquam laborare aciem Calpurnius praetor vidit, T. Quinctilium Varum et L. Juventium Thalnam legatos ad ſingulas legiones adhortandas propere mittit. Docere et monere jubet, *in illis ſpem omnem vincendi et retinendae Hiſpaniae eſſe.*

Si

Si illi loco cedant, neminem ejus exercitus non modo Italiam, ſed ne Tagi quidem ulteriorem ripam, umquam viſurum. Ipſe, cum equitibus duarum legionum paullulum circumvectus, in cuneum hoſtium, qui mediam urguebat aciem, ab latere incurrit. Quinctius cum ſuis equitibus alterum hoſtium latus invadit; ſed longe acrius Calpurniani equites pugnabant et praetor ipſe ante alios: nam et primus hoſtem percuſſit, et ita ſe inmiſcuit mediis, ut vix, utrius partis eſſet, noſci poſſet. Et equites praetoris eximia virtute, et equitum pedites adcenſi ſunt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hoſtium praetorem conſpexerunt. Itaque urguere ſigniferos pro ſe quisque, jubere inferre ſigna, et confeſtim militem ſequi. Renovatur ab omnibus clamor. Inpetus fit velut ex ſuperiore loco. Haud ſecus ergo, quam torrentis modo, fundunt ſternuntque perculſos, nec ſustineri alii ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt. Fugientes in caſtra equites perſequuti ſunt, et permixti turbae hoſtium intra vallum penetraverunt. Vbi ab relictis in praeſidio caſtrorum proelium inſtauratum; coactique ſunt Romani equites, deſcendere ex equis. Dimicantibus iis legio quinta ſupervenit; deinde, ut quaeque potuerant, copiae adſluebant. Caeduntur paſſim Hiſpani per tota caſtra; nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. Inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille ſemiermes maxime per agros palati ſunt. Supra triginta quinque millia hoſtium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnae ſuperfuit. Signa capta centum triginta tria. Romani ſociique paulo plus ſexcenti, et provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt. Tribuni

buni militum quinque amiſſi et pauci equites Romani cruentae maxime victoriae ſpeciem fecerunt. In caſtris hoſtium, quia ipſis ſpatium ſua communiendi non fuerat, manſerunt. Pro concione poſtero die laudati donatique a C. Calpurnio equites phaleris: pronuntiavitque, eorum maxime opera hoſtes fuſos, caſtra capta et expugnata eſſe. Quinctius alter praetor ſuos equites catellis ac fibulis donavit. Donati et centuriones ex utriusque exercitu permulti; maxime, qui mediam aciem tenuerunt.

XXXII. Conſules delectibus aliisque, quae Romae agendae erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a Piſis profectus in Apuanos Ligures, vaſtando agros urendoque vicos et caſtella eorum, aperuit ſaltum usque ad fluvium Macram et Lunae portum. Hoſtes montem, antiquam ſedem majorum ſuorum, ceperunt; et inde, ſuperata locorum iniquitate, proelio dejecti ſunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque conlegae in Liguribus Ingaunis aequavit ſecundis aliquot proeliis. Sex praeterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres et quadraginta ſecuri percuſſit. Jam comitiorum adpetebat tempus. Prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui ſors comitia habendi obligerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus conſulatum petebat. Competitores habebat patricios L. Aemilium, Q. Fabium, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, et ab repulſis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. Etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeji quoque gratioſi homines petebant, L. Por-

Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Baebius Tamphilus. Et hi repulſi, in ſpem inpetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie deſtinabantur Q. Fabius Labeo et L. Porcius Licinus. Sed Claudius conſul ſine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus adverſariis et majore parte ſenatus, *meminiſſe eum debere prius, ſe conſulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii, eſſe: quin ille, ſedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum ſpectatorem comitiorum ſe praeberet*, coerceri tamen ab effuſo ſtudio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra conſulem, aut pro ſtudio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata; donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher praeter ſpem ſuam et ceterorum. Locum ſuum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis ſtudiis, non vi Claudiana, inter plebejos certatum eſt. Praetorum inde comitia ſunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Naevius Matho, C. Sempronius Blaeſus, A. Terentius Varro, praetores facti. Haec eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius conſules fuerunt, domi militiaeque geſta.

XXXIII. Principio inſequentis anni, P. Claudio, L. Porcio conſulibus, Q. Caecilius, M. Baebius, et Ti. Sempronius, qui ad diſceptandum inter Philippum et Eumenem reges Theſſalorumque civitates miſſi erant, legationem renuntiarunt; regum quoque eorum civitatiumque legatos in ſenatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quae dicta apud legatos in Graecia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap.

Claudius fuit, in Macedoniam et in Graeciam decreverunt ad viſendum, redditaene civitates Theſſalis et Perrhaebis eſſent. Iisdem mandatum, ut ab Aeno et Maronea praeſidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciae ora a Philippo et Macedonibus liberaretur. Peloponneſum quoque adire juſſi, unde prior legatio diſceſſerat incertiore ſtatu rerum, quam ſi non veniſſent. Nam ſuper cetera etiam ſine reſponſo dimiſſi, nec datum petentibus erat Achaeorum concilium. De qua re querente graviter Q. Caecilio, ſimul Lacedaemoniis deplorantibus, moenia diruta, abductam plebem in Achajam et venum datam, ademtas, quibus ad eam diem civitas ſtetiſſet, Lycurgi leges; Achaei maxime concilii negati crimen excuſabant, recitando legem, quae, niſi belli pacisve cauſa, et quum legati ab ſenatu cum literis aut ſcriptis mandatis venirent, vetarent indici concilium. Ea ne poſtea excuſatio eſſet, oſtendit ſenatus, curae iis eſſe debere, ut Romanis legatis ſemper adeundi concilium gentis poteſtas fieret; quemadmodum et illis, quoties vellent, ſenatus daretur.

XXXIV. Dimiſſis iis legationibus, Philippus, a ſuis certior factus, cedendum civitatibus deducendaque praeſidia eſſe, infenſus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomaſto, qui praeerat maritimae orae, mandat, ut partis adverſae principes interficeret. Ille per Caſandrum quemdam, unum ex regiis jam diu habitantem Maroneae, nocte Thracibus intromiſſis, velut in bello capta urbe, caedem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adverſus innoxios Maronitas, tam ſuperbe adverſus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem reſtituendam ſenatus cenſuiſſet, ii pro hoſtibus trucidarentur,

tur, abnuebat, *quidquam eorum ad ſe, aut quemquam ſuorum pertinere. Seditione inter ipſos dimicatum, quum alii ad ſe, alii ad Eumenem civitatem traherent. Id facile ſcituros eſſe. Percunctarentur ipſos Maronitas:* haud dubius, perculſis omnibus terrore tam recentis caedis, neminem hiſcere adverſus ſe auſurum. Negare Appius, *Rem evidentem pro dubia quaerendam. Si ab ſe culpam removere vellet, Onomaſtum et Caſandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos ſenatus percunctari poſſet.* Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei conſtaret. Deinde, conlecto tandem animo, *Caſandrum, qui Maroneae fuiſſet, ſi utique vellent, ſe miſſurum* dixit. *Ad Onomaſtum quidem quid eam rem pertinere, qui non modo Maroneae, ſed ne in regione quidem propinqua fuiſſet?* Et parcebat magis Onomaſto, honoratiori amico, et eumdem indicem haud paullo plus timebat; quia et ipſe ſermonem cum eo contulerat, et multorum talium miniſtrum et conſcium habebat. Caſander quoque, miſſis, qui per Epirum ad mare proſequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur ſublatus.

XXXV. Et legati a Philippi conloquio ita digreſſi ſunt, ut prae ſe ferrent, nihil eorum ſibi placere; et Philippus, minime, quin rebellandum eſſet, dubius, quia tamen inmaturae ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, ſimul ad purganda crimina, ſimul ad deprecandam iram ſenatus, ſtatuit; ſatis credens, ipſum etiam juvenem; quod Romae obſes ſpecimen regiae indolis dediſſet, aliquid momenti facturum. Interim, per ſpeciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipſa ad terrorem

 regu-

regulis Thracum injiciendum, profectus, perculſis iis uno proelio, et Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, miſſis ad adcolas Iſtri fluminis barbaros, ut in Italiam inrumperent, ſollicitandos. Et in Peloponneſo adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achajam ire juſſi erant, exſpectabatur: adverſus quos ut praeparata conſilia haberent, Lycortas praetor concilium indixit. Ibi de Lacedaemoniis actum. *Ex hoſtibus eos adcuſatores factos; et periculum eſſe, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuiſſent. Quippe in bello ſociis Romanis Achaeos uſos: nunc eosdem Romanos aequiores Lacedaemoniis, quam Achaeis, eſſe; ubi Areus etiam et Alcibiades, ambo exſules, ſuo beneficio reſtituti, legationem Romam adverſus gentem Achaeorum ita de ipſis meritam ſuscepiſſent, adeoque infeſta oratione uſi eſſent, ut patria pulſi, non reſtituti in eam, viderentur.* Clamor undique ortus, referret nominatim de iis; et, quum omnia ira, non conſilio, gererentur, capitis damnati ſunt. Paucos poſt dies Romani legati venerunt. His Clitore in Arcadia datum eſt concilium.

XXXVI. Prius quam agerent quidquam, terror Achaeis injectus erat et cogitatio, quam non ex aequo disceptatio futura eſſet, quod Areum et Alcibiadem, capitis ab ſe in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hiſcere quisquam audebat. Appius ea, quae apud ſenatum queſti erant Lacedaemonii, displicere ſenatui oſtendit: *caedem primum ad conflictum factam eorum, qui a Philopoemene ad cauſam dicendam evocati veniſſent: deinde, quum in homines ita ſaevitum eſſet, ne in ulla parte crudelitas eorum ceſſaret, muros dirutos urbis nobiliſſimae eſſe, leges vetuſtiſſimas abrogatas, inclitamque per gentes Lycurgi diſciplinam*

nam ſublatam. Haec quum Appius dixiſſet, Lycortas, et quia praetor, et quia Philopoemenis, auctoris omnium, quae Lacedaemone acta fuerant, factionis erat, ita reſpondit: *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio eſt, quam Romae nuper apud ſenatum fuit. Tunc enim Lacedaemoniis adcuſantibus reſpondendum erat: nunc a vobis ipſis adcuſati ſumus, apud quos cauſa dicenda eſt. Quam iniquitatem conditionis ſubimus illa ſpe, judicis animo te auditurum eſſe, poſita contentione, qua paullo ante egiſti. Ego certe, quum ea, quae et hic antea apud Q. Caecilium, et poſtea Romae queſti ſunt Lacedaemonii, a te paullo ante relata ſint, non tibi, ſed illis me apud te reſpondere credam. Caedem objicitis eorum, qui a Philopoemene praetore evocati ad cauſam dicendam interfecti ſunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, Romani, ſed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuiſſe arbitror. Quid ita? quia in veſtro foedere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedaemonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere juſſi erant, nocturno impetu occupaverunt, ſi T. Quinctius, ſi exercitus Romanus, ſicut antea, in Peloponneſo fuiſſet, eo nimirum capti et obpreſſi confugiſſent. Quum vos procul eſſetis, quo alio, niſi ad nos ſocios veſtros, quos antea Gythio opem ferentes, quos Lacedaemonem vobiscum ſimili de cauſa obpugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur juſtum piumque bellum ſuscepimus. Quod quum alii laudent, reprehendere ne Lacedaemonii quidem poſſint, Dii quoque ipſi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt; quonam modo ea, quae belli jure acta ſunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. Noſtrum eſt, quod evocavimus eos ad cauſam dicendam, qui ad arma mul-*

multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui caedem principum fecerant. Quod vero illi, venientes in castra, interfecti sunt, vestrum est, Areu et Alcibiade, qui nunc nos, si Diis placet, adcusatis, non nostrum. Exsules Lacedaemoniorum (quo in numero hi quoque duo fuerunt) et tunc nobiscum erant, et, quod domicilium sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exsilio posse consenescere se indignabantur, inpetum fecerunt. Lacedaemonii igitur Lacedaemonios, non Achaei, interfecerunt: nec, jure an injuria caesi sint, argumentari refert.

XXXVII. *At enim illa certe vestra sunt, Achaei. quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. Quae utraque ab iisdem objici qui possunt? quum muri Lacedaemoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam exstructi sint. Tyranni enim nuper eos, arcem et munimentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, et nunc se patriam et Spartam antiquam adnoscere dicat. Non Philopoemenem exspectare, nec Achaeos, sed vos ipsi, Lacedaemonii, vestris manibus amoliri et diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. Vestrae enim illae deformes veluti cicatrices servitutis erant; et, quum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Graeciae fuissetis, muris, velut compedibus, circumdatis vincti per centum annos servistis. Quod ad leges ademtas adtinet, ego antiquas Lacedaemoniis leges tyrannos ademisse arbitror; nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse; nec male consuluisse*

fuluiſſe civitati, quum concilii noſtri eam fecerimus, et nobis miſcuerimus, ut corpus unum et concilium totius Peloponneſi eſſet. Tunc, ut opinor, ſi aliis ipſi legibus viveremus, alias iſtis injunxiſſemus, queri, ſe iniquo jure eſſe, et indignari poſſent. Scio ego, Ap. Claudi, hanc orationem, qua ſum adhuc uſus, neque ſociorum apud ſocios, neque liberae gentis eſſe, ſed vere ſervorum diſceptantium apud dominos. Nam, ſi non vana illa vox praeconis fuit, qua liberos eſſe omnium primos Achaeos juſſiſtis, ſi foedus ratum eſt, ſi ſocietas et amicitia ex aequo obſervatur, cur ego, quid, Capua capta, feceritis Romani, non quaero; vos rationem repoſcitis, quid Achaei Lacedaemoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui ſunt; finge, a nobis. Quid? vos ſenatores Campanos ſecuri non percuſſiſtis? Muros diruimus. Vos non muros tantum, ſed urbem et agros ademiſtis. Specie, inquis, aequum eſt foedus; re apud Achaeos precaria libertas, apud Romanos etiam imperium eſt. Sentio, Appi, et, ſi non oportet, non indignor; ſed, oro vos, quantumlibet interſit inter Romanos et Achaeos, modo ne in aequo hoſtes veſtri noſtrique apud vos ſint, ac nos ſocii; immo ne meliore jure ſint. Nam, ut in aequo eſſent, nos fecimus, quum leges iis noſtras dedimus; quum, ut Achaei concilii eſſent, effecimus. Parum eſt victis, quod victoribus ſatis eſt. Plus poſtulant hoſtes, quam ſocii habent. Quae jure jurando, quae monimentis literarum in lapide inſculptis in aeternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt, ea cum perjurio noſtro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, et, ſi ita vultis, etiam timemus: ſed plus et veremur et timemus Deos inmortales. Cum adſenſu maximae partis eſt auditus, et loquutum omnes pro majeſtate magiſtratus cenſebant; ut

ut facile adpareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, *suadere se magnopere Achaeis,* dixit, *ut, dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent.* Haec vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. Id modo petierunt, *ut Romani, quae viderentur, de Lacedaemoniis mutarent, nec Achaeos religione obstringerent inrita ea, quae jure jurando sanxissent, faciendi.* Damnatio tantum Arei et Alcibiadis, quae nuper facta erat, sublata est.

XXXVIII. Romae principio ejus anni, quum de provinciis consulum et praetorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Praetores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et peregrinos sortiti sunt; C. Sempronius Blaesus Siciliam, Q. Naevius Matho Sardiniam, et ut idem de veneficiis quaereret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L. Juventius Thalna et T. Quinctilius Varus, venerunt; qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis Diis inmortalibus haberetur honos, et ut praetoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. De legionibus deportandis, quum de consulum praetorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binae legiones, quas Ap. Claudius et M. Sempronius habuerant, decretae sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos praetores

et

et amicos abfentium, Calpurnii Quinctiique. Vtraque caufa tribunos plebis, utraque confules habebat. Hi, fe intercefturos fenatus confulto, fi deportandos cenferent exercitus, denuntiabant; illi, fi haec interceffio fieret, nullam rem aliam fe decerni pafturos. Victa poftremo abfentium gratia eft, et fenatus confultum factum, *Vt praetores quatuor millia peditum Romanorum fcriberent, quadringentos equites, et quinque millia fociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos fecum in Hifpaniam portarent. Quum eos in legiones quatuor defcripfiffent, quod plus, quam quina millia peditum, treceni equites, in fingulis legionibus effet, dimitterent; eos primum, qui emerita ftipendia haberent; deinde, ut cujusque fortiffima opera Calpurnius et Quinctius in proelio ufi effent.*

XXXIX. Hac fedata contentione, alia fubinde C. Decimii praetoris morte exorta eft. Cn. Sicinius et L. Pupius, qui aediles proximo anno fuerant, et C. Valerius flamen Dialis et Q. Fulvius Flaccus (is, quia aedilis curulis defignatus erat, fine toga candida, fed maxima ex omnibus contentione) petebant: certamenque ei cum flamine erat. Et poftquam primo aequare, mox fuperare etiam eft vifus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam effe, quod duos fimul unus magiftratus, praefertim curules, neque capere poffet, nec gerere; pars legibus eum folvi aequum cenfere, ut, quem vellet, praetorem creandi populo poteftas fieret. L. Porcius conful primo in ea fententia effe, ne nomen ejus adciperet: deinde, ut ex auctoritate fenatus idem faceret, convocatis Patribus, *referre fe ad eos,* dixit, *quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberae civitati aedilis curulis defignatus*

prae-

praeturam peteret: ſibi, niſi quid aliud iis videretur, in animo eſſe, e lege comitia habere. Patres cenſuerunt, uti L. Porcius conſul cum Q. Fulvio ageret, ne inpedimento eſſet, quo minus comitia praetoris in locum C. Decimii ſubrogandi e lege haberentur. Agenti conſuli ex ſenatus conſulto reſpondit Flaccus, *nihil, quod ſe indignum eſſet, facturum.* Medio reſponſo ſpem ad voluntatem interpretantibus fecerat, ceſſurum Patrum auctoritati eſſe. Comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri ſibi a conſule et ſenatu populi Romani beneficium, et invidiam geminati honoris fieri; tamquam non adpareret, ubi deſignatus praetor eſſet, extemplo aedilitate ſe abdicaturum. Conſul, quum et pertinaciam petentis creſcere, et favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimiſſis comitiis, ſenatum vocavit. Cenſuerunt frequentes, *quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil moviſſet, ad populum cum Flacco agendum.* Concione advocata, quum egiſſet conſul; ne tum quidem de ſententia motus, gratias populo Romano egit, *quod tanto ſtudio, quotiescumque declarandae voluntatis poteſtas facta eſſet, praetorem ſe voluiſſet facere. Ea ſibi ſtudia civium ſuorum deſtituere non in animo eſſe.* Haec vero tam obſtinata vox tantum ei favorem adcendit, ut haud dubius praetor eſſet, ſi conſul adcipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, et inter ſe ipſos, et cum conſule, fuit; donec ſenatus a conſule eſt habitus, decretumque: *quoniam, praetoris ſubrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci et prava ſtudia hominum inpedirent, ſenatum cenſere, ſatis praetorum eſſe: P. Cornelius utramque in Vrbe juris dictionem haberet, Apollinique ludos faceret.*

XL.

XL. His comitiis prudentia et virtute fenatus fublatis, alia majoris certaminis, quo et majore de re, et inter plures potentioresque viros, funt exorta. Cenfuram fumma contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones, Cn. Manlius Vulfo, L. Furius Purpureo, patricii; plebeji autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et Tuditanus. Sed omnes patricios plebejosque nobiliffimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocumque loco natus effet, fortunam fibi ipfe facturus fuiffe videretur. Nulla ars, neque privatae, neque publicae rei gerendae, ei defuit. Vrbanas rufticasque res pariter callebat. Ad fummos honores alios fcientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. Huic verfatile ingenium fic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortiffimus, multisque infignibus clarus pugnis. Idem, poftquam ad magnos honores pervenit, fummus imperator: idem in pace, fi jus confuleres, peritiffimus; fi caufa oranda effet, eloquentiffimus: nec is tantum, cujus lingua vivo eo viguerit, monimentum eloquentiae nullum exftet: vivit immo vigetque eloquentia ejus, facrata fcriptis omnis generis. Orationes et pro fe multae, et pro aliis, et in alios. Nam non folum adcufando, fed etiam caufam dicendo, fatigavit inimicos. Simultates nimio plures et exercuerunt eum, et ipfe exercuit eas: nec facile dixeris, utrum magis prefferit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Afperi procul dubio animi et linguae acerbae et immodice liberae fuit: fed invicti a cupiditatibus animi, et rigidae innocentiae; con-

temtor gratiae, divitiarum. In parcimonia, in patientia laboris, periculi, ferrei prope corporis animique; quem ne fenectus quidem, quae folvit omnia, fregerit. Qui fextum et octogefimum annum agens caufam dixerit, ipfe pro fe oraverit fcripferitque; nonagefimo anno Ser. Galbam ad populi adduxerit judicium.

XLI. Hunc, ficut omni vita, tum petentem premebat nobilitas: coierantque (praeter L. Flaccum, qui conlega in confulatu fuerat) candidati omnes ad dejiciendum honore eum; non folum ut ipfi potius adipifcerentur, nec quia indignabantur, novum hominem cenforem videre; fed etiam quod triftem cenfuram periculofamque multorum famae et ab laefo a plerisque, et laedendi cupido, exfpectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat, *refragari fibi, qui liberam et fortem cenfuram timerent*, criminando; et fimul L. Valerio fubfragabatur. *Illo uno conlega caftigare fe nova flagitia, et prifcos mores revocare poffe.* His adcenfi homines, adverfa nobilitate, non M. Porcium modo cenforem fecerunt, fed etiam conlegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia cenforum confules praetoresque in provincias profecti funt, praeter Q. Naevium, quem quatuor non minus menfes, prius quam in Sardiniam iret, quaeftiones veneficii, quarum magnam partem extra Vrbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius vifum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Poftumius praetor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas paftorum conjurationes vindicavit, et reliquias Bacchanalium quaeftionis cum omni exfequutus eft cura. Multos, qui aut citati

non

non adfuerant, aut vades deſeruerant, in ea regione Italiae latentes, partim noxios judicavit, partim comprehenſos Romam ad ſenatum miſit. In carcerem omnes a P. Cornelio conjecti ſunt.

XLII. In Hiſpania ulteriore, fractis proximo bello Luſitanis, quietae res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Sueſſetanis oppidum Corbionem vineis et operibus expugnavit, captivos vendidit: quieta deinde hiberna et citerior provincia habuit. Veteres praetores, C. Calpurnius Piſo et L. Quinctius, Romam redierunt. Vtrique magno Patrum conſenſu triumphus eſt decretus. Prior C. Calpurnius de Luſitanis et Celtiberis triumphavit. Coronas aureas tulit octoginta tres, et duodecim millia pondo argenti. Paucos poſt dies L. Quinctius Criſpinus ex iisdem Luſitanis Celtiberisque triumphavit. Tantumdem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Cenſores, M. Porcius et L. Valerius, metu mixta exſpectatione, ſenatum legerunt: ſeptem moverunt ſenatu; ex quibus unum inſignem et nobilitate et honoribus, L. Quinctium Flamininum conſularem. Patrum memoria inſtitutum fertur, ut cenſores motis ſenatu adſcriberent notas. Catonis et aliae quidem acerbae orationes exſtant in eos, quos aut ſenatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe graviſſima in L. Quinctium oratio eſt, qua ſi adcuſator ante notam, non cenſor poſt notam, uſus eſſet, retinere Quinctium in ſenatu ne frater quidem T. Quinctius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet. Inter cetera objecit ei, Philippum Poenum carum ac nobile ſcortum, ab Roma in Galliam provinciam ſpe ingentium donorum perductum: eum puerum, per laſciviam quum cavillaretur, exprobrare conſuli

 per-

perſaepe ſolitum, quod ſub ipſum ſpectaculum gladiatorium abductus ab Roma eſſet, ut obſequium amatori venditaret. Forte epulantibus iis, quum jam vino incaluiſſent, nuntiatum in convivio eſſe, nobilem Bojum cum liberis transfugam veniſſe; convenire conſulem velle, ut ab eo fidem praeſens adciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem adloqui conſulem coepiſſe. Inter cujus ſermonem Quinctius ſcorto, *Vis tu,* inquit, *quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, jam hunc Gallum morientem videre?* Et quum is vixdum ſerio adnuiſſet, ad nutum ſcorti conſulem ſtricto gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percuſſiſſe, deinde fugienti fidemque populi Romani atque eorum, qui aderant, inploranti latus transfodiſſe.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legiſſet, et fabulae tantum ſine auctore editae crediddiſſet, aliud argumentum, ſimile tamen et libidine et crudelitate, peragit. Placentiae famoſam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arceſſitam ſcribit. Ibi jactantem ſeſe ſcorto inter cetera retuliſſe, quam acriter quaeſtiones exercuiſſet, et quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos ſecuri percuſſurus eſſet. Tum illam infra eum adcubantem negaſſe, umquam vidiſſe quemquam ſecuri ferientem, et pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miſeris, adtrahi juſſum, ſecuri percuſſiſſe. Facinus, ſive eo modo, quo cenſor objecit, ſive, ut Valerius tradit, commiſſum eſt, ſaevum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos eſſet, ad ſpectaculum ſcorti procacis, in ſinu conſulis recubantis, mactatam humanam

nam victimam esse, et cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, si id factum negaret ceteraque, quae objecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquam doliturum censeret, quum ipse, vino et Venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset?

XLIV. In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiageni ademtus equus. In censibus quoque adcipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quae pluris, quam quindecim millium aeris, essent, in censum referre viatores jussit: item mancipia minora annis viginti, quae post proximum lustrum decem millibus aeris, aut eo pluris, venissent, uti ea quoque decies tanto pluris, quam quanti essent, aestimarentur; et his rebus omnibus terni in millia aeris adtribuerentur. Aquam publicam omnem, in privatum aedificium aut agrum fluentem, ademerunt; et, quae in loca publica inaedificata inmolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia, lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas, in Aventino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt: et separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, et viam per Formianum montem. Cato atria duo, Maenium et Titium in lautumiis, et quatuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quae Porcia adpellata est. Et vectigalia summis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas locationes quum senatus, precibus et lacrumis publicanorum victus, induci et de integro locari jussisset; censores, edicto sub-

motis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum inminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit simultatiumque plena, quae M. Porcium (cui acerbitas ea adsignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniae duae, Potentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum, deductae sunt. Sena jugera in singulos data. Diviserunt agrum coloniasque deduxerunt iidem tresviri, Q. Fabius Labeo et M. et Q. Fulvii, Flaccus et Nobilior. Consules ejus anni nec domi nec militiae memorabile quidquam egerunt.

XLV. In insequentem annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis praetorumque retulerunt. Praetores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius Albinus, et P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius et L. Porcius habuerant, provincia decreta est. Hispaniae extra sortem prioris anni praetoribus cum suis exercitibus servatae. Praetores ita sortiri jussi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romae provincia esset. Peregrinam est sortitus. Sisennae Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare est jussus. Galli Transalpini, per saltus ignotae antea viae (ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aquilejensis, aedificabant. Id eos ut prohiberet, quod ejus sine bello posset, praetori mandatum est. Si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. Ex his placere

cere alterum adverſus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum auguris ſubſiciendi, Creatus Sp. Poſtumius Albinus.

XLVI. Hujus principio anni P. Licinius Craſſus pontifex maximus mortuus eſt: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex eſt cooptatus: pontifex maximus eſt creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris cauſa viſceratio data, et gladiatores centum viginti pugnaverunt, et ludi funebres per triduum facti, poſt ludos epulum. In quo, quum toto foro ſtrata triclinia eſſent, tempeſtas, cum magnis procellis coorta, coegit pleroſque tabernacula ſtatuere in foro. Eadem paullo poſt, quum undique diſerenaſſet, ſublata: defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates ceciniſſent, neceſſe eſſe tabernacula in foro ſtatui. Hac religione levatis altera injecta, quod ſanguine per biduum pluiſſet in area Vulcani: et per decemviros ſupplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi cauſa. Prius quam conſules in provincias proficiſcerentur, legationes transmarinas in ſenatum introduxerunt: nec umquam ante tantum regionis ejus hominum Romae fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quae Macedoniam adcolunt, vulgata eſt, crimina querimoniasque de Philippo non neglegenter ab Romanis audiri, multis operae pretium fuiſſe queri; pro ſe quaeque civitates gentesque, ſinguli etiam privatim, (gravis enim adcola omnibus erat) Romam, aut ad ſpem levandae injuriae, aut ad deflendae ſolatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenaeo venit ad querendum, ſimul quod non deducerentur ex Thracia praeſidia, ſimul

quod in Bithyniam Prufiae bellum adverfus Eumenem gerenti auxilia miffa forent.

XLVII. Refpondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat; quum haud facile effet, aut ea, quae objicerentur, aut quae adverfus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa folum, fed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controverfia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de jure aut dicto per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec fe fatis liquido difcere ab eo fenatus quum cerneret poffe, fimul et tirocinio et perturbatione juvenis moveretur; quaeri juffit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre adcepiffet? Quum refpondiffet, *adcepiffe fe;* nihil prius nec potius vifum eft, quam regis ipfius de fingulis refponfa adcipere. Librum extemplo popofcerunt; deinde, ut ipfe recitaret, permiferunt. Erant autem de rebus fingulis in breve coactae caufae; ut alia feciffe fe fecundum decreta legatorum doceret, alia non per fe ftetiffe, quo minus faceret, fed per eos ipfos, qui adcufarent. Interpofuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex aequo disceptatum apud Caecilium foret, indigneque fibi, nec ullo fuo merito, infultatum ab omnibus effet. Has notas irritati ejus animi conlegit fenatus. Ceterum alia excufanti juveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet fenatus, refponderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate fenatus effet, feciffe, quam quod, utcumque ea gefta effent, per Demetrium filium fatis fieri voluiffet Romanis. Multa et diffimulare, et oblivifci, et pati praeterita fenatum poffe, et credere etiam,* *De-*

Demetrio credendum esse. Obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit; et scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. Honorisque ejus causa missuros in Macedoniam legatos, ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum praetermissarum fiat. Velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio esse.

XLVIII. Haec, quae augendae amplitudinis ejus causa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedaemonii deinde introducti sunt. Multae et parvae disceptationes jactabantur; sed, quae maxime rem continerent, erant: utrum restituerentur, quos Achaei damnaverant, nec ne; inique, an jure occidissent, quos occiderant. Vertebatur et, utrum manerent in Achaico concilio Lacedaemonii, an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedaemonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, et consignari a Lacedaemoniis et Achaeis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res adspicere. Nam ibi quoque et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messene desciverat a concilio Achaico. Cujus belli et causas et ordinem si expromere velim, inmemor sim propositi, quo statui non ultra adtingere externa, nisi qua Romanis cohaererent rebus.

XLIX. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achaei, Philopoemen praetor eorum capitur, ad praeoccupandam Coronen (profectus,) quam hostes pe-

 tebant,

tebant, in valle iniqua cum equitibus paucis obpressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt: sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen praebet, sustinens inpetus hostium; prolabso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum absuit, quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, et diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum adtenuatis. Jacentem hostes superfusi obpresserunt, cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, adtollunt reficiuntque, et ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi prae necopinato gaudio credentes; pars nuntios Messenen praemittunt, debellatum esse, Philopoemenem captum adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuntius audiretur: deinde, ut super alium alius idem omnes adfirmantes veniebant, tandem facta fides, et, prius quam adpropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur; itaque clauserant portam turbae, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Aegre submoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopoemenem, potuerunt, atque turba conferta iter reliquum clauserat; et, quum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viae propinquum erat, compleverunt, et, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia praesen-

tis

tis tanti viri faceret, quum alios verecundia pristinae majestatis conlata praesenti fortunae, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, praetore Dinocrate dicente, esse, quae pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari coeptum.

L. Jam invesperascebat, et non modo cetera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinae ejus fortunae virtutisque; et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. Eo vinctus demittitur, et saxum ingens, quo operitur, machina superinpositum est. Ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quaerenda esse praesentium malorum, censebant; defectionis auctores, quorum in manu res publica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consentiebant; sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior poenae, missusque, qui venenum ferret. Adcepto poculo, nihil aliud loquutum ferunt, quam quaesisse, *si incolumis Lycortas* (is alter imperator Achaeorum erat) *equitesque evasissent?* Postquam dictum est, *incolumes esse: Bene habet*, inquit, et, poculo inpavide exhausto, haud ita multo post exspiravit. Non diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit.

fuit. Victa namque Messene bello exposcentibus Achaeis noxios dedidit, ossaque reddita Philopoemenis sunt; et sepultus ab universo Achaico est concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Graecis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam hujus anni, memoriae mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopoemenem, Hannibalem, P. Scipionem. Adeo in aequo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

LI. Ad Prusiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem suspectum Romanis et receptus post fugam Antiochi Hannibal, et bellum adversus Eumenem motum faciebat. Ibi, seu quia a Flaminino inter cetera objectum Prusiae erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriae suae primum, deinde, fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset; seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur praesenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitae suae Hannibal prospexerat animo, et Romanorum inexpiabile odium in se cernens, et fidei regum nihil sane confisus. Prusiae vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod praeparatum fugae haberet, septem exitus e domo fecerat; ex his quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed grave imperium regum nihil in-

inexploratum, quod inveftigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita cuftodiis complexi funt, ut nemo inde elabi poffet. Hannibal, poftquam eft nuntiatum, milites regios in veftibulo effe, poftico, quod devium maxime atque occultiffimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque obcurfu militum obfeptum fenfit, et omnia circa claufa cuftodiis difpofitis effe, venenum (quod multo ante praeparatum ad tales habebat cafus) popofcit. *Liberemus*, inquit, *diuturna cura populum Romanum, quando mortem fenis exfpectare longum cenfent. Nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi, hofti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, praedixerunt. Hi legatum confularem, qui auctor effet Prufiae per fcelus occidendi hofpitis, miferunt.* Exfecratus deinde in caput regnumque Prufiae, et hofpitales Deos violatae ab eo fidei teftes invocans, poculum exhaufit. Hic vitae exitus fuit Hannibalis.

LII. Scipionem et Polybius, et Rutilius hoc anno mortuum fcribunt. Ego neque his, neque Valerio adfentior: his, quod, cenforibus M. Porcio, L. Valerio, principem fenatus ipfum L. Valerium cenforem lectum invenio, quum fuperioribus tribus luftris Africanus fuiffet; quo vivo, nifi ut ille fenatu moveretur, quam notam nemo memoriae prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non effet. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Naevius, adverfus quem oratio infcripta P. Africani eft. Hic Naevius in magiftratuum libris eft tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio confulibus: fed iniit tribunatum, Ap. Claudio,

dio, M. Sempronio consulibus, ante diem quartum Idus Decembres. Inde tres menses ad Idus Martias sunt, quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. Ita et vixisse in tribunatu Naevii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suae cujúsque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitae exitum habuit. Iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumti Hannibal et Philopoemen; exsul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopoemen in carcere et in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non adfuerat reus; absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo, exsilium indixit.

LIII. Dum ea in Peloponneso (a quibus devertit oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum adfecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant; simul et spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. *Nam, etsi minor aetate, quam Perseus, esset, hunc tamen justa matre familiae, illum pellice ortum esse; illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere, hunc insignem Philippi similitudinem prae se ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos; Persei nullam apud eos gratiam esse.* Haec vulgo loquebantur. Itaque et Persea cura angebat, ne parum pro se una aetas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior

perior effet; et Philippus ipfe, vix fui arbitrii fore, quem heredem regni relinqueret, credens, fibi quoque graviorem effe, quam vellet, minorem filium cenfebat. Obfendebatur interdum concurfu Macedonum ad eum, et alteram jam fe vivo regiam effe indignabatur. Et ipfe juvenis haud dubie inflatior redierat, fubnifus erga fe judiciis fenatus, conceffisque fibi, quae patri negata effent; et omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, fed etiam apud patrem, conciliabat; utique poftquam alii legati Romani venerunt, et cogebatur decedere Thracia, praefidiaque deducere, et alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova conftitutione fenatus, facere. Sed omnia moerens quidem et gemens, (eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam fecum, cernebat) obedienter tamen adverfus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli caufam praeberet. Avertendos etiam animos a fufpicione talium confiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in Odryfas et Dentheletos et Beffos duxit. Philippopolin urbem, fuga defertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant fefe, cepit, campeftresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem adcepit. Relicto inde ad Philippopolin praefidio, quod haud multo poft ab Odryfis expulfum eft, oppidum in Deuriopo condere inftituit. Paeoniae ea regio eft prope Erigonum fluvium, qui, ex Illyrico per Paeoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perfeida, ut is filio majori haberetur honos, adpellari juffit.

LIV.

LIV. Dum haec in Macedonia geruntur, consules in provincias profecti. Marcellus nuntium praemisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti consuli Galli sese dediderunt. Duodecim millia armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant. Ea aegre patientibus iis ademta, quaeque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum adtulerant. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio praetore exposuerunt, *Se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri et egestate, ad quaerendam sedem Alpes transgressos. Quae inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius injuria consedisse. Oppidum quoque aedificare coepisse; quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli vim adlaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nuntium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se certam, etsi non speciosam, pacem, quam incerta belli, praeoptantes, dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem, populi Romani. Post paucos dies, jussos et agro et urbe decedere, sese tacitos abire, quo terrarum possent, in animo habuisse. Arma deinde sibi, et postremo omnia alia, quae ferrent agerentque, ademta. Orare se senatum populumque Romanum, ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes, saevirent.* Huic orationi senatus ita responderi jussit: *Neque illos recte fecisse, quum in Italiam venirent, oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciae praeesset, permissu, aedificare conati sint; neque senatui placere, deditos spoliari. Itaque se cum iis legatos ad consulem missuros, qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua reddi jubeant, quique protenus eant trans Alpes, et denuntient Galli-*

Gallis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes prope inexſuperabilem finem in medio eſſe. Non utique iis melius fore, quam qui eas primi pervias feciſſent. Legati miſſi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quae ſine cujusquam injuria habebant, Italia exceſſerunt.

LV. Legatis Romanis Transalpini populi benigne reſponderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani caſtigarunt: *Quod eos homines, qui gentis injuſſu profecti occupare agrum imperii Romani, et in alieno ſolo aedificare oppidum conati ſint, inpunitos dimiſerint. Debuiſſe gravem temeritatis mercedem ſtatui. Quod vero etiam ſua reddiderint, vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda inpellantur.* Et exceperunt, et proſequuti cum donis legatos ſunt. M. Claudius conſul, Gallis ex provincia exactis, Iſtricum bellum moliri coepit, literis ad ſenatum miſſis, ut ſibi in Iſtriam traducere legiones liceret. Id ſenatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileja deduceretur: nec ſatis conſtabat, utrum Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. Poſtremo Latinam potius coloniam deducendam Patres cenſuerunt. Triumviri creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina et Parma coloniae Romanorum civium ſunt deductae. Bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuſcorum fuerat, octona jugera Parmae, quina Mutinae adceperunt. Deduxerunt triumviri M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Carus, L. Quinctius Criſpinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum eſt deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius

nius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Jugera in ſingulos data decem.

LVI. Eodem anno A. Terentius proconſul haud procul flumine Ibero, in agro Auſetano, et proelia ſecunda cum Celtiberis fecit, et oppida, quae ibi communierant, aliquot expugnavit. Vlterior Hiſpania eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius proconſul diutino morbo eſt inplicitus, et, nullo laceſſente, perobportune quieverunt Luſitani. Nec in Liguribus memorabile quidquam a Q. Fabio conſule geſtum. M. Marcellus, ex Iſtria revocatus, exercitu dimiſſo, Romam comitiorum cauſa rediit. Creavit conſules Cn. Baebium Tamphilum et L. Aemilium Paullum. Cum M. Aemilio Lepido hic aedilis curulis fuerat: a quo conſule quintus annus erat, quum is ipſe Lepidus poſt duas repulſas conſul factus eſſet. Praetores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Laevinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Denter, C. Terentius Iſtra. Subplicatio extremo anno fuit prodigiorum cauſa, quod ſanguine per biduum pluiſſe in area Concordiae ſatis credebant; nuntiatumque erat, haud procul Sicilia inſulam, quae non ante fuerat, novam editam e mari eſſe. Hannibalem hoc anno Antias Valerius deceſſiſſe auctor eſt, legatis ad eam rem ad Pruſiam miſſis, praeter T. Quinctium Flamininum, (cujus in ea re celebre eſt nomen) L. Scipione Aſiatico et P. Scipione Naſica.

T.

T. LIVII PATAVINI
LIBER XL.

BREVIARIUM.

Cap. 1. Consules praetoresque sortiuntur provincias, et in Ligures Hispaniamque novi exercitus conscribuntur. 2. Atrox tempestas aliaque prodigia Romae procurantur: et legationes transmarinae introducuntur in senatum. 3. Fides Philippi suspecta Romanis et crudelitas; 4. quam Poris ejusque uxor Theoxena et liberi voluntaria morte effugiunt. 5. Perseus, Philippi filius major, sed pellice genitus, cernens sibi spem nullam regni superesse propter magnum plebis Romanorumque favorem in Demetrium fratrem, omnem dat operam, ut in eum, tamquam proditorem, concitet invidiam patris. 6. Ira ejus crescit festo die, quo exercitus lustratur; 7. et probabilis ei criminandi fratris causa praebetur proxima nocte, qua comissatum ad illum it Demetrius cum convivis suis, e quibus nonnulli, speculatoris fraterni ab se paullo ante pulsati ultionem metuentes, clam ferrum veste abdiderant. 8. Postero die Perseus indicium rei defert ad patrem, qui inter duos filios, adcusatorem parricidii et reum, judex sedens furensque ira exsecratur discordias fraternas. 9-11. Perseus manifestarum insidiarum, adfectationis regni et sermonum de eo Romae cum T. Quinctio habitorum arguit Demetrium. 12-15. Hic crimi-

criminationes illas refellit. 16. Philippi sententia.

Res a consulibus adversus Ligures, et a praetoribus in Hispaniis gestae. 17. Poenorum et Masinissae contentio de agro. Ligures pacati. 18. Consules (P. Cornelius Cethegus, M. Baebius Tamphilus) praetoresque creantur, et hi sortiuntur provincias. Duumviri navales maritimam oram tuentur denis navibus. 19. Prodigia, pestilentia, supplicatio per totam Italiam, et nova Bacchanalium quaestio. 20. Legati regum Graecorumque Romam veniunt, nec non Philocles et Apelles, a Philippo inquisitum missi de clandestinis consiliis sermonibusque Demetrii. 21. Interea Philippus, vulgatae opinioni credens, Istrum, Alpes, Ponticum et Hadriaticum mare conspici posse in vertice Haemi montis, eum adscendere statuit, ut ibi consultet, qua proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducant: Demetrium autem domum remittit cum Dida, Persei amico, qui omnia juvenis incauti arcana elicere conatur. 22. Vanum iter regis et reditus per Dentheletorum Maedorumque fines, quos propter inopiam exercitus populatur. 23. Demetrius frustra fugam ad Romanos meditatur, et legati Romam missi falsas adferunt T. Quinctii literas, quae fidem faciunt criminationibus Persei. 24. Innoxius adolescens ab Dida veneno et injectis tapetibus in caput faucesque necatur.

25. L. Aemilius Paullus procos. a Liguribus Ingaunis per inducias, quas per speciem pacis componendae petierant, repente obsidetur. 26. Subsidia parantur, sed tardiora, quam tempus postulat. 27. Itaque per se fortunam tentare statuit, exercitumque jubet omnibus erumpere portis. 28. Ligures Ingauni caeduntur, castrisque exsuti omnes in ditionem veniunt. Quo facto

fiet. Aemilius confecta decedit provincia, et fubplicatio decernitur. 29. Colonia Gravifcae deducitur, annusque infignis eft ficcitate et inopia frugum. Eodem duae lapideae arcae in agro L. Petilli fcribae fub Janiculo reperiuntur, quarum altera inanis titulum fepulti Numae Pompilii habet, altera libros ejus continet, Graece Latineque fcriptos, qui, quoniam Q. Petillio, praetori urbano, disfolvendarum religionum effe videntur, eo auctore in comitio cremantur. 30-32. Q. Fulvius Flaccus in Carpetania ad Aebu ram opp. magnam victoriam, nec tamen incruentam, reportat a Celtiberis. 33. Contrebiam capit et, hoftibus iterum fufis, per Celtiberiam populabundus ducit legiones. 34. Res in ulteriore Hifpania adverfus Lufitanos profpere geftae a P. Manlio. Aquileja colonia deducta. Aedes Veneris Erycinae et Pietatis dedicatae. Triumphus a L. Aemilio Paullo actus de Liguribus Ingaunis. Secunda proelia a M. Pinario facta cum Corfis et Ilienfibus in Sardinia. Pax Poenis cum Mafiniffa per Romanos confirmata.

35. Confules (A. Poftumius Albinus Lufcus et C. Calpurnius Pifo) praetoresque creantur, et hi fortiuntur provincias, illis eadem, quae per quatuor jam annos confulibus fuerat, Ligures, decernitur. 36. Novae fcribuntur legiones, et Q. Fulvio permittitur, ut partem veteris exercitus ex Hifpania citeriore fecum deportet. 37. Peftilentia jam tertium annum Romam Italiamque vaftat, et inluftres omnium ordinum viri moriuntur; fed quorumdam mors fufpecta eft, maxime C. Calpurnii confulis, qui a Quarta Hoftilia uxore necatus creditur, ut filio ejus, Q. Fulvio Flacco, via pateat ad fummum honorem. Is quoque conful declaratur in locum vitrici, et Hoftilia damnatur. 38. Ligures

Apuani, inproviso obpressi, se dedunt, et in Samnium traducuntur. Consules confecta provincia veterem exercitum deducunt Romam, et omnium primi nullo bello gesto triumphant. 39. 40. In Hispania citeriore Q. Fulvius Flaccus, ex Celtiberia Tarraconem ad successorem profecturus, in saltu Manliano obsidetur a Celtiberis; sed equitum virtute avertit hostes et ubique caedit. 41. Consules in Liguribus res egregie gerunt, et referente Q. Fulvio frater ejus M. Fulvius Nobilior tribunus secundae legionis, qui eam ante adventum consulum mensibus suis dimiserat, in Hispaniam relegatur. 42. Gentius rex Illyriorum latrocinii omnis maritimi auctor esse creditur. Sacerdotes aliquot peste absumuntur. Cumanis permittitur, ut publice Latine loquantur. 43. Latina colonia deducitur in agrum Pisanum. C. Maenius praetor, quaerens de veneficiis, multos damnat. Q. Fulvius Flaccus de Hispanis triumphat, et cônsul creatur cum L. Manlio Acidino.

44. Lex annalis fertur ab L. Villio tribuno plebis; et praetores quatuor post multos annos creantur lege Baebia, quae alternis quaternos jusserat creari. Provinciae novorum magistratuum. Q. Fulvius consul ludos Jovi facit et aedem Equestri Fortunae votam locat pecunia, in eas res ipsi conlata ab Hispanis. Effusi autem sumtus, in ludos faciendi, quos magistratus Rom. a provincialibus exigere solent, coercentur SCto. 45. Hiems saeva, tempestates aliaque prodigia, subplicatione procurata. Censores creantur M. Aemilius Lepidus pontifex max. et M. Fulvius Nobilior, inter quos nobiles inimicitiae erant. 46. Eas deponunt moti oratione Q. Caecilii Metelli et precibus Patrum plebisque. 47. In Hispania citeriore Ti. Sempronius Gracchus Mundam capit et Certimam.

48.

48. Mox Celtiberos, ad obpugnanda Rom. castra venientes, ingenti clade adficit. 49. Tum Alcen aliaque centum tria oppida in deditionem adcipit, et Thurrum sibi adjungit, regulum longe potentissimum Hispaniae. 50. Ergaviam inde ad deditionem, et magna victoria ad montem Chaunum Celtiberos ad veram pacem compellit. 51. Censores fideli concordia legunt senatum, et multa conficiunt opera ex pecunia adtributa: mutant quoque subfragia, regionatimque generibus hominum tribus describunt. 52. Alter ex iis M. Aemilius dedicat templa Junonis Reginae, Dianae Lariumque Permarinorum. 53. Q. Fulvius consul res bene gerit adversus Ligures. Gallos Transalpinos, in Italiam transgressos, inde excedere jubet senatus.

54. Antigonus Echecratis filius, qui ex honoratis Philippi amicis unus inconruptus permanserat, cujusque patruus Antigonus Doson ejusdem fuerat tutor, suspicionem regis auget, 55. et Xychum comprehensum perducit in regiam, qui nodum erroris exsolvere possit. Is metu tormentorum admoto vera omnia exponit. Quo facto Philocles obprimitur, et Apelles in Italiam trajicit. 56. Perseus in Thraciam abit, et Philippus Antigonum in possessione regni relinquere constit:it. Sed mox, senio et moerore consumtus, Amphipoli exstinguitur cum diris exsecrationibus filii superstitis. Hic a Calligene medico certior factus de inminente regis morte nec opinantes obprimit omnes, et regnum scelere partum invadit. 57. 58. Sic inrita fiunt consilia Philippi et iter Bastarnarum per Thraciam, quos ille sedibus exciverat, ut tollerent Dardanos et Italiam popularentur. Perseus interfici jubet Antigonum, et legatos Romam mittit, qui petant, ut rex ab senatu adpelletur, et amicitia renovetur paterna. 59. Q. Fulvius consul ex Ligu-

ribus triumphat, et edicit comitia, quibus M. Junius Brutus et A. Manlius Vulſo conſules ſ que praetores creantur. Prodigia et ludi Romani, propter ea inſtaurati.

I. Principio inſequentis anni conſules praetoresque ſortiti provincias ſunt. Conſulibus, nulla, praeter Ligures, quae decerneretur, erat. Juris dictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit, Hiſpaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Caecilio Dentri Sicilia, C. Terentio Iſtrae Sardinia. Conſules delectus habere juſſi. Q. Fabius ex Liguribus ſcripſerat, Apuanos ad rebellionem ſpectare, periculumque eſſe, ne inpetum in agrum Piſanum facerent. Et ex Hiſpaniis, citeriorem in armis eſſe, et cum Celtiberis bellari, ſciebant; in ulteriore, quia diu aeger praetor eſſet, luxuria et otio ſolutam diſciplinam militarem eſſe. Ob ea novos exercitus conſcribi placuit; quatuor legiones in Ligures, uti ſingulae quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites: ſociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, et octingenti equites. Hi duo conſulares exercitus eſſent. Scribere praeterea juſſi ſeptem millia peditum ſociorum ac Latini nominis et quadringentos equites, et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex conſulatu prorogatum imperium erat. In Hiſpaniam etiam utramque quae ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum et ducenti equites, et ſociorum ſeptem millia peditum cum trecentis equitibus ſcribi juſſa. Et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat

bebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium eſt.

II. Ver procelloſum eo anno fuit. Pridie Parilia, medio ferme die, atrox cum vento tempeſtas coorta multis ſacris profaniſque locis ſtragem fecit; ſigna aenea in Capitolio dejecit; forem ex aede Lunae, quae in Aventino eſt, raptam tulit, et in poſticis partibus Cereris templi adfixit; ſigna alia in circo maximo cum columnis, quibus ſuperſtabant, evertit; faſtigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, foede diſſipavit. Itaque in prodigium verſa ea tempeſtas, procurarique haruſpices juſſerunt. Simul procuratum eſt, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat, et a Formiis aedem Apollinis ac Cajetae de coelo tactam. Ob ea prodigia viginti hoſtiis majoribus ſacrificatum eſt, et diem unum ſubplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii propraetoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum aeger fuiſſet, mortuum eſſe. Eo maturius in Hiſpaniam praetores juſſi proficiſci. Legationes transmarinae deinde in ſenatum introductae ſunt. Prima Eumenis et Pharnacis regum et Rhodiorum querentium de Sinopenſium clade. Philippi quoque legati et Achaeorum et Lacedaemoniorum, ſub idem tempus venerunt. Iis, prius Marcio audito, qui ad res Graeciae Macedoniaeque viſendas miſſus erat, reſponſa data ſunt. Aſiae regibus ac Rhodiis reſponſum eſt, legatos ad eas res viſendas miſſurum ſenatum.

III. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita feciſſe eum, quae ſenatui placuiſſent, fatebatur, ut facile adpareret, non diutius, quam neceſſe eſſet, facturum; neque obſcurum erat rebellaturum, omniaque, quae tunc ageret

 dice-

diceretque, eo fpectare. Jam primum omnem fere multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis fuis in Emathiam, quae nunc dicitur, (quondam adpellata Paeonia eft) traduxit; Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora haec genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit; relinquentesque penates fuos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; exfecrationesque in agminibus proficifcentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque fufpecta habebat. Poftremo negare propalam coepit, fatis tutum fibi quidquam effe, nifi liberos eorum, quos interfeciffet, comprehenfos in cuftodia haberet, et tempore alium alio tolleret.

IV. Eam crudelitatem, foedam per fe, foediorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Theffalorum, multis ante annis occiderat; generos quoque ejus poftea interfecit. In viduitate relictae filiae, fingulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, adfpernata nuptias eft. Archo Poridi cuidam, longe principi gentis Aeneatum, nupfit, et, apud eum plures enifa partus, parvis admodum relictis omnibus, deceffit. Theoxena, ut in fuis manibus liberi fororis educarentur, Poridi nupfit, et, tamquam omnes ipfa enifa foret, fuum fororisque filios in eadem habebat cura. Poftquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti effent, adcepit; ludibrio futuros, non regis modo, fed cuftodum etiam libidini, rata, ad rem atrocem animum adjecit; aufaque eft dicere, fe fua manu potius omnes interfecturam,

ram, quam in poteſtatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam foedi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hoſpites dixit, comitemque ipſum fugae futurum eſſe. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Aeneam ad ſtatum ſacrificium, quod conditori Aeneae cum magna ceremonia quotannis faciunt. Ibi die per ſollemnes epulas conſumto, navem praeparatam a Poride, ſopitis omnibus, de tertia vigilia conſcendunt, tamquam redituri in Theſſalonicam: ſed trajicere in Euboeam erat propoſitum. Ceterum in adverſum ventum nequidquam eos tendentes prope terram lux obpreſſit; et regii, qui praeerant cuſtodiae portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miſerunt, cum gravi edicto, ne reverterentur ſine ea. Quum jam adpropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad coelum tendens Deos, ut ferrent opem, orabat. Ferox interim femina, ad multo ante praecogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit, et, poſito in conſpectu poculo ſtrictisque gladiis, *Mors, inquit, una vindicta eſt. Viae ad mortem hae ſunt: qua quemque animus fert, effugite ſuperbiam regiam. Agite, juvenes mei, primum, qui majores eſtis, capite ferrum; aut haurite poculum, ſi ſegnior mors juvat.* Et hoſtes aderant, et auctor mortis inſtabat. Alii alio leto abſumti ſemianimes e nave praecipitantur. Ipſa deinde, virum comitem mortis complexa, in mare ſeſe dejecit. Nave vacua dominis regii potiti ſunt.

V. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiae adjecit, ut vulgo ipſum liberosque ejus exſecrarentur. Quae dirae brevi ab omnibus Diis exauditae, ut ſaeviret ipſe

ipſe in ſuum ſanguinem, effecerunt. Perſeus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem creſcere, et gratiam apud Romanos, ſibi ſpem nullam regni ſupereſſe, niſi in ſcelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. Ceterum quum ſe ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, ſatis per ſe validum crederet, ſingulos amicorum patris tentare ſermonibus perplexis inſtitit. Et primo quidam ex his adſpernantium tale quidquam ſpeciem praebuerunt, quia plus in Demetrio ſpei ponebant. Deinde, creſcente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perſeus indulgeret, Demetrius ſumma ope adverſaretur, proſpicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque ſpem potentioris, Perſeo ſe adjungunt. Cetera in ſuum quaeque tempus agenda differunt. In praeſentia placet, omni ope in Romanos adcendi regem, inpellique ad conſilia belli, ad quae jam ſua ſponte animum inclinaſſet. Simul, ut Demetrius in dies ſuſpectior eſſet, ex compoſito ſermones ad ſpretionem Romanorum trahebant. Ibi quum alii mores et inſtituta eorum, alii res geſtas, alii ſpeciem ipſius urbis, nondum exornatae neque publicis neque privatis locis, alii ſingulos principum eluderent; juvenis incautus, et amore nominis Romani, et certamine adverſus fratrem, omnia tuendo ſuſpectum ſe patri et obportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis conſiliorum habebat: totus in Perſea verſus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miſerat in Baſtarnas ad arceſſenda auxilia, adduxerantque inde nobiles juvenes et

regii

regii quosdam generis: quorum unus fororem fuam in matrimonium Philippi filio pollicebatur; erexeratque consociatio gentis ejus animum regis. Tum Perseus, *Quid ista prosunt?* inquit. *Nequaquam tantum in externis auxiliis est praesidii, quantum periculi fraude domestica. Proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu; cujus, ex quo obses Romae fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium paene Macedonum in eum ora conversa sunt; nec regem se alium rentur habituros esse, quam quem Romani dedissent.* His per se aegra mens fenis stimulabatur; et animo magis, quam vultu, ea crimina adcipiebat.

VI. Forte lustrandi exercitus venit tempus, cujus sollemne est tale. Caput mediae canis praecisae et prior pars ad dexteram, cum extis posterior ad laevam viae ponitur. Inter hanc divisam hostiam copiae armatae traducuntur. Praeferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniae regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis; postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant, Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio juventae robore ille, hic flore; fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis facro peracto, exercitum decurrere, et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnae. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. Ceterum non imago fuit pugnae, sed, tamquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaque vulnera sudibus facta; nec praeter ferrum quidquam defuit ad justam belli speciem. Pars ea, quae sub Demetrio erat, longe superior

perior fuit. Id aegre patiente Perſeo, laetari prudentes amici ejus, eamque rem ipſam dicere praebituram cauſam criminandi juvenis.

VII. Convivium eo die ſodalium, qui ſimul decurrerant, uterque habuit, quum vocatus ad coenam ab Demetrio Perſeus negaſſet. Feſto die invitatio benigna et hilaritas juvenilis utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et jocoſa dicta in adverſarios, ita ut ne ipſis quidem ducibus abstineretur, jactabantur. Ad has excipiendas voces ſpeculator ex convivis Perſei miſſus, quum incautior obverſaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egreſſis, male mulcatur. Hujus rei ignarus Demetrius, *quin comiſſatum*, inquit, *ad fratrem imus? et iram ejus, ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate et hilaritate noſtra lenimus?* Omnes ſe ire conclamarunt, praeter eos, qui ſpeculatoris ab ſe pulſati praeſentem ultionem metuebant. Quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veſte abdiderunt, quo ſe tutari, ſi qua vis fieret, poſſent. Nihil obculti eſſe in inteſtina diſcordia poteſt. Vtraque domus ſpeculatorum et proditorum plena erat. Praecucurrit index ad Perſea, ferro ſubcinctos nuntians cum Demetrio quatuor adoleſcentes venire. Etſi cauſa adparebat, (nam ab iis pulſatum convivam ſuum audierat) tamen, infamandae rei cauſa, januam obſerari jubet, et ex parte ſuperiore aedium verſisque in viam feneſtris comiſſatores, tamquam ad caedem ſuam venientes, aditu januae arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paullisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

VIII. Poſtero die Perſeus, quam primum conveniendi poteſtas patris fuit, regiam ingreſſus, perturbato vultu in conſpectu patris taci-

tacitus procul conſtitit. Cui, quum pater, *Satin' ſalvae?* et, *quaenam ea moeſtitia eſſet?* interrogaret eum, *De lucro tibi,* inquit, *vivere me ſcito. Jam non obcultis a fratre petimur inſidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit; clauſisque foribus, parietum praeſidio me a furore ejus ſum tutatus.* Quum pavorem mixtum admiratione patri injeciſſet, *Atqui, ſi aures praebere potes,* inquit, *manifeſtam rem teneas, faciam. Enimvero ſe,* Philippus dicere, *auditurum,* vocarique extemplo Demetrium juſſit; et ſeniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lyſimachum et Onomaſtum arceſſit, quos in conſilio haberet. Dum veniunt amici, ſolus, filio procul ſtante, multa ſecum animo volutans, inambulavit. Poſtquam veniſſe eos nuntiatum eſt, ſeceſſit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem cuſtodibus corporis: filiis, ut ternos inermes ſecum introducerent, permiſit. Ibi quum conſediſſet: *Sedeo,* inquit, *miſerrimus pater, judex inter duos filios, accuſatorem parricidii, et reum; aut conficti, aut admiſſi criminis labem apud meos inventurus. Jam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, quum vultus inter vos minime fraternos cernerem, quum voces quasdam exaudirem. Sed interdum ſpes animum ſubibat, deflagrare iras veſtras, purgari ſuſpiciones poſſe: etiam hoſtes, armis poſitis, foedus iciſſe, et privatas multorum ſimultates finitas: ſubituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam ſimplicitatis conſuetudinisque inter vos, meorum denique praeceptorum; quae, vereor, ne vana ſurdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus vobis, deteſtatus exempla diſcordiarum fraternarum, horrendos eventus eorum retuli, quibus ſe ſtirpemque ſuam,*

ſuam, domos, regna, funditus evertiſſent? Meliora quoque exempla parte altera poſui: ſociabilem conſortionem inter binos Lacedaemoniorum reges, ſalutarem per multa ſaecula ipſis patriaeque. Eamdem civitatem, poſtquam mos ſibi cuique rapiendi tyrannidem exortus ſit, everſam. Jam hos Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho et cuilibet regum hujus aetatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate, regnum aequaſſe. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quae aut viſa, aut audita habebam: T. et L. Quinctiorum, qui bellum mecum geſſerunt, P. et L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris patruique eorum, quorum perpetuam vitae concordiam mors quoque miſcuit. Neque vos illorum ſcelus ſimilisque ſceleri eventus deterrere a vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad ſanitatem flectere. Vivo et ſpirante me, hereditatem meam ambo et ſpe et cupiditate inproba creviſtis. Eo usque me vivere vultis, donec, alterius veſtrum ſuperſtes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem poteſtis pati. Nihil cari, nihil ſancti eſt: in omnium vicem regni unius inſatiabilis amor ſucceſſit. Agite, conſcelerate aures paternas: decernite criminibns, mox ferro decreturi: dicite palam, quidquid aut veri poteſtis, aut comminiſci libet. Reſeratae aures ſunt, quae poſthac ſecretis alterius ab altero criminibus claudentur. Haec furens ira quum dixiſſet, lacrymae omnibus obortae, et diu moeſtum ſilentium tenuit.

IX. Tum Perſeus: *Aperienda nimirum nocte janua fuit, et armati comiſſatores adcipiendi, praebendumque ferro jugulum, quando non creditur, niſi perpetratum, facinus; et eadem petitus inſidiis audio, quae latro atque inſidiator. Non*

Non nequidquam isti unum Demetrium filium te habere, me subditum et pellice genitum adpellant. Nam si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me, querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, saevires; nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec praeterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit inpune. Itaque, si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut a me coeptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem (quod circumventis in solitudine natura ipsa subjicit, ut hominum, quos numquam viderint, fidem tamen inplorent) mihi quoque, ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat; per te patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, jam pridem sentis, ita me audias, precor, tamquam si, voce et comploratione nocturna excitus, mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. Quod tum vociferarer in re praesenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comissantium in vicem jam diu vivimus inter nos. Regnare utique vis: huic spei tuae obstat aetas mea, obstat gentium jus, obstat vetustius Macedoniae mos, obstat vero etiam patris judicium. Haec transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. Omnia moliris et tentas. Adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterna die, in lustratione et decursu et simulacro ludicro pugnae, funestum prope proelium fecisti; nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili proelio, tamquam fraterno lusu, pertrahere me ad coenam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes convivas coenaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis, nihil a gladiis nocte periculum

 fuisse,

fuisse, quem sudibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro subcinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum; comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tamquam adcusator, criminose nec dubia argumentis conligendo ago. Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro subcinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. Possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, rem pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis habe.

X. *Exsecrare nunc cupiditatem regni, et Furias fraternas concita. Sed ne sint caecae, pater, exsecrationes tuae, discerne et dispice insidiatorem et petitum insidiis. Noxium incesse caput. Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et justitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulae, non nox, ad quietem data naturae beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam comissatum fratrem, moriundum est. Nec eundo, nec manendo insidias evito. Quo me conferam? Nihil praeter Deos, pater, et te colui. Non Romanos habeo, ad quos confugiam. Perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia tibi ademtas tot urbes, tot gentes, modo Thraciae maritimam oram, indignor; nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te senectus, absumserit, aut ne ea quidem* ex-

exſpectata fuerit; regem regnumque Macedoniae ſua futura ſciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquiſſent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus ſatis praeſidii eſt. Vidiſti heſterno die impetum in me militum. Quid illis defuit, niſi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivae fratris noctu ſumſerunt. Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis ſpem omnem dignitatis et fortunae poſuerunt, et in eo, qui omnia apud Romanos poteſt? Neque, Hercule, iſtum mihi tantum fratri majori, ſed prope eſt, ut tibi quoque ipſi, regi et patri, praeferant. Iſte enim eſt, cujus beneficio poenam tibi ſenatus remiſit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam ſenectutem obligatam et obnoxiam adoleſcentiae ſuae eſſe aequum cenſet. Pro iſto Romani ſtant, pro iſto omnes urbes tuo imperio liberatae, pro iſto Macedones, qui pace Romana gaudent. Mihi praeter te, pater, quid uſquam aut ſpei, aut praeſidii eſt?

XI. *Quo ſpectare illas literas ad te nunc miſſas T. Quinctii credis, quibus, et bene te conſuluiſſe rebus tuis, ait, quod Demetrium Romam miſeris, et hortatur, ut iterum et cum pluribus legatis et primoribus Macedonum remittas eum? T. Quinctius nunc eſt auctor omnium rerum iſti et magiſter. Eum ſibi, te abdicato patre, in locum tuum ſubſtituit. Illic ante omnia clandeſtina concocta ſunt conſilia. Quaeruntur adjutores conſiliis, quum te plures et principes Macedonum cum iſto mittere jubet. Qui hinc integri et ſinceri Romam eunt, Philippum regem ſe habere credentes, imbuti illinc et infecti Romanis delenimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia eſt. Eum jam regem, vivo patre, adpellant. Haec ſi indignor, audiendum eſt ſtatim, non ab aliis ſolum, ſed*

etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero, ſi in medio ponitur, non adnoſco. Quem enim ſuo loco moveo; ut ipſe in ejus locum ſuccedam? Vnus ante me pater eſt, et, ut diu ſit, Deos rogo. Superſtes (et ita ſim, ſi merebor, ut ipſe, me eſſe, velit) hereditatem regni, ſi pater tradet, adcipiam. Cupit regnum, et quidem ſcelerate cupit, qui transſcendere feſtinat ordinem aetatis, naturae, moris Macedonum, juris gentium. Obſtat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: non primus regnum fraterna caede petiero. Pater ſenex et filio ſolus orbatus de ſe magis timebit, quam ut filii necem ulciſcatur. Romani laetabuntur, probabunt, defendent factum. Hae ſpes incertae, pater, ſed non inanes ſunt. Ita enim ſe res habet: periculum vitae propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum ſumſerunt: ſi facinori eorum ſucceſſerit, mortem meam idem tu perſequi non poteris.

XII. Poſtquam dicendi finem Perſeus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium ſunt, vel ut confeſtim reſponſurus eſſet. Deinde diu fuit ſilentium, quum perfuſum fletu adpareret omnibus loqui non poſſe. Tandem vicit dolorem ipſa neceſſitas, quum dicere juberent, atque ita orſus eſt: *Omnia, quae reorum antea fuerant auxilia, pater, praeoccupavit adcuſator. Similatis lacrumis in alterius perniciem veras meas lacrumas ſuſpectas tibi fecit. Quum ipſe, ex quo ab Roma redii, per occulta cum ſuis conloquia dies noctesque inſidietur; ultro mihi non inſidiatoris modo, ſed latronis manifeſti et percuſſoris, ſpeciem induit. Periculo ſuo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. Perfugium ſibi nuſquam gentium eſſe ait, ut ego ne apud te quidem*

quidem quidquam ſpei reliquae habeam. Circumventum, ſolum, inopem, invidia gratiae externae, quae obeſt potius, quam prodeſt, onerat. Jam illud quam adcuſatorie, quod noctis hujus crimen miſcuit cum cetera inſectatione vitae meae, ut et hoc, quod jam, quale ſit, ſcies, ſuſpectum alio vitae noſtrae tenore faceret, et illam vanam criminationem ſpei, voluntatis, conſiliorum meorum nocturno hoc ficto et compoſito argumento fulciret! Simul et illud quaeſivit, ut repentina et minime praeparata adcuſatio videretur, quippe ex noctis hujus metu et tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perſeu, ſi proditor ego patris regnique eram, ſi cum Romanis, ſi cum aliis inimicis patris inieram conſilia, non exſpectatam fabulam noctis hujus eſſe, ſed proditionis meae ante me adcuſatum; ſi illa, ſeparata ab hac, vana adcuſatio erat, invidiamque tuam adverſus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut praetermitti, aut in aliud tempus differri; ut perſpiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem et ſingulari genere odii, inſidias feciſſes. Ego tamen, quantum in hac ſubita perturbatione potero, ſeparabo ea, quae tu confudiſti, et noctis hujus inſidias, aut tuas, aut meas, detegam. Occidendi ſui conſilium me iniſſe videri, vult; ut ſcilicet, majore fratre ſublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio, regnum eſt futurum, ego minor in ejus, quem occidiſſem, ſuccederem locum. Quid ergo illa ſibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos ait, atque eorum fiducia in ſpem regni me veniſſe? Nam ſi et in Romanis tantum momenti eſſe credebam, ut, quem vellent, inponerent Macedoniae regem, et meae tantum apud eos gratiae confidebam, quid opus parricidio fuit? An, ut cruentam

 fra-

fraterna caede diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe similata, probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, exsecrabilis et invisus essem? nisi T. Quinctium credis, cujus virtute et consiliis me nunc arguis regi, quum et ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternae caedis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum judicia, ac paene omnium Deorum hominumque consensum conlegit, per quae omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit. Idem, tamquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimilat. Vis hanc formulam cognitionis esse, ut, uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium obprimendi fratris cepisse judicetur?

XIII. *Exsequamur tamen quocumque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, et omnes insidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum post lustrationem, quum concurrimus, et quidem, si Diis placet, lustrationum die, occidere: volui, quum ad coenam invitavi, veneno scilicet, tollere: volui, quum comissatum gladiis adcincti me sequuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, comissationis. Quid? dies qualis? quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam, praelatis omnium, qui umquam fuere, Macedoniae regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, praefecti sumus, et sequutum est Macedonum agmen. Hoc ego, etiam si quid ante admisissem piaculo dignum, lustratus et expiatus sacro, tum quum maxime in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios, in comissationem praeparatos, volutabam in animo? ut quibus aliis deinde*

deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? Sed caecus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. Nam, si veneno te inter coenam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad coenam abnueres? Quum autem iratus negasses, utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quaererem occasionem, quoniam semel venenum paraveram? an ab illo consilio velut transsiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, et quidem eo die, per speciem comissationis, occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam coenam evitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque evitaturum existimabam?

XIV. *Non est res, qua erubescam, pater, si die festo inter aequales largiore vino sum usus. Tu quoque, velim, inquiras, qua laetitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in juvenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Miseria haec et metus crapulam facile excusserunt; quae si non intervenissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo, dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites abstinuissem meos? Et, ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater,* Nihil aliud scio, *inquit*, nihil arguo, nisi quod cum ferro comissatum venerunt. *Si quaeram, unde id ipsum scieris; necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumsisse ferrum, ut omnes viderent. Et, ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quaerere ex iis, quos nominasset, ju-*

bebat, an ferrum habuissent? ut, tamquam in re dubia, quum id quaesisses, quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quaeri jubes, num tui occidendi causa ferrum sumserint? num me auctore et sciente? Hoc enim videri vis, non illud, quod fatentur et palam est. At sui se tuendi causa sumsisse dicunt. Recte, an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. Meam causam, quae nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, utrum aperte, an clam te adgressuri fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo praeter eos, qui tuum speculatorem pulsarunt? Si clam, quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, quum comissator ego discessissem, quatuor substitissent, ut sopitum te adgrederentur? Quomodo fefellissent, et alieni, et mei, et maxime suspecti, quia paullo ante in rixa fuerant? quomodo autem, trucidato te, ipsi evasuri fuerint? Quatuor gladiis domus tua capi et expugnari potuit?

XV. *Quin tu, omissa ista nocturna fabula, ad id, quod doles, quod invidiam urit, reverteris? Cur usquam regni tui mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunae successor quibusdam videris, quam ego? cur spem meam, quae, si tu non esses, certa erat, dubiam et sollicitam facis? Haec sentit Perseus, etsi non dicit: haec istum inimicum, haec adcusatorem faciunt: haec domum, haec regnum tuum criminibus et suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere umquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus videar. Id enim vitiis meis, non cedendo, cui jus fasque est, non modestia, consequar. Romanos objicis mihi, et*

ea,

ea, quae gloriae esse debent, in crimen vertis. Ego, nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. A te missus ire non recusavi. Vtroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiae causa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: si bellum esse coeperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; ne obsit, tantum deprecor. Nec in bello coepit, nec ad bellum reservatur. Pacis pignus fui; ad pacem retinendam legatus missus sum. Neutra res mihi nec gloriae, nec crimini sit. Ego, si quid inpie in te, pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor poenam. Si innocens sum, ne invidia conflagrem, quum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater adcusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiae, te errori veniam inpetrare. In eo, ubi praesidium esse oportebat, ibi exitium est. E convivio et comissationibus prope semisomnus raptus sum ad causam parricidii dicendam. Sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum et componendam orationem sumsissem, quum quid aliud, quam ingenii fama, periclitarer? Ignarus, quid arcessitus essem, te iratum et jubentem dicere causam, fratrem adcusantem audivi. Ille diu ante praeparata, meditata in me oratione est usus: ego in tantum temporis, quo adcusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habui. Vtrum momento illo horae adcusatorem audirem? an defensionem meditarer?

Adtonitus repentino atque inopinato malo, vix, quid objiceretur, intellegere potui; nedum satis sciam, quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiamsi caritate a fratre majore vincor, misericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut me mihi tibique serves, precor: ille, ut me in securitatem suam occidas, postulat. Quid eum, quum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri aequum censet?

XVI. Dicenti haec lacrumae simul spiritum et vocem intercluserunt. Philippus, submotis iis, paullisper conloquutus cum amicis, pronuntiavit: *Non verbis se, nec unius horae disceptatione, caussam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores; et dicta factaque in magnis parvisque rebus observando:* ut omnibus adpareret, noctis proximae crimen facile revictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Haec, vivo Philippo, velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quae tum una consularis provincia erat, proficiscuntur; et, quia prospere ibi res gesserunt, subplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciae Galliae, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per literas consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium praetorem Marcello jussit: *Verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid e re publica esset, decernere: tum quoque non placere, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi; atque, eos ad consulem mitti, senatum aequum censere.* Praetores eodem tempore, P. Manlius

lius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore praetura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio adcepit. Nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Vrbicuam nomine, obpugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi proelia aliquot facta: multi Romani milites et vulnerati, et interfecti sunt. Victi perseverantia Fulvii, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi, fessi proeliis variis, abscesserunt. Vrbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta et direpta est: praedam militibus praetor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Haec ea aestate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans Vrbem iniit. Translatum, argenti pondo novem millia trecenta viginti, auri octoginta pondo, et duae coronae aureae pondo sexaginta septem.

XVII. Eodem anno inter populum Carthaginiensem et regem Masinissam in re praesenti disceptatores Romani de agro fuerunt. Ceperat eum ab Carthaginiensibus, pater Masinissae, Gala: Galam Syphax inde expulerat: postea, in gratiam soceri Hasdrubalis, Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam quum ferro et acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa, *paterni regni agrum se et recepisse, et habere jure gentium*, ajebat, *et causa, et possessione superiorem esse. Nihil aliud*

aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum vereantur, ne quid socio atque amico regi adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit. Legati possessionis jus non mutarunt; causam integram Romam ad senatum rejecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. Recesserant primum in devios saltus; deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilabsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt; alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos Transalpinos juventutem armare; nec, in quam regionem Italiae effusura se multitudo esset, sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Baebius ad comitia iret, quia M. Baebius frater ejus consulatum petebat.

XVIII. Comitia consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M Baebius Tamphilus. Praetores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, inito magistratu, provinciae ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; praetoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia; M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; et Istri adjecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse. Eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) et quindecim millia socium ac Latini nominis, octin-

octingenti equites. In Hispaniis prorogatum veteribus praetoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent; et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites, et socium Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. Duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductae navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur; ingenui tantum ut iis praeessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervae, velut cardo, in medio esset: alter in dextram partem usque ad Massiliam, laevam alter usque ad Barium tueretur.

XIX. Prodigia multa foeda et Romae eo anno visa, et nuntiata peregre. In area Vulcani et Concordiae sanguinem pluit; et pontifices hastas motas nuntiavere, et Lanuvii simulacrum Junonis Sospitae lacrumasse: et pestilentia in agris forisque et conciliabulis et in Vrbe tanta erat, ut Libitina tunc vix subficeret. His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut et consules, quibus Diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, et decemviri libros adirent. Eorum decreto subplicatio circa omnia pulvinaria Romae in diem unum indicta est. Iisdem auctoribus et senatus censuit, et consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum subplicatio et feriae essent. Pestilentiae tanta vis erat, ut, quum propter defectionem Corsorum bellumque ab Iliensibus concitatum in Sardinia octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset et trecentos equites, quos M. Pinarius praetor secum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum ubique aegro-

aegrorum consules renuntiaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum, sumere a Cn. Baebio proconsule, qui Pisis hibernabat, jussus praetor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio praetori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quaestio est: cujus residua quaedam velut semina ex prioribus malis jam priore anno adparuerant: sed magis inchoatae apud L. Pupium praetorem quaestiones erant, quam ad exitum ullum perductae. Id persecare novum praetorem, ne serperet iterum latius, Patris jusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt.

XX. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas, Eumenis et Ariarathis Cappadocis et Pharnacis Pontici. Nec ultra quidquam eis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent statuerentque. Lacedaemoniorum deinde exsulum et Achaeorum legati introducti sunt; et spes data exsulibus est, scripturum senatum Achaeis, ut restituerentur. Achaei de Messene recepta compositisque ibi rebus cum adsensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles et Apelles, nulla super re, quae ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum, cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos, tamquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. Erant autem et hi Persei fraudis in fratrem ministri et participes. Demetrius, omnium, praeterquam fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem

ſpem habebat, patrem ſibi placari poſſe. Minus deinde in dies patris animo fidebat, quum obſideri aures a fratre cerneret. Itaque, circumſpiciens dicta factaque ſua, ne cujus ſuſpiciones augeret, maxime ab omni mentione et contagione Romanorum abſtinebat; ut neque ſcribi ſibi vellet, quia hoc praecipue criminum genere exaſperari animum ſentiebat.

XXI. Philippus, ſimul ne otio miles deterior fieret, ſimul avertendae ſuſpicionis cauſa quidquam a ſe agitari de Romano bello, Stobos Paeoniae exercitu indicto, in Maedicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Haemi montis adſcendendi, quia vulgatae opinioni crediderat, Ponticum ſimul et Hadriaticum mare et Iſtrum amnem et Alpes conſpici poſſe: ſubjecta oculis ea haud parvi ſibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de adſcenſu Haemi, quum ſatis inter omnes conſtaret, viam exercitui nullam eſſe, paucis et expeditis perdifficillimum aditum, ut ſermone familiari minorem filium permulceret, quem ſtatuerat non ducere ſecum, primum quaerit ab eo, *Quum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perſeverandum ſit in incepto, an abſtinendum? Si pergat tamen ire, non poſſe oblivisci ſe in talibus rebus Antigoni, qui, ſaeva tempeſtate jactatus, quum in eadem nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, praecepiſſe liberis diceretur, ut et ipſi meminiſſent, et ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo ſe praecepti ejus, duos ſimul filios non commiſſurum in aleam ejus, qui proponeretur, caſus; et, quoniam majorem filium ſecum duceret, minorem ad ſubſidia ſpei et cuſtodiam regni remiſſurum in Macedoniam eſſe.* Non fallebat Demetrium ablegari ſe, ne adeſſet

effet confilio, quum in confpectu locorum confultaret, qua proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quaeque belli ratio effet futura. Sed non folum parendum patri tum, fed etiam adfentiendum erat, ne invitum parere fufpicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam effet, Didas, ex praetoribus regiis unus, qui Paeoniae praeerat, juffus eft profequi eum cum modico praefidio. Hunc quoque Perfeus, ficut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam effe coeperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hereditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. In praefentia dat ei mandata, ut per omne obfequium infinuaret fe in quam maxime familiarem ufum, ut elicere omnia arcana fpecularique abditos ejus fenfus poffet. Ita digreditur Demetrius cum infeftioribus, quam fi folus iret, praefidiis.

XXII. Philippus, Maedicam primum, deinde folitudines interjacentes Maedicae atque Haemo transgreffus, feptimis demum caftris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret fecum, tertio die iter eft ingreffus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. Quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque filveftria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam opacum iter, ut, prae denfitate arborum immifforumque aliorum in alios ramorum, perfpici coelum vix poffet: ut vero jugis adpropinquabant, quod rarum in aliis locis effet, adeo omnia contecta nebula, ut haud fecus quam nocturno itinere inpedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatae opinioni, degreffi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio effet, quam quod diverfa

diversa inter se maria montesque et amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes et ante alios rex ipse, quo gravior aetate erat, difficultate viae est. Duabus aris ibi Jovi et Soli sacratis quum immolasset, qua triduo adscenderat, biduo est degressus, frigora nocturna maxime metuens, quae caniculae ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo laetiora in castris invenit; ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugae in Deutheletos transcurrit. Socii erant; sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. Rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, quum sociorum voces, nequidquam Deos sociales nomenque suum inplorantes, audiret. Frumento inde sublato, in Maedicam regressus; urbem, quam Petram adpellant, obpugnare est adortus. Ipse a campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem adgrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in praesentia dediderunt sese. Iidem, postquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita et montes refugerunt. Philippus, omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, et fraude praetoris Didae auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit.

XXIII. Missus hic comes, (ut ante dictum est) quum simplicitatem juvenis incauti et suis haud inmerito succensentis, adsentando indignandoque et ipse vicem ejus, captaret, in

omnia ultro suam obferens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. Cui consilio adjutor Deum beneficio oblatus videbatur Paeoniae praetor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri proditur, et, auctore eo, indicatur patri. Literae primum ad obsidentem Petram adlatae sunt. Inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus, et Demetrius dissimulanter adservari jussus. Haec super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum et praesentia crimina: exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis quum aliquot menses egisset, tandem legati, jam ante praemeditatis in Macedonia, quae ab Roma renuntiarent, venerunt: qui, super cetera scelera, falsas etiam literas, signo adulterino T. Quinctii signatas, reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis, si quid adolescens, cupiditate regni prolabsus, secum egisset. *Nihil eum adversus suorum quemquam facturum; neque eum sese esse, qui ullius inpii consilii auctor futurus videri possit.* Hae literae fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius in tormentis moritur.

XXIV. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Paeoniam praeparata arguebatur, et corrupti quidam, ut comites itineris essent; maxime falsae literae T. Quinctii urguebant. Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur; nec id cura ipsius, sed ne poena ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice Demetriadem ipsi quum iter esset, Astrae-

Aſtraeum Paeoniae Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perſeum Amphipolim, ad obſides Thracum adcipiendos. Digredienti ab ſe Didae mandata dediſſe dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida ſeu inſtitutum, ſeu ſimilatum eſt. Ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Aſtraeo Heracleam venit. In ea coena dicitur venenum datum. Poculo epoto, extemplo ſenſit: et mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepiſſet ſeſe, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris ac Didae ſcelus incuſans, torquebatur. Intromiſſi deinde Thyrſis quidam Stuberaeus et Beroeaeus Alexander, injectis tapetibus in caput fauceſque, ſpiritum intercluſerunt. Ita innoxius adoleſcens, quum in eo ne ſimplici quidem genere mortis contenti inimici fuiſſent, interficitur.

XXV. Dum haec in Macedonia geruntur, L. Aemilius Paullus, prorogato ex conſulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in hoſtium finibus caſtra poſuit, legati ad eum, per ſpeciem pacis petendae, ſpeculatum venerunt. Negante Paullo, niſi cum deditis paciſci ſe pacem, non tam id recuſabant, quam tempore opus eſſe ajebant, ut generi agreſti hominum perſuaderetur. Ad hoc decem dierum induciae quum darentur, petierunt deinde, *ne trans montes proximos caſtris pabulatum lignatumque milites irent. Culta ea loca ſuorum finium eſſe.* Id ubi inpetravere, poſt eos ipſos montes, unde averterant hoſtem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti caſtra Romanorum obpugnare ſimul omnibus portis adgreſſi ſunt. Summa vi totum diem obpugnarunt, ita ut ne efferendi quidem ſigna Romanis

ſpatium, nec ad explicandam aciem locus eſſet. Conferti in portis, obſtando magis, quam pugnando, caſtra tutabantur. Sub occaſum ſolis quum receſſiſſent hoſtes, duos equites ad Cn. Baebium proconſulem cum literis Piſas mittit, ut obſeſſo ſibi per inducias quam primum ſubſidio veniret. Baebius exercitum M. Pinario praetori, eunti in Sardiniam, tradiderat. Ceterum et ſenatum literis certiorem fecit; obſideri a Liguribus L. Aemilium, et M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, ſcripſit, ut, ſi videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, et L. Aemilium liberaret obſidione. Haec ſera futura auxilia erant. Ligures poſtero die ad caſtra redeunt. Aemilius, quum et venturos ſciſſet, et educere in aciem potuiſſet, intra vallum ſuos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Baebius cum exercitu venire a Piſis poſſet.

XXVI. Romae magnam trepidationem literae Baebii fecerunt; eo majorem, quod paucos poſt dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum veniſſet, ſpem ademit, eum, qui in Gallia eſſet, exercitum in Ligures traduci poſſe, quia bellum cum Iſtris eſſet, prohibentibus coloniam Aquilejam deduci: eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, poſſe. Vna et ea ipſa tardior, quam tempus poſtulabat, ſubſidii ſpes erat, ſi conſules maturaſſent in provinciam ire. Id ut facerent, pro ſe quisque Patrum vociferari. Conſules, niſi confecto delectu, negare ſe ituros, nec ſuam ſegnitiem, ſed vim morbi, in cauſa eſſe, quo ſerius perficeretur. Non tamen potuerunt ſuſtinere conſenſum ſenatus, quin paludati exirent, et militibus, quos conſcriptos haberent, diem edicerent, quo Piſas convenirent.

rent. Permissum, [ut,] qua irent, protenus subitarios milites scriberent ducerentque secum. Et praetoribus, Q. Petillio et Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, navesque iis ornatae sunt; Matienoque, cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui esse L. Aemilio atque ejus exercitui posset.

XXVII. Aemilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, prius quam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque obpugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, praeposito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta jussit. Ad dexteram principalem hastatos legionis primae instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius et L. Sulpicius, tribuni militum, his praepositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. Id tantum mutatum; principes primi, et hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Caesar et L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni praepositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala ad quaestoriam portam positus. Duae cohortes et triarii duarum legionum in praesidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator

circumiit, et, quibuscumque inritamentis poterat, iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus contra jus gentium ad castra obpugnanda venissent; nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. *Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno praesidio, non vestra virtute, evaseritis, obcurret, non dico eis militibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostrae aetatis reges ducesque, vicerunt, sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties, pecorum modo fugientes, per saltus invios consectati ceciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Poenive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro et obpugnat! quem, scrutantes antea devios saltus, abditum et latentem vix inveniebamus.* Ad haec consentiens reddebatur militum clamor, *nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. Daret signum; intellecturum, eosdem, qui antea fuerint, et Romanos et Ligures esse.*

XXVIIII. Bina cis montes castra Ligurum erant. Ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi et instructi procedebant: tum, nisi exsatiati cibo vinoque, arma non capiebant; dispersi, inordinati exibant, ut quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque et lixarum, sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo inprovisa res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnae fuit. Fuga deinde effusa, et fugientium

tium passim caedes erat. Equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quemquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt; deinde ipsis exsuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia et quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen, obsidibus datis, in ditionem venit. Gubernatores nautaeque conquisiti, qui praedatores fuissent navibus, atque omnes in custodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Ligustina ora triginta duae captae sunt. Haec qui nuntiarent literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Aemilio confecta provincia decedere, et deducere secum milites liceret atque dimittere. Vtrumque permissum ab senatu, et supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta; jussique praetores, Petillius urbanus dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum; et uti praetor urbanus consulibus scriberet, senatum aequum censere, subitarios milites, tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

XXIX. Colonia Graviscae eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data. Tresviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate et inopia frugum insignis annus fuit. Sex menses numquam pluisse, memoriae proditum est. Eodem anno in agro L. Petillii scribae sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duae lapideae arcae, octonos ferme pedes longae, quaternos latae, inventae sunt, operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Graecisque utraque arca inscripta erat;

in altera, Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera, libros Numae Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quae titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumtis: in altera duo fasces, candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. Septem Latini de jure pontificio erant; septem Graeci de disciplina sapientiae, quae illius aetatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatae opinioni, qua creditur, Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide. Primo ab amicis, qui in re praesenti fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius praetor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio sumsit. Et erat familiaris usus, quod scribam eum quaestor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animadvertisset, pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *Sese eos libros in ignem conjecturum esse. Prius, quam id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua gratia eum facturum.* Scriba tribunos plebis adit; ab tribunis ad senatum res est rejecta. Praetor se jus jurandum dare paratum esse ajebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, *Satis habendum, quod praetor jus jurandum polliceretur. Libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse. Pretium pro libris, quantum Q. Petillio praetori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum.* Id scriba non accepit.

Libri

Libri in comitio, igne a victimariis facto, in conſpectu populi cremati ſunt.

XXX. Magnum bellum ea aeſtate coortum in Hiſpania citeriore. Ad quinque et triginta millia hominum, quantum numquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. Is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, et ipſe, quanta poterat, a ſociis auxilia contraxerat; ſed nequaquam numero militum hoſtem aequabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, et caſtra locavit ad oppidum Aeburam, modico praeſidio in urbe poſito. Paucis poſt diebus Celtiberi, millia duo fermé inde, ſub colle poſuerunt caſtra. Quos ubi adeſſe praetor Romanus ſenſit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis ſociorum equitum ad caſtra hoſtium ſpeculatum miſit, quam proxime ſuccedere ad vallum juſſum, ut viſeret, quanta eſſent; pugna abstineret, reciperetque ſeſe, ſi hoſtium equitatum exeuntem vidiſſet. Ita, ut praeceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hae duae turmae oſtenderentur; dein ſubducerentur, ubi equitatus hoſtium caſtris procucurriſſent. Poſtremo Celtiberi, omnibus ſimul peditum equitumque copiis caſtris egreſſi, acie directa medio fermé ſpatio inter bina caſtra conſtiterunt. Campus erat planus omnis et aptus pugnae. Ibi ſtetere Hiſpani hoſtem exſpectantes. Romanus intra vallum ſuos continuit per quatriduum continuum; et illi eodem loco aciem inſtructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievere in caſtris Celtiberi, quia pugnae copia non fiebat: equites tantum in ſtationem egrediebantur, ut parati eſſent, ſi quid ab hoſte moveretur. Pone

 caſtra

castra utrique pabulatum et lignatum ibant, neutri alteros inpedientes.

XXXI. Praetor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, praefectum socium, ad vallum hostium cum equitibus extraordinariis sinistrae alae mittit. Quos ubi et propius adcedere, et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti praeceptum erat, ubi primum fremitum equestrium audivit, avertit equos, et castra repetit. Eo effusius sequi hostes. Primo equites, mox et peditum acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se obpugnaturos. Quingentos passus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus satis abstractos eos a praesidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnae excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati sunt, quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra; ubi quinque millium armatorum, non amplius, relictum erat praesidium. Quos quum et paucitas sua, et multitudo hostium, et inprovisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. Castris, quae pars maxime a pugnantibus conspici poterat, injecit Acilius ignem.

XXXII. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere. Deinde per

per totam aciem vulgatum eſt, caſtra amiſſa eſſe, et tum quum maxime ardere. Vnde illis terror, inde Romanis animus crevit. Jam clamor ſuorum vincentium adcidebat, jam ardentia hoſtium caſtra adparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt. Ceterum, poſtquam receptus pulſis nullus erat, nec usquam, niſi in certamine, ſpes, pertinacius de integro capeſſunt pugnam. Acie media urguebantur acriter a quinta legione. Adverſus laevum cornu, in quo ſui generis provincialia auxilia inſtruxiſſe Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt ſigna. Jam prope erat, ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis, ni ſeptima legio ſucceſſiſſet. Simul ab oppido Aebura, qui in praeſidio relicti erant, in medio ardore pugnae advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio caeſi Celtiberi. Qui ſupererant, in omnes paſſim partes capeſſunt fugam. Equites, bipartito in eos emiſſi, magnam caedem edidere. Ad viginti tria millia hoſtium eo die caeſa: capta quatuor millia et ſeptingenti, cum equis plus quingentis, et ſigna militaria octoginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus ducenti, ſocium Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme et quadringenti ceciderunt. Praetor in caſtra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in caſtris ab ſe captis juſſus. Poſtero die ſpolia de hoſtibus lecta, et pro concione donati, quorum virtus inſignis fuerat.

XXXIII. Sauciis deinde in oppidum Aeburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductae legiones. Ea urbs circumſeſſa, quum a Celtiberis auxilia arceſſiſſet, morantibus iis, non quia ipſi cunctati ſunt, ſed quia pro-

profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viae et inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem venit. Flaccus quoque, tempestatibus foedis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam castra nulla extra moenia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per neglegentiam effusi ad oppidum adcesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti fuderunt. Quae res ad resistendum eos et ad capessendam pugnam inpediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnae parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt; nec usquam confertos eos hostis circumvenit. Tamen ad duodecim millia sunt caesa; capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiae et suam cladem narrando, averterunt. Extemplo in vicos castellaque sua omnes dilabsi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella obpugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

XXXIV. Haec in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore Manlius praetor secunda aliquot proelia cum Lusitanis fecit. Aquileja colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. Tria millia peditum quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadragena equites adceperunt. Tresviri

viri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nafica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duae eo anno dedicatae funt: una Veneris Erycinae ad portam Collinam; dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir: (vota erat ab confule L. Porcio, Liguftino bello.) altera, in foro olitorio, Pietatis. Eam aedem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir; ftatuamque auratam, quae prima omnium in Italia ftatua aurata eft, patri Glabrioni pofuit. Is erat, qui ipfe eam aedem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnaffet; locaveratque idem ex fenatus confulto. Per eosdem dies, quibus hae aedes dedicatae funt, L. Aemilius Paullus proconful ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque et viginti: nec praeterea quidquam auri argentique in eo triumpho latum. Captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. Aeris trecenos militibus divifit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: *ita in animum induxiffe Ligurum gentem, nulla umquam arma, nifi imperata a populo Romano, fumere.* Refponfum a Q. Fabio praetore eft Liguribus juffu fenatus, *Orationem eam non novam Liguribus effe: mens vero ut nova et orationi conveniens effet, ipforum id plurimum referre. Ad confules irent, et, quae ab iis imperata effent, facerent. Nulli alii, quam confulibus, fenatum crediturum effe, fincera fide in pace Ligures effe.* Pax in Liguribus fuit. In Corfica pugnatum eft cum Corfis. Ad duo millia eorum M. Pinarius praetor in acie occidit. Qua clade compulfi obfides dederunt, et cerae centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Ilienfibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, fecunda proelia facta.

Car-

Carthaginienſibus eodem anno centum obſides redditi, pacemque tum iis populus Romanus, non ab ſe tantum, ſed ab rege etiam Maſiniſſa, praeſtitit; qui cum praeſidio armato agrum, qui in controverſia erat, obtinebat.

XXXV. Otioſam provinciam conſules habuerunt. M. Baebius, comitiorum cauſa Romam revocatus, conſules creavit A. Poſtumium Albinum Luſcum et C. Calpurnium Piſonem. Praetores exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Poſtumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hoſtilius Mancinus, C. Maenius. Ii omnes magiſtratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Poſtumius Albinus et C. Calpurnius Piſo conſules fuerunt, ab A. Poſtumio conſule in ſenatum introducti, qui ex Hiſpania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, et duo tribuni militum, T. Maenius et L. Terentius Maſſiliota. Hi, quum duo ſecunda proelia, deditionem Celtiberiae, confectam provinciam nuntiaſſent, nec ſtipendio, quod mitti ſoleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus eſſe, petierunt ab ſenatu primum, *ut ob res proſpere geſtas Diis inmortalibus honos haberetur:* deinde, *ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti opera et ipſe et multi ante eum praetores uſi eſſent, liceret. Quod fieri, praeterquam quod ita deberet, etiam prope neceſſarium eſſet. Ita enim obſtinatos eſſe milites, ut non ultra retineri poſſe in provincia viderentur, injuſſuque abituri inde eſſent, ſi non dimitterentur, aut in perniciosam, ſi quis inpenſe retineret, ſeditionem exarſuri.* Conſulibus ambobus provinciam Ligures eſſe ſenatus juſſit. Praetores inde ſortiti ſunt. A. Hoſtilio urbana, Ti. Minucio peregrina

grina obvenit. P. Cornelio Sicilia, C. Maenio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, *Quaero,* inquit, *de te, L. Minuci, quum confectam provinciam nunties, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? Si neque de fide barbarorum quidquam recipere aut adfirmare nobis potes, et habendum illic utique exercitum censes; utrum tandem auctor senatui sis subplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirones inmisceantur? an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi et mittendi; quum contemtum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse? Paucae civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in jus ditionemque venerunt; ulteriores in armis sunt. Quae quum ita sint, ego jam hinc praedico, Patres conscripti, me exercitu eo, qui nunc est, rem publicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula lecturum, neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.*

XXXVI. Legatus ad ea, quae interrogatus erat, respondit: *Neque se, neque quemquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. Itaque negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis adsuetos imperio, exercitum mitti. Novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul et*

qui

qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut subclamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse. Disceptationem inter praetorem legatumque consulum relatio interrupit, qui suas ornari provincias, prius quam de praetoris exercitu ageretur, aequum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binae legiones Romanae cum suo equitatu, et socium Latini nominis, quantus semper numerus, quindecim millia peditum et octingenti equites. Cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Baebio prorogatum imperium, jussique provincias obtinere, donec consules venissent. Tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium et ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi, et mille praeterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites; et sociis e nomine Latino imperare septem millia peditum, trecentos equites. Cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium, Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, et praeterea, supplemento adducto, quod amplius duabus legionibus, quam decem millia et quadringenti pedites, sexcenti equites essent, et socium Latini nominis duodecim millia, sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos proeliis usus Q.

Q. Fulvius esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretae, quod is prospere rem publicam gessisset: et ceteri praetores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones, praeter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. Et is ipse exercitus aegre explebatur propter pestilentiam, quae jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

XXXVII. Praetor Ti. Minucius et haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum inlustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi coepta est. C. Servilius pontifex maximus piacula irae Deum conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Aesculapio, Saluti dona vovere et dare signa inaurata; quae vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in Vrbe et per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis, omnes coronati et lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanae insinuaverat suspicio animis; et veneficii quaestio ex senatus consulto, quod in urbe propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio praetori, qui in locum Ti. Minuci erat subfectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Maenio, prius quam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime. Necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. Vt quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis coepit esse; et testes exsistebant, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, qui-

quibus comitiis Flaccus tulerat repulſam, et exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus conſulatus petenti eſſet, et adjeciſſe, *pararet ſe ad petendum; intra duos menſes effecturam, ut conſul fieret.* Inter multa alia teſtimonia, ad cauſam pertinentia, haec quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hoſtilia damnaretur. Veris principio hujus, dum conſules novos delectus Romae tenet, mors deinde alterius, et creandi comitia conſulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius et M. Baebius, qui in conſulatu nihil memorabile geſſerant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.

XXXVIII. Ligures, qui ante adventum in provinciam conſulum non exſpectaſſent bellum, inproviſo obpreſſi, ad duodecim millia hominum dediderunt ſe. Eos, conſulto per literas prius ſenatu, deducere ex montibus in agros campeſtres procul ab domo, ne reditus ſpes eſſet, Cornelius et Baebius ſtatuerunt, nullum alium ante finem rati fore Liguſtini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui Taurafinorum (fuerat. In eum quum) traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido montibus deſcendere cum liberis conjugibusque; ſua omnia ſecum portarent. Ligures, ſaepe per legatos deprecati, ne penates, ſedem, in qua geniti eſſent, ſepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obſides pollicebantur. Poſtquam nihil inpetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti ſunt publico ſumtu ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis puerisque. Argenti data centum et quinquaginta millia, unde, in novas aedes, compararent, quae opus eſſent. Agro dividendo dandoque iidem, qui tra-

traduxerant, Cornelius et Baebius praepofiti. Poftulantibus tamen ipfis, quinqueviri ab fenatu dati, quorum ex confilio agerent. Transacta re, quum veterem exercitum Romam deduxiffent, triumphus ab fenatu eft decretus. Hi omnium primi nullo bello gefto triumpharunt. Tantum hoftes ducti ante currum; quia, nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quidquam in triumphis eorum fuerat.

XXXIX. Eodem anno in Hifpania Fulvius Flaccus proconful, quia fucceffor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiae agrum, unde ad deditionem non venerant, inftitit vaftare. Qua re inritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum; et, clam comparatis copiis, faltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum fatis fciebant, obfederunt. In Hifpaniam ulteriorem eunti L. Poftumio Albino conlegae Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. *Ibi dimitti veteranos, fubplementaque distribuere, et ordinare omnem exercitum fefe velle.* Dies quoque, et ea propinqua, edita Flacco eft, qua fucceffor effet venturus. Haec nova adlata res, omiffis, quae agere inftituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coegiffet; barbari, caufae ignari, fuam defectionem et clam comparata arma fenfiffe eum et pertimuiffe rati, eo ferocius faltum infederunt. Vbi eum faltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus fimul exorti hoftes Romanos invaferunt. Quod ubi vidit Flaccus, primus tumultus, in agmine per centuriones ftare omnes, fuo quemque loco, et arma expedire jubendo, fedavit; et, farcinis jumentis-

que in unum locum coactis, copias omnes partim ipſe, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut locus poſtulabat, ſine ulla trepidatione inſtruxit; *cum his deditis rem eſſe* admonens. *Scelus et perfidiam illis, non virtutem, nec animum adceſſiſſe. Reditum ignobilem in patriam clarum ac memorabilem eos ſibi feciſſe: cruentos ex recenti caede hoſtium gladios, et manantia ſanguine ſpolia, Romam ad triumphum delaturos.* Plura dici tempus non patiebatur. Invehebant ſe hoſtes, et in partibus extremis jam pugnabatur. Deinde acies concurrerunt.

XL. Atrox ubique proelium, ſed varia fortuna erat. Egregie legiones, nec ſegnius duae alae pugnabant; externa auxilia ab ſimili armatura, meliore aliquantum militum genere, urguebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie et ſignis conlatis ſe non eſſe pares legionibus ſenſerunt, cuneo inpreſſionem fecerunt. Quo tantum valent genere pugnae, ut, quacumque parte perculere inpetu ſuo, ſuſtineri nequeant. Tunc quoque turbatae legiones ſunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conſpexit, equo advehitur ad legionarios equites, et, *Ecquid auxilii in vobis eſt? Actum jam de hoc exercitu erit?* Quum undique adclamaſſent, *quin ederet, quid fieri velit; non ſegniter imperium exſequuturos: duplicate turmas,* inquit, *duarum legionum equites, et permittite equos in cuneum hoſtium, quo noſtros urguent. Id cum majore vi equorum facietis, ſi effrenatos in eos equos immittitis; quod ſaepe Romanos equites cum magna laude feciſſe ſua, memoriae proditum eſt.* Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum magna ſtrage hoſtium, infractis omnibus haſtis, transcurrerunt. Diſſipato

ſipato cuneo, in quo omnis ſpes fuerat, Celtiberi trepidare, et, prope omiſſa pugna, locum fugae circumſpicere. Et alarii equites, poſtquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipſi, virtute eorum adcenſi, ſine ullius imperio in perturbatos jam hoſtes equos inmittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus, averſos hoſtes contemplatus, aedem Fortunae Equeſtri, Jovique optimo maximo ludos vovit. Caeduntur Celtiberi per totum ſaltum disſipati fuga. Decem et ſeptem millia hoſtium caeſa eo die traduntur; vivi capti plus quatuor millia, ducentis ſeptuaginta ſeptem cum ſignis militaribus, equis prope mille centum. Nullis caſtris eo die victor exercitus manſit. Victoria non ſine jactura militum fuit. Quadringenti ſeptuaginta duo milites Romani, ſocium ac Latini nominis mille decem et novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem eſt perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius praetor, qui biduo ante venerat, obviam proceſſit, gratulatusque eſt, quod rem publicam egregie geſſiſſet. Cum ſumma concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, compoſuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves inpoſitis, Romam eſt profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

XLI. Conſules ambo in Ligures exercitus induxerunt diverſis partibus. Poſtumius prima et tertia legione Baliſtam Suismontiumque montes obſedit, et, premendo praeſidiis anguſtos ſaltus eorum, commeatus interclufit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, ſecunda et quarta legione adortus a Piſis Apuanos Ligures, qui eorum circa Ma-

cram fluvium incolebant, in deditionem adceptos, ad ſeptem millia hominum in naves inpoſitos, praeter oram Etruſci maris Neapolim transmiſit. Inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus eſt. Montanorum Ligurum ab A. Poſtumio vineae caeſae, frumentaque deuſta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Poſtumius ad viſendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum proceſſit. Prius quam hi conſules venirent ad exercitum, qui Piſas indictus erat, praeerant A. Poſtumius et frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundae legionis Fulvius tribunus militum erat. Is menſibus ſuis dimiſit legionem, jure jurando adactis centurionibus, aes in aerarium ad quaeſtores eſſe delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Aulo nuntiatum eſt, cum equitibus expeditis ſequutus dimiſſos, quos eorum potuit adſequi, deduxit caſtigatos Piſas. De ceteris conſulem certiorem fecit. Eo referente, ſenatus conſultum factum eſt, ut M. Fulvius in Hiſpaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. Literaeque ei datae ſunt a conſule ad P. Manlium in Hiſpaniam ulteriorem deferendae. Milites juſſi ad ſigna redire. Cauſa ignominiae, uti ſemeſtre ſtipendium in eum annum eſſet ei legioni, decretum: qui miles ad exercitum non rediſſet, eum ipſum bonaque ejus vendere conſul juſſus.

XLII. Eodem anno L. Duronius, qui praetor anno ſuperiore ex Illyrico cum decem navibus Brundiſium redierat, inde, in portu relictis navibus, quum veniſſet Romam, inter exponendas res, quas ibi geſſiſſet, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi cauſam avertit. *Ex regno ejus omnes naves*

naves esse, quae superi maris oram depopulatae essent. De his rebus se legatos misisse, neo conveniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati a Gentio, qui, *quo tempore Romani conveniendi regis causa venissent, aegrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni* dicerent. *Petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quae inimici detulissent.* Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis et sociis Latini nominis injurias factas in regno ejus, et cives Romanos dici Corcyrae retineri. Eos omnes Romam adduci placuit; C. Claudium praetorem cognoscere; neque ante Gentio regi legatisve ejus responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est: in ejus locum subfectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus; tum praetextatus erat. De rege sacrifico subficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellae contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit et L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem. Quem, ut inauguraret, pontifex magistratu sese abdicare jubebat: recusantique id facere ob eam rem mulcta duumviro dicta a pontifice; deque ea, quum provocasset, certatum ad populum. Quum plures jam tribus intro vocatae, dicto esse audientem pontifici duumvirum, juberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset; ultimum de coelo, quod comitia turbaret, intervenit. Religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellae. P. Cloelium Siculum inaugurarunt, qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni et C. Servilius Geminus

pontifex maximus decessit: idem decemvir sacrorum fuit. Pontifex in locum ejus a conlegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus; factus autem pontifex maximus M. Aemilius Lepidus, quum multi clari viri petissent: et decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus in ejusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit. In locum ejus P. Scipionem, filium Africani, augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latini loquerentur, et praeconibus Latine vendendi jus esset.

XLIII. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiae ab senatu actae. Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. et P. Popillii Laenates. A C. Maenio praetore (cui, provincia Sardinia quum evenisset, additum erat, ut quaereret de veneficiis longius ab Vrbe decem millibus passuum) literae adlatae, *Se jam tria millia hominum damnasse, et crescere sibi quaestionem indiciis. Aut eam sibi esse deferendam, aut provinciam dimittendam.* Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum. Qui quum extra Vrbem triumphi causa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; et post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans Vrbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor; praeterea auri pondo triginta unum, et signati Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos. Militibus de praeda quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, tantumdem sociis Latini nominis, et stipendium omnibus duplex.

XLIV. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quem-

quemque magiſtratum peterent caperentque. Inde cognomen familiae inditum, ut Annales adpellarentur. Praetores quatuor poſt multos annos lege Baebia creati, quae alternis quaternos jubebat creari. Hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Laevinus, Q. et P. Mucii Q. F. Scaevolae. Q. Fulvio et L. Manlio conſulibus eadem provincia, quae ſuperioribus, pari numero copiae peditum, equitum, civium, ſociorum decretae. In Hiſpaniis duabus Ti. Sempronio et L. Poſtumio cum iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium eſt: et in ſubplementum conſules ſcribere juſſi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites, quinque millia ſociorum Latini nominis, et quadringentos equites. P. Mucius Scaevola urbanam ſortitus provinciam eſt, et ut idem quaereret de veneficiis in Vrbe et propius Vrbem decem millia paſſuum; Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scaevola Siciliam, C. Valerius Laevinus Sardiniam. Q. Fulvius conſul, *prius, quam ullam rem publicam ageret, liberare et ſe et rem publicam religione votis ſolvendis*, dixit, *velle. Voviſſe, quo die poſtremum cum Celtiberis pugnaſſet, ludos Jovi optimo maximo et aedem Equeſtri Fortunae ſeſe facturum: in eam rem ſibi pecuniam conlatam eſſe ab Hiſpanis.* Ludi decreti, et ut duumviri ad aedem locandam crearentur. De pecunia finitur, *Ne major cauſa ludorum conſumaretur, quam quanta Fulvio Nobiliori, poſt Aetolicum bellum ludos facienti, decreta eſſet; neve quid ad eos ludos arceſſeret, cogeret, adciperet, faceret, adverſus id ſenatus conſultum, quod L. Aemilio, Cn. Baebio conſulibus de ludis factum eſſet.* Decreverat id ſenatus propter effuſos ſumtus, factos in ludos Ti. Sempronii aedilis, qui graves non modo

Italiae ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant.

XLV. Hiems eo anno nive saeva et omni tempestatum genere fuit: arbores, quae obnoxiae frigoribus sunt, deusserat cunctas; et ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. Itaque Latinas mox subito coorta et intolerabilis tempestas in monte turbavit; instauratae que sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas et in Capitolio aliquot signa constravit, fulminibusque complura loca deformavit; aedem Jovis Tarracinae, aedem Albam Capuae, portamque Romanam: muri pinnae aliquot locis decussae erant. Haec inter prodigia nuntiatum et ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, jussi adire libros, edidere, quibus Diis et quot hostiis sacrificaretur; et ob fulminibus complura loca deformata ad aedem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies decem magno adparatu facti. Censorum inde comitia habita: creati M. Aemilius Lepidus pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Aetolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiae erant, saepe multis et in senatu et ad populum atrocibus celebratae certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in Campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt; quo repente principes senatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Caecilius Metellus verba fecit.

XLVI. *Non obliti sumus, censores, vos paullo ante ab universo populo Romano moribus nostris praepositos esse; et nos a vobis et admoneri, et regi, non vos a nobis debere. Indicandum tamen est, quid omnes bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos*

gulos quum intuemur, M. Aemili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, ſi revocemur in ſubfragium, velimus vobis praelatum eſſe. Ambo quum ſimul adſpicimus, non poſſumus non vereri, ne male comparati ſitis, nec tantum rei publicae proſit, quod omnibus nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipſis graves et atroces geritis; quae periculum eſt, ne ex hac die nobis et rei publicae, quam vobis, graviores ſiant. De quibus cauſis hoc timeamus, multa ſubcurrunt, quae dicere veremur, ne, ſi forte jam placabiles ſueritis, inplicaverint animos veſtros. Has ut hodie, ut in iſto templo, finiatis ſimultates, quaeſumus vos univerſi, et, quos conjunxit ſubfragiis ſuis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiae conjungi a nobis ſinatis. Vno animo, uno conſilio legatis ſenatum, equites recenſeatis, agatis cenſum, luſtrum condatis: quod in omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis, Vt ea res mihi conlegaeque meo bene et feliciter eveniat, *id ita ut vere, ut ex animo velitis evenire: efficiatisque, ut, quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius et Romulus, in cujus urbis medio foro acie hoſtes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo ſimultates, ſed bella quoque finiuntur. Ex infeſtis hoſtibus plerumque ſocii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta Alba, Romam traducti ſunt: Latini, Sabini in civitatem adcepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias inmortales, inimicitias mortales debere eſſe.* Fremitus ortus cum adſenſu, deinde univerſorum voces idem petentium, confuſae in unum, orationem interpellarunt. Inde Aemilius queſtus quum alia, tum bis a M. Fulvio ſe certo

con-

confulatu dejectum. Fulvius contra queri, fe ab eo femper laceffitum, et in probrum fuum fponfionem factam. Tamen ambo fignificare, fi alter vellet, fe in poteftate tot principum civitatis futuros. Omnibus inftantibus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, conlaudantibus cunctis, deducti funt in Capitolium. Et cura fuper tali re principum, et facilitas cenforum egregie comprobata ab fenatu et laudata eft. Cenforibus deinde poftulantibus, ut pecuniae fumma fibi, qua in opera publica uterentur, adtribueretur, vectigal annuum decretum eft.

XLVII. Eodem anno in Hifpania L. Poftumius et Ti. Sempronius propraetores comparaverunt ita inter fe, ut in Vaccaeos per Lufitaniam iret Albinus, in Celtiberiam inde reverteretur; Gracchus, fi majus ibi bellum effet, in ultima Celtiberiae penetraret. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex inproviso adgreffus. Adceptis deinde obfidibus, praefidioque inpofito, caftella obpugnare, agros urere, donec ad praevalidam aliam urbem (Certimam adpellant Celtiberi) pervenit. Vbi quum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum fermo antiquae fimplicitatis fuit, non disfimilantium bellaturos, fi vires effent. Petierunt enim, ut fibi in caftra Celtiberorum ire liceret ad auxilia adcipienda. Si non inpetraffent, tum feparatim eos ab illis fe confulturos. Permittente Graccho, ierunt, et poft paucis diebus alios decem legatos fecum adduxerunt. Meridianum tempus erat. Nihil prius petierunt a praetore, quam ut bibere fibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum popofcerunt; magno rifu circumftantium in tam rudibus et moris omnis igna-

ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, *Miſſi ſumus*, inquit, *a gente noſtra, qui ſciſcitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?* Ad hanc percunctationem Gracchus, *Exercitu ſe egregio fidentem veniſſe*, reſpondit; *quem ſi ipſi viſere velint, quo certiora ad ſuos referant, poteſtatem ſe eis facturum eſſe:* tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, et decurrere jubeant armatas. Ab hoc ſpectaculo legati miſſi deterruerunt ſuos ab auxilio circumſeſſae urbi ferendo. Oppidani, quum ignes nocte turribus nequidquam (quod ſignum convenerat) ſuſtuliſſent, deſtituti ab unica ſpe auxilii, in deditionem venerunt. Sestertium quater et vicies ab iis eſt exactum, quadraginta nobiliſſimi equites: nec obſidum nomine, (nam militare juſſi ſunt) et tamen re ipſa, ut pignus fidei eſſent.

XLVIII. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi caſtra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati. Eos quum per aliquot dies, armaturam levem inmittendo in ſtationes, laceſſiſſet parvis proeliis, in dies majora certamina ſerebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Vbi, quod petebatur, ſenſit effectum, auxiliorum praefectis imperat, ut, contracto certamine, tamquam multitudine ſuperarentur, repente tergis datis, ad caſtra effuſe fugerent. Ipſe intra vallum ad omnes portas inſtruxit copias. Haud multum temporis interceſſit, quum ex compoſito refugientium ſuorum agmen, poſt effuſe ſequentes barbaros conſpexit. Inſtructam ad hoc ipſum intra vallum habebat aciem. Itaque tantum moratus, ut ſuos refugere in caſtra libero introitu ſineret, clamore ſublato, ſimul omnibus portis erupit. Non ſuſtinuere inpetum necopinatum hoſtes.

hoftes. Qui ad caftra obpugnanda venerant, ne fua quidem tueri potuerunt. Nam extemplo fufi, fugati, mox intra vallum paventes compulfi, poftremo exfuuntur caftris. Eo die novem millia hoftium caefa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, figna militaria triginta feptem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

XLIX. Ab hoc proelio Gracchus duxit ad depopulandam Celtiberiam legiones, et, quum ferret paffim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum adciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem adcepit; praeda potius ingenti eft. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem obpugnare inftitit. Oppidani primum inpetum hoftium fustinuerunt: deinde, quum jam non armis modo, fed etiam operibus obpugnarentur, diffifi praefidio urbis, in arcem univerfi concefferunt: poftremo et inde, praemiffis oratoribus, in ditionem fe fuaque omnia Romanis permiferunt. Magna inde praeda facta eft. Multi captivi nobiles in poteftatem venerunt; inter quos et Thurri filii duo et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentiffimus omnium Hifpanorum. Audita fuorum clade, miffis, qui fidem venienti in caftra ad Gracchum peterent, venit; et primum quaefivit ab eo, *ne fibi liceret ac fuis vivere?* Quum praetor *victurum* refpondiffet; quaefivit iterum, *fi cum Romanis militare liceret?* Id quoque Graccho permittente, *fequar*, inquit, *vos adverfus veteres focios meos, quoniam illos ad me propiunt fufpicere* Sequutus eft inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit.

L.

L. Ergavia inde, nobilis et potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores ſunt: e qua regione abduxiſſet legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum poſtea proelio ad montem Chaunum cum Celtiberis a prima luce ad ſextam horam diei ſignis conlatis pugnaſſe; multos utrimque cecidiſſe: nec aliud magnopere, ne victos crederes, feciſſe Romanos, niſi quod poſtero die laceſſierint proelio manentes intra vallum; ſpolia per totum diem legerint; tertio die proelio majore iterum pugnatum; et tum demum haud dubie victos Celtiberos, caſtraque eorum capta et direpta eſſe. Viginti duo millia hoſtium eo die eſſe caeſa, plus trecentos captos; parem fore equorum numerum; et ſigna militaria ſeptuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos feciſſe. Eadem aeſtate et L. Poſtumium in Hiſpania ulteriore bis cum Vaccaeis egregie pugnaſſe ſcribunt. Ad triginta et quinque millia hoſtium occidiſſe, et caſtra obpugnaſſe. Propius vero eſt, ſerius in provinciam perveniſſe, quam ut ea aeſtate potuerit res gerere.

LI. Cenſores fideli concordia ſenatum legerunt. Princeps electus eſt ipſe cenſor M. Aemilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de ſenatu. Retinuit quosdam Lepidus a conlega praeteritos. Opera ex pecunia adtributa diviſaque inter ſe haec confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod praedia habebat ibi, privatamque publicae rei inpenſam inpoſuerat. Theatrum et proſcenium ad Apollinis, aedem Jovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo loca-

locavit: et ab his columnis, quae incommode obpofita videbantur, figna amovit; clipeaque de columnis, et figna militaria adfixa omnis generis demfit. M. Fulvius plura et majoris locavit ufus: portum et pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices poft aliquot annos P. Scipio Africanus et L. Mummius cenfores locaverunt inponendos: bafilicam poft argentarias novas et forum pifcatorium, circumdatis tabernis, quas vendidit in privatum; et forum et porticum extra portam Trigeminam, et aliam poft navalia, et ad fanum Herculis, et poft Spei ad Tiberim aedem Apollinis Medici. Habuere et in promifcuo praeterea pecuniam. Ex ea communiter locarunt aquam adducendam fornicesque faciendos. Inpedimento operi fuit M. Licinius Craffus, qui per fundum fuum duci non eft paffus. Portoria quoque et vectigalia iidem multa inftituerunt. Complura facella publica, quae fuerant occupata a privatis, publica facraque ut effent paterentque populo, curarunt. Mutarunt fuffragia; regionatimque generibus hominum caufisque et quaeftibus tribus defcripferunt.

LII. Et alter ex cenforibus M. Aemilius petiit ab fenatu, ut fibi dedicationis templorum Reginae Junonis et Dianae, quae bello Liguftino ante annis octo voviffet, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia aeris decreverunt. Dedicavit eas aedes, utramque in circo Flaminio; ludosque fcenicos triduum poft dedicationem templi Junonis, biduum poft Dianae, et fingulos dies fecit in circo. Idem dedicavit aedem Larium Permarinum in Campo. Voverat eam annis undecim ante L. Aemilius Regillus navali proelio adverfus praefectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa eft: *Duello magno*

*magno regibus dirimendo caput ſubigendis patrandae pacis haec pugna exeunti L. Aemilio M. Aemilii filio auſpicio, imperio, felicitate ductuque ejus inter Epheſum, Samum Chiumque, inſpectante coſ. ipſo Antiocho, exercitu omni, equitatu elephantisque, claſſis regis Antiochi antea ſic victa, fuſa, contuſa fugataque eſt, ibique eo die naves longae cum omnibus ſociis captae LXII. Ea pugna pugnata, rex Antiochus regnumque **. Ejus rei ergo aedem Laribus Permarinis vovit.* Eodem exemplo tabula in aede Jovis in Capitolio ſupra valvas fixa eſt.

LIII. Biduo, quo ſenatum legerunt cenſores, Q. Fulvius conſul, profectus in Ligures, per invios montes vallesque ſaltus cum exercitu transgreſſus, ſignis conlatis cum hoſte pugnavit, neque tantum acie vicit, ſed caſtra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hoſtium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Conſul deditos in campeſtres agros deduxit, praeſidiaque montibus inpoſuit. Celeriter et ex provincia literae Romam venerunt. Subplicationes ob eas res geſtas in triduum decretae ſunt. Praetores quadraginta hoſtiis majoribus per ſubplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero conſule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus eſt geſtum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgreſſi, neminem bello laceſſentes, agrum a conſulibus et ſenatu petebant, ut pacati ſub imperio populi Romani eſſent. Eos ſenatus excedere Italia juſſit, et conſulem Q. Fulvium quaerere et animadvertere in eos, qui principes et auctores transcendendi Alpes fuiſſent.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum, ſenio et moerore conſumtus poſt mortem

 filii,

filii, deceffit. Demetriade hibernabat, quum defiderio anxius filii, tum poenitentia crudelitatis fuae. Stimulabat animum et alter filius, haud dubie et fua et aliorum opinione rex, converfique in eum omnium oculi, et deftituta fenectus; aliis exfpectantibus fuam mortem, aliis ne exfpectantibus quidem. Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiae vir majeftatis, nobili etiam pugna adverfus Cleomenem Lacedaemonium clarus. Tutorem eum Graeci, ut cognomine a ceteris regibus diftinguerent, adpellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus inconruptus permanferat; eique ea fides nequaquam amicum Perfea inimiciffimum fecerat. Is, profpiciens animo, quanto cum periculo fuo hereditas regni ventura effet ad Perfea, ut primum labare animum regis, et ingemifcere interdum filii defiderio fenfit, nunc praebendo aures, nunc laceffendo etiam mentionem rei temere actae, faepe querenti querens et ipfe aderat; et, quum multa adfoleat veritas praebere veftigia fui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent. Sufpecti et miniftri facinoris, Apelles maxime et Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio fub nomine Flaminini adtulerant. Falfas effe et a fcriba vitiatas fignumque adulterinum, vulgo in regia fremebant.

LV. Ceterum, quum fufpecta magis, quam manifefta, effet res, forte Xychus obvius fit Antigono, comprehenfusque ab eo in regiam eft perductus. Relicto eo cuftodibus, Antigonus ad Philippum proceffit. *Multis*, inquit, *fermonibus intellexiffe videor, magno te aefti-*

matu

maturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude et insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus. Forte vocatum perductumque in regiam vocari juberet. Adductus primo ita negare inconstanter, ut, parvo metu admoto, paratum indicem esse adpareret. Conspectum tortoris verberumque non sustinuit, ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui praesens erat, obpresserunt: Apelles, missus ad Chaeream quemdam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. Alii primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse; alii tormenta etiam infitiantem perpessum adfirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque; et infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter perisset, censebat.

LVI. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret: tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis irae, dum Philippus viveret, se defensurus, qui, spe potiundi ad poenam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super inpunitatem etiam praemio sceleris frueretur. Antigonum igitur adpellat; cui et palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut poenitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. *Quando in eam fortunam veni,* inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo,*

 forti,

forti, non ſolum fideli, tutela ejus cuſtoditum et auctum etiam, adcepi, id tibi tradere in animo eſt. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. Si neminem haberem, perire et exſtingui id mallem, quam Perſeo ſceleſtae fraudis praemium eſſe. Demetrium excitatum ab inferis reſtitutumque credam mihi, ſi te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus inlacrumaſti, in locum ejus ſubſtitutum relinquam. Ab hoc ſermone omni genere honoris producere eum non deſtitit. Quum in Thracia Perſeus abeſſet, circumire Macedoniae urbes, principibusque Antigonum commendare; et, ſi vita longior ſubpetiſſet, haud dubium fuit, quin eum in poſſeſſione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Theſſalonicae plurimum temporis moratus fuerat. Inde quum Amphipolin veniſſet, gravi morbo eſt inplicitus. Sed animo tamen aegrum magis fuiſſe, quam corpore, conſtat; curisque et vigiliis, quum identidem ſpecies et umbrae inſontis interemti filii eum diris agitarent, exſtinctum eſſe cum exſecrationibus alterius. Tamen admoneri potuiſſet Antigonus, ſi haud ſtatim palam facta eſſet mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi praeerat, non exſpectata morte regis, a primis deſperationis notis nuntios praediſpoſitos, ita ut convenerat, miſit ad Perſeum; et mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

LVII. Obpreſſit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perſeus, et regnum ſcelere partum invaſit. Perobportuna mors Philippi fuit ad dilationem, et ad vires bello contrahendas. Nam poſt paucis diebus gens Baſtarnarum, diu ſollicitata, ab ſuis ſedibus magna peditum equitumque manu Iſtrum trajecit. Inde praegreſſis, qui nuntiarent regi, Antigono et Cottoni

toni (nobilis erat Baſtarna, et Antigonus pervitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus) haud procul Amphipoli fama, inde certi nuntii obcurrerunt, mortuum eſſe regem. Quae res omnem ordinem conſilii turbavit. Compoſitum autem ſic fuerat, transitum per Thraciam tutum et commeatus Baſtarnis ut Philippus daret. Id ut facere poſſet, regionum principes donis coluerat, fide ſua obligata, pacato agmine tranſituros Baſtarnas. Dardanorum gentem delere propoſitum erat, inque eorum agro ſedes fundare Baſtarnis. Duplex inde erat commodum futurum, ſi et Dardani, gens ſemper infeſtiſſima Macedoniae temporibusque iniquis regum inminens, tolleretur, et Baſtarnae, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam poſſent mitti. *Per Scordiſcos iter eſſe ad mare Hadriaticum Italiamque. Alia via traduci exercitum non poſſe. Facile Baſtarnis Scordiſcos iter daturos. Nec enim aut lingua aut moribus aequales abhorrere; et ipſos adjuncturos ſe, quum ad praedam opulentiſſimae gentis ire vidiſſent.* Inde in omnem eventum conſilia commodabantur. Sive caeſi ab Romanis forent Baſtarnae, Dardanos tamen ſublatos, praedamque ex reliquiis Baſtarnarum, et poſſeſſionem liberam Dardaniae, ſolatio fore: ſive proſpere geſſiſſent, Romanis adverſis in Baſtarnarum bellum, recuperaturum ſe in Graecia, quae amiſiſſet. Haec Philippi conſilia fuerant.

LVIII. Ingreſſi ſunt pacato agmine, fide Cottonis et Antigoni. Sed haud multo poſt famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Baſtarnae emto contenti eſſe poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde injuriae ultro

citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarſit. Poſtremo Thraces, quum vim ac multitudinem ſustinere hoſtium non poſſent, relictis campeſtribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) conceſſerunt. Quo ubi ire Baſtarnae vellent, quali tempeſtate Gallos ſpoliantes Delphos fama eſt peremtos eſſe, talis tum Baſtarnas, nequidquam ad juga montium adpropinquantes, obpreſſit. Neque enim imbre tantum effuſo, dein creberrima grandine obruti ſunt, cum ingenti fragore coeli tonitribusque et fulguribus praeſtringentibus aciem oculorum; ſed fulmina etiam ſic undique micabant, ut peti viderentur corpora, nec ſolum milites, ſed etiam principes, icti caderent. Itaque, quum praecipiti fuga per rupes praealtas improvidi ſternerentur ruerentque, inſtabant quidem perculſis Thraces; ſed ipſi Deos auctores fugae eſſe, coelumque in ſe ruere ajebant. Disſipati procella, quum, tamquam ex naufragio, plerique ſemiermes in caſtra, unde profecti erant, rediſſent; conſultari, quid agerent, coeptum: inde orta disſenſio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam cenſentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt. Cetera multitudo retro, qua venerant, transdanubianam regionem repetiit. Perſeus, potitus regno, interfici Antigonum juſſit; et, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam petendumque, ut rex ab ſenatu adpellaretur, miſit. Haec eo anno in Macedonia geſta.

LIX. Alter conſulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. Quem triumphum magis gratiae, quam rerum geſtarum magnitudini, datum

datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit; nullam pecuniam admodum. Divisit tamen in singulos milites tricenos aeris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex praetura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. Praetorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit. Postero die reliqui tres facti ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fontejus Capito. Ludi Romani instaurati ab aedilibus curulibus Cn. Servilio Caepione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quae evenerant. Terra movit: in foris publicis, ubi lectisternium erat, Deorum capita, quae in lectis erant, averterunt se; lanaque cum integumentis, quae Jovi obposita fuit, decidit. De mensa oleas quoque praegustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

FINIS TOMI TERTII.

